De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 13

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 13. J.B. Wolters, Groningen / Den Haag 1919

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008191901_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

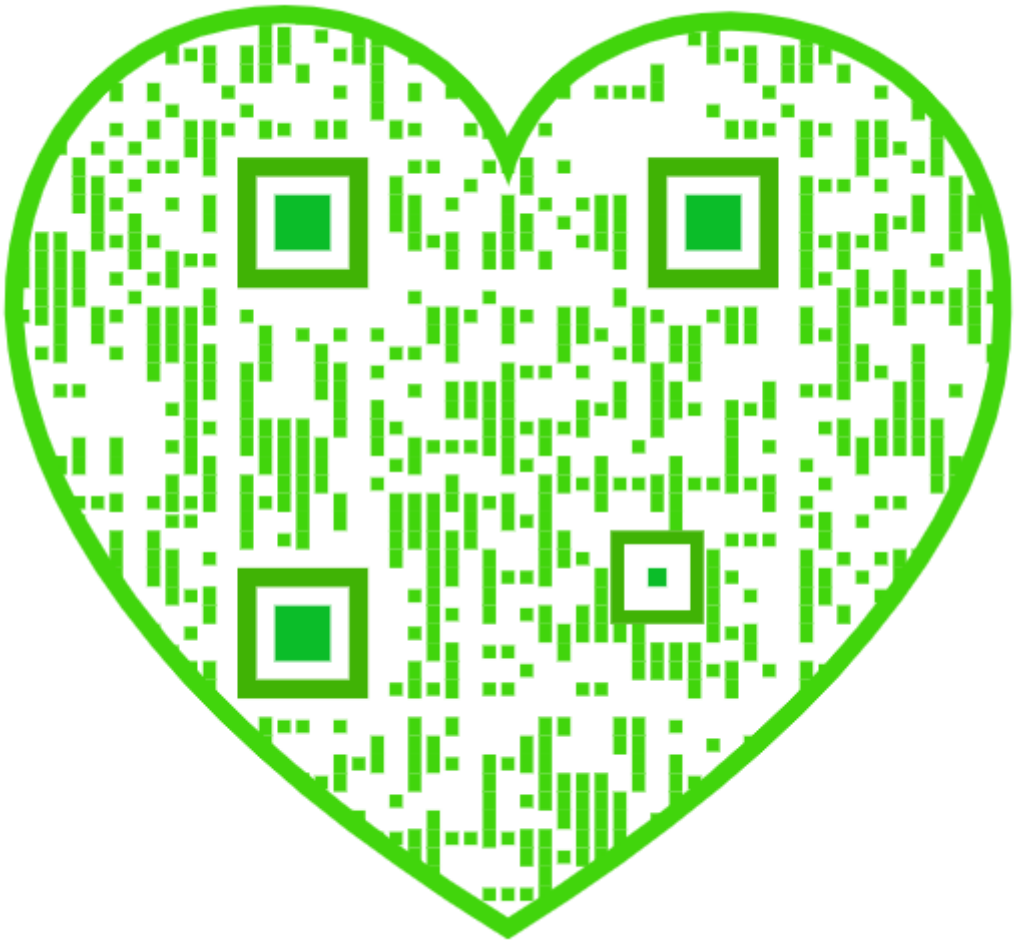

‘Kinderpraat’.

Het waarnemen van de ontwikkeling van een kind is een edel genot. Niet zonder innig welbehagen slaat men aan zo'n klein wezentje het langzaam-aan wakker worden van het bewustzijn gade. Zijn eerste uitingen van wel en wee, zijn ontwakende levensvreugde, zijn met geheel zijn wezen zich overgeven aan de indrukken van het ogenblik, het ‘carpe diem’ in zijn allervolstrektste konsekwentie, zijn de heilzaamste en weldadigste afleiding voor de minder opgewekte stemmingen waaraan de levenszorgen ons soms al te veel doen toegeven. Een kind lichamelik te zien ontwikkelen heeft een heel eigen bekoring, zijn fijne onzekere beweginkjes, een houding van een afhangend armpje, de fijne lijnen van een gracieus gevormd handje zijn een streling voor de ogen en, afgezien van andere gevoelens die het kind opwekt, in staat om alle artistiek genot voor een wijle op de achtergrond te doen wijken; maar zijn lach, zijn stem, waarmee het te kennen gaat geven, al duideliker en duideliker, zijn gehechtheid aan zijn omgeving, zijn veel meer: ze zijn een aandoenlik geschenk aan de ouders. Want zachtjes aan gaan die beseffen wat een blijheid dàt vooral brengt in hun bestaan en welke beloften voor de toekomst daar nog in liggen. En de heerlike gave waardoor de wederkerige gemeenschap tussen dat tere leventje en hun eigen aanzijn ontluikt en groeit, is de taal. Eerst als bij het kind de taal zich gaat vormen, komt bij de omstanders het besef van de onmetelike rijkdom die hun is toegedeeld, van het bezit van iets nog veel schoners dan een wezentje van edele vormen: een zieltje waarin hun eigen ziel zich zal spiegelen en dat zelf zich gaat spiegelen in de hunne als geen andere van de talloze op aarde. Wel mocht de dichter zeggen:

> Kinderen zijn in der aard-smart koninkrijk
> Prinsen van vreugde en van jeugdschoon koninklijk.

En daarom is het boek van VAN GINNEKEN mij geweest als een kostbaar geschenk. Deze bewonderenswaardige uiteenzetting van taaltechniek is tevens een beminnenswaardige studie en een lyriese verheerliking van de ontwakende kinderziel, die liefdevol wordt bespied aan de stamelende woordjes, aan de ‘ontdekking van Moeder en vader’,

aan de ‘verlossing uit de eenzaamheid’, aan het inleven in de kring die hem met tedere zorgen al vóór dat ontwaken heeft omhuld.

Zo'n boek zal ook bij menigeen de lust tot nauwkeurig waarnemen doen ontstaan of versterken. Ieder die kinderen heeft zien opgroeien, heeft talloze malen naar de aardige woordjes met welgevallen geluisterd, in de kleine gebrekkige zinnetjes zich vermeid. Maar de indrukken, die de eerste jeugd van het kind heeft achtergelaten, worden overstempeld door de nieuwe die er telkens voor in de plaats komen, en wat men aan de kleine heeft beleefd, zo sterk dat men waande het nooit te zullen vergeten, blijkt later vervaagd en verflauwd in de schemer te zijn weggedeinsd, als het nieuwe beeld van het opgroeiend kind in scherp en helder licht voor de ogen staat. Wie zich later van de gang der ontwikkeling een denkbeeld wil vormen, moet zijn waarnemingen vastleggen in notities. Maar toch, hoe arm zijn die aantekeningen, als ze niet verlevendigd worden door de herinnering van zo veel wat te vluchtig en te fijn bleek te wezen om het op papier te kunnen stellen. De blijde blik, de fijne gebaren, de honderdvoudige intonaties van vreugdige opgetogenheid tot boze onwil, waarin zich een karaktertje openbaarde, die zijn het vooral die de woordjes gemaakt hebben tot wat ze eens zijn geweest. Het zal de vraag zijn in hoe verre een ander in de enkel genoteerde woorden, in hun wankele samenschikking, dat innige accent van het echt kinderlike zal kunnen herkennen, dat ze behouden voor hen die ze zelf hebben gehoord en genoteerd.

Wie door de Roman van een Kleuter de lust voelt ontwaken om ook van zulke herinneringen te getuigen, zal al gauw merken dat het materiaal, waarover VAN GINNEKEN beschikte, biezonder rijk en volledig was, en bovendien dat het niet ieders werk is om van zulk materiaal te maken wat hij er van gemaakt heeft. De vader, die het volgende heeft opgetekend, heeft dat niet met dezelfde volharding en nauwkeurigheid kunnen doen als Keesjes moeder aan den dag heeft gelegd. Toch meen ik dat zijn materiaal de moeite waard is om ter vergelijking met het andere bekend te worden gemaakt. Hij wenst hier een voorbeeld te geven, dat naar ik hoop door anderen, en beter en volledíger, zal worden gevolgd. Alle menselik werk is voor verbetering vatbaar, en juist de grote bewondering die ik voor het boek van VAN GINNIKEN voel geeft me de overtuiging, dat het nuttig is stof te verzamelen waarmee de voorraad gegevens van zijn werk kan worden aangevuld. Allicht zal men b.v., scepties staande tegenover VAN GINNEKEN's verzekering dat alle kinderen zich gelijkelik gedragen, meer bewijsstukken verlangen te kennen. Wie weet of deze aantekeningen geen aanleiding

geven om op een of ander punt een mening te herzien en of VAN GINNEKEN de nieuwe feiten die hier mogelik onder schuilen, voor ons nog niet eens in het verrassend licht van zijn inzicht zal stellen.

De kleine jongen waarvan in het volgende sprake is, groeit op onder andere omstandigheden als Keesje. Ook zijn ouders zijn min of meer taalkundig ontwikkeld, maar hij is de jongste van een vijftal, en een nakomertje: hij werd met blij gejuich door broers van twaalf, acht en zes jaar en een zusje van tien in de wereld ontvangen. Of dat nu al grote invloed op zijn taal heeft gehad zal misschien wel, misschien niet uit mijn mededelingen blijken. Dat hij soms een woord of uitdrukking van hen overneemt, die hij anders pas veel later zou hebben leren kennen, spreekt vanzelf. Dikwels gaat dat geheel mechanies en gaat het onbegrepen aan zijn hersentjes voorbij. Dat de groteren het aardig vonden om hem papegaaiekunstjes te laten vertonen en hem b v. allerlei malle vragen deden, om zich te verkneuteren van de pret als hij op alles *ja! ja*! kraaide, zal wel van even weinig gevolg voor zijn taalontwikkeling zijn geweest, als dat ze hem geleerd hebben om te zeggen *I'm a Dutchman* als hij een Engels geïnterneerde tegenkomt. Maar toch zijn nu al sommige woorden zijn eigendom, of 'n ogenblikje z'n eigendom geweest (want in den beginne is dat bezit vluchtiger dan al het aardse!), die hij anders allicht niet vóór zijn schooljaren had opgedaan, zoals *meen*! ('t is gemeen!) dat hij zijn broers wel eens toevoegt, of '*n idiote mooie* zoals hij van een blokketoren zei. Een kartonnen huisje noemde hij in z'n bewonderende verrukking '*n enig huisje*! waarin wel een uitdrukking van zijn grote zus zal zijn te herkennen. Aan de andere kant is door zijn omgang met de andere kinderen, die hem soms lichter vatten en die hij soms beter begrijpt, misschien de taal van zijn ouders van minder invloed. Bedenkt men echter, hoeveel tijd een moeder aan zo'n kindje besteedt, en dat hij toch uren lang, als de anderen naar school zijn, met haar alleen is, dan zal men die invloed als noodwendigerwijze nog zeer belangrijk erkennen, al heeft moeder ook minder tijd om zich uitsluitend met hem te bemoeien dan toen indertijd haar oudste zoon alleen om haar heen dribbelde. Een verontwaardigde opmerking, toen de doorloop in de gang eens was versperd: *Daar staat de fiets waarachtig*! en een verzuchting '*t Is zonderling* zijn voorbeelden van grote-mensetaal in kleine-kindermond.

Van de taal van zijn zus en broers is vroeger ook wel eens iets opgeschreven, al is het weinig. Uit de herinnering vooral weten zijn ouders dat Luuk in de aard van zijn spreken met de oudste en derde van hun kinderen het meest overeenkomt en wel in een zekere sekure en zorgvuldige manier van artikuleren, waarin hij het voor zijn leeftijd

nog al aardig ver heeft gebracht. Deze gave hebben ze van hun moeder geërfd, terwijl de enige dochter, die in haar prille jeugd de bewondering van KALFF voor het spreken der vrouw te schande maakte door er maar slordig en onverschillig op los te praten, daarin meer naar de vader aardt, wat in een ander opzicht van de jongste broer kan worden gezegd, die zich nog altijd betrekkelik weinig en moeizaam uit en in zijn kleuterleeftijd zelfs een zekere afkeer van praten vertoonde, zodat hij zich alleen bij hoge noodzakelikheid, als zijn geliefde gebarentaal hem in de steek liet, van de spraak bediende. Luuk heeft nog dit vooral met zijn oudste broer gemeen, dat hij niet vroeg met praten is begonnen, en toen hij 1½ jaar was nog bijna niets zei, maar dat daarna de ontwikkeling betrekkelik snel in z'n werk is gegaan, vooral wat het artikuleren betreft. Hij heeft dan ook weinig kromgepraat en heeft nu, tegen z'n derde verjaardag, vrijwel alle klanken en kombinaties die in onze taal voorkomen in zijn macht, ten minste wanneer hij er zich toe zet om een woord nu eens goed uit te spreken, want als hij wat te vertellen heeft en zijn aandacht niet zo zeer op de klanken alleen koncentreert, kan hij er nog wel eens wat van maken.

Wat verder zijn ontwikkeling betreft, is het misschien aardig om te melden dat hij in zijn 28ste maand een rood potlood van een zwart wist te onderkennen, maar dat zwarte beurtelings zwart, blauw en bruin noemde. In zijn 31ste wist hij echter zonder zich te vergissen uit zijn knikkers de rode, gele, blauwe, zwarte, groene en bruine aan te wijzen. In zijn 28ste maand werd het begrip ‘twee’ hem duidelik en op het eind van de 29ste begon hij ‘drie’ van ‘twee’ te onderscheiden: hij konstateerde op een ogenblik dat hij *drie toorne* zag en toen hij daarna op de proef werd gesteld, wist hij van opgestoken vingers tezeggen of het er één, twee of drie waren. In de 36ste is de notie van ‘vier’ opgekomen en in zijn helderste ogenblikken onderscheidt hij dat met behulp van zijn vingers van vijf (*een handje vol*). Zoals uit de voorbeelden van zijn spreken zal blijken, heeft hij een grote voorliefde voor klokken, waaraan in het laatste halfjaar alleen door stoomtrams en treinen konkurrentie wordt aangedaan. Daar deze dingen een groot deel van zijn aandacht in beslag nemen, heeft dit ook weer invloed op zijn woordekennis. In de afgelopen winter, toen zijn broers veel tekenden, toonde hij ook daarin een grote belangstelling, en in z'n 28ste maand kon hij een kringetje op 't papier zetten met een streepje er aan vast, die een *tiktak* met ketting moesten voorstellen. In 't voorjaar is deze liefhebberij weer geheel in 't vergeetboek geraakt. De bloemen in de tuin weet hij met name te noemen, zolang ze bloeien; kort daarna is hij die namen weer vergeten.

De notities, waarop de volgende mededelingen berusten, dateren bijna uitsluitend vanaf zijn 26ste maand en omvatten dus het grootste gedeelte van zijn derde levensjaar. Het verschijnen van VAN GINNEKEN's werk gaf aanleiding om daarvan wat meer werk te maken, al was het in het drukke gezin prakties onmogelik om dit te doen met de getrouwheid en onafgebroken volledigheid waarmee Keesjes moeder die taak vervulde. Jammer genoeg kan dus maar een gedeeltelike vergelijking plaats hebben wat het ontwikkelen van de uitspraak en de allereerste konstrukties aangaat; ouders die materiaal hiervoor willen verzamelen moeten eerder beginnen!

* * *

Vergelijk ik de uitspraak van Luuk met die van Keesje, dan komt het mij voor dat hij betrekkelik gemakkelik en vlug heeft aangeleerd. Hij heeft zijn derde verjaardag nog niet bereikt, maar kan sedert een paar maanden alle moeilike woorden nazeggen. Natuurlik radbraakt hij er nog bij massa's, maar dat is deels een gevolg van niet goed horen en zich niet kunnen herinneren, deels van het feit dat hij bij zijn praten toch ook nog aan andere dingen te denken heeft dan aan het zuiver reproduceren van de klanken; hij is ze dus nog niet werkelik meester. In niet te moeilike woorden is op 't ogenblik nog 't meest opvallende gebrek dat hij de *r*, vóór een andere medeklinker op het eind van een woord of lettergreep, er doorgaans bij laat inschieten, vaak met verlenging van de voorafgaande klinker. Verder laat hij de *r* aan 't slot van een toonloze lettergreep doorgaans weg. Dat hij een keel-*r* heeft geleerd, zal daarop wel van invloed zijn.

Hetgeen ik over de ontwikkeling van zijn uitspraak vind, zal ik nu meedelen aan de hand van het 10de hoofdstuk van VAN GINNEKEN. Die ontwikkeling is wel eens anders als bij Keesje, die in zijn 20ste maand *pats, fiets* en *muts* ging zeggen en zelfs *fats* voor ‘vast’, want Luuk scheen de tegengestelde volgorde makkeliker te vinden en zei in zijn 30ste en 31ste maand nog *fiest, must* en *Maurust* en pas in zijn 34ste *Maurəts*. 't Is een van de verbindingen die hij het allerlaatst te pakken heeft kunnen krijgen. De groep *st* aan het begin kwam in de 26ste maand volkomen duidelik voor den dag in zinnetjes als *staatie Luuk, staatie bam* en in een woord als *aansteke*, terwijl hij toen nog *toof, tuk, toew* (stoel), *trak* en *kataje* (kastanje) zei. In de volgende maanden wijken die zoetjes aan voor *stoof, stoel* en *strak*, terwijl hij lang blijft aarzelen tussen *tuk, kuk* en *stuk*. Zelfs als hij in de 31ste maand geregeld *stuk* is gaan zeggen, blijft *kuk* voortleven in

maan kuk (eerste of laatste kwartier van de maan!). Ongeveer tegelijkertijd wordt hij ook de *sp* meester.

De moeilikheid van het aanleren van de *s* na lange klinkers toonde zich in de 26ste maand alleen nog in een voor hem toen ouderwetse uitspraak *kaach*, die op zichzelf was blijven voortbestaan. De *s* en *z* als beginletters werden toen nog vervangen door *ch* in *chuikə* (suiker), *chaddoek, choekə*, die toch al afwisselden met *suikə, zaddoek*, en *zoekə*. Dat hij nooit anders dan *zus, zussie, zitte, zin, zee* en *zewf* (zelf) heeft gezegd, zal wel te verklaren zijn uit de artikulatieplaats, die voor de klinkers in deze woorden immers dichter in de buurt ligt van de *s*, terwijl de klinkers van ‘suiker’, ‘zakdoek’ en ‘zoeken’ meer in de nabijheid van de *ch* worden gevormd. Toch zei hij *chiek* voor ‘muziek’ waarbij men misschien aan 't terugtrekken der mondhoeken bij de *ie* moet denken.

De *sch* werd in de tijd, waarin de aantekeningen beginnen, nog geregeld als *ch* weergegeven: *chool, chuit* (beschuit), *choene, boochappe doen* (naast *boosă* en *boosjappe*), *chaai* (schaar), *choon make, choorsteen*, en behaalt pas in de 30ste tot 32ste na taaie worsteling de overwinning. Ook voor andere kombinaties deed de *ch*-klank dienst: *chart* was in die tijd z'n gewone uitspraak voor ‘zwart’, *chijve* voor ‘schrijven’ waarvoor intussen sedert de 27ste maand ook al *sijve* voorkwam, *cheeje* voor ‘schreeuwen’ en zelfs nog in de 31ste maand *cheeuwt* voor ‘sneeuwt’ en *seeuwele* voor ‘sneeuwen’. ‘Smokkelen’ werd in de 32ste maand nog nagezegd als *fnokkele*. In sommige andere woorden is 't nu soms nog moeielik te horen of hij een *s* of een *f* uitspreekt.

De verbindingen van ploffers met neusklanken kon Luuk net als Keesje eerder in de silbedaling voortbrengen dan in de stijging. In de 26ste maand waren *hond, mand, tentie* (tante), *danke, wamp* (lamp) al gewoon, *inkt* sprak hij in de 29ste volkomen juist uit, maar een geliefkoosde bezigheid met de *chaai* noemde hij toen *prippe*, een knikker een *krikke* en een knoop een *proop*, en in de 31ste wisselden *knippe* en *krippe, knijpe* en *krijpe* nog af; soms ook vereenvoudigde hij tot *kippe* en *kol* (knol), *koeie* (knoeien).

Dat hij de *r* na toonloze klinkers en tussen een klinker en medeklinker zelfs nu nog dikwels verwaarloost, merkte ik boven al op. Zeer begrijpelik is, dat hij *pee* voor ‘peer’, *bee* voor ‘beer’, *deu* voor deur, *beus* voor ‘beurs’ (in zijn 26ste maand) uitsprak met de klinkers die wij alleen vóór *r* kennen; de naam van zijn buurjongentje ‘Ernst’ werd toen *ênst* met een gerekte klinker. Een eerste aanduiding van de *r* in die positie werd gegeven door een onduidelike klinker, dus *peeə, beeə, hieə, pieə* (papier) en *meeə* (meneer), steeds met de klinker

die vóór de *r* thuis hoort; als hij zijn best deed, liet hij ook al gauw de *r* in deze woorden horen. Uit zijn 30ste maand vind ik genoteerd: *doktə, moedə, vadə, lekkə*, maar *moedreef tandpijn*, waar de *r* in de silbestijging is komen te staan, evenals *vreeə* (tevreden), *probere*. De verbinding *tr* studeerde hij ijverig in, toen hij in z'n 26ste maand een nieuw truitje had gekregen, dat toen aan iedereen vertoond werd als een *trrruu*, en kort daarna komen *trom, proop, krant, broek, broke* (gebroken), *grond* en *groot* (in worsteling met *gond* en *goot*), *krabbele, proeve* (vroeger *poeve*), *tree* voor 'twee', in de 29ste ook al *springt* en in de 31ste zowaar een moeilik woord als *kurkesroever* (kurketrekker).

De *l* werd in de 26ste maand als beginletter nog wel eens door *r* vervangen: *ros* voor 'los', *rief* voor 'lief'; wel zei hij kort daarna *Luuk, licht, lozie* (of *holozia*), *kukelu, huile, hale, kilo, tullemand* (prullemand), *Hilde, lief*, maar daarnaast *wamp, Zussiewief, wuppe* (lepel), *wiewewage* (in het versje), *vawwe* (gevallen), *sowdaat, zewf*. Omstreeks de 30ste maand kan hij in al deze woorden de *l* zeggen, ook in verbindingen als *blijf maar, flink, klok* (die in de 26ste nog *bijffa, fink, kok* luidden), *sjoekla, klein* (nog met *kein* afwisselend), *potlood* (uit een vroeger *pottewood*), *glans, borsplaat*, (borstplaat), *blauw, kleeje kloppe*, maar is hij hem als slotmedeklinker nog te machtig; evenals vroeger in *ôgə* (orgel) laat hij hem weg, maar er komt in dergelijke woorden, meestal na een keelglijder, een aanduiding van de naderende *l* in de kleur van de klinker: *haqoe, kachoe, nagoes, appoe* (naast *appəw*). 't Schijnt dat die *l* toen het eerst voor den dag is gekomen na de *oe*: *appoel, stoel, eigoelk* zijn uit de 29ste maand, maar in de 32ste gaat hij met studie nazeggen *koepell, hoepell* en van die tijd af is deze zaak gezond.

Dat het 'grillige huigje' hem af en toe parten speelt, blijkt uit zijn uitspraak *pampier* die hij als de gewone heeft aangenomen, terwijl sporadies voorkomt *zobedeen* naast *zomedeen* en *zoomdeen*, en *menede* voor 'beneden'. Misschien is ook dezelfde oorzaak aan te nemen voor *panstoor*, herhaaldelik nagezegd van 'pastoor'. Zijn neefje Wous werd een tijdlang door hem *Bous* genoemd, en de cijfers, waaraan zijn broers hem geleerd hebben een tiktak als *echt*, d.w.z. deugdelik te herkennen, *robeinse cijfers*. Zijn broer Dik noemde nog in zijn vierde jaar de begonia's *megonia's* of *megomia's*.

Allerlei voorsilben zonder nadruk worden eenvoudig weggelaten: *chiek* voor 'muziek', *fou, frou* (juffrouw), *sjiene* (machine), *nede* (beneden), *pieə, pier* (vóór de *pampier*-periode), *chuit* (beschuit), *meen* (gemeen), *neer* (meneer), *lozie* (horloge), *deugend* (ondeugend) zijn uit zijn 26ste en 27ste maand; daarna kwamen nog *Han* (Johan), *broke*

en 'n hele reeks verleden deelwoorden, *vreee* (tevreden), *boge* (van ‘verbogen’ nagezegd), *schien* (misschien), *gente* (agenten), *nade* (limonade) en stellig nog veel meer die niet zijn opgemerkt; *nonne* voor ‘kanonnen’ dateert nog uit de 36ste maand. Natuurlijk was dat ook met toonloze eindsilben het geval, zoals in *teke* (teekenen), *krone* (krokussen) of met middensilben, zoals in *eigək* (dat later *eigoelək, eigoelk* en ten slotte *eigələk* werd). Het vervangen van de maar half verstane beginlettergreep door een toonloze klinker kwam bij hem maar zelden voor (*ədaag* voor ‘vandaag’), behalve bij de verleden deelwoorden *ədaan, əbroke* enz. Toen hij die eenmaal met *ge-* was gaan zeggen, kwamen begrijpelikerwijze ook vormen als *gevelend* voor ‘vervelend’ te voorschijn. Zijn zusje maakte het zich op die leeftijd en nog veel later gemakkelik door allerlei lettergrepen in die positie met *hoe* aan te duiden, zodat ze b.v. *hoelopje* voor ‘envelopje’ zei. Voor de toonloze eindsilben *-er* en *-el* komt eveneens als tijdelik plaatsvervanger een *ə*: *ôgə* (orgel), *vadə, moedə, doktə, gietə*, die zoals boven is gezegd gedeeltelik tot heden toe stand heeft gehouden. Ook is boven al van vormen als *hieə, pieə* gesproken.

In zijn 26ste en 27ste maand verscheen de *ə* dikwels achter woorden die op een medeklinker uitgaan: *ookə, noggə, aggə nee! oggə nee! nietə*, vooral achter keelletters; daarna begon hij weer *ook* enz. te zeggen zoals hij van te voren ook al had gedaan. Toch stonden hem die slotmedeklinkers weinig aan, en in zijn 30ste maand nam hij een poosje de proef met ze allemaal weg te laten: *wă is daă? mă ik dă hebbe? mă ook pampie*? wat op den duur echter ook niet scheen te bevallen, zodat hij zich toen maar bij het feit, dat in onze taal nu eenmaal veel woorden op medeklinkers uitgaan, heeft neergelegd. - Ook bij moeilike overgangen tussen twee medeklinkers deed de *ə* soms kostelike diensten: ‘zingt mooi’ wordt in de 27ste maand eens met veel inspanning nagezegd als *zingəmooi* en op dezelfde manier ontstond eens *krijgəpijn*, terwijl *magge Luuk* een gewone verbinding werd; verder *pottəwood, vliegəmasien, narrəcisse*, of *nardecisse*; maar andere keren liet hij de lastige medeklinkers eenvoudig weg en sprak van *biekaarte* (briefkaarten) of van de *kalantare* (kaarslantaren). Bij wat meer accentuatie, zoals bij uitroepen, werd de *ə* soms tot een *a* ontwikkeld: *Sjana*! om Jeanne te roepen, *ma bord* voor ‘me bord’ waarbij *ma* met nadruk werd uitgesproken; maar bij die klinkerverduideliking schijnt soms ook een speelse zucht tot variëren gewerkt te hebben, zoals wanneer hij *lozia* voor ‘horloge’ ging zeggen.

Heel eigenaardig is de wijze waarop hij van zijn 26ste tot zijn 32ste maand, dus gedurende een half jaar, met de verkleiningsuitgangen

omsprong: *trompië* (trommeltje), *zussië, hontië, lichië, ozjokatië* (chokolaadje! zie beneden), *chuitië vare teetië drinke* (in een versje), *chuitië* (beschuitje), *pottië, hoetië, rantië, bampië, zonnetië, hantiës, vinkië, trompeltië* (dat in de 31ste maand *trompië* kwam vervangen). Voor de afwisseling zei hij ook wel eens *trompia, chuitia* enz., en het is best mogelik dat het boven aangehaalde *lozia* tegelijk en in analogie hiermee is ontstaan, doordat hij de uitgang *-zje* van horloge niet van *-sje* heeft onderscheiden en dit woord dus onbewust in de kategorie der verkleinwoorden bracht. Zo heb ik meermalen door volwassenen 'bros' naast 'broche' horen gebruiken en we kennen allen 'moes' uit 'mouche'. Omstreeks de 31ste maand werd door hemzelf met vrolike verbazing zijn eigen uitspraak *buikje* gekonstateerd, en nu werden de verkleinwoorden spoedig normaal, al vielen toch nog *Fransië, Bousië, hantiè* en zelfs in de 33ste maand nog *konijntië* te registreren. Een paar andere verkleinwoorden uit die tijd zijn *dinkie* (dingetje) en *kaampje* (kamertje). Tot het ontstaan van de tweelettergrepige uitgang *ië* zullen verschillende faktoren hebben meegewerkt. Dat de *j*, die hij hoorde in 'lichje', 'vinkje', als *i* werd gereproduceerd is niet zo vreemd, en bij de andere kunnen analogie en verwantschapsgevoel met 't grondwoord hebben meegewerkt. (*Trompië* en *bampië* werden door hemzelf gemaakt, want er werd altijd van 'trommeltje' en 'bammetje' gesproken). Maar het heeft toch ook alle schijn alsof de medeklinkers *sj* en *tj* (de glijder en de ploffer die met het midden van de tong tegen het midden van het verhemelte worden voortgebracht) door hem onbewust weer werden ontleed in de beide elementen waaruit ze bij ons zijn ontstaan, te meer waar b.v. *zussië* (natuurlik!) een van zijn eerste en liefste woorden is geweest en bij de andere genoteerde voorbeelden er biezonder veel op *-tje* voorkomen. Overigens zou men menen alleen een kind, dat lezen kan, uit de etymologiese maar foneties onjuiste spelling tot een uitspraak zus-je, schuit-je zou kunnen komen.

VAN GINNEKEN vertelt dat Keesje voor 'meneer' *əmeer* ging zeggen en geeft daarvan deze verklaring, dat hij, van de toonloze beginlettergreep, die hem aanvankelik was ontgaan, op zekere dag de medeklinker opmerkte, en nu onwillekeurig ging menen, dat hij die in de lettergreep, waarop de klemtoon valt, had gehoord. Precies dezelfde klankverandering had plaats bij Luuk, die in zijn 27ste maand van 'meneer' *meeə* of *əmeeə* maakte. Dezelfde dag gebeurde het, dat hij bij wanhopige pogingen om een chocolaadje machtig te worden, beurtelings *ozokaatje* en *zjokatië* voortbracht. In de 30ste maand, toen hiervoor een kort en krachtig *sjoekla* in de plaats was gekomen, sprak hij steeds van *aapappele* en placht hij, als de grote broers zich na den eten met

tekenen amuseerden en ook hij met ‘pampier’ en ‘potpoot’ gewapend was, met *gagəm, gaachəm, gagom* het vlakgom op te kommanderen. Bij *mede* voor ‘beneden’ is de *n* door invloed van de *b* gewijzigd. Luuks grote zus wist indertijd, toen ze eens mee geweest was op een exkursie in de duinen, met veel ophef te vertellen van de *hoekijnen* die ze had gezien, waarbij men moet bedenken dat ‘konijnen’ veelal als ‘koenijnen’ wordt uitgesproken. De inspanning, nodig om een op zeker ogenblik voor 't eerst duidelik waargenomen medeklinker nu ook te doen horen, maakt dat zo'n klank op een verkeerde plaats terechtkomt, ja zelfs dat twee medeklinkers wel eens stuivertje verwisselen, en allerlei gevallen van ‘metathesis’ zijn zo te verklaren. Behalve het boven genoemde *fiest* en *must* is hierbij aan te halen *teinke*, dat op die manier ontstaan schijnt te zijn uit ‘kleintje’ en dat, sedert de 27ste, maanden lang LUUK's gewone woord voor ‘klein’ bleef. Zo werd ook ‘warm’ gedurende een hele periode als *ram* en daarna als *wram* gereproduceerd.

Het plezierig-gemakkelike van het laten beginnen van twee lettergrepen met dezelfde medeklinker heeft voor Luuk, zoals voor ieder kind, ook nog na zijn eigenlike brabbelperiode nog lang zijn aantrekkingskracht behouden. Talrijke reduplicerende woordjes als *titta, kaka, dindin* en ook het gaarne herhalen van allerlei woordjes en zinnetjes bewijzen dat al. *Dindin* is een geliefkoosde klanknabootsing, waarmee hij ook nu nog de stoomtrem aanduidt (*de dindin, dat heet de stoomtrem, ja zo izzet*!). *Totto* werd in de 27ste maand tot *potpood*; een ‘pink’ heette een tijdlang *pimp*, in een versje sprak hij van *Marirannetje* en in zijn 36ste maand gebruikt hij nog *brievebrus.* *Boterbam*, uit zijn 26ste maand, werd later vervangen door *broteram, brootram*, waarin we een geval hebben van ‘fonetiese voorbarigheid’ evenals in *proop* voor ‘knoop’, *prippe* voor ‘knippen’, *kuk* voor ‘stuk’ en *choog* voor ‘hoog’ (in een tijd toen hij de *h* in *huile, hale, haan* enz. al heel goed liet horen). Misschien mag *fchuit* daartoe ook gerekend worden, dat voor *chuit* (beschuit) in de plaats kwam, als hier de *f* kan verklaard worden uit een *b*, die onder invloed van de opkomst zijnde schuring zelf tot een glijder werd, waarbij dan niet ten opzichte van de articulatieplaats maar van de articulatiesoort geanticipeerd werd. Uit zijn 36ste maand werd genoteerd: *spokus pokus paf*, waarin de eerste *sp* blijkbaar aan de slot-*s* van het eerste plus de begin-*p* van het tweede woord is ontleend.

De neiging tot afwisseling, waar VAN GINNEKEN van spreekt, de grillige lust om eens anders te doen dan gewoon, is misschien terug te vinden in *vapa* waarmee hij, altijd met dolle pret, zijn vader af

en toe is gaan betitelen toen hij eens toevallig van ‘papa’ had horen spreken. In de laatste tijd levert de aanspreking met *pader* hem weer telkens opnieuw hetzelfde plezier, waarbij hij dan als tegenhanger *moezer* gebruikt. Intussen zijn alle drie die woorden tevens blijkbaar vermengingen, het laatste van ‘moeder’ met ‘moes’ dat hij de andere kinderen hoort zeggen.

Aardig om op te merken is het, dat een gebrekkige uitspraak, als een kind de klankverbinding die de moeilikheid opleverde al lang heeft leren voortbrengen, nog geruime tijd in bepaalde woorden blijft voortleven, die hem gewoon geworden zijn, terwijl hij de nieuwe woorden waarin dezelfde moeilikheid schuilt, dadelik zuiver uitspreekt. Omstreeks zijn tweede verjaardag was Luuk gewoon om van *totto* te spreken; later ging hij daarvoor *potpood* zeggen, totdat hij over *pottewood* tot *potlood* kwam. Maar toch werd ook toen *potpood* nog herhaaldelik gekonstateerd; die klanken waren hem zo eigen geworden dat 't voor hem een synoniem was voor eigen gebruik voor wat hij nu wel heel goed wist dat de mensen ‘potlood’ noemden. In het voorbeeld met *dindin* op de vorige blz. ziet men een dergelijk geval. Zo bleef *membo*, oorspronkelik nagezegd van ‘melkboer’, nog maanden bij hem in gebruik. *Teinke* voor ‘kleine’ is zo vast in zijn geheugen gebleven, dat het zelfs nu, een half jaar nadat hij *kleine* heeft leren zeggen en ook in den regel zegt, nog wel eens voor den dag komt, en evenzo *kuk* naast *stuk*. Bij de bespreking van de woordbetekenissen kom ik daar nog op terug.

Wie het praten van de kleintjes wil observeren, moet ze beluisteren als ze wakker in hun bedje liggen. Al het geleerde wordt dan in het oneindige herhaald en met de grootste lust, de diepste ernst en onvermoeide volharding ingestudeerd. Luuk is altijd erg voldaan als hij iets gezegd heeft dat hem tot dusverre niet wilde gelukken. In de tijd toen hij van *zussië* en *hontië* sprak, hoorde Moeder hem eens bezig met het repeteren van de namen van zijn lichaamsdeeltjes. Heel duidelik zei hij toen: *buikje* en vlak daarop in blijde verrassing over zijn eigen knapheid: *Buik-je zeg ik*! Een kostelike tegenhanger tot Keesjes woorden ‘Nou zeg Keesje 't goed Moeder!’ Bij een andere dergelijke gelegenheid werd opgevangen: *Nede, nede! magtie nede*? (en toen heel langzaam) *be-ne-de*? Tekenend ook is de volgende alleenspraak; *Armpies, been-pies, nee been-pies is niet goed, armpies is goed, been-pies kan 'k niet zegge, armpies kan 'k zegge*. Een sterker bewijs dat een kind zijn taal niet klakkeloos overneemt, maar er in de volle zin des woords op studeert, is wel niet nodig!

***

Na deze opmerkingen over de mechaniese reproduktie van de taalklanken zal ik er enige laten volgen over de ontwikkeling van de zinsbouw.

Toen zijn vader, bij 't begin van Luuk's 26ste maand, begon met meer geregeld aantekeningen over zijn praten te boek te stellen, was deze juist allerlei zinnetjes en woordverbindingen gaan vormen. Hij kon toen al heel wat woorden min of meer klankgetrouw en met verstand nazeggen en een zeker aantal zelfstandig gebruiken, en was gewoon om van zinnen die hij opving de twee of drie laatste woorden na te brabbelen, onverschillig of hij er enige betekenis aan wist te hechten of niet. In de verbindingen, die hij om deze tijd zelf begon te vormen, viel al dadelik een veelzijdige verscheidenheid op te merken. Bij al de overgangen die er voorkwamen, is het hachelik ze in enige bepaalde rubrieken in te delen, en toch is dat om een overzicht te krijgen onvermijdelik. De rapporteur is zich dus volkomen bewust dat zijn samenvatting tot groepen min of meer willekeurig is; hij staat echter in voor de juistheid van ieder meegedeeld geval op zichzelf en laat het aan het scherper inzicht van de lezer over om in zijn groepering verbeteringen aan te brengen. Hij voor zich onderscheidt dan, wat de betekenis der ‘zinnen’ betreft, ten eerste uitingen van gevoel, van wel en wee, spijt of teleurstelling en verrassing of voldaanheid. Ten tweede wensen en bevelen, dikwels nauweliks te onderkennen van vragen, maar ook vaak door de heel verschillende toon scherp daarvan onderscheiden; uit den aard der zaak gaan die vanzelf ook dikwels in zuivere gevoelsuitingen over. Ten derde konstaterende zinnetjes, die door de toon waarop ze gezegd worden toch ook in den regel blijken een heel sterk gevoelselement te bevatten. Daardoorheen loopt echter een andere indeling, naar de aard van de syntaktiese verbindingen die eerst als op zichzelf staande zinnetjes, daarna als onderdelen van steeds groter en ingewikkelder taalbouwsels, eerst aarzelend en schaars, dan met aldoor groter zelfvertrouwen en gemak en dus ook veelvuldiger door de kleine man worden te pas gebracht.

Als echte gevoelszinnetjes wil ik dan beschouwen *och hond*! waarmee hij zijn verdriet te kennen gaf dat hij de hond van de buurman niet meer kon zien, *och oto*! in een soortgelijk geval, als de auto die dageliks zijn aandacht trok in de garage was verdwenen, *och titta* als de klok ophield met slaan, en een andere keer als uiting van teleurstelling dat de toren waarop hij al zijn hoop had gevestigd bij nadering bleek in 't geheel geen titta te dragen. *Ja*! (*Dja! Tja*!) of *o*! (later *a*!) zei hij als hij iets hoorde of zag dat hem biezondere voldoening schonk, vooral als hij eindelik vond waar hij naar zocht. Al spoedig werd dit

uitgebreid met de naam van de persoon of het voorwerp in kwestie: *ja titta*! als hij de titta in zijn prenteboek had gevonden, *ja hond*! als de hond gelukkig op straat liep. *O*! werd later een uiting van teleurstelling: *o potpood* klonk 't benauwd toen zijn potlood was gevallen, *ach potpoot! ach weg potpood*! iets gelatener toen hij 't niet terug kon vinden. *Hoor! chiek*! (muziek) werd met een duidelike rust tussen de beide woorden uitgesproken. *Ach* en *och* waren synoniemen. De betekenis van 'ja' als bevestigend antwoord op een vraag scheen hij toen nog niet te vatten, altans een tijd lang zei hij 'ja' als antwoord op alle vragen. *Meen! chaddoek*! (gemeen!) was een uitdrukking van verbolgenheid toen hij zijn zakdoek kwijt was. Uit zijn 29ste maand is genoteerd dat *tja, dja, ja* zijn woord is bij alles waarover hij tevreden is, *o*! bij alles waaraan hij zich onderwerpt.

Het karakter van wens of bevel kwam duidelik uit, als hij zag dat de tafel gedekt was en hij *zitte*! kommandeerde, al gauw uitgebreid met een aanspreking: *zitte jonges! jonges zitte! zitte vadə*! Tegen een jongen wiens nabijheid hem ongewenst leek, toen hij bezig was kastanjes te zoeken, was het *Weg jonge*! en tegen zijn broer: *əweg Nika*! - *Vadə, ope*! riep hij als hij de deur van de studeerkamer open wilde hebben. Heel talrijk waren in die eerste tijd zijn zinnetjes met *magge* of *maggen* (de *n* zeker wel afgeluisterd van het lidwoord, maar daar had hij toen nog niet de flauwste notie van): *Maggen bam, maggen zjem, maggen kaach, maggen appew, maggen bove*! Die zinnetjes dienden nu eens om te vragen, dan weer om te bevelen, en werden ook vaak gezegd op 'n komies geruststellende toon, als hij zichzelf permissie gaf om iets te doen waarvoor de toestemming van andere zijde waarschijnlik zou zijn uitgebleven, zoals eens *Maggen Luuk chuikə* toen hij bezig was uit de suikerpot te proeven. Zo hielden ze dus op wenszinnen te zijn en werden verzekeringen, wat nog duideliker bleek toen hij er later gewoonlik op liet volgen: *ja dat mag* of *ja magtie* of b.v. zei: *Moedə Luuk mag wel watə*, waar een vraag meer op zijn plaats zou zijn geweest. *Nog əs*! klinkt het onvermoeid als iemand hem tot zijn groot plezier hoog oplicht; later wordt dat *doe ət əs nog əs! Niet huile* zegt hij tot zichzelf Moeder na, als hij zijn tranen bedwingt. *Niko zien, Niko zien*! was het toen zijn broertje ziek te bed lag. Net als Keesje dwong hij vroeger met *rrrr! rrrr*! om uit rijden te gaan; sinds ongeveer zijn 15de maand was dit *rije*! geworden en nu was 't dikwijls *maggen rije*! soms op de toon van een vleiend verzoek, soms van een onverbiddelike eis; *boossă doen, boochappe doen* werd er tot verduideliking bijgevoegd.

Eenvoudige konstateringen van z'n waarneming, heel dikwels stil-

letjes voor zichzelf gezegd en dan opeens, als het hevig interessante tot hem doordringt, met *moedə*! herhaald, net zo lang tot Moeder antwoord geeft, zijn b.v. *Nee hond* (Luuk is naar 't raam gelopen om te zien of de hond present is), *Vadə chool* (als vader er niet is; ook als hij de deur uit gaat), *Vadə pijp, ram*! (vader heeft 'n pijp, en die is warm!) *orge, muchiek*. Er wordt gebeld en Luuk echoot: *tingting*, maar daar wordt wéér gebeld: *noggetingting! Deze vadə* betekende: ‘dit is van vader’ en werd gezegd van een boekje dat hij zag liggen. *Vadə tuis, Moedə chool* (Moeder was uit 't gezicht en al wat uit 't gezicht was, was ‘naar school’). *Membo chool* (de melkboer verdween om de hoek van de straat). *Och weg potpood* hoort hier ten dele ook bij. Dat bij al die zinnetjes verrassing of teleurstelling dikwels uit de toon duidelijk waren te merken, ja zo duidelik dat ze overheersten en de zinnetjes tot zuivere gevoelsuitingen maakten, herhaal ik hier nog eens, al heb ik mij boven over mijn indeling al verontschuldigd.

Beschouwen we nu zijn praten van deze tijd uit een syntakties oogpunt, dan vinden we heel wat verscheidenheid. Sterk in gebruik zijn de verbindingen van een infinitief met een voorwerp of bepaling: *Licht ansteke, Totto hebbe, Boochappe doen, Titta teke* (tekenen), *Dindin teke, Niko zien, Chuike poeve* (suiker proeven), *Tee drinke, Poem hebbe, Bij je zitte, Eve oprape, Toof hale, Licht zien, Tône* (torens) *bouwe, Eike choeke, Katanie choeke, Moede zitte* (bij of naast moeder zitten), waarnaast het andere type dat bijna uitsluitend door *maggen* is vertegenwoordigd: *Maggen bam? Maggen kaach? Maggen bove? Hale potpoot*. Of nu in al die gevallen terecht van een infinitief kan worden gesproken, is twijfelachtig, maar de benaming is in zoverre juist, dat we met recht met een ‘onbepaalde’ vorm van het werkwoord hebben te maken, waarin echter verschillende ‘wijzen’ als in embryo liggen besloten. Als we toch zien dat *maggen bam* aan de ene kant al naast zich krijgt *maggen bam hebbe* en aan de andere: *magge Luuk chuike*, dan zien we gaandeweg de persoonsvorm uit die ‘onbepaalde’ vorm ontluiken, die even daarna tot bijna volkomen ontwikkeling komt in *Staatie Luuk*! een vrolike juichkreet als hij zich in zijn bedje overend heeft gewerkt. In dezelfde maand komt dan, nadat hij in die dagen van gedwongen gasafsluiting al een paar malen gevraagd had *Licht zien*, bij het eindelik aansteken van de lamp: *Licht komt*!

Maar aan de andere kant was hij ook al begonnen zelfstandige naamwoorden met een ander woord tot onderwerp en gezegde te verbinden: *Vade pijp, Titta uit! Hond uit! Titta weg! Jan chiek* (Jan maakt muziek) *Ach cente tusse*! (hij speelt met een beurs en nu zijn de centen in een gleuf geraakt). *Cente vawwe*! (gevallen). *Deze Vader*

(dit is van Vader). *Oto binne! Moede weg! Hoofie pijn, Zussie binne, Lozie tuk, Boom pijn* (er vielen blaren af!) *Potpood tusse*. Ook komen al eens twee zinnen achter elkaar: *Lich uit, zus mede* (het licht is uit en zus gaat naar beneden). Zelfs komt een enkele keer ‘ik’ als onderwerp al voor: *Ik ooke appew. Ik chijve*.

In de 28ste maand komen nu allerlei zinnen met persoonsvormen, die nu eens vóór dan weer achter het onderwerp staan: *Komt Enst* (als zijn buurjongetje aan het raam verschijnt), *Vade chijve* (schrijft), *Statie tiktak* (en enkele tellen daarna *Tiktak statie*), *Luuk teke* (Luuk wil tekenen), *Huiltie hontië, De koekoek roept! Jan chijft, Dat kan niet, Ik gaat niet. Hij klimt*! waarschuwt hij zelf als hij in zijn stoel klautert. *Hij brant, Brantie* werd, beide in dezelfde betekenis, van de kachel gezegd. *Heevem Vade tekend* betekende: Vader heeft hem getekend. Verder: *Dat kantet* (dat kan het; antwoord op een vraag: kan dat blijven staan?), *De Dik lacht, Orgel ga niet meer, Hier komt ik! Ga ik 'm slaë*. De zinnen waarin het onderwerp achter het werkwoord komt, verdwijnen na deze maand bijna geheel. Overigens kan men daarvan een reeks voorbeelden vinden in De Regenboogkleuren van de Nederlandsche Taal blz. 18 en in levendige verteltrant zijn ze vooral bij kinderen talrijk. Misschien ontstaan ze doordat aan het spreken van ouderen de ongeaccentueerde bijwoorden *nu, toen, er* en dgl. aanvankelik door de kinderen niet worden waargenomen. Dat Luuk als persoonsvorm nu eens een vorm met, dan weer zonder *t* en ook wel een infinitief gebruikt, zal men hebben opgemerkt. Ook deze laatste konstruktie is in de taal van volwassenen niet onbekend, vooral in gesprekken, in zinnen als ‘Eerst ik spreken’, ‘Nu jij hier komen’, maar bij hem is ze niet tot z'n bepaald geval gespecialiseerd. In ogenblikken van hevige opwinding vergeet Luuk soms alles wat hij zich van de vervoeging heeft eigen gemaakt, zoals toen hij in zijn 36ste maand onder de indruk van een onverwachte verschijning riep: *o, meneer! zakdoek! zó doen*! (o kijk die meneer daar eens, die haalt zijn zakdoek voor den dag en hij doet er zó mee!).

De verbinding attributief bijvoeglik naamwoord plus zelfstandig naamwoord komt ook in de 27ste maand al te voorschijn. *Anne boek*! (ander boek) beveelt hij bij 't prentjes kijken; *grote cent*! was een uitroep van bewondering toen er een gulden in de *beu's* bleek te zitten, *mooie choene* beweerde hij honderdmaal van een nieuw paar dat hij aan had; *rooie potpood*; *lieve moede*! Uit de beide volgende maanden noteer ik nog *finke jonge zijn, das niet leelke chaar, gekke dindin, das 'n goeie sleutel, lekke zonnetië*, en dan zijn ze heel gewoon geworden. Dat hij ‘reuze’ in onze modesamenstellingen als bijvoeglik

naamwoord opvat, (van een klok: *o ən reuzetiktak, o die is reus*) heeft hij met velen gemeen.

Daarnaast staan een soort konstrukties van twee substantieven, waarbij hij het bepalende woord achter het bepaalde zet. Tiktakken waren hem, zoals boven al is meegedeeld, biezonder dierbaar; *titta* is een van zijn eerste woorden geweest en aan titta's heeft hij zoveel aandacht - gewijd, mag ik wel zeggen, dat ze hem aanleiding tot heel wat taalstudie zijn geworden. In zijn 26ste maand onderscheidde hij al een *titta wekke* en een *titta gang*, waar spoedig bij kwam een *titta koekoek*, en dat was de *titta koekoek Tente Rie*! Later leerde hij nog een *titta lozie*, een *titta kamer*, een *titta toren* en een *titta lietië* (een klok met speelwerk) kennen. De 'oma' die hem iedere keer op de muziek hiervan vergastte, werd bij hem *Oma titta lietië. Tente Rie koekoek* werd later *Tente Rie baby*. De *toorne* waarop een tiktak te zien was, heetten *toren tiktak*, en als dit belangrijke criterium ontbrak, klonk het vol teleurstelling: *o! tis torentiktak niet*! (later *geen toren tiktak*). Verder werden onderscheiden de *toren tiktak zee* (de Scheveningse toren) en de *toren tiktak Kröller* (in de Scheveningse Bosjes). Sommige van die verbindingen beantwoorden dus aan wat hij later door een substantief met omschreven genitief zal uitdrukken; *sortie juffou* echter was een schortje dat de juffrouw had gemaakt; bij andere is het tweede woord een nauwkeuriger naam. Verder zijn er ook verbindingen waarbij het eerste substantief de bepaling bevat: *Moede chaddoek, Luuke potpood, Vade potpood, Bousië kaampje* (Wousjes kamertje), waarin VAN GINNEKEN de eerste genitiefkonstrukties begroet.

In de Roman van een Kleuter kan men lezen dat VAN GINNEKEN, hoe zonderling het iemand die in de oude grammatika is opgevoed ook voorkomt, de woordjes 'is' en 'die' als vogels van één veren beschouwt. Beide noemt hij overgangswoordjes: 'is' dient om de kloof te overbruggen die we passeren moeten om van het onderwerp tot een nominaal gezegde te komen en 'die' doet dezelfde dienst tussen een onderwerp en een verbaal gezegde. In de 27ste maand begint Luuk al zinnetjes met *is* te vormen: *Dat is neer* ('n meneer). *Dat is roos. Dat is 'n waf*. Maar niet altijd artikuleert hij ieder woord zo duidelik: *Dizzetreinniet. Dazzookmaan* (alles bij het prentjes kijken). *Dazzook poes. Maan is te niet. Disze chijve* (dit is schrijven). *Titta weg, hij is weg*! Het gebruik van 'die' schijnt veel later op te treden: pas in de laatste maand vond ik: *Ik die doe dat. De mense die is d'r uit gegaan*.

(*Wordt vervolgd*).

D.C. TINBERGEN.

Opmerkingen over taalkundig nationalisme en internationalisme[1)].

Het jongste werk van professor MEILLET, *Les langues dans l'Europe nouvelle*, is niet tot de kategorie der oorlogsliteratuur te rekenen, al zou de naam van het werk dat ook kunnen doen vermoeden. Het korte voorbericht begint met de woorden: ‘Sans les événements actuels, ce livre n'aurait pas été écrit. Mais il est l'oeuvre d'un homme de science, et les idées qui en forment le fond ne sont pas dues aux circonstances’, - en dat is volkomen juist gezegd. Enkele passages zouden niet geschreven kunnen zijn, als de oorlog was achterwege gebleven, doch deze passages bevatten niet de grondideën van het boek.

De expositie is glashelder, zoals steeds bij MEILLET; hierdoor valt het niet moeilik, in korte woorden een beeld te schetsen van de hoofdlijnen, waarlangs schrijvers gedachten zich bewegen.

Na een overzicht gegeven te hebben van de talen en taalgroepen van Europa, staat de auteur afzonderlik stil bij verschillende problemen, van belang voor de taalontwikkeling in het algemeen, steeds zijn betoog toelichtend door voorbeelden, ontleend aan talen, waarvoor de ontwikkelde, al of niet filologies gevormde lezer belangstelling kan hebben. Aan zulke onderwerpen zijn gewijd de hoofdstukken ‘Langues et races’, - ‘Langue et nation’, - ‘Langue et civilisation’, - ‘Le renouvellement des langues’, - ‘Unification et différenciation’, - ‘Extension des langues communes’, - ‘Différenciation des langues communes’, - ‘Les dialectes’, - ‘Les langues savantes’, - ‘Nécessité des langues nationales’. Hiermee zijn wij gekomen aan een kwestie van groot aktuëel belang, aktuëel voor het Europa van onze dagen, geheel afgezien van de oorlogstoestand der laatste jaren. Immers, hoewel nationale talen er in allerlei perioden geweest zijn, het is een typies verschijnsel voor de Europése naties der laatste eeuw, samenhangende met een toegenomen nationaal bewustzijn, een steeds bredere

1) Naar aanleiding van A. MEILLET, *Les langues dans l'Europe nouvelle*. Paris Payot & Cie, 1918, 343 p. [Met 2 kaarten]. Pr. 5 francs.

volkslagen omvattende geestelike kultuur en krachtige demokratiese stromingen, dat elk dezer naties, zelfs kleine volkjes als Litauers en Slovenen, strijdt voor het recht van zijn eigen taal om algemene schrijftaal, voertuig der gedachten op allerlei gebieden van weten, te zijn. Hierdoor is het Latijn, in vroegere eeuwen het internationale middel van gedachtewisseling, uit deze centrale, dominérende positie verdrongen, en, terwijl anderzijds de wereldkultuur sterk nivellérend, uniformérend gewerkt heeft en niettegenstaande de oorlog nog werkt, gaan de volkeren, wat het gebruik der talen aangaat, steeds meer van elkaar vervreemden. Het is onmogelik geworden, dat iemand volledig kennis neemt van de literatuur over onderwerpen, die hem interesséren of die hij bestudeert, nu de eerste konditie daarvoor veelal is: het kennen van minstens een tiental talen. Zo moet ieder, die op internationale gedachtewisseling of op internationale lektuur aangewezen is, telkens het ongerief ondervinden van ons huidige linguisties nationalisme, en het is een noodzakelik tegengif hiertegen, dat menigeen naast zijn eigen taal een ‘langue seconde’ is gaan bezigen; als zodanig fungéren vooral Frans, Duits, Engels. Elk heeft echter zijn ongerief: Engels heeft een voor elke vreemde zeer lastige uitspraak, Duits heeft een ingewikkeld flexiesysteem en een weinig soepele zinbouw, Frans is door de arbeid van vele generaties een zo delikate taal geworden, dat weinig vreemden in staat zijn haar met de nodige gratie te behandelen. Het is dan ook niet te verwonderen, dat naast deze talen kunstmatige talen zijn opgekomen, Volapuk, Esperanto, Ido, en MEILLET denkt aan de mogelikheid, dat een dergelijke taal in de toekomst de rol zou kunnen vervullen van het Latijn in vroeger eeuwen: deze zaak zou dan te regelen zijn door een onderlinge overeenkomst der staten, die in de toekomstige volkerenbond zonder moeite in staat zullen zijn, dergelijke kwesties van belang voor geheel de beschaafde wereld tezamen te bespreken en op te lossen. Een dergelijke taal zal met 't oog op het Latijnse karakter onzer kultuur, dat zelfs op het vokabulaar der niet-Romaanse talen zijn stempel heeft gedrukt, in hoofdzaak Latijns-Romaanse bestanddélen moeten bevatten. Overigens wenst MEILLET niet te profeteren. Het idee van een wereldtaal, zoals hij dat ontwikkelt, lijkt hem niet meer dan een mogelikheid; de toekomst zal moeten leren, hoe het nieuwe Europa de bezwaren, verbonden aan het bestaan van een groot aantal nationale talen, zal overwinnen. Dat ook na de vrede kleine zowel als grote volken de eer van hun eigen taal zullen hooghouden, daaraan is het niet mogelik te twijfelen. Even twijfelloos echter is het, dat Europa niet minder dan Amerika, dat als algemene schrijftalen slechts Engels,

Spaans, Portugees kent, behoefte zal gevoelen aan een of een paar algemene verkeerstalen voor die meer beschaafden, die ook buiten hun eigen vaderland gedachtewisseling begeren. Mocht er een kunstmatige taal in gebruik komen, dan zou deze een uitsluitend prakties doel moeten nastreven: evenmin als tans de Fransman Engelse gedichten maakt of de Nederlander Deense, zou de internationale taal, die voor iedereen, die haar leerde, 'langue seconde' wezen zou, gebruikt mogen worden voor kunstuitingen; daarvoor is een dgl. taal niet spontaan, niet natuurlik genoeg: zij kan ideën weergeven, doch geen gevoelstinten.

Dit zijn de hoofdmotieven van MEILLETS nieuwe boek. Het zijn uiterst gewichtige kwesties, - kwesties, waarover iedereen moet hebben nagedacht, die zich voor wetenschappelike of andere zaken interesseert, welke hem met personen van andere nationaliteit of met hun geschriften in aanraking brengen. Hoe zijn, wat het taalgebruik betreft, de nationalistiese en de internationalistiese tendensen met elkaar te verzoenen? Hoe is het mogelik, tegelijkertijd aan de eisen der internationale gedachtewisseling en aan die van de door bijna alle volken zo sterk gevoelde rechten op kulturele zelfstandigheid te voldoen? Vooral daar voelen wij het gewicht en de moeilikheid dezer problemen, waar meer dan één volk naast of door elkaar wonen, het allersterkst wel, wanneer een van deze volken een grote kultuurnatie van internationale betekenis is. Het is een merkwaardig verschijnsel, hoe in de laatste decennia verschillende kleinere volken steeds meer het gebruik van vreemde talen zijn gaan vermijden. Poolse en Čechiese geleerden bijvoorbeeld, die voor twintig jaar nog vrij veel Duits schreven, gebruiken nu uitsluitend of bijna uitsluitend de eigen moedertaal, ook in zulke geschriften, die vakgenoten van Duitse en van allerlei andere nationaliteit hogelik moeten interesséren. En dit is een soort van noodzakelikheid in landen met ingewikkelde en onopgeloste nationale kwesties. Een Poolse kollega zei mij eens, dat hij mensen als mij benijden kon, die in hun eigen land 'normale taaltoestanden' hebben en daardoor in de gelegenheid zijn, elke taal te gebruiken, die zij willen, zonder onnationaal te handelen: in de Oostenrijkse monarchie zou een Pools geleerde, die Duits ging schrijven, de zaak der eigen kulturele autonomie schaden en die van een konkurrent steunen. In landen van gemengde nationaliteit zijn feiten, die ons futiliteiten lijken, voldoende om de gemoederen in heftige beweging te brengen. Zo was in Zagreb (Agram) de vervanging van Kroatiese borden op openbare gebouwen door tweetalige, Kroaties-Hongaarse, in de zomer van 1883 voldoende, om ernstige ongeregeldheden te verwekken, die

zelfs op de provincie oversloegen. En dit geval staat in de Oostenrijks-Hongaarse monarchie lang niet alleen.[1)]

Trouwens, hoe gemakkelik taalkundig nationalisme zich ontwikkelen kan, is ook in ons land gebleken, waar tijdens de oorlog der laatste jaren de neiging om wetenschappelike geschriften niet in het Duits te schrijven en de eigen taal te zuiveren van germanismen en onveranderd overgenomen Duitse woorden sterk toegenomen is. Dit verschijnsel is zeer goed te begrijpen in een tijd, waarin menigeen zich bezorgd maakte over een mogelike toekomstige kulturele, ekonomiese, mogelik zelfs politieke overheersing van Duitse zijde; hadden dezelfde personen een dergelijk gevaar vermoed van de zijde van Frankrijk, dan hadden zij waarschijnlik met even grote energie alle invloed van de Franse taal geweerd. Het spook van vreemde kulturele onderdrukking behoeft zich slechts aan de horizon te vertonen, om de nationalistiese gevoelens tot militante uitingen te brengen; dat is bij ons in Nederland precies zo goed het geval als in andere landen.

Wanneer echter normale vredestoestanden zijn teruggekeerd, zonder dat de vrees voor kulturéle onvrijheid zich bewaarheidt, zullen waarschijnlik zij, die zich tot een ruimere kring van lezers willen richten dan alleen de Nederlandse, onbeschroomd die vreemde taal blijven bezigen, die voor hun doel het geschiktst is: voor bepaalde onderwerpen zal dat de Franse, voor andere de Duitse, voor andere de Engelse zijn. Zo was het altans vóór de oorlog, en er moeten al zeer sterke tegenwerkende krachten in het spel komen, als dat zal veranderen: daarvoor hebben deze talen als internationale voertuigen der gedachte een te groot verleden. Zo zou ik niet weten, waarom de filologen afstand zouden doen van het Duits. Voor de oorlog was de toestand, dunkt mij, aldus: een Franse filoloog schreef Frans, een Duitse Duits, een Engelse of Amerikaanse Engels, personen van andere nationaliteit schreven in het algemeen òf hun moedertaal òf Duits; deze laatste taal was daarom zo handig, omdat er zich een wetenschappelik jargon in ontwikkeld had, dat men gemakkelik kon hantéren, zonder grove fouten te maken; mooie, gracieuse taal, daar bekommerde ook menige Duitser zich niet om, en van een buitenlander werd deze allerminst verlangd. Daarentegen ergeren zich over slecht Frans zowel de ongelukkige, die Frans wil schrijven, doch het slechts gebrekkig kan, als het door Franse stilisten verwende lezend publiek. En Engelsen hebben, behalve in enkele speciale onderdelen der weten-

1) Zie R.W. Seton Watson (Scotus Viator), Die südslawische Frage im Habsburger Reiche, Berlin 1913, blz. 111 vv. met noot 1 op blz. 112.

schap, zeer weinig bijgedragen tot de ontwikkeling der internationale filologie.

Van een kunstmatige taal stel ik mij weinig voor, hoewel er ongetwijfeld veel voor te zeggen zou zijn, - o.a. zou zij het onnodig maken, dat wetenschappelike boeken van betekenis in twee of meer talen worden vertaald: één internationale tekst zou voldoende zijn, terwijl de auteurs zelf zich zoveel mogelik van hun eigen moedertaal zouden kunnen bedienen, d.w.z. van de enige taal, waarin de meeste mensen het tot iets, wat op stijl gelijkt, kunnen brengen. Ik betwijfel echter, of een op Latijns-Romaanse grondslag opgebouwde kunsttaal voorlopig in Duitsland en Skandinavië veel aanhang zou vinden, om nog te zwijgen van de moeilikheden, die zij voor Slaven en vooral Chinezen en Japanners zou opleveren. Voor deze laatste volken zou Engels m.i. gemakkeliker te leren zijn, dat op zichzelf een vrij eenvoudige taal is, en waarmee men toch al gedwongen is, in aanraking te komen. Ongetwijfeld zal na de oorlog het wereldverkeer toenemen eer dan afnemen; wie op een hoge beschaving aanspraak maakt, zal behalve zijn eigen land ook minstens dat van één grote kultuurnatie bezoeken en zodoende altans één vreemde taal vrij behoorlik leren; wie niet reist, kan zich deze vrij geringe kennis ook thuis eigen maken. En het zal toch in geen geval nodig zijn, dat men drie vreemde talen schrijft; als men er een schrijft en de twee andere zo lezen kan, dat men er de meest onmisbare boeken in begrijpt, dan is er niets meer nodig. Hij, die geen boeken en tijdschriftartikels schrijft, kan volstaan met vreemde talen te lezen alleen. Ik geloof m.a.w., dat een dgl. talenkennis, als wij tans in Nederland aantreffen, voldoende is voor iedere beschaafde natie; een Fransman, Duitser of Engelsman heeft dit nog voor, dat hij maar twee vreemde talen behoeft te beoefenen. En zou dat zo'n bezwaar zijn, waar wij met drie betrekkelik zo weinig moeite hebben? De kennis van levende talen boven een kunsttaal heeft ook nog dit voor, dat wij tegelijk iets van de literatuur van grote volken leren kennen. Wanneer wij allen hopen op een toekomst, waarin de volken elkaar onderling begrijpen, dan moeten wij toch lektuur der voornaamste voortbrengselen der grote literaturen, liefst in de originele talen, warm aanbevelen. Laat de Fransman gerust GOETHE lezen, de Duitser BYRON, de Engelsman FLAUBERT: het zal beter zijn voor hun opvoeding tot wereldburgers dan de kennis van een kunsttaal. Meer dan drie talen zou te veel worden, vooral daar sommige talen, zoals 't Russies, heel moeilik zijn: men zal dus als normaal ontwikkelde mens tevreden moeten zijn met TOLSTOJ en DOSTOJEWSKIJ in vertalingen te lezen. Welke letterkunde van de drie

het eerst gemist zou kunnen worden, dat weet ik niet en ik verbaas mij over de gedecideerdheid, waarmee MEILLET zegt, dat ‘il est plus permis à un homme cultivé d'ignorer la littérature allemande que la littérature anglaise ou la littérature française.’

Of een dergelijke toestand als ik hier schetste: dat de beschaafde Europeër van de toekomst zoveel van Frans, Duits en Engels weet, dat hij ze voor beperkte doeleinden gebruiken kan, en dat hij ook inderdaad een dier talen zelf schrijft als ‘langue seconde’, na de oorlog mogelik zal zijn, dat hangt geheel daarvan af, of de vrede een Europa zal scheppen, waar het gevaar voor aggressief nationalisme uitgesloten is. Wanneer elke kleine natie na de oorlog een dergelijke kulturele autonomie heeft als wij in Holland reeds zo lang bezitten, dan zal het voor iedereen geheel ongevaarlik zijn, naast de eigen taal een der drie grote kultuurtalen te bezigen, en dan zal men ook hoe langer hoe meer hiertoe komen, waarschijnlik ten zegen voor het wederkerig begrijpen der naties. Alles hangt hier dus slechts van de toekomstige vrede en de toekomstige volkeren-federatie af, m.a.w. van zaken, waarover de ideën nog betrekkelik vaag zijn. Mocht de mensheid blijken, voor een samenleving, waarin de naties elkaar verdragen, elkaar respektéren en elkaar niet belagen, nog niet rijp te zijn, dan zal zeker het nationalisme toenemen. Zou dan het gevolg wezen, dat het enig mogelike internationale middel van gedachtewisseling wordt een eklekties samengestelde kunsttaal? Ik wil niet nalaten er op te wijzen, dat de oplossing der talenkwestie in het toekomstige Europa voor een groot deel zal afhangen van de belangstelling, die de grote kultuurvolken voor het vreemde zullen tonen. Totnogtoe waren zij zeer zelfgenoegzaam: de ontwikkelde Fransman en Engelsman interesseerden zich weinig voor buitenland en buitenlanders, de Duitser deed het inzoverre als die kennis aan de Duitse kultuur ten goede kan komen. Brede kennis van en vooral gevoel voor het niet-Duitse ontbrak ook hier. Het is te hopen, dat in de toekomst de grote volken tot een beter onderling begrijpen zullen komen.

Ik heb een lange uitweiding gemaakt, waarin ik enigszins andere gedachten uitspreek dan MEILLET. Het feit echter, dat ik wat minder verlangend ben naar een nieuwe wereldtaal dan hij, betekent geen essentiëel verschil. Ieder, die MEILLETS boek leest, zal moeten erkennen, dat hij het probleem klaar gesteld en van alle zijden nauwkeurig bezien heeft, en - dat hij zijn eigen mening over de toekomstige oplossing er van onder zoveel voorbehoud meedeelt, dat ook op andere mogelikheden voldoende licht valt. MEILLET is zo onpartijdig, als niet alle onderdanen van oorlogvoerende mogendheden zijn zullen. Dat hij

alle heil verwacht van een volkeren-bond zoals zich de geassociëerde mogendheden die voorstellen, zal niemand hem kwalik nemen. Op de detailkwesties, samenhangende met deze bond, gaat hij terecht weinig in. Toekomstmuziek mag in een wetenschappelik boek geen grote rol spelen, vooral niet wanneer de toekomst besproken wordt niet van zonnestelsels, aan zuiver mechaniese wetten gehoorzamend, doch van mensegroepen, die ons steeds voor onverwachte onvolkomenheden zullen plaatsen, zolang de mensen mensen blijven, met hun menselike bekrompenheid van geest en van hart.

MEILLET is niet alleen een originéle geest, met oog voor brede perspektieven, hij kent ook de details der door hem beoefende wetenschappen als de beste. Een groot aantal pagina's ware te vullen met het citéren van originéle opmerkingen over talloze biezonderheden. Ik doe dat niet, wijs slechts op een paar punten, die m.i. niet geheel in orde zijn of waarmee ik het oneens ben.

Enige keren spreekt MEILLET over Nederlands en Vlaams; hij had op een van die plaatsen er uitdrukkelik op dienen te wijzen, dat het Nederlands in de loop der eeuwen een voor heel Nederland geldig algemeen-Beschaafd heeft ontwikkeld, terwijl de Vlamingen, sedert hun nationaal bewustzijn herboren is, voor de keus staan: òf de algemeen-Nederlandse taal aannemen, òf een Vlaams dialekt als uitgangspunt voor hun schrijftaal kiezen. Hierover is in Vlaanderen veel gestreden.

MEILLET zou het voor Slovenen en Kleinrussen gewenst vinden, het Kroaties resp. Grootrussies als algemene taal te gebruiken. Zeker is alle versnippering van kracht gevaarlik. Doch sanctionnéren dichters als PREŠEREN en ŠEVǒENKO niet de rechten van een volk, om een zelfstandige taaleenheid te vormen? Te meer, daar de volken, bij wie zij zich anders zouden aansluiten, niet een zo oude, eerwaardige kultuurtaal bezitten als het Frans, - waarnaast Provençaals trots zijn MISTRAL tans geen gelijke rechten kan doen gelden.

N. VAN WIJK.

De hervorming van de Nederlandse versbouw (1550-1625). Kritiese beschouwing van enige citaten.

De strijd tussen de vrije maat en het getelde vers in de twede helft der zestiende eeuw weerspiegelt zich in de theoretiese opmerkingen der versbouwverhandelingen. Terwijl deze opmerkingen vrij zeldzaam zijn omstreeks 1560 - de tijd waarin JAN VAN DER NOOT zich in zijn gedichten reeds van de getelde maat bediende - worden ze talrijker naarmate we de zeventiende eeuw naderen. De eerste proeven van de nieuwe techniek in Zuid-Nederland waren nog niet het onderwerp van een hevige pennestrijd, maar weldra geven de theoretici zich rekening van de diepe verandering, die wordt voltrokken aan de verstechniek; ze formuleren, op min of meer gelukkige wijze, de regels der nieuwe metriek, en kiezen daarvoor of daartegen, vaak met hartstocht, partij.

Een chronologies overzicht van hun opmerkingen vormt daarom, naast de bestudering der gedichten zelf, een goede basis om het verloop van deze strijd gade te slaan. En al is het materiaal verre van volledig - hoevele gegevens zullen er nog schuilen in voorberichten van liederenbundels of gedichten van rederijkers - toch is de verzameling citaten, die in de loop der tijden bijeengebracht zijn en die ik door andere vermeerderde, geschikt om er enkele kritiese beschouwingen aan te kunnen vastknopen[1)].

In het eerste gedeelte van deze studie geef ik dus, chronologies gerangschikt, enkele citaten, hoe verschillend van natuur ze ook

1) Ik verwijs hier naar de artikelen van Prof. Dr. C.G.N. DE VOOYS in *Taal en Letteren*. De heer DE VOOYS bezorgde me nog enige citaten, waarvan ik met profijt gebruik heb gemaakt. Deze studie sluit zich aan bij de bijdragen, die ik publiceerde in de Nieuwe Taalgids, IX, pp. 1 en 123, en in Neophilologus, II, p. 1.

mogen zijn; in het twede tracht ik een synthese te geven van de voornaamste opmerkingen.

De rederijkers hebben zich geen rekening gegeven van de inwendige bouw hunner gedichten. Hoogstens hebben ze getracht een weinig eenheid te brengen in de lengte der regels.

1523? De eerste mededeling betreffende de getelde maat zou, volgens Pr. VAN DUYSE (*Nederl. Versbouw* I, p. 21) te vinden zijn in een voorschrift van Pater ENGELBERTUS VANDER DONCK (1523): Gy selt in elc regel xij silben tellen. VAN DUYSE vond deze mededeling in de *Historie der Rymkonst*, Antwerpen, 1773, waarin deze regels uit het handschrift van VANDER DONCK geciteerd zijn. Dit handschrift moet klaarblijkelik geïdentifieerd worden met wat de heer E. SOENS uitgegeven heeft onder de titel *Onuitgegeven gedichten van Anna Bijns*, in de 'Leuvensche Bijdragen', IV, en waarvan ENGHELBRECHT VAN DER DONCK, volgens een aantekening in handschrift, de kopiïst, en niet de schrijver is. De bedoelde regel vindt men er letterlik in. Het zou evenwel kunnen zijn dat VANDER DONCK de woorden *Gy selt*, enz. zèlf aan het werk van ANNA BIJNS heeft toegevoegd. Het handschrift dat de heer SOENS heeft uitgegeven, schijnt te dateren van ongeveer 1540; deze datum stemt echter niet overeen met de bovenstaande: 1523. Zonder de *Historie der Rymkonst*, die in Nederland niet is te vinden, is deze kleine kwestie evenwel niet op te lossen. Hoe 't ook zij 1548. praktiese resultaten had dit voorschrift niet, want in 1548 konstateert MATTHYS DE CASTELEYN, dat de fakteurs zich in hun verzen bedienen van negen tot twaalf voeten (= lettergrepen), en schrijft voor dat een regel niet langer mag duren 'als eenen aesseme heerden magh', d.w.z. tot hoogstens 15 lettergrepen (*De Const van Rethoriken*, strophe 104). Wat de afwisseling van mannelik en vrouwelik rijm betreft, de Walen houden zich er aan, maar daarom behoeven de Vlamingen het nog niet te doen[1)].

1558. Tien jaren later schrijft JAN VAN DER NOOT zijn *Ode*, waarin de regels geteld worden, en een sterke jambiese beweging te vinden is. Vgl. de citaten in A. VERWEY, *Gedichten van Jonker Jan van der Noot*, Amsterdam, 1896, en VERMEYLEN, *Leven en werken van Jonker Jan van der Noot*, Antwerpen, 1899. Het rythme is niet vermoeiendregelmatig, maar behoudt een grote vrijheid.

1561. DIERICK COORNHERT verdedigt de vrije verzen, die gaan tot 16 lettergrepen. In zijn vertaling van de *Odyssee* zegt hij *Totten goedwillighen Leser*:

1) J. VAN LEEUWEN, *Matthijs de Casteleyn*, Utrecht, 1894.

(een pedant rederijker spreekt)

> Wat, zijn hier reghels van vijfthienen
> Sulcx en doen gheen rethorisienen
> So lanck te maecken: way dats gheen const.
> Men ghebruyckt thien twaalf ende elf.
> Dees heeft een ruyme wech op hem self.
> Tschijnt geen rijm tis schand dat hijt begonst.

Daarop antwoordt COORNHERT:

> Sulcke neuswijze moet ick vraghen
> Door wat recht sy de vrijen plaghen
> Met heur Wetten dwaeslyck vercoren?
> Virgilius de groote Poeet
> Stelt regels van seventienen breet
> Ey laet hem om heurluy te hooren.
> Een volle sin eyscht een heel reghel
> Daer af de syde rym tslot en seghel
> Als elcx een athem uyt mach spreeken.
> Waerom sal ons de thien benauwen
> Daer sesthien gheen gheest en verflauwen
> Noch lanckheyt wint en doet ontbreken?
> - - -
> Is dees ruymt dan byden Latijnen
> Waerom sal ons benautheyt pijnen?
> Soecktmen const? men volch heur maet en voet[1].

1565. LUCAS DE HEERE publiceert in 1565 *Den Hof en Boomgaerd der Poësien*[2]. De uitgever verklaart dat... den Auteur jeghenwoordigh in zijn dichten ghebruuct heeft reghels mate, dat is (op datt verstaen die van der conste niet en zijn) alle de reghels, oft versen van een Referein, oft ander werc, zijn van eender mate van syllaben.... Welcke perfectien met meer ander, al schijnen zij nieuwe, nochtans by de gheleerde gheheel bekend zijn en de dichter zulcke gratie gheven, dat ghy ooc die goed vinden zult, als ghyse wel verstaet.

1577. *Spieghel der werelt, ghestelt in ryme door M. Peeter Heyns*:

> Ist dat ghyer iet inne vercreupelt acht,
> wytet eensdeels de plaetse, en d' ander de mate
> die ick Brabantsche wyse in ons tale heb' ghewacht.

1) Een dergelijke verdediging vindt men in de Voor-reden van het twede deel.
2) Zie VERMEYLEN, *op. cit.*, en S. ERINGA, Luc de Heere et la seconde renaissance française (Neophilologus, II, p. 161).

1577-'78. JAN VAN HOUT is lange tijd beschouwd geweest als de invoerder van de nieuwe maat[1]. De schrijver van de *Franciscaender*, vertaling van de *Franciscanus* van BUCHANAN, was een heftig bestrijder der rederijkers. De twee staaltjes die PR. VAN DUYSE geeft van zijn verzen (in *Nederl. Versbouw*) vertonen een heel vast rythme, haast al te zeker, volgens de heer VERMEYLEN, die zijn techniek meer beschouwt als een vrucht van het humanisme. JAN VAN HOUT zegt van zijn techniek het volgende:

De verssen dan, die ic in den jegenwoordigen Franciscaender gebruyckt hebbe, zijn Alexandrins, so di bi de Francoyzen werden genomt, ende bestaen van zes voeten of twaelf sillaben, hebbende haren val, rustinge, steunsel of ademverhalinge naer de derde voet, 't welc de zeste sillabe is, dewelcke ic onder den anderen verdeelt of geschakeert hebbe met masculins, opte laetste sillabe rymende, ende met feminins, rymende opte naestlaetste of voornaestlaetste. Zo nu als ic hope de jegenwoordige myne *eerste* vruchten u.L. eenichsins connen behagen, zal mi des een prickel zijn, omme my dagelicx in de conste van poëziën, daerinne ic mi noch jong ende onervaren kenne, als de zelve noch geen twee jaren gebruict hebbende, zulx ende inder vougen *wy* deselve nutertyt gesamentlicken gebruycken, te weten op een zekere mate ende yegelycke sillabe op zyn juyste gewichte comende, meerder ende meerder te ouffenen[2].

1581. C. LANDSCHOT schrijft over VAN DER NOOT:

.... doende, om die-aengaende de Nederlandsche tale op zekere mesure ende regel te brengen, volghende daer inne den voet van de franchoische poëthen[3].

1582. COORNHERT weigert zich te buigen voor de strenge wetten der rederijkers:

> ... want ick noyt Camer
> En heb gehanteert, daer de const van reden-ryck
> Geplecht wert, met vele wetten verscheydelick:
> Van woorden, cesuren, en alreley maten,
> Met sulck eygen behaech, dat sy alt werck haten
> Welx vrye voet niet danst na den pijp van haer wet...
> (*Rymerien*).

En ook:

1) Zie de aanhaling van CAREL VAN MANDER (1604).
2) Zie J. PRINSEN J.L.zn., *De Nederl. Renaissance-dichter Jan van Hout*, Amsterdam, 1907; *Handboek der Nederl. Letterk. Geschiedenis*, pp. 230-231 en Tijdschr. v. Ned. Taal en Letterk., 22, 23, 25, 32.
3) Zie VERMEYLEN, *op. cit.*, p. 95.

Nu stont ick noyt onder eenich Camers secte;
Waert dae vreemt of elck myn ryms vryheyt begeckte?
Zal die niet met hoonlycke spot werden belaecht,
Dat zy met wissel van voeten banden breyen,
Om vrye Rymers in hoor boeyens te leyen?[1)]

1583. PEETER HEYNS, *Totten Nederlanschen poeten*, op de françoische mate (geciteerd door SERRURE, *Vaderlandsch Museum*, III, p. 306):

Om dat ick niet en heb ghevolght de Fransche mate
't Sal al zijn: wat is dit? dees houdt noch d'oude strate
Cesure en ghepaert-dicht zijn hier heel in den ban!

1584. *Twe-spraack van de Nederduitsche Letterkunst*, hoofdstuk *Van de Maatklanck*[2)]:

... Want onder de silben zijn langhe, en korte, ende twyfelinghen, die nu lang ende dan kort zyn moghen: de korte rekentmen een póós ófte pause toe/ en de langhe twe pózen, de korte wort met een half rond ⌣ en de langhe met een recht schrabbeken - afghemerckt; dit noemtmen voeten/ om dat de ghedichten der Rymers/ na de vervoeghing der zelver/ schicklyck óf wanschicklyck vóórtlópen. De Reedners van ouds/ hebben dit in haar schriften/ mede waarghenomen/ maar onder ons ist zó heel vreemd/ dat wy Rymers/ naulyx oyt daar af hebben hóren spreken/ ick laet staan/ dat wy in ons dichten daarop zouden achten. Maar inde Liedekens/ zyn wy ghedwonghen/ t'selfde (dickwils onwetende) waar te nemen; want zullen die ghevoechlyck ghezonghen worden/ zó moeten de silben na de noten ófte de noten na der silben voeten ghevoeght worden. Oock vintmen dat zommige Rymers hun ghedichten zoet/ der anderen wreed vallen/ dit komt doort wel ófte misstellen ende voeghen der silben: COLYN VAN RYSSEL in zyn Spieghel der Minnen schynt uyter naturen (óf moghelyck met voordacht) of veel plaatsen zoet vallende silben waar ghenomen te hebben. Daar zynder óóck huydensdaeghs/ dieër op beghinnen te achten: ende ick laat my niet anders voorstaan/ zó men hier in met verstandighe opmerking vóórt vaart/ óf t'sal mettertyd een behachlyke cierlyckheid ende welstand in onze taal brengen: dŏch dacht my/ datmen meer na den aard van onze spraack/ als na den voet der Latynisten moet te werck ghaan: mits wy door de menichte der eensilbighe grondwóórden/ zeer veel langhe silben hebben.

... Het is veel ghedaan als wy nu tusschen de x. ende xiiij. silben

1) Zie G. KALFF, *Gesch. der Ned. lett. in de XVI^de eeuw*, I, p. 299.
2) Zie K. KOOIMAN, *Twe-spraack* etc. Leiden, 1913.

onze reghels dwinghen/ daar na myn verstand/ ghelyck luydende reghels van ener langte behóren te zyn: altyd daart tgheklanck op de naastleste silbe valt/ een silb langher als daart op de leste valt/ ende dat deze in Rym behóren buert om buert te komen: ghelyck wy zien dat de Fransóyzen doen/ die in dezen ons verde verby zeylen: hoe wel onze taal veel gheschickter daar toe inder daad bevonden zal worden.

... Maar weder komende op de voeten/ die versta ick in Reviereinen, Balladen, Rondelen, Liedekens, ende zulcke ghedichten/ op eenparighe langte ende menichte/ behóren ghestelt te zyn: maar in spelen/ tzy sinspelen, truerspelen, (ick meen Tragedien) kluyten ŏf tafelspelen, daar in zoud' ick elck na lust vriicheid laten (ghelyckmen van ouds óóck ghehad heeft) op dat de taal ghewoonlick spreken best ghelyke: dat mer oóck spreeckwóórden na gheleghentheyd magh inmenghen, al quamen daar reghels van xv . xvj . silben andere weer van viij . ix ick zoudet niet laken.

1589. Brief van MARNIX over de cesuur, te uitvoerig om hier geheel afgedrukt te worden[1]. Zie hieronder *c*.

1596. *Den Lust-Hof van Rethorica* (Leiden):

> ... hout vrye maet, laet u aen geen sillaben knoopen.

1597. CAREL VAN MANDER, die we verder zullen terugvinden (1604), kondigt in zijn vertaling der *Bucolica* aan:

> Nieuw Fransche wijs ic volgh', hoe wel t'sal wesen
> Voor veel wat vremts, om dat ment niet en plach.[2]

1600. JACOB DUYM[3], rederijker van Leiden, heeft zich biezonder met de kwestie van de nieuwe maat beziggehouden. Hier volgen enige fragmenten uit het *Spiegelboeck*:

... ende vele onder haerlieden hebben cleyne acht genomen op de mate ofte veelheyt der syllaben, makende hare regulen dan van thien, van twaelf, ende dan vyfthien syllaben lanck, al naer dat haer voor coemt, daer ons nochtans de Fransche Dicht-stelders eenen bequameren ende constigheren wech zijn wijsende, maken ende stellen alleen haer veirssen (soo sy die noemen) altijt op een maet, het zy van twaelf ofte van derthien syllaben, oft (soo sy die noemen) *masculine* ende

1) Zie J. VAN DER VALK, *Een onuitgegeven brief van Marnix over de caesuur*, Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterk., 33, p. 149.
2) Zie VERMEYLEN, *op. cit.*, p. 138.
3) Zie K. POLL, *Over de tooneelspelen van den Leidschen rederijker Jacob Duym*, Groningen, 1898.

feminine, dat is van twaelf ende derthien overhandt, maeckende altijt op de seste syllabe een cesure, dat is een af snijdinghe, oft op de vierde ofte vijfde, naer den eysch vant werck, het welck ick hier in mijn Spieghelboeck so seer hebbe ghesocht naer te volghen alst moghelyck is gheweest...

... om alle redenrijcke gheesten eenen voet te wijsen hoe dat sy haer souden behooren nade Fransche maet te voegen, ende de oude maet (so sy die noemen) te laten varen, hopende dat mettertijt van vele sal nagevolcht, ende int goede genomen werden.

Ondanks de nieuwigheden, die DUYM aan de lezer belooft, blijkt hij toch half van de oude school te zijn:

'... sommige veersen tellen wy alleen de syllaben oft sy dichten ofte niet, ende sommige tellen wy alleen die dichten op de Fransche maniere, ... om te thoonen dat wy't in onse tale oock so wel connen als de Fransche, doch en begeeren daer niet aan gebonden te zijn.'

En daar DUYM misschien bevreesd is al te strenge critici te vinden onder zijn broeders rederijkers, verbergt hij zo veel mogelik zijn nieuwigheden. De volgende regels hebben betrekking op de inwendige struktuur der verzen:

'... Ick en hebbe niet willen volghen de groote sorchvuldicheyt die de sommighe in cleyne wercken soecken te volgen, als willende binnens regels ooc gebruycken seeckere lengde ende cortheyt van syllaben, daer met sy haer eenen wreeden ende stercken toom inden mont legghen, daer mede sy bedwonghen worden dicwils haren sin te bederven, ende veel harde ende nieu gesochte woorden voorts te brengen, so dat den Leser menichmael wel soude eenen uytleggher behoeven om die te recht te verstaen.

... alleen hebben gade gheslagen dat in alle reghels de seste syllabe een cesure ofte afsnijdinghe can verdragen, gelijck wy tot dien eynde gebruycken in 't midden des regels / dit teecken, biddende den Leser dat hy int lesen sulcx wilde voorby gaen als of daer niet en stonde, op dat den sin int lesen niet bedorven en worde.'

1602. Bruylofts Bancket, van M. V(LACK):

> '... om dat ghy zoo al even
> Nieu Fransche maet ghestelt hebt en gheschreven.'

1604. CAREL VAN MANDER[1)], dichter en schilder, vurig propagandist van italiaanse en franse kunst, zegt in zijn *Schilder-Boeck* het volgende:

... Ick hadde dit bestaende gheen recht verstandt van de Fransche

1) Zie R. JACOBSEN, *Carel van Mander*, Leiden, 1906.

dichtmate/ dan evenwel geen behaghen in onse ghemeen oude mancke wijse. Ick segghe manck/ om dat wy de reghelen niet op eenderley mate en ghebruyckten: daerom volgd'ick de langhde van d'Italiaensche octaven: dan op onse wyse oversleghen. Ick heb geen een-syllabighe rijm-woorden/ oft die op ne leste syllabe den rijm-clanck hebben/ gebruyckt/ dat zijn die de Fransche masculin noemen/ en ick op Vlaems staende rijm-woorden: maer hebbe over al ghenomen die den clanck op een nae lest hebben/ die ick vallende noeme/ ende Fransche Femenin.

Hebbe oock vermijdt/ die op twee nae de lest den clanck hebben/ die ick struyckel dichten noem op d'Italische wyse/ diese heeten Druccioli.

...'t Hadde misschien den Dicht-verstandighe beter behaeght/ dat ick dit mijn ghedicht met Fransche voeten hadde laeten voort-treden: Dan 't hadde my swaerder/ en de Jeught duysterder moghen vallen. Ick bekenne wel/ dat men Gallischer wyse/ op Alexandrijnsche mate wel wat goets soude doen: Dan daer hoeft groot opmerck/ en langhe tijdt toe/ om vol schoon stoffe/ en vloeyende te wesen: en bevinde oock seer goet/ en wel luydende/ datmen zijn tweede syllabe altyts hardt oft langh nemen/ en d' eerste cort ghelyck sulckx in onse sprake eerst in het ghebruyck is ghecomen door den grooten Dichter d'Heer JAN VAN HOUT, Pensionaris der Stadt Leyden/ die uyt Petrarcha, Ronsard, en ander/ sulcx van in zyn jeught waer ghenomen/ en ghevolgt heeft.

Nu ick van de Dicht-const beghinne verhalen/ wil ick (als oft hier voegde) heel cort mijn gevoelen/ en welmeyninghe daer van segghen/ te weten/ van de opstijghende/ en by ons in swanck comende Fransche wijse en maet/ stellende eenige voorbeelden van goede en quade reghelen. Eerst in Commune van thien en elf syllaben/ desen reghel van elven/ met zijn femenyn oft vallende rijm/ acht ick goet:

> Schoon jonghe leught, Meestersse van mijn leven.

Goet/ om dat hy binnen zijner vier-sillabigen rust-clanck begrijpt eenen volcomen sin/ en cier-woorden by zijn stoffigh woort/ dat de Latynen zeggen Adjectivum by het Substantivum. Oock om dat 't gevolg des regels eenen volcomen sin in hem selven begrijpt/ sonder van 't navolgende te moeten ontleenen. Desen volghenden van thien syllaben met staenden rijm is niet soo goet:

> Een man die wel ervaren is ter Zee.

Want zijnen rust-clanck comende op wel/ moet van 't navolgende ontleenen.

Nu aengaende de ses-voetige Alexandrijnen/ van twaelf en derthien syllaben/ die op de seste den rust-clanck hebben/ acht ick desen regel van derthienen goet:

> In Gods geplanten Hof, in 't lustig Oostigh Eden.

Want hy binnen rust-clanck/ en in zijn geheel/ volcomen sin begrijpt.

1606. In het *Ghedenck-Boeck* sluit JACOB DUYM zich meer en meer aan bij de nieuwe techniek:

'... Wij hebben oock so seer het ons mogelyck is geweest/ gehouden de Fransoische maat/ ende in onse Versen oft Regulen gebruyckt/ die sy Heroikes oft Heerlyck noemen/ ende zijn van twaelf ende dertien sillaben lanck. Wat de sillaben aengaet/ die sult ghy oock van behoirlicke lenghde ende cortheyt vinden/ ten waer in namen oft enige dingen die onverandert opde behoirlicke maet niet en connen gebracht worden/ sonder het verstant ende sin heel te bederven.'

1609-*a*. In het liedboek getiteld *Het prieel der gheesteliicke melodie*[1], uitgegeven te Brugge, lezen we:

'Soo hebben wy dan onse oude Rhetorycke gebracht op den Fransoyschen en de Italiaenschen voet, te weten op een sulcke, datter niet een syllabe min oft meer en sy dan den sanc is vereyschenden.'

1609-*b*. *Vreeds-Triumph-Gedicht*, uitgegeven te Gorinchem:

> '... Momus was ghereet met spot sulcx te verfoeyen,
> My scheldende dat ick onvruchtbaer had gheslaeft
> Het nieu Fransch-maet ghedicht twelck als op voeten draeft
> T'gunt ick als Leerlingh jongh om volghen my gingh moeyen/
> Bespotten hy/ en sey: t' Dicht loopt oft lach aan boeyen.'

1612. ROEMER VISSCHER, *Brabbeling*. Den Drucker tot den Verstandighen Leser:

'... misschien zullen sommigen afgeven op deze "Quicken", haer beroepende op de maet, ende Fransche snee: op de syllaben, off die lanck of cort sijn, ende dierghelijcke neuswijsicheyt meer. Dan seecker, dit en heeft niet oft weynich om 't lijff.'

1617. In *Vlaerdings Rederyck-berg* (toneelstuk) vindt men een gesprek tussen Pan, Midas en Momus, dat aldus begint:

> 'Dat en heeft niet ghemaeckt eweest op de Franse snee
> Daer houdt men nu alsoo veel van/ 't is niet te segghen
> Wie dat nu niet en kan/ die moet thans after legghen.'

1) Geciteerd door FL. VAN DUYSE, *Het eenstemmig Fransch en Nederl. wereldlijk Lied*, 1896, p. 248.

1622. ABRAHAM VAN GHERWEN, *Voor-loperken*, inhoudende Een kort Onderricht der Letter-kunst, 1624. (VAN GHERWEN heeft de volgende regels evenwel reeds in 1622 geschreven).

> fol. 51. ‘U silben zacht en hard, van silb tot silb beneven
> maar als ghy hard beghind, steld weer een zacht gheluyd
> Zet ghéén twé zachte t' zaam, 't welck al te zéér uytmuyt
> Twé harde magh bestaan, maar beter waart na bleven.
> Al uwe silben teld, in elken Reghel net
> Op dat ghy niet te veel, noch waeynigh silben zet
> Van vaers tot Vaerzen al, dit is een vasten zeghel.

fol. 51 verso. Nu ik dus veel van 't Rymen verhaald heb, moet hier eens onderscheydelyk 't Verschil datter is tusschen quaad en ghoed/ op dat den Leergherighen Lezer eens recht magh verstaan: Waarom dat de Ghedichten somtyds veranderd worden duer de Verstandighe Kunst-oeffenaars/ Merckt aan een Vaersken van myn eerste Liedeken dat ik zelfs ghemaakt heb: doen ik noch onghe-oeffend was (in 1605).

> (Dit eerste Vaersken is quaad)
> Ghy Christelyke schaar
> Looft den Heer alleghaar
> In Si-on uytverkoren
> Metter Harten eenpaar
> Duer 's Gheests verhueghen daar
> Uwe stemmen laat horen.

Merkt: Den tweden, vierden, en zesden Reghel is quaad: zo ghy wel perfèkt kund horen uit Lezen (ik laat noch Zingghen staan) want de twede, vierde, en zeste silben in elcken Reghel: moeten hard uytghesproken en ghezongghen worden/ en daar teghen: de eerste, derde, vyfde, en zuevende silben zacht, alzo ghy merckelyk kund zien en verstaan aan de Verbetering: zo ikt ook zelver daar na veranderd heb in myn Liedboexken ghenaamd: De Ghulde Zang-Fonteyne, Blad XXXVI, als volght:
[Later, in 1620 verbeterd]

> (Dit ander Vaersken is ghoed)
> Ghy Christelyke schaar
> Loofd Ghod nu alleghaar
> In Si-on uytverkoren
> Met Hart en Zin eenpaar
> Duer 's Gheests verhueghen daar
> Laat uwe stemmen horen.’

Daarna wijst VAN GHERWEN nog enkele verbeteringen in andere gedichten aan, en vervolgt: '... Want als men niet en weet welke silben dat Hart en Zacht uytghesproken of Ghezongen moeten worden: en dat men niet dan ter rechten plaatsen niet en weet te stellen na den eys des Zanx: dat is even als of iemand na de Noten wou Zinghen die zich op de Muziek niet en verstond.'

1623. Korrespondentie tussen HOOFT en HUYGHENS. Ik verwijs naar mijn bijdrage in Neophilologus.

1624. RICHARD VERSTEGEN schrijft in de voorrede van zijn *Nederduytsche Epigrammen ende Epitaphien*:

'Aengaende de maet van deze Epigrammen ick en twijfel niet eenighe Brabantsche dichters zullen segghen dat sy niet ghestelt en zijn op de Brabantsche maet/ het welc ooc waer is/ maer hier op gheve ick voor antwoordt/ dat de Brabantsche maet behoort meer strictelijck onderhouden te worden op de Brabantsche coremerckt. De Epigrammen dan niet teghenstaende/ zijn ghestelt op hunne sekere maet/ en hebben oock hun cadentie alsoo geobserveert/ dat sy niet tot der oor onbehaghelijck syn/ als mense niet door het qualijck pronunceeren/ mal plaisant en maeckt.'

1625. C. VAN HEULE, *Nederduytsche Grammatica oft Spraec-konst*, onderscheidt drie versvoeten: jambe, spondaeus en dactylus, de laatste als grondslag voor versrythme. De meest bekende maat bestaat uit zes voeten, die bestaan uit spondaeën, al of niet vermengd met jamben:

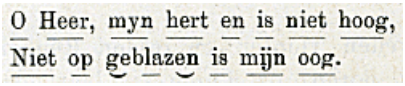
O Heer, myn hert en is niet hoog,
Niet op geblazen is mijn oog.

In deze regels moeten de 2de, 4de, 6de, 8ste en 10de lettergreep lang zijn; de 1ste, 3de, 5de, 9de en 11de kunnen lang of kort zijn.

VAN HEULE's voorschrift is in zo verre juist, dat het zwakke deel van de versvoet soms bijna even sterk geaksentueerd kan zijn als het sterke. Hij schrijft dus onwetend de jambenmaat voor, want zijn spondaeën zijn eigenlik jamben.

1626. Zestig jaar nadat JAN VAN DER NOOT zijn Ode in het nieuwe rythme schreef (1558) meende een Vlaming, YMMELOOT, een gloednieuwe ontdekking te doen, pompeus aangekondigd in zijn werkje getiteld *La France et la Flandre reformées, ou traicté enseignant la vraye méthode d'une nouvelle poesie françoise et thyoise, harmonieuse et debilitable* (Ypre, 1626). Volgens hem bestaat de harmonie (of wel de melodie) in de jambiese beweging, zonder welke geen gedicht kan gezongen worden. YMMELOOT beschouwt zich als de grondvester van een jonge

poëtiese school, die Yperen als centrum heeft. Deze jonge school zal wel geen grote invloed hebben uitgeoefend[1].

De verschillende opmerkingen kunnen we samenbrengen in vier groepen: *a*) het aantal lettergrepen; *b*) het rijm; *c*) de cesuur; *d*) het rythme. We voegen hier nog twee punten aan toe: *e*) de invloed van de klassieke metriek en *f*) de invloed van de muziek.

a. Sterk is hierin de invloed van de romaanse metriek. Het geldt hier een min of meer uitwendige invloed, die evenwel doorwerkt in het rythme zèlf van het vers. De nieuwigheid om de lettergrepen te tellen, ondervindt hevige weerstand bij sommige rederijkers.

MATTHYS DE CASTELEYN (1548) staat regels toe van 9 tot 12, zelfs 15 'voeten', *voet* betekent bij hem lettergreep. In 1561 schijnt reeds bij sommige rederijkers een beperking plaats te hebben. COORNHERT verdedigt min of meer schamper z'n versregels van 16 lettergrepen tegen een 'neuswijs' confrater, die hoogstens 10 of 11 toelaat. Nog in 1581 prefereert COORNHERT de 'vrije voet' (*voet = manier*) boven 'alreley maten'. De schrijver van de *Twe-spraack* behoort ook tot de zeer voorzichtigen. Hoewel hij de Franse manier van tellen bewondert ('die in dezen ons verder verby zeylen') durft hij niet verder te gaan dan de aanbeveling de verzen tussen 10 en 14 lettergrepen te 'dwingen', terwijl ze in balladen, rondelen, liedekens, enz. van gelijke lengte moeten zijn. Hij raakt echter niet aan de 'sinspelen, truerspelen en kluyten', die regels van 8-16 lettergrepen mogen tellen. In 1596 te Leiden nog dezelfde vrijheid. Ook DUYM (1600) wil goede vrienden blijven met zijn medeleden. In zijn hart houdt hij van de getelde maat, 'hopende dat mettertijt van vele sal nagevolcht, ende int goede genomen werden.' Zelfs VAN MANDER (1604) aarzelt om alexandrijnen te schrijven. Tot in 1609 (ROEMER VISSCHER) wordt de franse maat bespot.

Maar reeds in 1565 gebruikt LUCAS DE HEERE 'reghels mate', wat de uitgever van zijn werk als een nieuwigheid beschouwt, die wel in de smaak zal vallen. JAN VAN HOUT (1577) verbaast ons door de rijpheid van zijn techniek: hij gebruikt alexandrijnen op franse leest geschoeid. CAREL VAN MANDER (1604) is een discipel van JAN VAN HOUT, die hij als de stichter van de nieuwe techniek beschouwt.

1) Zie VAN DUYSE, *Nederl. Versbouw*, I, p. 49; SNELLAERT, *Verhandeling over de nederl. Dichtkunst in België*, p. 223.

1609 - *a* geeft ons een der redenen aan die de invoering van de getelde maat bevorderd hebben. Zie *f*, de invloed van de muziek.

b. MATTHYS DE CASTELEYN schrijft geen afwisseling van mannelik en vrouwelik rijm voor, ten spijt der 'Walen'. PEETER HEYNS (1583) houdt eveneens 'd'oude strate'. Ook wat deze hervorming betreft, blijkt JAN VAN HOUT (1577-'78) zeer vooruitstrevend te zijn. De *Twe-spraack* volgt hem na; eveneens DUYM (1600), eerst aarzelend ('doch en begeeren daer niet aan gebonden te zijn'), daarna regelmatig (1606). CAREL VAN MANDER (1604) gebruikt slechts vrouwelike rijmen.

c. Hoe goed begrijpt reeds JAN VAN HOUT (1577-'78) wat een cesuur is: '*val, rustinge* of *ademverhalinge*'. COORNHERT (1582) noch PEETER HEYNS (1583) laten zich in boeien slaan door cesuren, en verdedigen zich tegen de rederijkers, die hun oude maat 'met hoonlycke spot' belagen. In de Kamers schijnen dus, in tegenstelling met de getelde maat, die er nog niet in wilde, zowel de afwisseling van mannelik en vrouwelik rijm als de cesuur ijverige beoefenaars gevonden te hebben. Ook DUYM (1600) gebruikt een 'cesure of afsnijdinghe', om te tonen dat hij weet hoe het behoort, maar vraagt aan zijn lezers zich niet te bekommeren om het streepje (/), 'op dat den sin int lesen niet bedorven en worde'.

MARNIX (1589) en VAN MANDER (1604) staan onder onmiddellike invloed van de franse metriek in hun voorschriften betreffende de cesuur. In de onder 1589 genoemde brief aan de Delftse predikant ARNOLDUS CORNELII stelt hij verschillende verbeteringen voor, die betrekking hebben op de cesuur. Drie voorbeelden mogen hiervan genoemd worden. ARNOLDUS heeft in zijn zegezang op de overwinning der onoverwinnelike vloot geschreven:

> s Lands oude bruycken end/ herkomsten tende quamen.
> Men noemde s' een/ onoverwinlycke armee.
> Men schoot als op/ doelen verheven hoog.

MARNIX verandert deze verzen op deze wijze:

> Des lands hercomsten oudt/ end bruycken tende quamen.
> Men hiets' alom/ d' onverwinlyck armee.
> Men schoot gewis/ gelyck op doelen hoog.

De bedoeling is duidelik: het voegwoord *end*, de lidwoorden *den, een*, voorzetsels als *na, op*, bijvoegelike naamwoorden, kortom, onbe-

tekenende woorden die de zin van het vers niet syntakties verdelen, mogen niet door een cesuur gevolgd worden.

Ook VAN MANDER schrijft dezelfde regel voor. Zijn eerste voorbeeld ‘Schoon jonghe leught, Meestersse van mijn leven’ is goed, ‘omdat hij binnen zijnen vier-sillabigen rust-clanck begrijpt eenen volcomen sin’, enz. ‘Een man die wel ervaren is ter zee’, is daarentegen minder goed, ‘want zijnen rust-clanck comende op *wel* moet van 't navolgende ontleenen’. 't Is alsof we BOILEAU reeds hoorden zeggen:

> Que toujours dans vos vers le sens coupant les mots
> Suspende l'hémistiche, en marque le repos.

d. Welke is de betekenis van de zeer belangrijke uitspraak betreffende het rythme van JAN VAN HOUT? We hebben gezien dat VAN HOUT, wat rijm en cesuur betreft, onder invloed staat van de franse metriek. Heeft hij dus ook het begrip *voet*, wanneer hij zegt: ‘ende bestaen van zes voeten of twaelf sillaben’, en verder: ‘naer de derde voet, 't welc de zeste sillabe is’, uit 't Zuiden overgenomen? ‘Voet’ betekent voor hem samenvoeging van twee lettergrepen. Maar hier ontmoeten we een moeilikheid. De franse metriek in de zestiende eeuw kende niet meer het begrip ‘pied’. Weliswaar had EUSTACHE DESCHAMPS, in zijn *Art de dictier* (1392) lettergrepen ‘pieds’ genoemd, in navolging van de latijnse schoolgrammatika, maar de term ‘pied’ was weer verloren gegaan, en komt eerst weer in de achttiende eeuw met ROLLIN, DURAND en VOLTAIRE[1)], dan inderdaad in de zin van *voet*, zoals VAN HOUT het bedoelt. Er blijft nu een andere mogelikheid over: VAN HOUT heeft het begrip ‘voet’ overgenomen uit de klassieke metriek (zie ook *f.*) en heeft, met zijn eigen oor te rade gaande, gemeend dat deze voeten ook in 't franse vers bestonden, volgens de theorie die ik in Neophilologus II, p. 1 vlg., ontwikkeld heb.

We weten tans dat VAN MANDER (1604) ten onrechte VAN HOUT beschouwde als de eerste die de jambe gebruikt. Reeds twintig jaar eerder klopte het jambiese rythme, ongedwongen en krachtig, in de verzen van JAN VAN DER NOOT. Uit de rijke verzameling van franse, italiaanse en klassieke voorbeelden neemt ieder, bewust of onbewust, niet of wèl geformuleerd, de nieuwigheden over die voor 't grijpen waren. Het is onmogelik in de ontwikkeling van het Nederlandse vers in de zestiende eeuw een strakke lijn te volgen, die van individu over individu voortloopt. De ontwikkelingsgang doet me veel meer denken

1) Zie SARAN, *Des Rythmus des fr. Verses*, pp. 25, 26.

aan een samenstel van stroompjes, die uit verschillende bronnen ontspringen, soms weer verloren gaan (VAN DER NOOT), soms in elkaar uitlopen (VAN HOUT - VAN MANDER), zich verbreden in centra (Leiden, Amsterdam), ja zelfs, zoals in Yperen (1626), geheel onverwacht en laat opkomen.

JAN VAN HOUT brengt door zijn welbewuste definities de versleer een belangrijke schrede vooruit. Wat hem vooral tot grote eer strekt is dat hij zijn lettergrepen weegt ('op een zekere mate ende yegelycke sillabe op zyn juyste *gewichte* comende'), en er zich niet toe bepaalt, zoals DE HEERE, ze te tellen.

Het citaat uit de *Twe-spraack* (1584) is niet minder belangrijk, wat het rythme betreft. De lettergrepen worden verdeeld in lange en korte, de eerste dubbel zo lang als de laatste; tevens wordt sen definitie gegeven van voet = lettergreep; voor de rederijkers schijnen deze bekende zaken heel nieuw te zijn ('dat wy Rymers' enz.). De daarop volgende zin: 'Maer in de Liedekens' enz. bespreek ik onder *f.*, de invloed van de muziek.

JACOB DUYM wil in 1600 nog niets weten van korte of lange lettergrepen en smaalt op de jongeren. In 1606 heeft hij echter, heel soepel, zijn principes gewijzigd: hij schrijft niet alleen decasyllaben, maar let ook op lang en kort, met enkele uitzonderingen. De verzen van het *Gedenckboeck* vloeien inderdaad beter dan die van het *Spiegelboeck*, zonder daarom regelmatig jambies te zijn.

Bij CAREL VAN MANDER vinden we de beginselen van JAN VAN HOUT, in gewijzigde vorm, terug. Mijns inziens betekenen de woorden 'Fransche voeten' niet 'metriese voeten', maar 'op Franse wijs'. (Zie ook deze betekenis van 'voet' bij DUYM (1600), en 1600 - *a*). Dit stemt overeen met de woorden 'en bevinde oock zeer goedt en wel luydende', enz., waarin de jambenmaat als een bijkomstig iets, onafhankelik van de franse alexandrijn, aangeprezen wordt. De woorden 'die uyt Petrarcha, Ronsard en ander sulx van in zyn jeught waer ghenomen en ghevolgt heeft' zouden we gevoegelik, na mijn beschouwing van het citaat van JAN VAN HOUT, kunnen wijzigen in: 'die hij *gemeend heeft* te horen bij Petrarcha, Ronsard en anderen'.

De voorbeelden die VAN MANDER geeft van goede en slechte verzen, zijn zeer merkwaardig, daar het eerste: 'Schoon jonghe Ieught', enz. goed is uit syntakties, zwak uit jambies-rythmies oogpunt beschouwd, het twede volgens VAN MANDER, fout, doch jambies geheel regelmatig is. VAN MANDER beschouwt het jambiese vers niet als het ideaal.

Het observeren van lange en korte lettergrepen ondervond hevige tegenstand, getuige de spottende MOMUS (1609 - *b*) en ROEMER

VISSCHER, die zegt: ‘dit en heeft niet oft weynich om 't lijff’. Wat de voorstander een verdienste vond van het ‘Fransch-maet ghedicht’, dat, op hollandsche wijze, jambies geschreven, ‘als op voeten draeft’, vindt MOMUS bespottelik: ‘'t Dicht loopt oft lach aan boeyen’. Hoe weinig heeft evenwel het *Vreeds-Triumph-Gedicht*, dat zich pretentieus ‘Fransch-maet ghedicht’ noemt, te maken met de werkelike franse maat!

De verdediging van de oude maat wordt, naarmate de nieuwe ingang vindt, steeds vinniger: ROEMER VISSCHER noemt de hervorming ‘neuswijsicheyt’. In *Vlaerdings Rederyck-berg* (1617) klinkt reeds de klacht: ‘Wie dat nu niet en kan, die moet thans after legghen’. RICHARD VERSTEGEN (1624) verwijst vierkantweg de brabantse maat naar de ‘Brabantsche coremerckt’.

Het schaven en polijsten gaat inmiddels gestadig voort. ABRAHAM VAN GHERWEN (1622) formuleert zuiver de twee-lettergrepige versvoet. Ik zeg niet: jambenmaat, want hij keurt ook de ‘spondaeën’ (sterk - zwak) goed, al zijn de voorbeelden die hij geeft jambies. Ook staat hij de opeenvolging van twee sterke lettergrepen toe, en dit ziet hij heel juist, want in de rythmiese gang van een gedicht kan een van deze beide sterke lettergrepen verzwakken tot een sterk geaksentueerde zwakke lettergreep, wat minder hindert dan een zwakke lettergreep, die sterk moet worden uitgesproken. (‘Zet gheen twe zachte t' zaam, 't welck alte zeer uytmuyt’).

e. In hoeverre kan men in de bovenstaande citaten de invloed van de klassieke metriek bespeuren?

Als we alles wat op de klassieke prosodie betrekking heeft, bij elkaar voegen, vinden we slechts: 1561, VERGILIUS gaat tot 17 lettergrepen; 1577-'78, zes voeten = twaelf sillaben; 1584, de begrippen lang en kort, met de restriktie: ‘maar onder ons ist zo heel vreemd dat wy Rymers naulyx oyt daar af hebben horen spreken’, enz. Eerst VAN HEULE neemt de begrippen jambe, spondaeus en dactylus over, maar lang nadat de grote verandering voltrokken is; van een belangrijke invloed kunnen we dus hier niet spreken.

Hoeveel krachtiger en algemener was de invloed van het latijnse vers terzelfdertijd in Frankrijk! Dáár vinden we de versbouwverhandelingen vol van vergelijkingen van frans en latijns aksent, metriese verzen en kwantiteit[1)]. En hier, niets van dat alles. Zelfs het woord jambe wordt niet vóór VAN HEULE genoemd! De invoering van het

1) Zie THIEME, *Essai sur l'Histoire du Vers français*, Paris, 1916.

altemerende rythme is onafhankelik van wetenschappelik-klassieke invloed; het is, zoals ik elders reeds betoogd heb[1)], niet uit het Zuiden, uit Frankrijk of Italië, overgenomen, maar is, en dit hoop ik elders uitvoeriger te ontwikkelen, uit het middelnederlandse vers zèlf, waar het in beginsel aanwezig is, onder invloed van getelde maat en muziek, voortgekomen. Eerst toen de hervorming voltrokken was, werd het wetenschappelike etiket *jambe* aan de nieuwe maat gehecht.

Het begrip 'voet' is evenwel ongetwijfeld van klassieke oorsprong: getuige 1584, *Twe-spraack*. Een definitie van versvoet zou b.v. te vinden zijn in de *Rudimenta* van MURMELLIUS (1523, Deventer; 1537, Antwerpen), waarin staat: 'Pes est metrice constitutio syllabarum. Pedes autem dicti sunt, qui quem admodum pedibus ingredimur, ita et versus quibusdam quasi pedibus metimur'. En verder: 'Versus est metrica pedum constitutio'. Ongetwijfeld zullen er in analoge prosodieën soortgelijke uitspraken te vinden zijn[2)].

Maar hoe vrij worden anderszijds de begrippen lange en korte lettergrepen aan het nederlandse vers aangepast! In 1584 spreekt de *Twe-spraeck* nog van lang en kort, evenzo DUYM (1600, 1606) en 1612. Maar VAN MANDER stelt lang gelijk met hard. ABRAHAM VAN GHERWEN spreekt uitsluitend van zacht en hard. Deze beide schrijvers tonen een zuiver inzicht te hebben in het wezen van het nederlandse aksent, en streven veel modernere metrici, die voortgaan met - en ⏑ als grondslag van het vers aan te nemen, en de lettergrepen niet wegen, maar meten, ver voorbij!

f. Veel krachtiger is de invloed van de muziek.

Reeds vele middeleeuwse verhalende liederen hadden een sterk jambies rythme: Bepaalt men het metrum, volgens de methode die PAUL VERRIER aangeeft in *Principes de métrique anglaise*, I, livre III, dan vinden we de volgende schema's[3)], om slechts enkele bekende liederen te noemen:

1) *Neophilologus, t.a.p.*
2) In ons land is er weinig meer te vinden van zestiende-eeuwse prosodieën. In BUISSON, *Répertoire des Ouvrages pédagogiques du XVIe s.*, Paris, 1886, katalogus van deze werken die in franse bibliotheken te vinden zijn, vond ik van de bekende DESPAUTERIUS: *Ars Versificatoria*, Parisiis, 1512; *Versificatoria*, s.l., 1515. Van MURMELLIUS, behalve de *Rudimenta, Tabulae poeticae*, Lugduni, 1541; verder prosodieën van PONTANUS, RINGELBERGIUS (STERCK VAN RINGELBERG) en SMETIUS.
3) z=zwakke lettergreep, S=sterke lettergreep. Ik geef hier slechts de uitgewerkte schema's; de uitvoerige berekening laat ik hier achterwege.

Van twee coninskinderen:	z S	z	S z S		S	
	z S	zz	S z S			
	z S	z(z)	S z S		S	
	z S	zz	S z S			
Ic stont op hoghe berghen:	z S	z	S z S		S	
	z S	z	S z S			
	z S	z	S z S		S	
	z S	zz	S z S			
Het daghet in den Oosten:	z S	z	S z S		S	
	z S	z	S z S			
	z S	z	S z S		S	} bis
	z S	z	S z S			} bis
Van Heer Danielken:	z S	z	S z S	z	S	
	z S	z	S z S		S	
	z S	z	S z S	z	S	
	z S	z	S z S		S	

Deze voorbeelden zouden met vele andere te vermeerderen zijn.

Muziek- en versrythme sloten dicht bij elkaar aan; de versregels immers hadden een vrij aantal lettergrepen, en door het ‘binnensmokkelen’ van een of meer zwakke lettergrepen tussen twee sterke, bleef het versrythme behouden, zonder dat het door 't muziekrythme bedorven werd.

De beide soorten rythme: het vrije, in het niet-gezongen, en het strakke, in het gezongen vers, liepen als twee stromen gescheiden naast elkaar voort, zodat het onvoorzichtig zou zijn te menen dat het jambiese rythme uit het gezongen vers is te voorschijn gekomen. Indien dit zo ware, zou men kunnen vragen waarom die invloed zich niet reeds vóór de zestiende eeuw had doen gelden? Zó verschillend voelden de dichters beide soorten rythme, dat COORNHERT b.v. in zijn *Liedekens* van 1575 het jambiese rythme heeft, in zijn *Comedie van Israel*, of zijn *Lof-zang van 't Goudt* daarentegen, verzen die niet gezongen worden, de vrije maat gebruikt. De schrijver van de *Twe-spraeck* voelt eveneens 't verschil tussen de maat van gezongen en niet-gezongen verzen, al beseft hij niet waarin het juiste verschil ligt: ‘Maar in de Liedekens zyn wy ghedwonghen t'zelfde (*dickwils onwetende*) waar te nemen’, enz.

Onder invloed van het franse vers beginnen de dichters nu zowel in niet-gezongen als gezongen gedichten de getelde silbenmaat in te voeren. In de gezongen liederen

moet noodzakelik een konflikt plaats hebben tussen het muzikale rythme en het woordaksent: tans is het

niet meer mogelik, door middel van ‘binnensmokkelen’ van overtollige lettergrepen tussen de melodies-geaksentueerde woordaksenten een natuurlik rythme te behouden, op de manier der ‘huysluyden’, die, volgens HOOFT, op enerlei wijze de twee volgende regels wisten te zingen:

> Die schand en schiê my nimmermeer,
> Sprack Gerrit van Velsen tot sijnen landsheer.[1)]

Twee wegen stonden tans open voor hen die liederen op muziek schreven. Of wel, het woordaksent werd opgeofferd - en hoeveel liederen werden van nu af ‘mank’ gezongen, waardoor het natuurlike woordaksent totaal bedorven werd! - of wel, de zinsbouw werd hier en daar gewijzigd, zodat muzikaal- en woord-aksent meer en meer overeenstemden. Vele verzen werden verbeterd: zo b.v. de Psalmen van MARNIX, zoals de heer RUDELSHEIM aantoont in zijn artikel: *Eenige onuitgegeven gedichten van Marnix. - Marnix' Zelfcritiek* (Tijdschrift v. Ned. Taal- en Letterkunde, XVII, p. 105), en VAN GHERWEN's liederen (1622).

Maar ook op niet-gezongen gedichten wordt dezelfde kritiek uitgeoefend: men denke slechts aan VONDEL's veranderingen, die niet altijd verbeteringen waren. Daar verkeerd geplaatste aksenten evenwel in gezongen liederen spoediger voor den dag komen, droeg de muziek er sterk toe bij om de nieuwe maat te bevorderen: in het vaste kader van de getelde versregels werd het nieuwe rythme, het jambiese, ingebouwd. De beide genoemde stromingen buigen meer naar elkaar toe: voor VAN GHERWEN, voor YMMELOOT en voor HUYGHENS b.v. is een gedicht een soort gezang (‘Het gedicht is niet anders als... een singende uitspraeck’, zegt de laatste in de verhandeling *Voor de eenparicheyt der dichten ende van de voetmaet*). Maar deze opvatting is individuëel, en wordt door HOOFT niet gedeeld.

Ook nieuwe melodieën, uit Frankrijk of Italië via Vlaanderen naar Holland overgebracht, kunnen de jambenmaat bevorderd hebben, meer speciaal de ⅜ maat, en de daarmee samengestelde maten, met sterke jambiese dreun. De heer JACOBSEN vestigde in zijn genoemde dissertatie er reeds de aandacht op dat de meeste liederen in de *Gulden Harpe*, die op italiaanse of franse wijze gezongen worden, naar jambies schema gaan. Ongetwijfeld zullen VAN MANDER's liederen hun aandeel hebben gehad in de verspreiding van de nieuwe maat.

G r o n i n g e n .

J. VAN DER ELST.

1) Zie Neophilologus II, p. 7.

Het onderspit delven.

Het Ndl. Woordenboek zegt op **onder**: ... '*onderspit*, thans alleen gebruikelijk in de figuurlijke zegswijze *het onderspit delven*'; en op **onderspit**: 'Volledig opgehelderd is dit gebruik van *onderspit* nog niet: of het *delven* van het *onderspit* hier het zinnebeeld is van een moeilijk, gevaarlijk, zwaar werk, dan wel of *onderspit* alleen dient om laagte, vernedering, verval aan te duiden - dit is niet met zekerheid te zeggen.'

In Zuid-Afrika wordt **onderspit** niet alleen in de figuurlike maar ook nog in de eigenlike en o.i. oorspronkelike betekenis van de *onderste zoden* gebruikt. Bij het ontginnen van nieuwe grond, vooral voor wijn- en boomgaarden, is het gebruikelik om de aarde tot een diepte van twee of drie zoden om te werken. Bij dit werk worden de arbeiders gewoonlik verdeeld in twee ploegen en elke ploeg splitst zich weer in twee afdelingen: de éne afdeling om het bovenspit, de andere om het onderspit te delven (Afr. 'onder- en bō-spit te dolwe'). Op zo'n 'dolfland' heeft men dus de delvers in deze volgorde: (A) Voorste ploeg, 1e afdeling (van 't bovenspit), gevolgd door 2e afdeling (van het onderspit), tweede ploeg (B) waarnaast, schuin achter, 1e afd. (van 't bovenspit), gevolgd door 2e afd. (van 't onderspit). Dit delven is hard werk: een zwakke kan er niet tegen, en een luie ploeg schiet niet op. Geen wonder, dat er geredelik gebruik wordt gemaakt van 'n middel om de inspanning te vergeten en tevens wat gang in het werk te krijgen. Dat middel is de wedijver. De twee 'ploegen' (in 't Afr. zegt men 'spanne') werken tegen elkaar op; de achterste ploeg dreigt de voorste te zullen 'begraven'; de voorste tracht vóór te blijven. Zodra deze met zijn vak klaar is, begint hij weer bij het andere eind, is dus nù achter, en in de gelegenheid om te kunnen dreigen met 'begraven'. Dit is natuurlik slechts 'n schertsend dreigement: voor werkelik begraven is de *voor* niet diep genoeg; hoogstens zou het afstoten van enige zoden door de delvers van het bovenspit (achterste ploeg) het werk van de achterblijvers in het onderspit (voorste ploeg) enigszins kunnen belemmeren. Biezonder ergerlik is het echter voor de uitgeputte werkman, dat er

gedurig een ander achter zijn hielen blijft staan, wachtende tot hij vooruit gaat, om zelf de spade in de grond te kunnen steken.

De wachtende partij heeft dan ook al de tijd om te spotten en zijn eigen meerderheid te laten voelen.

Het zijn dus steeds de werkers aan 't onderspit (van de voorste ploeg), die gevaar lopen (bij wijze van overdrijving gezegd) bedolven te worden. Doch dat wil nog niet zeggen, dat die positie noodwendig iets vernederends met zich meebrengt. Integendeel, daarvoor worden steeds de sterkste werklui uitgezocht. Het bovenspit omwerken is betrekkelik gemakkelik; voor een deel wordt het eenvoudig naar beneden, in de voor, gestoten. Bij het onderspit is dat onmogelik, daar heeft men te doen met de hardste, meest vaste aarde, met de grote stenen, de boomwortels enz. Het delven aan 't onderspit is dus 'n erepost, doch wie die post bekleedt moet zich flink kunnen roeren, anders komt hij in 't nauw.

Ik vermoed dat de hierboven geschetste Afrikaanse werkzaamheid uit Holland zal zijn overgebracht. In die mening word ik gestijfd door 't feit, dat 't woord *dolwe* in Afrikaans in gewone stijl slechts in verband met het op deze wijze *diep* losmaken van de grond kan worden gebruikt en anders nagenoeg onbekend is en dat 't Ndl. Wdb. voor Holland eveneens opgeeft dat *delven* inzonderheid in de zin van *diep spitten* wordt gebruikt. Indien mijn vermoeden juist is, dan is wat 't Ndl. Wdb. zegt: ‘Wie daar in de diepte aan het delven is, loopt gevaar van door eene aardstorting bedolven te worden’ in 't geheel niet op 't geval toepasselik maar kan er slechts sprake zijn van een achterblijver, op wie 'n ander moedwillig 'n paar zoden aarde werpt. Verder moet bij de twee veronderstellingen over het ontstaan van de uitdrukking uit de eerste worden geschrapt het woord *gevaarlijk*; en gaat de tweede helemaal niet op voorzover ze veronderstelt dat *het onderspit delven* in eigenlike zin *altijd* met zich brengt 'n idee van *laagte, vernedering, verval*. Alleen loopt de delver van 't onderspit gevaar, dat hij *door toedoen van een flink mededinger* in een vernederende positie zal worden gebracht. Het komt mij dan ook voor, dat de noodwendige aanwezigheid van zo'n mededinger gevoeld moet worden in al de figuurlike uitdrukkingen door 't Ndl. Wdb. aangehaald.

J.J. LE ROUX.

Het lidwoord ‘die’.

In zijn studieën over het Afrikaans heeft Prof. HESSELING herhaaldelik verklaard, dat 't Mnl. lidwoord *die* in de 17e eeuw niet meer bestond en toen Dr. BOSMAN in 1916 (*Afrikaans en Maleis-Portugees*, Groningse Dissertatie) met een groot aantal voorbeelden aantoonde, dat dit lidwoord in de 17e eeuw wel gebruikt werd, maakte Prof. HESSELING het bezwaar, dat die voorbeelden alle afkomstig waren uit de zeemanstaal, niet uit ‘Patria, waar het, voor zo ver wij weten, sedert lang door *de* was verdrongen’ (Nieuwe Taalgids). Verder verwijst Prof. HESSELING naar de dissertatie van Dr. B. VAN HALTEREN, doch de bewuste passage kan hij nauweliks als bewijsgrond voor zijn stelling aanvoeren, want Dr. VAN HALTEREN zegt dat *die* in de 16e eeuw minder gebruikelik werd als lidwoord, doch niet dat het in onbruik was geraakt. Dat het lidwoord *die* in de 17e eeuw niet tot de zeemanstaal beperkt was, is gemakkelik genoeg te bewijzen en men mag dus veronderstellen dat èn de zeemanstaal èn het Afrikaans dit woordje wel uit ‘patria’ hebben betrokken. De volgende voorbeelden uit het begin van de 17e eeuw mogen aantonen hoe algemeen het gebruik van dit lidwoord in die tijd ook nog in Nederland zelf was:

‘De voers. Johan van Weede hadde noch drie dochters, daervan *die* eerste getrout hadde Rotter van Lanscroon.’ (Uit de onuitgegeven Remonstratie van Oldenbarnevelt. Zie FRUIN, Verspreide Geschriften, Dl. VII, p. 491.)

‘Sonder daarvan *die* weete te doen aan sijne heeren ende meesters.’ (Uit: Intendet tegen Mr. J. van Oldenbarnevelt, Art. 197.)

‘Heeft oock *die* publijcque ministers van de Generaliteyt.... gelast.’
(Idem Art. 198.)

‘Ende dat hier te lande veranderinge van regieringe gesocht wort, ende in *die* relligie de ordre van Vranckrijk.’ (Idem Art. 213.)

‘Mijnheere, Seedert myne leste, syn my *die* uwe van den 21n ende 22n Juny wel ter handen gecommen, *die* ingeslooten hebbe ick geaddresseert, ick sal *die* goede hant daaraen houden, dat’.... (Brief van Oldenbarnevelt aan van Langerak.)

‘.... die welcke haer.... alle frayicheden na *die* gewoonte liet leeren.’ (BREDERO, Inhoudt van 't Spel van de Moor.)

‘So brengh ick het terstont over *die* heele stadt.’ (BREDERO, Moortje, vs. 126.)

‘en voorts is hij ghesturven An *die* fransoysche sieckt.’ (Idem vss. 140-1.)

Met het grootste gemak zou men deze voorbeelden met tientallen andere kunnen vermeerderen.

J.J. LE ROUX.

Nog iets over ‘een’.

De bespreking (in Jaargang X, 290) van de zeer onvoldoende behandeling van het woord ‘Een’ in het *Nederl. Wdboek* (III, 380 vlg.) geeft mij aanleiding er aan te herinneren, dat het gebruik van *eene* als bijv. onbep. voornaamwoord vóor eigennamen (ook masculine) als b.v. in ‘zij was getrouwd met *eene* De Vries’ en zelfs in zegswijzen als ‘het was *eene* mijnheer De Vries’, reeds besproken is in de *Taalkundige Bijdragen* (I, 58), waarnaar dan ook het *Mnl. Wdb.* (II, 531) verwijst.

Het zelfstandige *eene* vinden we reeds in het (jongere) Middelnederlandsch (zie v. HELTEN, *Mnl. Spraakkunst* § 367, *b*) en treffen we ook bij HUYGHENS aan *Costelick Mal* vs. 179.

Wat ‘een’ postpositum betreft, het steunwoord (prop-word), gelijk men 't op voorgang van prof. SWEET in de Engelsche spraakkunst noemt, dat in het *Nederl. Wdboek* ook zoo erg poover behandeld wordt, wensch ik het volgende op te merken. We kennen dit ‘een’ uit het Middelnederlandsch (zie *Mnl. Wdb.* II, 527), uit later tijd (*Bijbel*, BREDERO, *Spa. Brabander* vs. 19, 506), uit het Friesch b.v. *in moayen ien*, in het Stads-Friesch '*n mooien een*, uit het Engelsch vooral *a bad one*, reeds in het Middelengelsch *the beste oon*, waarnaast *oon the beste* (geheel als in het Middelnederl. *de grootste een* en *een de grootste*), *a lusty one* bij CHAUCER enz.

Dit *een* wordt m.i. het best verklaard door analogie naar een in de (spreek)taal veel gebruikte uitdrukking, waar het (tel)woord *een* logisch op zijn plaats is. Daarvoor zou naast het gebruik bij den superlatief in aanmerking komen het gebruik na een genitivus partitivus: *onzer een, der knapen een*, uit het Mnl. overbekend. Ook kunnen *zoo een, menigeen* invloed hebben uitgeoefend, al zal hier *een* niet telwoord, maar lidwoord zijn, een wijsheid, waar de levende taal zich weinig om bekommert. Vgl. het *Mnl. Wdb.* (II, 527 *e*), waar na *menich* ook aan *een* (telwoord) wordt gedacht en het Engelsche *many a one* en ons dialectisch *menigen een*, waar beide woorden aanwezig zijn.

De historie van het prop-word ‘one’ wordt uitvoerig behandeld door prof. JESPERSEN in zijn *Modern English Grammar* (II, 247), korter door KELLNER in zijn *Historical Outlines of Engl. Syntax* § 256. Men zou 't ook het ‘Anglo-friesche *een*’ kunnen noemen. Eerstgenoemde wijst nog op ‘*das 'n mooie ene*’ uit de Boerentaal.

G r o n i n g e n .

G.A. NAUTA.

Kroniek en kritiek.

‘Den’ als spelvorm voor ‘de’.

Niemand zal aarzelen als hem gevraagd wordt welke vormen het meervoudig lidwoord in het Frans heeft: Natuurlik twee, nl. *lè* vóór konsonanten, *lèz* vóór vokalen, beide geschreven met de drie letters *l-e-s*. Een vreemdeling die Nederlands verstaat, zal weldra bemerken dat op dergelijke wijze bij het lidwoord de drie letters *d-e-n* tweeërlei betekenis kunnen hebben: in verreweg de meeste gevallen duiden ze de klank *də*, in sommige gevallen de klank *dən* aan. Deze eenvoudige waarheid wordt hier te lande maar al te vaak miskend. In het *Verslag van de Staatskommissie* over het spellingvraagstuk lezen we (blz. 5): ‘Wanneer de een verkiest te schrijven *ik heb den man gezien*, en de ander *ik heb de man gezien*, dan beteekent dit niet, dat één zelfde taalvorm zoowel door *den* als door *de* wordt voorgesteld; maar wel, dat volgens den één een vorm van het lidwoord nog bestaat, waarvan het bestaan, althans in dit geval, door den ander wordt ontkend.’

In deze vorm, en met dit ongelukkig gekozen voorbeeld, is de uitspraak stellig onjuist. Het is niet in een paar regels te zeggen wanneer de letters *d-e-n* werkelik *den* aanduiden. Als datief van het onzijdig is *den* standvastig in uitdrukkingen als *in den beginne, na den eten*. In andere uitdrukkingen waarin *den* bewaard bleef als mannelik lidw. (voor *den* dag, aan *den* drank, aan *den* haal enz.) staat dikwels daarnaast, en als beschaafd gelijkwaardig, de vorm *de*. In eigennamen als *Den* Bosch, *Den* Haag handhaafde zich *den*: ons klinkt *De* Haag nog als minder beschaafd in de oren. Omgekeerd klinkt ‘van *den* een naar *den* ander’ in omgangstaal minder gedistingeerd dan de vorm *de* of *d'*.

Bovendien zijn er bepaalde taalkringen waarin de oude buigingsvorm zich gehandhaafd heeft, òf uit traditie, b.v. op de kansel, bij bijbellezing, in redenaarstaal, òf ten gevolge van letterkundige behoefte (in verzen of in litterair proza), òf onder invloed van het schrift, ten gevolge van een verkeerde leesgewoonte. Deze drie gevallen zijn niet steeds zo streng te scheiden als hier geschiedt, maar wij willen ze toch afzonderlik beschouwen.

De *n*-uit-traditie heeft, als alle traditie, een zeker recht van bestaan. In een bijbeltekst, in een kerklied, in een plechtige rede of toast is een ongemene stijlvorm onmisbaar en voor menigeen is de oude taalvorm daarmede onverbrekelik verbonden. Maar geen traditie is voor de eeuwigheid bestemd. Van kansels en katheders kan men in onze dagen vaak zeer ongemene, welverzorgde taal horen van sprekers die de buigings-*n* kunnen missen.

In poëzie en poëties proza zal de *den*-vorm - met zoveel andere oudere vormen - nog lang voor veel dichters een onmisbaar en waardeerbaar bezit blijken. Juist omdat dichters voor het oor schrijven, zullen ze er goed aan doen, ook in hun spelling zorgvuldig *de* en *den* te onderscheiden, opdat geen lezer hun bedoeling misverstaat. Deze aansporing is niet overbodig, want tal van letterkundigen volgen op dit punt eenvoudig de oude sleur en schrijven *den* krachtens hun schoolherinnering of volgens het algemene spelgebruik. Men lette er eens nauwkeurig op, wanneer ze eigen werk voordragen, want dat is de beste proef. Met zekerheid kunnen we vaststellen dat de schrijvers van hedendaagse romans, novellen en toneelstukken overal *de* bedoelen als ze *den* schrijven. Het is eenvoudig absurd, te veronderstellen dat COENEN, DE MEESTER, ROBBERS, die nog *den* schrijven, daarmee te kennen willen geven dat die biezondere vorm van het lidwoord ‘nog bestaat’, terwijl EMANTS of BRANDT VAN DOORNE, die in volkomen dezelfde gevallen en in dezelfde stijl *de* schrijven, daarmee feitelik een ander woord zouden bedoelen.

Wie dat meent - en daarmee komen we tot het derde punt - zit vastgegroeid in een *verkeerde leesgewoonte*. Dit moeten wij bij de steller van het spellingrapport wel aannemen; anders had hij nooit dit zo alledaagse voorbeeld gekozen. Van de honderd maal dat men het zinnetje ‘ik heb den man gezien’ zou kunnen ontmoeten, kan ik me nauweliks voorstellen dat éénmaal werkelik de stijl een *den*vorm mogelik zou maken. Ik vind in deze zin de*n* man evenzeer een taalfout tegen het Nederlands, als le*s* femmes, met *s* gezegd, een taalfout tegen het Frans zou zijn. Wij lachen er nu om dat de schoolmeesters uit de dagen van SIEGENBEEK leerden uitspreken *zin-gen*, omdat die twee letters *n-g* er toch niet voor niets stonden! Maar begaan onze konsekwente *den*-lezers niet dezelfde fout, als ze zo schromelik schrijfvorm en taalvorm verwarren?

Met onze spellingvoorstellen ten opzichte van de buigings-*n* kan geen werkelik taal-kundige iets anders bedoelen dan in het schrift de ware taalvormen vast te leggen, dus *den* overal waar inderdaad *den* bedoeld is; *de* waar geen andere taal-vorm dan *de* op zijn plaats

zou zijn. Schrijft de Regering een daarvan afwijkende regeling voor - gelijk de Kommissie adviseert - dan kan dat nooit iets anders betekenen dan dat *den* in een bepaald aantal gevallen de traditionele *spelling* blijft voor de *taal*-vorm *de* (b.v. van den man, met den leeuw). De ondenkbare eis dat op alle scholen in die gevallen *den* gelezen moet worden - en dat zou eigenlijk de konsekwentie zijn van de boven aangehaalde uitspraak - zou leiden tot averechts leesonderwijs en onverdedigbaar taalbederf.

Onze lezers zullen mogelik deze beschouwing vanzelfsprekend, en onze waarschuwing overbodig achten, maar wij weten dat op menige school, waar alle ennetjes nu trouw gelezen worden, ook de nieuwe regels als een nieuw *taal*-voorschrift opgevat zullen worden. Dat kan een Kommissie, waarin taalgeleerden van naam zitting hebben, toch niet bedoelen? In elk geval hadden wij gaarne gezien dat in de besproken aanhaling uit het *Verslag* de *spel*-vorm en de *taal*-vorm zorgvuldiger onderscheiden waren.

C.D.V.

Aankondigingen en mededelingen.

In Oktober l.l. traden twee nieuwe privaatdocenten op met een *Openbare les*, die in ruimer kring aandacht verdienen, en die daarna in druk verschenen.[1)]

Dr. P. Valkhoff sprak te Utrecht over *L'influence de la littérature française dans les Pays-bas*, een overzicht in vogelvlucht van het terrein waarop hij met zijn leerlingen hoopt te werken, om de machtige invloed van de Franse letterkunde op de onze, door alle eeuwen, in biezonderheden na te gaan.

Dr. J.L. Walch, die te Leiden kolleges zal geven over de geschiedenis van drama en toneel, koos als onderwerp *Punt en Corver*, een aardig hoofdstuk uit de achttiende-eeuwse toneelgeschiedenis, ‘de strijd tusschen 't - dan seniel geworden - classicisme, en de - nog piepjonge - romantiek’. Een brede reeks aantekeningen verhoogt de waarde van de boeiende uiteenzetting.

Een aanwinst voor de studie van Nederlandse palaeografie is een beknopte atlas met reprodukties, onlangs door de Utrechtse conser-

1) Bij de firma A.W. Sijthoff te Leiden. Prijs ƒ0.60.

vator Dr. A. HULSHOF uitgegeven onder de titel *Deutsche und Lateinische Schrift in den Nederlanden* (1350-1650).[1)] Men vindt er een goed gekozen verzameling van 48 bladzijden, beginnende met een fragment uit het *Walewein*-handschrift, en eindigend met proeven uit onze zeventiende-eeuwers: C. HUYGENS, HUGO DE GROOT, SUSANNE VAN BAERLE, TESSELSCHA ROEMERS. De bedoeling van de uitgever is, door zijn keuze aan te tonen wanneer en hoe in de Nederlanden de overgang van het gotiese naar het latijnse schrift plaats had. Dit is nog nooit nauwkeurig onderzocht. HULSHOF's onderzoek werpt op dit vraagstuk nieuw licht. Voor onze lezers is van meer belang, dat ze hier een rijke verscheidenheid van schriftproeven vinden, die uitstekende stof tot oefening bieden.

Bij voorafgaande delen van deze reeks werd de inhoudsopgave met transscripties afzonderlik ingenaaid. Door de papiernood werden alleen de noodzakelikste transscripties gegeven, en deze bladen voorin bijgebonden. Dit bemoeilikt de vergelijking. Terugkeer tot de vroegere indeling zal bij een herdruk de bruikbaarheid verhogen.

Een studie die ook voor de historiese syntaxis van het Nederlands van belang is, leverde KARL BRUGMANN in zijn verhandeling *Der Ursprung des Scheinsubjekts 'es' in den germanischen und den romanischen Sprachen*. (Berichte über die Verhandlungen der Kgl. Sächs. Gesellsch. der Wissensch. 69 Bd., 1917, Heft 5). Men vergelijke daarmee de uitvoerige bespreking door H. SCHUCHARDT in het *Literatur-blatt f.g. und r. Phil.* 1918, N°. 9-10. (Sept.-Okt.)

Over *Das Volkslied: Es waren zwei Königskinder*, werd een belangrijke Leipziger dissertatie geschreven door ERNST ROSENMÜLLER (Dresden - Albert Hille - 1917). In het onderzoek is ook het Middelnederlandse lied opgenomen. De schrijver toont o.a. aan dat de ver verbreide stof onafhankelik is van de sage van HERO en LEANDER (Vgl. de bespreking van KARL REUSCHEL in *Literaturblatt f.g. und r. Phil.* Nov.-Des. 1918).

C.D.V.

1) Bonn - A. Marcus und E. Weber - 1918; prijs M. 9.

Boekbeoordelingen.

Uit de Levende Taal. Mondelinge Stijl- en Taaloefeningen, schriftelijke steloefeningen en oefeningen in het zuiver schrijven, voornamelijk voor Kweek- en Normaalscholen, door T. van den Blink en Th. Lancée. I en II, 2de druk (à ƒ1. -), III en IV, 1917/18 (à ƒ1.25). - J.B. Wolters, Groningen en Den Haag.

‘Inzonderheid drie overwegingen hebben ons bij de samenstelling van dezen stijl- en taalcursus geleid:

In de eerste plaats achten wij het wenschelijk, dat zulk een cursus een volledig stel oefeningen geeft en dus een geheel vormt.

In de tweede plaats wenschen we den band tusschen taal en lezen wat nauwer aan te halen, dan veelal geschiedt. Daartoe hebben we fragmenten ter bespreking gekozen van bekende Nederlandsche schrijvers en dichters, en... herhaaldelijk door vragen en opgaven de aandacht gevestigd op de groote beteekenis van woordorde, woordaccent, zinsmelodie, klankschoonheid, enz.

In de derde plaats zijn we uitgegaan van de stelling: *Uit de Levende Taal* moet de eenigszins gevorderde leerling zijn eigenlijke taalkennis opdoen. De beteekenis van woorden en uitdrukkingen, de taalregels en verschijnselen worden daarom zooveel mogelijk afgeleid uit de taal zelve, dit is: uit het fragment of uit opzettelijk daartoe gegeven voorbeelden.’

Nog dient opgemerkt, dat bij ieder fragment vier oefeningen behooren: 1o. vragen en opmerkingen omtrent de inhoud van het fragment; 2o. en 3o.: stijloefeningen; 4o. een spraakleeroefening. Elk der vier delen bevat nog een serie steloefeningen (met opstellen naar aanleiding van plaatjes) en spraakkunstige invuloefeningen. De laatste kunnen tevens dienst doen als dictees.

De betekenis van het werk ligt echter in de afdelingen waarin de fragmenten ‘Uit de levende taal’, met name de moderne auteurstaal worden verwerkt.

We willen niet ontveinzen dat de samenwerking van twee auteurs, die zich met de opbouw van een zo uitvoerig studiewerk willen belasten, ongetwijfeld zijn voordeel zal hebben; het nadeel er van is blijkbaar, dat bij de samenstelling minder de behoefte zal worden gevoeld aan condensatie. En in dit werk zouden wij deze condensatie, met in elkander grijpende verwijzigingen van boek naar boek, hoofdstuk naar hoofdstuk, en bladzijde naar bladzijde, gaarne hebben gezien. Hadden de samenstellers, dus doende, zich niet veel ruimte kunnen besparen, en hun materiaal niet beknopter, in één, zij het dan ook wat lijviger boekdeel, samen kunnen ordenen? En heeft hun niet een bewerking, met aaneensluitende leerkringen, met onderling afwijkende lettertiepen, toegelachen? Een leervorm waarvan men elders gemeend heeft wederom te moeten afwijken, maar die ontegenzeggelik grote methodiese voordelen inhoudt. Tans is te vrezen, dat de docenten, die minder dan de bewerkers op de hoogte zijn met de aard en de ordening van de leerstof, niet dadelik het nut zullen trekken uit het werk, dat er, bij een meer gezette kennismaking, blijkt uit gehaald te kunnen worden. Eén auteur zou, stellen we ons voor, zich zelf genoodzaakt hebben gevoeld tot een strengere beperking en een economieser uitzuiniging van de stof en de ruimte. Of al de examen-opgaven, zonder meer, in een leidend werk hadden moeten worden opgenomen, valt te betwijfelen. In 't algemeen lijken ons de analyses van de fragmenten het gelukkigste geslaagd. Verscheidene overzichten van de gegeven teksten hebben we met instemming gevolgd. Ook bij de vragen over de betekenissen van woorden en uitdrukkingen, over woordaccent, enz. vonden wij de gelukkige proeven terug van mannen, die de oude paden meenden te moeten verlaten en - ofschoon nog het offer brengende aan de oude praktijken, - toch de ogen der leerlingen openen voor de psychologiese zijde van de door hen gekozen auteurstaal. Doch hier vooral hadden we tevens - in de goede zin - meer spaarzaamheid, - of liever, - een, inzonderheid voor meer gevorderden, dieper uitbuiting van het voor de hand liggende materiaal gewenst. Bij *beducht*, naast *geducht* (blz. 6) had even kunnen gewezen worden op de actieve en de passieve zin van de ene term tegenover de andere. Bij *verloopen* (blz. 7) had de bewerker de gegeven voorbeelden wat meer perspectief kunnen brengen: *hij verloopt zijn tijd* (= door lopen verliezen); *de klok verloopt een minuut* (= door de wijze van lopen verliezen); *de schroef* (eig. *de draad*) *verloopt* (= door 't lopen verslijten); daarnaast: *de tijd verloopt* en *een verlopen sujet*; bij *klaar wakker* (blz. 7) had wel mogen worden gewezen op de graadaanduidende betekenis, die 't

begrip *volkomen* vervangt, en dus een bijkomstige, twedehandse betekenis heeft ontleend aan *klaar* in de zin van ‘gereed’, als ‘ontdaan van hinderlike en ondienstige elementen’ (b.v. de vloeistof *klaren*). In de volgorde, zooals ze door de auteurs is gegeven, komt deze overdracht niet genoeg tot zijn recht. Is het ‘let op’ bij het ‘tekenende’ *knokerige* en *krauwelend* een wenk voor de leraar? Was het niet beter, de leerlingen zelf door een paar vragen terecht te helpen? Bij *bevestigde de meester* had veel nadrukkeliker moeten worden verwezen naar *grimde, verbaasde zich Opie, lachte meester, merkte meester aan, jammerde Opie, troostte hij*, als naar de zo vele en verscheidene nuanceringen van toonaard, in verband met de psyche en haar openbaringen in het gemeenschappelike ‘antwoorden’ als torso. In III (blz. 8) zal niet elke kollega de klemtoonveranderingen als nodig en natuurlik beschouwen, omdat elke klemtoonwijziging zou voortvloeien uit een gans andere situatie dan de tekst zelf aangeeft en zou berusten op hypothetiese toestanden of gesprekken. Bovendien zijn deze oefeningen te onordelik en met te weinig doorzicht gegeven, aangezien enkele accent-verleggingen, wel verre van bepaalde objecten of adverbiale bijkomstigheden als positief aanwezig op de voorgrond te stellen, bij wijlen de gehele modalieteit van de zin in twijfel trekken. Voor het luisteren naar de zinsmelodie achten we de gegeven voorbeelden (blz. 9) minder geschikt. In IV (blz. 10) hadden de auteurs bij de verkleinwoorden *schoenmakertje, jaartje*, een mooie gelegenheid gehad iets te laten opmerken over de ‘gevoelswaarde’ van 't woord. Juist de diminutieven, - de schrijvers hebben het gevoeld, maar zijn er niet op ingegaan, - lenen zich bizonder gunstig voor een verkenning op dit terrein. De oefeningen in ‘de lijdende vorm’, die ook elders nog al dikwels, en door niets gemotiveerd, voorkomen, kunnen we niet toejuichen. In de 2de oefening ‘Na jaren’, - de analyse is wederom zéér goed, - hadden de auteurs onder de opmerkingen bij *na jaren* = ‘na vele jaren’, *een man met geld, hij toont karakter* enz. (blz. 15), kunnen constateren, dat na de weglating van het bepalend woord, het nomen met de verhoogde klemtoon, tevens de graadaanduiding overneemt, zoals in ‘*dat is hèt merk*’ het lidwoord op zijn beurt geroepen wordt de kwalieteit te accentuéren (men lette in dit verband ook op het steeds beklemtoonde *ànder*); in de (26) voorbeelden van *staan* (blz. 26) ware een grotere zelfbeperking, - zo niet, - dan een oordeelkundige groepering wenselik geweest. Zo als hier de oefeningen zijn gegeven, verwazen de ‘perken’ door de massa der ‘bomen’. Bij de klanknabootsende werkwoorden *ruischen, suizen, knarsen, ratelen, loeien, rinkelen*, enz. wordt

gevraagd: geef bij elk der werkwoorden één of twee onderwerpen. Bij de samenstellers van het werk, die de waarde erkennen van de beeldende auteurstaal, en ijverig tekenende psycho-physiologiese taalverschijnselen naar voren brengen, had deze vraag, zo ze menen, dat ze alsnog gesteld moet worden, altans voorzichtiger geformuleerd moeten worden. Bij de synoniemen *spieden, loeren, gluren, staren en turen* (blz. 18) ware beperking wenselik geweest; *spieden* zou, met het oog op de tekst, alleen *gluren* als zinverwant woord naast zich kunnen dulden; de andere woorden hadden elders kunnen worden ondergebracht. In IV (blz. 19) had de kwestie *toen* als bijwoord of als voegwoord, - zolang deze kwestie altans van gewicht wordt geacht, - vooral hier, al dadelik fondamenteel kunnen worden behandeld; *toen* immers kàn geen bijwoord zijn, waar de door dit woordje ingeleide zin de bijwoordelike functie overneemt. Daarmee hadden elders, met verwijzing naar deze bladzijde, woorden als *waar, wanneer, werwaarts* kunnen worden vergeleken, die ongeveer in hetzelfde geval verkeren, met deze uitzondering, dat zij bijwoord blijven in de concessieve zinnen, alwaar de vraagvorm der woorden met de onbepaalde betekenis tevens het adverbiale karakter handhaaft, en deze beide functies, door een zelfde woord gedragen, de accentverhoging vergen. Op blz. 19 zagen we wederom de ‘lijdende vorm’ van deze en dergelijke losse zinnen gaarne geschrapt.

Dit zijn enkele opmerkingen. Niettemin staan wij welwillend tegenover dit werk, waar blijkbaar ernstig gestreefd is naar een betere richting in de studie der aanstaande onderwijzers. Ook uit de grammatica-vragen blijkt, dat hier mannen van de praktijk aan 't woord zijn geweest. Niet alles kunnen we goedkeuren. Enkele oefeningen achten we niet belangrijk genoeg, andere, die te vaag zijn aangegeven, zouden we naar ons oordeel willen wijzigen. De bedoeling zal dan ook allerminst zijn, dat het werk, zoals het voor ons ligt, in de docent een slaafs volger begeert. Doch een alleszins bruikbaar en leidend oefenboek blijft het ontegenzeggelik, zij 't dan ook dat de gebruiker er veel zal bij moeten noteren en veel tot elkander in betrekking zal moeten brengen, om er voor zijn eigen lessen een volledig, overzichtelike handleiding van te maken. Wellicht kan hij er ook nog veel in schrappen, wanneer de examens eenmaal de hier aangegeven richting gaan volgen, en de rug toekeren aan hetgeen ook hier in dit boek nog als oppertunisties materiaal is ondergebracht, en er een, alsnog, ietwat tweeslachtig karakter aan verleent.

J.K.

Taalwerk zonder Buigingsoefeningen, voor de hoogste klasse der Volksschool en het Herhalingsonderwijs, door B.J. Douwes, Directeur der Rijksdagnormaalschool en van den Gem. cursus v.d. Hoofdacte te Appingedam. J.B. Wolters U.U. Groningen - Den Haag, 1918. ƒ 0.65.

Uit het Voorbericht:

‘Er is één stuk leerstof, dat wij in de L.S., zelfs een 7-jarigə, onmogelijk kunnen verwerken, namelijk het leeren invullen van de buigings-**n**. -

Ik vraag mij daarom telkens af, als er weer een nieuwe taalmethode verschijnt, hoe het toch mogelijk is, dat menschen, die *in* het L.O. zitten, nog weer met dat dwaze stuk leerstof komen aandragen, alsof het mogelijk ware, door eenige wijziging in de *behandeling* de bedroevende resultaten in bevredigende te veranderen. -

We kunnen op de volksschool de schrijfwijze van lastige woorden en werkwoordelijke vormen er tamelijk goed in krijgen, *meer niet*! -

Ik meen daarom een heel nuttig werk te doen met het in druk laten verschijnen van taalwerk, dat ik al jaren lang in het zesde leerjaar van de Rijksleerschool te Groningen heb laten maken.

De *n* in kwestie heb ik overal klein laten zetten. Ik zelf liet deze in de school geheel weg. Er zijn echter collega's, die daarbij dadelijk met vrees aan de nieuwe spelling denken. Welnu, laten zij die *n* nog schrijven; hoofdzaak is toch, dat de *oefeningen* er mee uit onze taalboeken verdwijnen.’

De samensteller geeft drie rubrieken van oefeningen: 1°. losse zinnen, waarin de werkw. moeielikheden en lastige woorden opzettelik bijeengezocht zijn; ze kunnen eerst mondeling behandeld, daarna schriftelik bewerkt en als dictees opgegeven worden; 2°. een doorlopende beschrijving van de Vaderl. Geschiedenis, om de verl. tijd en de deelwoorden een flinke beurt te geven; 3°. een reeks van gebeurtenissen uit het jongensleven op een dorp, waarbij de tegenw. tijden en de aanhalingstekens aan de orde komen.

De eerste reeks oefeningen onderscheidt zich niet van die van andere oefenboekjes. De twede reeks is een gelukkige vondst, al ligt ook de derde reeks, als ‘dorpshistorie’, eveneens in de gedachtelijn van de bewerker. Vooral voor dorpsscholen (inzonderheid tweemans- en driemansscholen), waar men zuinig met de vakken en de uren pleegt te wezen, zijn de oefeningen der 2^{e} reeks zeer bruikbaar, te meer

omdat de inhoud der lesjes, ondanks de ‘soberheid’, voldoende zaakrijk zijn.
J.K.

Letterkundig Leesboek, voor leerlingen van M.U.L.O.-scholen, door E.F. Van de Bilt. J.B. Wolters. Groningen - Den Haag, 1918. ƒ2. -, geb. ƒ2.50.

‘Daar het M.U.L.O. voor het overgroote deel der leerlingen eindonderwijs is, mag het onderwijs in de Ned. Letterkunde niet aan het toeval worden overgelaten. Een onderwijsinstituut, dat de algemeene ontwikkeling als voornaamste doel nastreeft, moet op dit gebied meer geven dan eenige losse stukken proza en poëzie uit verschillende leesboeken. De leerlingen onzer M.U.L.O.-scholen moeten de letterkundige verschijnselen en stroomingen, zij het dan ook in bescheiden mate, leeren kennen, zij moeten goede stukken uit alle tijden onder de oogen krijgen, om zoo ook de literatuur van het heden des te beter te kunnen begrijpen en waardeeren en het kaf van het koren te leeren onderscheiden.

Tot deze algemeene literatuurontwikkeling iets bij te dragen is de bedoeling van het werkje. Het wil zijn *een leesboek* en tevens *een leidraad* bij het letterkundig onderwijs op de M.U.L.O.-scholen.’

Aldus het ‘Voorwoord’.

De gang is chronologies. De zeer beknopte biografieën zijn even zakelik als karakteristiek. Buitengewoon gelukkig is de keuze der fragmenten ter kenschetsing van de auteurs. Bij iemand als de veelzijdige VONDEL, komt de Treurspeldichter, de Hekeldichter, de Leer- en de Lierdichter, op een niet te verbeteren wijze, in een 25-tal bladzijden aan 't licht. Vooral bij de meer karig bedeelden (BILDERDIJK al zéér karig) heeft de samenlezer, soms in een paar bladzijden, het juiste licht laten vallen. Naar een zo volledig mogelik overzicht is gestreefd. De modernen (TIMMERMANS, ULFERS, RUTTEN, VAN SCHENDEL, TOP NAEFF, SERP ANEMA, enz. enz.) zijn allen vertegenwoordigd. En, wat bizonder te prijzen is, de Middeleeuwen zijn alleen niet vergeten, maar tevens kort en krachtig gekarakteriseerd.
J.K.

Een onwaerdeerlycke Vrouw. Brieven en Verzen van en aan Maria Tesselschade, uitgegeven door Dr. J.A. Worp. ('s Gravenhage - Martinus Nijhoff - 1918). Prijs ƒ7.20, geb. ƒ8.70.

De onvermoeid werkzame WORP liet dit werk in handschrift voltooid na, terwijl het door de goede zorgen van J.F.M. STERCK van de pers kwam. De samensteller ging uit van de gedachte om in één bundel alle verstrooide gegevens omtrent MARIA TESSELSCHADE bijeen te brengen. ‘Het boekje geeft (dus) meer dan de titel belooft, want niet alleen zijn de gedichten en brieven van en aan TESSELSCHADE hier bijeen gevoegd, maar ook die gedichten en fragmenten van brieven, waarin haar naam wordt genoemd.’ De verzameling, chronologies geordend, wordt daardoor wel wat bont, maar elke onderzoeker van dit tijdvak zal dankbaar zijn dat hier een stevige, betrouwbare grondslag gelegd is voor zijn studie: hij behoeft niet te zoeken in de brieven en gedichten van HUYGENS, VONDEL, HOOFT en BARLAEUS, en heeft bovendien het voordeel, dat alle teksten voorzover nodig opnieuw met het handschrift vergeleken zijn. Om het materiaal voor ieder toegankelik te maken, werd al het Latijn aan de voet van de bladzijde vertaald, of met bestaande vertalingen (o.a. van BILDERDIJK) opgenomen, en werd elk moeielik woord verklaard. Om het overzicht te vergemakkeliken en ‘de eentonigheid te verbreken’ verdeelde STERCK de stof in zeventien hoofdstukjes met aardig gevonden opschriften.

De eigenlike band van deze losse stof wordt gevormd door een Inleiding van WORP (49 blz.) waarin samengevat wordt wat de volgende dokumenten ons omtrent TESSELSCHADE en haar vriendenkring leren. ‘Het is mijn overtuiging’ - zegt de tweede inleider, STERCK - dat dit boek een geheel nieuwen kijk geeft op den omgang met elkander van onze ‘beaux esprits’ uit het begin der Gouden Eeuw, en hun gezellig verkeer bijzonder karakteristiek wordt geschilderd. Het laatste is iets te veel gezegd: WORP's uiteenzetting is meer degelik dan boeiend; in schilderstalent zocht deze werker zijn kracht niet. Een schildering van de Muiderkring zien wij, na deze voorarbeid, nog tegemoet. Geeft het boek een nieuwe kijk, dan is dat voornamelik te danken aan de zorgvuldige ineenzetting van zoveel zelf sprekende dokumenten. Daaruit komt ons de sympathieke figuur van TESSELTJE tegemoet, van wie WORP terecht opmerkt: ‘Het zijn niet hare gedichten in de eerste plaats, die haar recht geven op de belangstelling en bewondering van het nageslacht. TESSELSCHADE was

de eerste Nederlandsche vrouw, die blijk heeft gegeven van eene zeer hooge en fijne beschaving.' - 'Zij wordt bewonderd door velen en is de vriendin van al onze groote dichters van dien tijd, van VONDEL, HOOFT, HUYGENS en BREDERO. Zij is het middelpunt van den smaakvollen Muiderkring en allen, die daartoe behooren, bewijzen haar hunne hulde. En door dit alles is zij voor ons de meest aantrekkelijke vrouwenfiguur uit de 17de eeuw.'

Ook de smaakvolle uitvoering maakt het een genoegen, te bladeren in dit boek, waarin zo vele bekende brieven en gedichten in het historiese verband ons verrassen. De titelpagina bevat een uitmuntende reproduktie in kleur van TESSELSCHA's portret door Goltzius; op blz. 97 vindt men een roemer afgebeeld met *A demain les affaires*, wellicht het exemplaar dat TESSELSCHADE voor haar vriend HOOFT graveerde; naast blz. 99 staat een mooie reproduktie van een brief. Enige notariële bijlagen en een nauwkeurig register besluiten dit boekdeel.

C.D.V.

Lanseloet van Denemerken, uitgegeven door R.J. Spitz. Zonnebloemboekjes N°. 9. (Apeldoorn - N.V. Uitgeversmaatschappij 'De Zonnebloem' - 1918. Prijs ƒ0.60.

Dit smakelik gedrukte, goedkope boekje zouden wij gaarne aanbevelen, als er wat meer zorg aan besteed was. Een eerste vereiste is toch een betrouwbare tekst Bij het doorbladeren stuitten wij dadelik op drukfouten en slordigheden: op de tweede bladzijde (blz. 10) al dadelik *dit* voor *dat* (38), *is* voor *ic* (42) en *isce* voor *icse* (47). Zulke fouten kan een nadenkend lezer desnoods verbeteren, maar *let* voor *leit* (vs. 218) plaatst hem voor een rebus. De toelichting is niet zó, dat wij alleen daarom deze uitgave boven de twee reeds bestaande afzonderlike uitgaven zouden verkiezen.

C.D.V.

Bloemlezing uit Benjamins Vertellingen door W.L. Penning Jr. Met toestemming van den Schrijver ten behoeve van het Onderwijs samengesteld door Dr. G.E. Opstelten. (Amsterdam - S.L. van Looy - 1917). Prijs ƒ1.25.

'Herhaaldelijk bleek mij bij mijn onderwijs dat leerlingen de poëzie van PENNING trof', zegt de bloemlezer. Dat is ook mijn ervaring.

Daarom lijkt het mij een goede gedachte van Dr. OPSTELTEN, de meest geschikte fragmenten in één bundel bijeen te brengen. In de korte, maar krachtige voorrede vervolgt hij: *Benjamins Vertellingen* is de dankbare gave van één die pas later kon voelen wat het ouderhuis voor hem beteekende en die de gebeurtenissen uit zijn kinderjaren in zijn verbeelding helder en blij gezien heeft en er eerlijknauwgezet en zuiver-doordringend van vertelt, en er over mijmert met een warme genegenheid en een rustigen, teeren weemoed, die den lezer ontroert, maar hem niet droevig stemt. De humor, de origineele geest in de 'kleurige schilderijtjes' van haast vergeten leven met hun knappe détails, bekoren; mag *zijn* poëzie het vaak misbruikt epitheton 'echt-Hollandsch' niet sieren?

Een voordeel van deze uitgave is, dat 'de tekst bewerkt werd naar het op vele plaatsen gewijzigde en verbeterde handexemplaar van den dichter, die bovendien door ophelderende aanteekeningen "de vaak maar half begrijpelijke bizonderheden van bekend verondersteld voorval" nagenoeg heeft doen verdwijnen.'

Wij kunnen dus dit boekje warm aanbevelen.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (November-Desember.)

De Beweging.

Nov. ALBERT VERWEY besluit zijn belangrijke studie over *Hendrick Laurensz. Spieghel*. Na de *Hertspiegel* worden de *Byspraax Almanack* en de kleinere gedichten, in 't biezonder de *Lieden op het Vader Ons* besproken en geprezen. Aan het einde gaat de schrijver de beoordeling van SPIEGHEL in de opeenvolgende tijdperken na. 'Zoolang de Staat van de Zeven Provinciën een sterk lichaam was, is de waarde van SPIEGHELS werk door de besten ingezien.' 'In de Hertspiegel werd het eerste indrukwekkende gedicht erkend van de noordnederlandsche renaissance'. VONDEL heeft het gekend en gewaardeerd. Ook in de achttiende eeuw was hij niet vergeten. Latere geslachten hebben ten onrechte MARNIX als dichter boven hem gesteld: 'Hij was een dichter, tegenover wie de vrome vertaler MARNIX een geleerde bleef.' De studie eindigt met deze uitspraak: 'Het heeft lang geduurd voor ik moed vatte terwille van SPIEGHELS dichterschap een pleidooi aan te vangen, dat hem in de twintigste-eeuwsche waardeering tenminste de rang zou verzekeren waarop hij recht heeft.

Het is een pleidooi, en niet meer, een begin van de Spieghel-studie, en opgesteld in het verzekerde gevoel, dat er aan mijn onderzoek en dus ook aan mijn voorstelling van de man en zijn tijd veel ontbreken moest. Ik zal tevreden zijn als het onderzoek wordt voortgezet. Ik hoop dat het tot het inzicht leiden zal dat de noordnederlandsche renaissance in onze dichtkunst, dank zij SPIEGHEL, een grootere beteekenis had dan dat tot nu toe werd aangenomen.' - C.G.N. DE VOOYS bespreekt het onlangs uitgebrachte Spelling-rapport van de Staatskommissie, onder het opschrift: *Spellingvrede*? In het biezonder bestrijdt hij de voorgestelde nieuwe 'regeling' der geslachten: 'Hier zal elke middenweg leiden tot onwetenschappelik en onhoudbaar geschipper.' Men kan regels bedenken die gemakkelik in te prenten zijn, 'maar de toepassing eist, dat men de casus-leer van onze verlatijnste grammatika kent, en daartegen zondigen niet alleen schoolkinderen!' De konklusies luiden: 'Een spellingvrede met innerlike waarborgen van duurzaamheid eist dus in de eerste plaats het inzicht dat een onderwijshervorming vooraf moet gaan aan elke poging om de schoolspelling ook aan volwassenen voor te schrijven. In de tweede plaats het inzicht dat een halfslachtige regeling de verwarring dreigt te vergroten.'

Des. *Het talent van Bellamy* is de titel van een artikeltje van ALBERT VERWEY, kort, maar rijk van inhoud, geschreven naar aanleiding van Dr. A. NYLAND's *Leven en Werken van Jacobus Bellamy*. 'Bij BELLAMY vindt men het poëtische in zijn natuurstaat, zooals men in brokken kwarts het zilver als een fijne schilferige streep aantreft.' Nadrukkelik wijst de schr. op het 'dramatisch of juister tooneel-matig karakter dat al zijn verzen eigen is.' 'De 18de-eeuwschanakreontische naieveteit en even goed de patriottische geestdrift blijken geenszins de onmiddelijke uiting van "losheid, waarheid, natuur" te wezen, maar de omzetting en voorstelling van die deugden in de theatrale vormen die op de tijdgenooten indruk maakten.' 'Hoe ouder ik word, hoe meer ik merk dat zijn gedichten iets definitiefs hebben. Zij behooren tot een aparte soort, en naar mijn gevoel niet tot de hoogste, maar zij zijn in die soort onvergelijkelijk en onverbeterbaar.' - Onder *Boekbeoordelingen* waardeert A. VERWEY de *Nagelaten Verzen* van JOH. VAN 'T LINDENHOUT, en schrijft MAURITS UYLDERT over CRONHEIM's Duitse vertaling van ALBERT VERWEY's *Gedichten* (1917): de vertaler bezit z.i. het nodige fijne gevoel voor ritmiese schakeringen, maar 'heeft bovendien een diep inzicht in het wezen van VERWEY's dichterschap.'

Onze Eeuw.

Des. H.PH. VISSER 'T HOOFT schrijft een artikel over *Kneppelhout en Victor Hugo*. Hij behandelt KNEPPELHOUT's ontwikkelingsperiode: zijn illusie om Frans auteur te worden, zijn dwepen met Franse dichters. Behalve uit de *Opuscules de jeunesse* put de schr. uit de papieren van BEETS en uit een niet geheel gedrukte brief van KNEPPELHOUT.

Vragen des tijds.

Nov. G. KALFF behandelt onder het opschrift *Algemeene en vergelijkende literatuurgeschiedenis* naar aanleiding van WILLIAM DAVIDS' bibliografiese studie over dit onderwerp *De invloed der Spaansche letterkunde op de Nederlandsche*, vooral in de 16de en 17de eeuw. Hij gaat na wat tot nu toe onderzocht was, en noemt DAVIDS' *Verslag* 'een verblijdend verschijnsel'. Na enkele grepen daaruit, spoort hij aan tot voortgezet onderzoek van dit gebied. - R.A. KOLLEWIJN oefent in een artikel *De schrijfwijze van onze taal* een uitvoerige en grondige kritiek op de bemiddelingsvoorstellen van de Staatskommissie. De voorstellen gaan z.i. 'een aanmerkelik eind in de goede richting', maar hij betreurt dat ze nog niet een kleine stap verder gaan, 'vooral waar het de verbuiging betreft, omdat het daar niet geldt de keuze tussen - uit de aard van de zaak enigszins willekeurige - spellingregels, maar om het karakter van onze taal zelf.'

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren.

Des. IS. VOGELS schrijft onder het opschrift *Dramatiek* over CYRIEL VERSCHAEVE's drama *Judas*. Tegenover de pogingen om een nieuw bijbels drama te geven staat hij scepties. 'Hoe prijzenswaardig dit pogen genoemd mag worden, geen enkel stuk heeft, voor zoover mij bekend, eene plaats op het tooneel kunnen veroveren.'

Elseviers Maandschrift.

Nov. In de rubriek *Boekbeoordeelingen* bespreekt H. ROBBERS een drietal boeken: *Geruïneerden* van A.J. ZOETMULDER, *Donker Geluk* van JO DE WIT, en *Kruispunten* van JO VAN AMMERS - KÜLLER.

De Socialistische Gids.

Des. Deze aflevering brengt het slot van HENRI POLAK's voordrachten over *Revolutionnaire Poëzie*, handelend over ADAMA VAN SCHELTEMA, H. ROLAND HOLST en H. GORTER.

Het Tooneel.

Julie-Oktober. J.L. WALCH geeft een beredeneerde *Lijst van Nederlandsche tooneelstukken van 1400 tot 1900*, waarin hij ‘vanuit een aesthetisch oogpunt onze vaderlandsche tooneel-

letterkunde de revue laat passeeren', met de bedoeling om na te gaan 'van welke tooneelstukken uit het verleden een opvoering bij ons 20ste-eeuwsch publiek directe belangstelling zou wekken.'

Stemmen des tijds.

Des. G. GOSSAERT's rede over *De internationale beteekenis der Vlaamsche Beweging* draagt in hoofdzaak een politiek karakter.

De Beiaard.

Des. LEO FLENS deelt een en ander mede over *Sint Maartensliedjes* uit de Zaanstreek.

Den Gulden Winckel.

Nov. ANDRÉ DE RIDDER prijst de twee bundels *Letterkundig Leven* van IS. QUERIDO. - GABRIËL OPDEBEEK beoordeelt C. VERSCHAEVE's drama *Judas*.

Des. ERNST GROENEVELT beoordeelt gunstig het laatste werk van ANDRÉ DE RIDDER, *De gelukkige stonde*. - H. VAN LOON beoordeelt *Arent van Wijck* door H. MIDDENDORP. - ANDRÉ DE RIDDER beoordeelt *Jet-lie* van ANNA VAN GOGH-KAULBACH. - ERNST GROENEVELT oordeelt vrij ongunstig over de poëzie van KAREL VAN DEN OEVER (*De Zilveren flambouw*) en van RENÉ DE CLERCQ (*Tamar*).

Vereniging Het Vondel-Museum. Achtste Jaarverslag.

J.F.M. STERCK schrijft *Over een paar hekeldichten van Vondel*, nl. *Geuse-vesper* en *Op de vaerzen van Morandt*. - A.J. BARNOUW wijst op *Een achttiendeeeuwsche berijming van Vondel's 'Jaergetijde'*. - P. LEENDERTZ Jr. vergelijkt de berichten over *Het Grafschrift voor Vondel* en deelt een nog ongedrukt vierregelig versje van VONDEL mede.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde XXXVII, afl. 4.

P. LEENDERTZ Jr. bestrijdt het betoog van WORP omtrent *Mariken van Nieumeghen*. Hij handhaaft zijn datering en betoogt dat 'al het proza overbodig is' en stellig onoorspronkelik. Het stuk is ook geen 'elegie-comedie', want 'die dramatische werken, waarvan het vaststaat, dat zij voor de voordracht door één persoon bestemd waren, hebben een geheel anderen bouw dan *Mariken van Nieumeghen*.' Bovendien is de vertoonbaarheid van het stuk 'proefondervindelijk bewezen'. - R. FONCKE beantwoordt de vraag: *Wie is de samensteller van* '*Den Nederduytschen Helicon*'? In afwijking van JACOBSEN sluit hij zich bij TE WINKEL aan, die reeds JACOB VAN DER

SCHUERE aanwees. Hij wijst er op, dat de samensteller van de *Helicon* zeer bekend was met de Pléiadekunst: zijn inleiding herinnert levendig aan het openings-

stuk voor de *Bergerie* van REMY BELLEAU. Zijn betoog berust verder uitsluitend op de overweging dat niemand onder de twintig Heliconmannen meer vertrouwd is met de Franse lievelingsdichters uit de tweede helft der zestiende eeuw dan de Franse schoolmeester JACOB VANDE SCHUERE. - C.G.N. DE VOOYS vestigt de aandacht op *Broeder Thomas*[1] *traktaat over natuurkennis*, een merkwaardige proeve van oud Noord-Nederlands proza (± 1320), waarvan alleen een slechte en bijna vergeten uitgave bestaat. - M. BOAS schrijft over *De oudste Nederlandsche vertaling van Epictetus' Enchiridion en haar auteur*, nl. de Antwerpenaar MARCUS ANTONIUS GILLIS, van wie drie werkjes in 1564 gedrukt zijn, en die waarschijnlik corrector aan een drukkerij geweest is. 'Ondanks zijn talrijke feilen en misgrepen' heeft hij voor een zo moeielik werk wel aanspraak op een vleugje waardeering. - G.J. GEERS komt nog eens terug op de titel *Geuse-vesper*. Zijn oplossing, dicht staande bij die van A. GREEBE, is: 'VONDEL koos den titel Geusevesper, omdat hij, al concipieerende of na de conceptie, verwantschap in stemming en strekking voelde tusschen zijn gedicht en de R.K. vesper, zooals hij die meende te kennen.' - C.G. KAAKEBEEN verklaart *Enkele plaatsen uit de poëzie van Constantijn Huygens*. - Verder bevat de aflevering een aantal *Kleine Mededeelingen*.

Tijdschrift voor Taal en Letteren VI,

afl. 3. FR. TH. HORSTEN acht het 'voor de echte roomse Vondelvereerder een waar genot, *Vondels vredesideaal* uit de werken van "'s lants grootste poëet" steeds duideliker te zien opstralen.' Hij volgt de vredesgedachte in een reeks gedichten, en besluit: ''t Lijkt wel zeker dat onze grote VONDEL, aan de zijde van zijn grote vriend HUGO DE GROOT, geheel zijn leven heeft gestreden voor een schoon en heilig vrede-rijk.' - L.C. MICHELS vindt in KAAKEBEEN's *Bloemlezing uit de gedichten van Constantijn Huygens* aanleiding tot een reeks *Huygensiana*, met een brede inleiding over de kunst van HUYGENS.

Afl. 4. L.C. MICHELS publiceert *Nieuwe Malegijs-fragmenten*, gevonden op een perkamenten omslag: voor een groot deel zijn de teksten zeer sterk geschonden. - L. HERMANS spreekt in een artikel zijn bewondering uit voor CYRIEL VERSCHAEVE's drama *Judas*. - H. LINNEBANK gaat na wie de eigenlike bewerkers zijn van *'Loquela' als Woordenboek*: hij veronderstelt dat CRAYNEST, CAESAR GEZELLE en HYACINTHUS er alle drie aandeel aan hadden. - JOH. VAN DINTER S.J. vervolgt de reeks *Uit een kleine wereld*, door aardige gegevens over *Versprekingen*.

Afl. 5. J.F.M. STERCK behandelt en verklaart *Een spotdicht tegen 'Een otter in 't bolwerck'*. - GERL. ROYEN O.F.M. gaat voort met zijn ontledende studie over *Kontaminatie* (VI *Onze Groepeering*; VII *Psychautomatisme*), waarin tal van gevallen gerangschikt en besproken worden. - P. MAXIMILIANUS behandelt *Vondels bekeeringsijver*: die 'maakt den edelaardigen man niet alleen sympathiek, verhoogt voor ons niet alleen de waarde van zijn werk, maar werkt na drie eeuwen nog beschamend voor ons, katholieken.'

Afl. 6. W. SPITZEN toont aan dat *Dirc Potter als schrijver van de 'Blome der Doechden'* voor den dag komt, als men de beginletters der hoofdstukken verbindt; dan ontstaat: 'Diric Potter van der Loo vten Haghe heeft mi ghemaect.' - In aansluiting bij het artikel over *Vondels vredesideaal* schrijft FR. TH. HORSTEN nu over *Vondel en de vorstelike huweliken*. - H. LINNEBANK behandelt *Nieuwe namen*, namelik de vele nieuwe benamingen die uit verbinding van gelezen hoofdletters ontstaan zijn, als N O T , N U M . Bij woorden als *Santos, Heemaf* merkt hij op: ''t Is te verwachten, dat over eenige jaren, niemand van 't volle honderd, de zuivere oorsprong van 't vreemde woord aan de kinderen kan aanwijzen; dat aan de latere nakomelingschap de onmogelikste uitleg van de zoekletters wordt geboden.' Het verschijnsel is internationaal, gelijk o.a. uit een aardige aanhaling uit *Le feu* van H. BARBUSSE blijkt. - L.C. MICHELS bespreekt de betekenisontwikkeling van de uitdrukking *wit zien* en *wit lachen*, uit VONDEL en HUYGENS bekend.

Museum.

Des. C.H.PH. MEIJER bespreekt uitvoerig KAAKEBEEN's *Bloemlezing uit de gedichten van Constantijn Huygens* en behandelt verschillende plaatsen waar hij het niet met de uitgever eens is.

Handelingen en Levensberichten van de Maatsch. der Ned. Lett. 1917-1918.

De *Handelingen* bevatten een belangrijke voordracht van P.B. KRUITWAGEN over *De uitvinding van de boekdrukkunst en hare eerste voortbrengselen*. - Onder de *Levensberichten* vindt men er o.a. een van Prof. H. KERN door W. CALAND, en van L. LEOPOLD door A. LEOPOLD.

C.D.V.

‘Kinderpraat’
(*Vervolg van blz.* 16).

Tot de mooiste bladzijden bij VAN GINNEKEN behoren die over het ontstaan van het gesprek, en inderdaad is er ook weinig, dat zo aantrekkelik is in die hele eerste jeugd, als dat tasten en zoeken van het kind om te geraken tot volledige geestesaanraking met degenen die hem omringen. Al voordat hij praten kan, kent hij alle leden van het gezin bij name: als één ze opnoemt, 's middags aan tafel, kijkt hij ze één voor een aan, met een vluchtige maar guitige blik van verstandhouding. Een bewijs te meer, als men het nodig had, dat verstaan gaat vóór spreken. Dan komt de tijd dat hij nazegt: *dag moedə, dag vadə*, maar 't begrip van de aanspreking ontbreekt nog: wie hem voorzegt *dag Luuk* of *dag vent*, krijgt evengoed ten antwoord *dag Luuk* of *dag vent*. Tot hij 't op zekere dag begrijpt, en nu wordt het groeten een feest voor hem waar hij zich niet aan kan verzadigen: 't hele huis door moet het klinken als hij uitgaat, en als hij terug komt heeft hij geen geduld maar gilt het uit, huizen ver: *Dag vadə! Dag vaaaadəəə*! Ook het spelletje met de vragen, waarmee de groteren hem voor de gek houden, moet tot het gesprek leiden en zijn eigen vragen, dwingen en kommanderen gaat in dezelfde richting. Maar er blijft nog een grote moeilikheid te overwinnen, ook als hij al tal van woorden kent en uren lang babbelt op een dag: de techniek van dat eenvoudige maar geniale middel, dat de taal voor hem bewaart om tot gehele ontplooiing van zijn verlangen naar gedachte-wisseling te geraken: de onderscheiding van de 1ste en 2de persoon. Heel wat hoofdbreken kost het hem, eer hij zich in dat telkens zich verplaatsen in het uitgangspunt van de ander voldoende heeft geoefend, maar hij geeft het niet op, en groot is de vreugde als hij voelt dat hij de vaardigheid heeft bereikt.

We zagen al dat in de 26ste maand eenvoudige zinnetjes met ‘ik’ voorkwamen. Nog lang houdt hij drie manieren van uitdrukking, als hij zichzelf als onderwerp bedoelt: hij noemt zich in 't geheel niet, hij spreekt in de 3de persoon of hij gebruikt ‘ik’. *Mag pieə*! (ik wil papier hebben). *Magge Luuk chuike. Magge bam hebbe. Nee broertië*

bed, nee, nee! (waarmee hij reageerde op een opgevangen ‘Broertje moet naar bed’). *Ik krijg trompië* en in één adem daarmee *Krijg ik trompië* (beide zinnen in gelijke betekenis, een blijde konstatering van een feit, vooral gevoelsuiting). *Ik maak titta koekoek. Ik potpood hebbe*. In chronologiese orde geef ik nog de volgende voorbeelden uit zijn spreken van de 28ste maand: *Hebben potpood? Ikkekook, ik ook*! - *Eve potpood hebbe! - Ik gaat niet. - Magge gagom* (vlakgom) *hebbe? - Hoeve niete bed, strak*! Op een ogenblik dat hij overeind gaat staan in zijn stoel, wat hem verboden was, roept hij triomfantelik: *Hij klimt! hij klimt*! Een andere keer speelt hij komedie: *Nou gaat Luuk chool. Moedə, ik ga chool*. Verder weer: *Moedə, ben soldaat. - Luuk is ə vriend* (toen iemand gezegd had: ‘jij bent me vriendje’). - *Nou heef Luuk melk haald. - Moedə, ik gaan krip* (knippen), *ik moet zo doen. - Mag ik jokke*? (Neen Luuk). *Ja, mag, ik doe ət toch. - Mag Luuk inkt? Ik wil de inkt! - Vade magtie chaar*? (d.w.z. een nijptang). ‘Neen Luuk’. *Luuk magtie niet. Magge Luuk hamer*? - *Luuk hoeft niet macaroni*. - Hij neemt een ronde stoof, zet die op z'n kant, en gaat er op zitten: *Luuk gaat fiestrije. Nou izzet ə fiest. Nou is Luuk ən andere dokter*. - Een alleenspraak in z'n bedje: *Ga naar tante Suus. Tante Suus komt hale. Dokte zegt magtie niet. Noustie bete. Hij 's bete, ja! hij is beeeterr*! - ‘Dag Lukà’, zegt z'n broer die pas aan 't Frans begonnen is. *Nee, nee! ben niet Lukà, ben Lukie*! want van verbasteringen van zijn naam is hij niet gediend. - *Moede krijgt ie bosplaat*? ‘Neen Luuk’. *Dan neemtie een*. - In die tijd, z'n 31ste maand, was hij zeer ondernemend en scheen er veel plezier in te hebben zich tegen de over hem gestelde machten te verzetten. *Ik ga lekker opt gras*, zei hij op een wandeling door de Bosjes, *isse niet gente* (agenten!). - ‘Luuk’, zei moeder, toen hij ongeduldig was om uit te gaan en moeder nog niet gereed was, ‘ga jij maar in je boekjes kijken’. *Dat doe ək niet moedə, dan zal ək alleen maar wachte. - Ik zal titta koekoek tekene, zal probere, ja zal probere*. Daarvan kwam niet veel terecht, zodat hij lastig werd en zijn vader zei: ‘Nu moet je tevreden zijn’. *Ja, moet vreeë zijn*, maar kort daarop: *Lukie wil niet vreeë zijn*!

Parallel daarmee loopt de ontwikkeling van de aanspreking, maar daarin vinden we minder gebruik van de 3de persoon of is dit altans moeilik te konstateren: een zin *Vader mag niet hebbe* kan bedoeld zijn als ‘Vader je mag 't niet hebben’, of als ‘Vader mag 't niet hebben’. In de 26ste maand zegt hij al *Vade ga je chool? Hebbie hoofdpijn? Hebje rooie potpood*? En ook tegelijkertijd komt het gebruik van bezittelike voornaamwoorden op. Maar de grote moeilikheid is

het telkens wisselen van ‘ik’ en ‘jij’, ‘mijn’ en ‘jouw’ in het gesprek. Wel zegt hij als Vader 's avonds z'n jas aantrekt: *Vadə gaje chool? Vadə geve jou potlood* en spreekt hij van *mijn wuppe* (lepel), maar in diezelfde tijd bedoelt hij met *Magge mij bed* ‘mag ik in jouw bed?’ want er wordt hem immers gezegd: Je mag in mijn bed! Eens echter, 't was in zijn 32ste maand, stelde hij zijn vader voor om plaatjes met hem te gaan kijken: *Ikke met mij kijke*! ‘Wou je met mij kijken?’ vroeg Vader. *Ja, ja; ikke met mij kijke*! maar toen vond hij 't ineens en riep: *Ikke met jij kijke*! - Enkele dagen later gaf hij blijk de voornaamwoorden goed te begrijpen. Hij had gespeeld en rommel gemaakt, en zei als gewoonlik: *Zus, moeje opruime*. ‘Neen’, zei Zus, ‘doe jij het maar’. *Nee jij*, was zijn antwoord, *ik doe et niet*. ‘Dan moet jij me helpen’ zei Zus goedhartig. *Tja dat wil ik*, zei Luuk. - De bewuste liefde voor konversatie, voor 'n tete-à-tête komt uit als hij 's middags aan tafel, waar de broers 't hoogste woord hebben, zegt: *Mag ik nou eve met moede prate? Moede wille wij əs prate? Mag ik əs met jou prate*? en dan moeten allen stil zijn, maar dan weet hij niet goed wat hij zeggen zal en zegt maar *ə-ə-ə-een twee drie*.... Wat hij in de laatste maanden van zijn derde jaar nog maar niet te pakken kan krijgen, is het verschil tussen ‘jij’ en ‘jou(w)’, die dan ook allebei met ‘je’ afwisselen. De hele familie is daarmee trouwens min of meer belast; zei niet de 13-jarige Zus laatst: ‘O ja, dat portretje van jij met mij?’ Te verwonderen is het dus niet dat Luuk zegt: *Vade waar is jij grijze pak? Dat is in jij kast hè*? - Hij heeft torens gebouwd en is die nu aan het bombarderen met stukjes hout. *Vader Lukie heefte toren om ədaan. Zal 'k nog əs doen hè? Ik wou tander dingetje. Jij mag drook een hebbe vader. Jij heef ik ook egeeft een vader, dat maggie hebbe, daar in je hantië neme vader*. Toch kwam 't ook voor, in de 35ste maand, dat hij begon: *Vader 'k ga in jij kamer* en dan zich verbeterde: *in jou kamer*. - *Ik heb 'n beetje gehuild* klaagde hij tot zijn moeder op zekere middag toen ze hem niet op de gewone tijd was komen halen; '*k heb aldoor geroepe*. ‘En wie heb je dan geroepen?’ *Je, jij*! - Ook het verschil tussen ‘mij’ en ‘mijn’ is hem nog niet duidelik, en als het hem gaat als de ouderen zal hij zich nog lang daartussen blijven vergissen. De eigenaardigheid van 't Haagse dialekt, waar 't persoonlik voornaamwoord ‘mijn’ in plaats van ‘mij’ luidt, is hieraan misschien niet vreemd. Wel zei hij heel korrekt *Mijn schoen is los* en *Is dat niet 't kruikje van mij*? maar in onbewaakte ogenblikken ontvalt hem telkens *tis mij boek*.

Een moeilikheid die hij voorlopig niet overwint veroorzaakt hem bij de voornaamwoordelike aanduiding het verschil tussen manlik en

vrouwelik, *əm* en *zən* doen algemeen dienst, ‘ze’ of ‘haar’ schijnt hij nog niet te hebben opgemerkt. Zo spreekt hij nog steeds van *Zussie zen boek, Omoes zən huis*. Zijn jongste broer deed dat nog toen hij vier jaar was.

* * *

Een belangrijke faktor voor 't bouwen van een zin is de beheersing van het werkwoord in zijn talrijke vormen. Hoe de persoonsvormen, van de enkelvoudige voorlopig alleen die van de tegenwoordige tijd, zich begonnen te ontwikkelen, is al met voorbeelden aangetoond. In de 29ste maand gebruikt hij b.v. *ben, Luuk heef, ben je? ik gaan, ik moet, mag ik? ik doe, pampier krijge pijn, ik heb, ik wil, kan je, Luuk doet, orgel ga niet meer, de katte doen* (nagezegd), *hij springt*; in de 30ste: *ik ga, Luuk gaat, ik kom*, maar ook nog *ik regent, hier komt ik, ik heef* naast *hij heeft*, een andere keer *ik heb* naast *hij hebt, wie hebt*, maar zo goed als nooit *ik is* (30ste maand: *ik is kleine aap*) en zo blijft het: de vormen met t worden zo goed als altijd in de 3de persoon en bij afwisseling ook in de 1ste gebruikt. Behalve deze moeilikheid heeft hij tegelijkertijd het vormen van samengestelde tijden en van het verleden deelwoord, sterk en zwak, het verschil tussen enkel- en meervoud en meer dingen te leren, zodat men zich verwondert dat hij zich betrekkelik al spoedig tusschen al die klippen leert bewegen. Maar ook hierbij komt hij van klakkeloos nazeggen tot tastend proberen en van daar tot het met oordeel kiezen van de juiste vormen, d.w.z. tot het volgen van de juiste analogieën. Beschouwen we eerst zijn verleden deelwoorden. We hebben al gezien dat hij, na een periode waarin hij het voorvoegsel wegliet, begon ze met ə- te vormen, waarvoor zoetjes aan ge- in de plaats kwam. Uit de 26ste maand vond ik *krege, vawwe*, uit de 27ste *avvebroke*, uit de 28ste *Heevem vade tekend, Zussie maakt*! (Zus heeft 't gemaakt), *əmaakt, Hebbie tee ehad? Hebbie ook had*? uit de 29ste: *Nou heeft Luuk melk haald, Ik heb 'm roept, Heb Bousië kaampie gezien, Heef eklimme, eblaast, Ben int grote bad geweest, Heef ik 'm om edoen, Jij heef ik ook een gegeeft, Wie heb dat gedoen? - Moede, moede, vader is ook klein geweest! Vader heeft in 'n wieg gelege* was het verslag van een ongelofelik sprookje dat Zus hem had verteld. - Aardig is soms zijn aarzeling waar hij ge- zal plaatsen. Dat hij zegt '*t Heeft omgeweerd* is licht te begrijpen; van de andere kinderen werd die vorm ook herhaaldelik opgemerkt. Maar het is soms alsof hij ge- voelt als een afzonder ik woordje, of het in zijn spreken nog enigszins de rol van een bijwoord van tijd vervult. ‘Wat heb jij gedaan Luuk?’ *Ik heb ge*...

ik heb moeder gewakker... moeder wakker gemaakt! - Wie heeft Zus geschrikken maakt werd onmiddellik verbeterd in *gemaakt*. Zijn jongste broer noemde in zijn derde jaar een afgetuigd speelpaardje een *uitkleed-ge-paard*. Een dergelijk verschijnsel komt echter ook bij andere vormingen voor: Niko gebruikte in zijn tweede jaar *toen loopikde* voor ‘toen liep ik’. Van Luuk zelf is weer '*t groentje tafel* dat hij in zijn 32ste maand eens liet horen. Een zeer juist gevoel dat er een verleden deelwoord nodig is spreekt uit: *Ik heb de plank laten gevallen*, waarop uit een taalkundig oogpunt alleen aan te merken is, dat gevoor het verkeerde werkwoord terecht is gekomen, immers ‘ik heb de plank gelaten vallen’ zou een juister konstruktie zijn dan die welke in onze taal gebruikelik is. In de 36ste maand is die bouw bij hem tot een vaste gewoonte geworden: hij vroeg of *Omoes de trem in de serre heeft laten gestaan*; en toen zijn vader hem een te grote hap eten had toegediend, die hij zeer terecht dadelik weer terugzond, klonk het *Vade jij hebt mij late gepropt*! Verder nog: *Ik heb de wage laten gestaan. Ik heb hem hore gebeld*.

Dat hij de sterke en zwakke vervoeging door elkaar gebruikt en zich in de klinker van het sterke verleden deelwoord vergist, is niet te verwonderen; zijn negenjarige broer zei laatst nog ‘Ik heb de tuin gegiet’ en wie goed oplet zal ook van veel volwassenen nog telkens zulke vergissingen opmerken buiten de gevallen die in dialekten regel zijn of die zelfs door het gebruik in algemeen Nederlands zijn geijkt. Zo horen we dus *roept, krijpe* (geknepen), *eklimme, eblaast, edoen, gegeeft, gesmaken, gebrengt, gespele, gegiete, geëte, angehake, gedutte, geslaan, gekijkt, opgetille*, en talloze andere ook nog in zijn 36ste maand. Dat de analogievorm *we benne* bij hem werd opgemerkt zal niemand verwonderen. Maar dat hij ook in dat opzicht waakzaam is, blijkt weer uit gevallen waarin hij zichzelf verbetert: *Ik heb 't neemd*, verbeterd in *nome*, en *Ik heb 't gedoen. Gedaan, hè? Jan zegt ət*, want hij ziet hoog op tegen zijn oudste broer. - Onder zijn infinitieven zijn in dit verband te noemen: *doeë, zieë en slaë*.

Het kombineren van werkwoordsvormen, in 't biezonder van de modale hulpwerkwoorden met een infinitief, komt al heel vroeg voor: van *magge* zagen we al tal van voorbeelden uit het begin van het jaar, en uit het eerste halfjaar zijn ook *Wijje titta koekoek tekene? Magge gagom hebbe. Ik moet zo doen* (antwoord op een vraag: ‘Luuk waarom doe je zo raar?’) *Kan je dat doeë? Luuk wil niet vreeë zijn. De hupla kan duikele*. Een aardige kombinatie uit later tijd was: *Mag 'k dat touw in me hand blijve hebbe*? Natuurlik weet hij niet altijd de juiste keuze te doen tussen ‘hebben’ en ‘zijn’ als hulpwerkwoorden van

tijd, maar vergissingen daarbij, zoals *Ik heb in de kamer gevalle. 't Is geregend*, zijn toch zeldzaam. Merkwaardig was 'n soort van dubbele voltooid tegenwoordige tijd zoals meen ik in dialekten wel voorkomt: *Zweer is niet bij Lukie komme weest*. Als omschrijvend hulpwerkwoord gebruikt hij soms ‘doen’: *Luuk doet orgele*, een konstruktie waaraan het gebruik van ‘doen’ in zinnetjes als *Ik ga muziek doen* herinnert. Een biezondere voorliefde toont hij voor het hulpwerkwoord ‘gaan’, dat samengestelde werkwoordsvormen maakt die zich van inchoatief tot toekomende tijd bewegen. De toekomst waarover hij, ten minste aanvankelik, praat is dan ook alleen de allernaaste, die eigenlik al begonnen is, en pas in zijn laatste maanden begint hij verder vooruit te zien. Meestal ten minste drukt hij met ‘gaan’ uit wat hij van plan is te doen en dan ook onmiddellik gaat doen, of wel waarmee hij reeds bezig is. Van de 27ste maand is al: *Ga nogge titta choeke*, en dan van de volgende maanden: *Ik ga krip* (knippen). *Gaje dat mooi make? Luuk gaat fiestrije. Nou is Luuk ə beest moede, kga je opete. Ga ək əm slaë. Gaatie in de boom klimme* (op 't ogenblik dat hij er mee begint (!) zo iets als: mensen let op wat er nu gaat gebeuren!). '*t Gaat regene* (op een ogenblik dat het plasregent). Daarnaast verschijnt nu ('t is in de 31ste maand) *Ik zal tekene, zal probere. Fransië gaat weglope* (op 't ogenblik dat Fransje wegloopt). *Bébé gaat huile* (zuiver = begint te huilen). *Ik zal Dikkie niet meer knijpe* (zuiver toekomende tijd). *Blijf je ete? Zal je dan niet schreeuwe*? (notabene tegen zijn grootmoeder!) In: *Zal je 't van de kast uithale*? raakt ‘zullen’ aan ‘willen’.

Om een onderscheid tussen lijdende en bedrijvende betekenis bekommert Luuk zich aanvankelik in het geheel niet. *Ik ga niet wasse moede* zegt hij in zijn 27ste maand, waarmee hij bedoelt: ik wil niet gewassen worden. Eigenlik zou men dat ook kunnen noemen een onvolkomenheid van het besef of een zelfstandigheid die bij een werkwoord genoemd wordt, daarbij als onderwerp, als voorwerp of wat ook hoort. De gevallen daarvan in onze omgangstaal als ‘Die stoel zit lekker’ en in uitdrukkingen als ‘met slaande trom’ zijn bekend genoeg. Als Luuk een keer met water zit te morsen, zegt hij *Ik regent* en als een dienstmeid hem met water bespat: *Die mevrouw morst mij*. Toen hij een aardbei had gekregen en er gevraagd was: ‘Smaakt hij lekker?’ vertelde hij later *Moede ik heb 'n aarbei gesmake van vader*. Een schim van de lijdende vorm komt opdoemen in de 30ste maand als hij vraagt: *Wat gaat er timmerd*? maar in de 36ste komen zinnen als *O daar wordt getimmerd! D'r moet gespele worde, M'n bedje moet opgemake*, en deze terechtwijzing omtrent gebrek aan

eerbied jegens een ouder meisje: *D'r moet tànte Kootje gezegd worde*!

Wat zich echter vóór de 36ste maand maar hoogst zelden heeft voorgedaan, is een onvoltooid verleden tijd. Een zinnetje als *ginne trem* (daar ging een trem) in de 26ste maand staat geheel op zichzelf en is waarschijnlik nagepraat. In de 39ste verschijnt nog eens *Pam! ging et*. In deze tijd gebruikt hij herhaaldelik *was* voor ‘is’, zonder verleden betekenis, wat later weer spoorloos verdwijnt. Wel horen we sedert de 31ste maand dikwels *ik wou*, maar hierbij hebben we met een zuiver modale betekenis te doen: *Wou hupla hebben! Ik wou ook met je spele*! Als moeder zegt: ‘Hoe laat is het?’ en hij vermoedt dat dit wel eens met zijn bedtijd in verband zou kunnen staan: *Nee moeder, niet hoe laat is et! Jij moet weggaan, ik wou niet mee! - Ik wou verve, ik wou schildere ja*! Zo'n modale betekenis had misschien ook: *Ik dacht die mes van mij is, Dik* (messen = een soort schelpen). Een verhaal van wat hij op een dag beleefd heeft doet hij in de tegenwoordige tijd: *Titta Omoes kamer weg. Istie stuk! Istie man, man gaat titta make. Istie weer heel*. Maar hij gebruikt de voltooid tegenwoordige tijd zeer korrekt voor wat juist is afgelopen; *Moede daar is Jan. Ik heb em roept*. Van een gebeurtenis van een paar uur geleden vertelt hij *Niek heeft ə must, gaat uit na de vrind*, maar onder dezelfde omstandigheden: *Maurust zien, was bij de neer* (ik heb M. gezien, hij was bij 'n meneer). Zinnen als: *Wat heef vade tegen je gevraagd? Ik heb van middag gespele* worden dan gewoon. Maar ook nog in de 36ste maand: *Ik ben niet ondeugend daar net*. Een, nog weifelend, gebruik van de onvoltooid verleden tijd komt zich pas voordoen als hij zich van bijzinnen met ‘toen’ gaat bedienen, waarover straks.

In verband hiermee geef ik enkele staaltjes van zijn ontwakend tijdsbegrip, zoals zich dat in het gebruik van tijdsbepalingen gaat tonen. Al in zijn 26ste maand beginnen allerlei zinnetjes met *nou*, zoals *nou deruit*, waarmee echter eerder de overgang naar iets anders dan de tijd wordt aangeduid. De ontwikkeling van het geheugen blijkt eerst alleen aan 't herkennen van personen en van plaatsen waar hij vroeger geweest is, dan ook aan stamelende verhaaltjes, 's middags aan tafel, van wat hij dezelfde morgen heeft beleefd. In de 30ste was al een uiting *gistere nog gistere*, die ‘vóór gisteren’ betekende, wat juist was, waargenomen, wat blijkbaar een biezonder helder ogenblik van hem is geweest, en een paar dagen later vertelde hij weer volkomen juist: *tee had, maagpijn, gistere nee nog meer*. - Uit de 32ste: *Ik heb slaap gistere in mij bedje*. Uit de 35ste: *Ik heb vroeger in de kamer gevalle* en omstreeks deze tijd begint hij zich druk bezig te houden met de

kwestie, die hem echter, blijkens zijn gedurig vragen: *Wat is gistere? Wat is vandaag*? nog niet helder is. Telkens vraagt hij ook *Wat is 't*? waarmee hij dan bedoelt: ochtend, middag of avond? Het woord ‘morgen’ zit hem daarbij dwars, in 't vage voelt hij dat er twee dingen mee bedoeld worden, want op een keer zei hij: *Ik heb 't morge gezien, morge, de gewone morge*, waarmee hij bedoelde ‘van morgen’. Overigens zijn *zomedeen* of *daar net* in deze tijd erg bij hem in de mode. ‘Wanneer ga je naar Arnhem Luuk?’ werd hem gevraagd. *Strakkies* was zijn antwoord op een toon alsof hij zich er af wou maken. Maar als gezegd wordt: ‘Neen, de volgende week’, is hij opeens vol aandacht: *Wat is de volgende week*? Uit zijn 36ste maand is: *Van avond krabt Herrie mij*, waarmee hij, blijkens de feiten, bedoelde: ‘Op 'n avond heeft Herrie mij gekrabd’.

Bij de keuze van zijn persoonsvormen heeft hij ook nog op enkelen meervoud te letten en dat gaat tot dusverre nog maar lukraak. De gelijkheid van de meervoudige persoonsvormen, altans van de tegenwoordige tijd (en de verleden tijd gebruikt hij nog bijna niet) aan de infinitief zal er wel toe meewerken dat hij, waar hij een persoonsvorm noodig heeft, bijna altijd het enkelvoud kiest. Altans uit de 35ste tot 36ste maanden heb ik de volgende zinnetjes gevonden: *Ik ga nagoes choonmake, hij is zo chart, hij 's zo vies! - De ape zijn 'n beetje vies. - Anders valt de mense druit hè? Dat zal 'm pijn doen. - Dat is de wagens. De wagens die's nog zo weg*! (zo ver weg). - *De gordijne moete dicht. - Izzer geen meer koekjes*? Uit de 36ste nog: *Wat zijn dat voor punte*? en *Doet dat de soldate*?

Veel geringer in aantal dan bij de vervoeging zijn de moeilikheden bij de verbuiging. Immers Luuk, die nog niet ‘zuiver’ hoeft te leren schrijven, heeft met naamvalsvormen zo goed als niet te maken. Het enige wat hem raakt zijn de meervoudsvormen en de verbogen vorm van het bijvoeglik naamwoord. Daarbij geldt het niet altijd meervoudvormen van een enkelvoud te maken; dikwels is de puzzle juist het omgekeerde, want sommige woorden leert hij 't eerst in het meervoud kennen. Zo was het met ‘jongens’, want daarmee werden tuis de broers dikwels aangesproken, en al heel gauw leerde Luuk ook *jonges*! roepen. Daarvan maakte hij later op eigen gelegenheid een enkelvoud *jong*. Hetzelfde deed hij met *eikes*, want dat was zijn uitspraak van ‘eikels’, en dus: enkelvoud *eik*. Een dergelijke formatie was *kadoot*, door hem afgeleid van *kadootje*. Waaraan volkomen beantwoordt zijn benoeming van een opening in een houten vloer: *Ai daar val ək in 't gaat*, door hem zelf echter verbeterd in *gat*. Een meervoud *poorde* moet wel van hem zelf afkomstig zijn, waarbij hem waar-

schijnlik een woord als ‘boorden’ voor de geest stond. Zijn zus sprak nog op haar 12de jaar soms van *haarlinde*. Het omgekeerde deed hij met de verbuiging van sommige bijvoeglike naamwoorden: *ən wijte wage, ən oute pijp* (oude). Overigens weet hij natuurlikerwijs niet altijd welke woorden hij met de meervoudsuitgang s moet bedélen en vallen er dus vormen als de *treins* (dikwijls in verband met trems genoemd) en *botes* (boten) te konstateren, tegenover *tône* (torens).

Behalve de woorden waarop we tot nog toe het meest hebben gelet: de zelfstandige en bijvoeglike naamwoorden, enige voornaamwoorden en de werkwoorden, zijn er nog een menigte andere die veel moeite opleveren, of wel doordat ze allerlei fijnere funkties vervullen en dikwels weinig zijn geaccentueerd, of wel doordat de plaats waarop ze in de zin behoren te staan, niet zo makkelik is te vinden. Daartoe horen b.v. de voorzetsels, de lidwoorden en allerlei bijwoorden. Het is alweer aardig om op te merken hoe, evenals de onbetoonde beginlettergrepen, die weinig betoonde woordjes aanvankelik in 't geheel geen indruk maken, dan in de gedaante van een ə'tje hier en daar komen opduiken en eindelik hun volledige gestalte krijgen. Over de zinnetjes als *maggenbam* waarvan de n waarschijnlik van een onbepaald lidwoord stamde, dat toen in zijn funktie nog in 't geheel niet door hem benaderd werd, en waaruit de n dan later ook weer verdwijnt, heb ik al gesproken. Gevallen als *nogge cent* zeggen weinig omdat hij in die tijd achter veel medeklinkers een ə plaatste, terwijl 't ook nog mogelik is dat *nog* door hem als bijvoeglik naamwoord werd gevoeld. *Luuke potpood* stamt misschien van ‘Luuk z'n potlood.’ Hoe dit zij, in de 27ste maand wordt af en toe een onbepaald lidwoord duidelik verstaanbaar: *Dat is ən waf* naast: *Dazzookmaan, Dizzejuffrou, Dizzetreinniet, Pietje inne doos* (een vogeltje in een kooi!), '*n Pampier*. Ook voor allerlei voorzetsels komt aanvankelik die ə in de plaats: *Ennechozitte* (zo iets als ‘ik wil op schoot zitten’). ‘Van wie is die pijp?’ *ə vade*. ‘En die?’ *ə meeə* (van 'n meneer). *Nietəboek tekene, pier tekene*! (niet in een boek, op een papier). *Maggəvade blijve* (bij vader). *Nietəgoed trekke*! (niet aan me goed trekken!). *Nietenede* (niet (naar) beneden). Uit de 28ste maand zijn: *Hebbie 'n potpood? De koekoek roept. Nietebed* (niet naar bed). *Is datte krant* (Dat is de krant). '*n Punt nog 'n punt is tee* (twee). *Geef 'n potpood. De punt is af*. Hij gaat nu het bepaald lidwoord ook een poosje vóór eigennamen zetten, maar dat duurt niet lang: *De Dik, de Paula, de Greta, de Bous*. Uit de 29ste maand: *Lukie izze vriendje. 'n Echte titta. Ik heb ə chaar, ə leelke chaar. Niet na bed* (vgl. de vorige maand). *Dik magge niet ə bove*. Uit dezelfde tijd is het verhaaltje van een man die een klok was komen halen

dat op blz. 71 is medegedeeld en waarin de lidwoorden weer ontbreken. *D' is ən inkt* (inktkoker). Uit de 30ste: *M' ook ə pampie? Nou izzet ə fiest. Mag Luuk ət boek evə hebbe? Ik is aap oppe touw* (toen hij een prentje zelf trachtte te verbeelden), *Nou gaatie ə serre. Ga je opte fiest? Vade hebbie ding*? ('n ding om mee te spelen). *Hebbi anders? Das 'n goeie sleutoe. Ga je na Oom? 'n Ding uit de voorkamer hebbe*! Uit de 31ste: *Nog 'n sjoekla. 'n Blauw kopje. Vade is na chool. Zus is ə ginnestiek weest. Ik zit jij stoel. Tis eigək ə Jeanne*, zei hij tegen zijn vader die hem een kurketrekker afnam, maar dat vond hij onbehoorlik, want hij had hem van Jeanne weggekaapt. *Ik ga opt gras. Met 'n ring. Voor Luuk. In de trem*, Uit de 32ste: *Met jij kijke. Ga je zinge op de pano? De pano is eigoelək van Jan* (tot de pianostemmer!) *Ik heb vies in mijn mond. Ik mag 't voor Moede. Op de trap* Zo zijn om deze tijd de meest gebruikelike voorzetsels ten volle zijn eigendom geworden, ten minste in zulke eenvoudige zinnetjes, want dat hij nog niet altijd de juiste weet te kiezen zal ik wel niet hoeven te zeggen. Hij maakt dan ook nog wel eens komiese kombinaties met bijwoorden zoals *Ik wil bij Zus toe* naast *Ik na die jonges ga toe. Ik doe 't van mijn mond uit*. Hij drinkt in deze tijd altijd *in mij kroesje* hij kijkt *uit 'n glaasje* (door 'n gekleurd glaasje). Een foto van vader naast de fiets is *Vader af de fiets. Dan ga ik af de tafel* (van tafel). Hij ziet een alleenstaand rijtuig: *Daar is 'n paard af. - Wat izzet van ding? Wat izzet van bloem*? vraagt hij onophoudelik inplaats van ‘wat voor 'n’. *Wat heeft vader tegen je gevraagd*? vroeg hij nieuwsgierig. *Zal je 't van de kast uithale*? Enige keren werden konstrukties opgemerkt als: *O dat is de van mij bammetje. A! wat mooi is van mij dat huisje*! naast: *Is dat niet 't kruikje van mij? - Ga je met je hoofd in de tuin*? vroeg hij verwonderd toen zijn vader geen hoed opzette, en een andere keer: *Ga je met je haar*? Naar aanleiding van een afbeelding van een spoorwegongeluk wees hij met trots op z'n eigen treinen: *Mijne die zijn niet an mekaar angereje*!

Hoe lastig de woordschikking soms is, kan uit verschillende zinnetjes onder de boven aangehaalde, waarin Luuk er geen raad mee weet, worden opgemaakt. Zo plaatst hij tegenwoordig nog geregeld ‘'s, ereis’ verkeerd: *Maggek əs dat hebbe? Doe 't əs nog əs*! Evenals KEESJE zet hij de ontkenning wel eens heelemaal achteraan, maar een vaste gewoonte is dat nooit bij hem geweest. Wel vraagt hij b.v. *Vade mag 'k 'n beetje op jij kame niet*? om de hoop op verwezenliking van zijn wens uit te drukken. Met *Doet Betje de serre niet*? bedoelde hij: ‘Betje doet de serre toch niet?’ want hij zat in angst over een trein die hij daar had opgesteld. *Is er geen meer koekjes*?

vraagt hij belangstellend. *Mag 'k geen meer koekjes? Van morge wel? Ik heb eens geen broekje aan*! (niet eens een). Een vragend ‘hoe’ zet hij maar vast vooraan, maar laat 't woord waar het bij hoort aan zijn lot over: *Hoe is 't op de keukenklok laat*?

Intussen wordt hij door zijn onbeholpenheid niet afgeschrikt om telkens moeiliker konstrukties maar vast eens te wagen, en terwijl hij de voorzetselbepalingen pas een beetje onder de knie begint te krijgen, probeert hij 't al vast eens met een samengestelde zin. De eerste, nog onvolkomen van vorm, werd ten minste waargenomen in zijn 30e maand: *Dokte zegt magtie niet*. Uit de 31ste zijn: *Ik gloof tis de grote koepel niet. Niko zegt mij een ukkie is* wordt vlak daarop onberispelik verbeterd in *Niko zegt dat ik een ukkie ben*. Uit de 32ste: *Hij moet in de tuin zegt die dame. Ik zie 'm niet waar die is* (Deze konstruktie die ons indertijd als een speciaal Attiese werd geleerd, gebruiken zijn oudere broers herhaaldelik en heb ik ook meer dan eens van volwassenen gehoord). *Ik geloof dattie niet is vade, hij is tər niet in gloof ik. Wat izzet van ding die heef*? (Wat is 't voor een ding dat ik hier heb?) *Ik gloof dattet waar is, ja dat gloof ik. Ik dacht die mes van mij is Dik*. In de 34e maand komen ook andere soorten op: '*t Is niet lief om kleine zusje te schrikke* (naar aanleiding van een voorgelezen verhaaltje). *Moede als ik groot ben krijg ik ook ən mes hè? Als ik groot ben ga ik ook na Amerika moede, als ik groot ben; dan ga 'k alleen. Dan ga 'k met ən boot van de zee. - Moede wat heet die meneer die daar bij Tommie woont*? (Tommie is de beroemde hond waar hij altijd naar stond te kijken). '*k Gloof ət gaat regene* (dadelik gevolgd door) '*k gloof dattet gaat regene. - As 'k 'n boel praat dat is zanike hè? - 'k Zie əm dattie hier komt. - Zus zegt echte wagens rije in ən kame niet. - Tante gaat huile dat ik weggaat, daarom* (= toch? Is dit niet Afrikaans?) *blijf ik niet. - Moeder zieje dattie stilstaat? - Dan ga ik allemaal op de takke die daar ligge* (*allemaal* betekende hier ‘helemaal’). In de 36e maand gaat hij de afhankelike vragen met ‘of’ vormen. Een geval is opgetekend waarin hij 't wilde proberen, maar halverwege bleef steken en een andere weg koos om tot zijn doel te komen ('t is enigszins ingewikkeld, want hij speelde dat hij Moede en dat Moede Lukie was): *Ik kom wat vrage Moede of je je broterammetje.... heb je je broterammetje op Lukie? dan moet jij zegge Moede tegen mij, ja dat moet*! Dat hij dit kunstje spoedig machtig was, bewees kort daarna het volgend gesprek: ‘Misschien mag je wel mee naar de stad. Zal je 't vragen?’ *Ja*. ‘Wat zal je vragen?’ *Of ik mee mag na de stad hè*? Uit de 36ste maand is ook: *Omdattie geen huisje van machinist heb*. In deze zelfde tijd komen nu ook de bijzinnen met

een verleden tijd voor, waarvan boven sprake was: *Toen ik klein was, dan zeg ik dindin, maar nou zeg ik stoomtrem*, maar ook: *Toen ik met moeder ben geweest, dan ben ik in de zee geweest*. Ook in 't aaneenschakelen van hoofdzinnen wordt zijn vaardigheid groter, uit de laatste maand vallen b.v. mee te delen: *De gordijnen moete dicht, want ik kan niet slape. - Vader ik ben een blauwe man en jij ben een grijze man* (naar de kleding). - *Ik heb een broteram met ei gehad, dat vond ik zo smakelik! - Ik eet hangop en dan ga ik af de tafel. - Ik heb de trem gezien door 't raam, toen word ik niet nat*.

* * *

Na de beschouwing van de klanken en de zinsbouw loont het de moeite om nog eens afzonderlik na te gaan, wat we kunnen gewaarworden van de verbinding tusschen klank en betekenis in het hoofdje van Luuk. Zeker moeten we daarbij voorzichtig te werk gaan, want o zo dikwels is het moeilik uit te maken wat een kind eigenlik met zijn klanken bedoelt en misschien mogen we wel zeggen dat hij eigenlik, nauwkeurig genomen, altijd iets anders bedoelt dan wat de grote mensen uit zijn woordjes opmaken en omgekeerd, m.a.w. dat de meeste woorden wat hun betekenis betreft, voor hem toch nog een anders waarde hebben dan wij ons verbeelden. Ook duurt het, nadat zo'n kleuter al op een aardige hoogte is gekomen, nog een hele tijd, dat hij dikwijls klanken zegt waaraan hij geen betekenis hecht hoegenaamd. Het spelen met zijn klanken, ook als die al tot woorden zijn gekombineerd, hoort tot zijn natuur en verschaft hem een heel biezonder genot, waaraan hij zich als hij b.v. in zijn bedje ligt en geen andere afleiding heeft, met hartelust overgeeft. Het speels vervormen van bekende woorden, zooals hij deed met *pader* en *moezer* en andere onzinwoordjes, kunnen dat bewijzen. Zonder dat de oorsprong is na te gaan begon hij in zijn 35ste maand zijn vader soms te betitelen met *vader dingeling*, waarbij hij moest schateren van het lachen en waaraan hij zich maar niet kon verzadigen. Hetzelfde uitbundig plezier levert hem *omoesma*, een woord dat hij maakte toen hij hoorde dat *Omoes* door zijn ouders ‘Ma’ werd genoemd. Maar het komt ook voor dat kinderen een klankverbinding die ze in hun prillere jeugd hebben geformeerd en die toen een of andere betekenis voor hen had, zich later herinneren en als het ware als klankspeelgoed gebruiken, terwijl ze die betekenis geheel vergeten zijn. Zulk een merkwaardig woord was Luuk's *ananetta*. Wat hij er eigenlik vroeger mee bedoelde, is nooit gebleken, alleen dat hij het in verband met zijn moeder gebruikte, maar zeker is dat hij het roepen van dat woord zuiver als

klankspelletje biezonder prettig vond en er zich tot ver in zijn tweede jaar mee amuseerde, toen 't tot een soort juichkreet was geworden bij alles wat hij plezierig vond. Zijn oudste broer heeft indertijd zijn ouders wanhopig gemaakt door op vragende, dwingerige, smekende toon telkens *fekkepokke* te zeggen, zonder dat ze konden begrijpen wat hij bedoelde en zonder dat hij het zelf duidelik kon maken. Tijden daarna toen hij al goed kon praten, kon hij soms lachende uitroepen *fekkepokke*! maar is op alle vragen wat hij daarmee bedoelde steeds het antwoord schuldig gebleven.

Maar hoe dat zij, over het algemeen hebben de klanken als het kind eenmaal is gaan stamelen, wel een betekenis. Het is duidelik dat Luuk in het begin van zijn derde jaar aan heel wat woorden die tot hem gezegd werden een voorstelling verbond. Soms komt een associatie helemaal buiten en tegen de bedoeling van degene die tot hem spreekt tot stand. ‘Heb je geslapen als een roos?’ vroeg hem een bezoeker en Luuk zei niets maar liep naar de tuin en riep van daar, met zijn vingertje wijzende: *Dàt is 'n roos*! Toen hij toevallig van Zierikzee hoorde praten vroeg hij: *Waar is de zee*? Men kan veilig veronderstellen dat dit onophoudelik plaats vindt. Aardige bewijzen dat hij een of ander woord verstaat levert soms de wijze waarop hij een versje nazegt. ‘Zage zage’ werd er gezegd; *zage zage niet* zei Luuk; dit betekende dat hij er geen lust in had. Bij de volgende regel ging het net zo. Toen kwam: ‘Jan kwam tuis’; *Jan chool*, zei Luuk. ‘Vader was niet tuis’; *Vader tuis*! protesteerde Luuk opnieuw. Dit was in zijn 26ste maand. Een half jaar later viel iets dergelijks voor met ‘Er was ereis een vrouw’. Hij zei regel voor regel na, maar toen hij gehoord had: ‘De pan viel om’, riep hij: *Moete ze oprape*! Evenals hij bij zijn klanken en zijn zinnen zichzelf verbetert en vraagt hoe 't zijn moet, filosofeert hij ook soms over de betekenis van de woorden: *Moede als ik ən boel praat dat is zanike hè*? en als hij een bevredigend antwoord heeft gekregen, zegt hij stil voor zich zelf: *Ja 't is zo, 't moet zo zijn*. Maar hij zet ook ouderen wel eens op hun plaats, Zo wees zijn vader hem verschillende planten in de tuin en zei zo o.a. ('t was in Augustus): ‘Dat zijn de aardbeien’. *Arebeie*? vroeg Luuk op een toon van blijde verwachting, en ging zoeken, maar hij vond niets. Toen kwam er terechtwijzend: *Dat zijn niet arebeie vade, 't is blade*! Hij zoekt opzettelik naar het juiste woord: *Ik heb van middag gespele*. ‘Met wie, Luuk?’ *Met niks*! (een oogenblik nadenken) *ik heb alléen gespele, zie je*. - Als Omoes zegt: ‘Ik kan zo hard niet lopen’, antwoordt hij: *Kan je*.... maar nu moet hij even denken.... *stil lope*?

VAN GINNEKEN vertelt dat Keesje op anderhalfjarige leeftijd de gewoonte had om b.v. al de stoelen van de kamer achtereenvolgens aan te wijzen en te vragen: ‘Ditte?’ waarop Moeder dan antwoordde: ‘Stoel’, en zegt dat dit veel er toe bijbracht om hem de soortnamen als zodanig te leren kennen. Als Luuk dat ook wel eens gedaan heeft, is het toch zeker niet zo vaak geweest, want zijn ouders kunnen er zich niets van herinneren. Des te sterker is de tweede vraagperiode waarvan VAN GINNEKEN spreekt, bij hem tot ontwikkeling gekomen. Onophoudelik klinkt het in zijn zesde levenshalfjaar: *Wat heet et? Wie is et? Wie is dat*? en met graagte zegt hij de nieuwe namen na. Ook het omgekeerde, het vragen naar de betekenis van opgevangen woorden komt druk voor. Soms bezorgt het hem een heerlik oogenblik als hij een nieuw woord leert kennen. Zo vertoonde hij eens aan zijn vader, hoe hij zijn trein over de kiezelstenen kon laten rijden. ‘Ja’, zei vader, ‘hij hobbelt’. Grote pret! dadelik ging hij op Zus af: *Zus mij trein hobbelt, Vader zegt ət*! - Hoe blij een kind kan zijn als het zich bewust wordt een nieuw woord te hebben gezegd, bleek trouwens ook toen Dik in zijn vierde jaar eens heel wijs liet horen: *Ik zie een blauwe slak, pardon, een paarse*! en toen, verheugd maar vooral verwonderd over zich zelf: *Ik zeg pardon*!

Wie zich het artikel in de eerste jaargang van De Nieuwe Taalgids over de psychologiese beschouwing van de betekenisverandering herinnert, zal ook weten hoe daar o.a. aan het voorbeeld ‘school’ wordt aangetoond, hoe samengesteld de betekenis van een woord mag worden geacht. Allerlei gevallen uit het vroege kinderleven geven daarvan een aardige illustratie. Toen Luuk op een leeftijd van misschien 20 maanden voor 't eerst aan het strand was en daar grote pret had, genoot hij toch eerst alleen van het zand en had de zee in 't geheel niet opgemerkt, totdat de groteren hem hadden laten ondervinden dat de zee nat was. Thuis gekomen noemde hij zijn badje de *zee*. Maar bij herhaalde bezoeken aan het strand had het spiegelende vlak toch wel indruk op hem gemaakt en toen hij in zijn 26ste maand op een wandeling aan een hotel een menigte witte tafeltjes zag, die tegen elkaar aangezet een grote schitterend witte plek leken, riep hij *o! zee*! Weer maanden later, het was nu in zijn 36e, had hij een duin beklommen en werd hem van daar in de verte de zee aangewezen, maar nu klonk het heel beslist: *Nee 't is de zee niet, 't spat niet*. Duidelik blijkt hoe veel faktoren moeten samenwerken om voor hem de begripsinhoud van het woordje ‘zee’ volledig te maken. Zo zijn er allerlei woorden die hij gebruikt en goed gebruikt, totdat soms op eens blijkt dat de voorstelling die hij er zich bij vormt nog

heel wat van die van de ‘grote mensen’ verschilt, doordat bij hem òf een andere faktor in het voorstellingskomplex op de voorgrond staat, òf nog maar een deel van al de eigenschappen die de volledige voorstelling moeten opwekken, tot zijn bewustzijn is doorgedrongen. Van zelf geeft hem dat dan aanleiding tot identificeringen, die de grote menschen vreemd of grappig vinden, en die toch uit volkomen dezelfde omstandigheden voortvloeien als de talrijke bijbetekenissen die zo veel woorden in de geijkte ‘goede’ taal hebben. Dat Jan ‘op’ nazei, als aan tafel de lege schaal was vertoond, werd heel gewoon gevonden, en nooit zou men bemerkt hebben, dat dit ‘op’ voor hem een heel andere waarde had als voor degenen die het hem hadden voorgezegd, als hij niet op zekere dag ‘op’ had geroepen toen hij door de openstaande deur van een huis aan de overkant de lege vestibule had gezien[1)]. Wat een ‘deur’ is voor ons, hoef ik nu niet te omschrijven, maar voor Luuk was het blijkbaar een doorgang, de deuropening of de drempel, zoals bleek toen hij de ruimte tussen de stamrozen en een bloemperk, waarover hij op het ‘middengras’ kon komen, *de deur van het gras* noemde. Van een spin, die bezig was haar webbe te weven, zei hij, en hield hij vol tegen zijn broertje: *de spin vliegt*; en hij vindt het heel gewoon om te vragen *heb je je tee al geëte*, al gebruikt hij daarvan ook *drinke. Fies* had heel lang bij hem een algemene afkeurende betekenis en van ‘gevaarlik’ had hij begrepen dat het een soort tooverwoord was, waarmee je iemand kon bewegen iets niet te doen, zodat wanneer zijn broers of zijn ouders iets uithaalden dat hem niet aanstond, hij dadelik er bij was met te zeggen *niet doen, tis gevaarlək*! In dezelfde tijd, 't was in zijn 30ste maand, was hij ziek en mocht niet buiten. Nu riep hij tegen iedereen die hij in de tuin zag gaan: *Binnen! tis te koud*. En in korte tijd ontwikkelde zich nu bij deze uitdrukking dezelfde be-

1) Als voorbeeld van kinderlike associatie kan ook het volgende dienen, dat van een ander kind werd opgetekend. Piet (oud 16 maanden) zei eens vlak na 't eten *manie* om te beduiden dat hij een ‘half maantje’ wou hebben. Zijn ouders lachen. Dagen er na zegt hij soms op eens met ondeugend stralende ogen *manie*! en gaat dan geweldig lachen. Als z'n ouders ergens om lachen zegt hij *manie*! en lacht dan ook. En hij zegt het dan op een heel andere toon dan wanneer hij een halfmaantje hebben wil. In zijn 17de maand werd opgemerkt dat hij iets lekkers, in casu chokolade, met *appeties* aanduidde: appeltjes vond hij lekker. Maar een maand later uitte hij zijn welgevallen aan bloemengeur met hetzelfde woord (blijkbaar een interjektie geworden): *nam, nam, appeties*! Misschien was hier ook vermenging van zintuiglike waarnemingen in het spel.

tekenis als bij ‘gevaarlik’ en riep hij beide in één adem wanneer het een of ander hem niet aanstond. Dat hij in zijn 32ste maand die woorden beter begreep, bleek toen hij uit de tuin naar binnen werd geroepen en ten antwoord gaf: *Ach nee, tis niet koud, tis mooi weer, twaait niet, tis niet regen*! 't Woord ‘echt’, dat hij overigens gebruikt in de betekenis van ‘niet nagemaakt’ en ook van ‘prettig’, precies als zijn broers, is bij hem bovendien min of meer geïsoleerd met betrekking tot tiktaks, die hij *echt* noemt als ze Romeinse cijfers hebben; missen ze die, dan worden ze afgekeurd met de woorden *Ach nee, die is niet goed*. Omstreeks zijn 26ste maand was *membo* voor hem de naam voor de melkboer, maar ook voor de melk en voor de melkkan. Uit ‘Vader is naar school’ ‘Vader gaat naar school’ leidde hij af om *chool* te gebruiken voor ‘weg, uit 't gezicht’: *Membo chool*. Trouwens hoe zou hij zich bij ‘naar school’ iets anders hebben kunnen denken? Als we lachen wanneer hij zegt: *Oom Han is na Amerika* of *Jan is in Utrecht*, vergeten we dat zulke woorden bij heel veel volwassenen niet veel helderder voorstelling opwekken dan bij hem. *Sowdate* waren voor hem mannen die op 'n rij liepen, dus b.v. ook sneeuwopruimers die door de straat kwamen, of zijn familie op de wandeling. Met *kataje* werden ook eikels bedoeld, met *besse* allerlei vruchten. Alle groenteboeren heten *Kamp*, alle dienstmeisjes *Sjane*. Een van de oudere broers gebruikte ‘Vader’ op 'n eigenaardig afwijkende wijze door b.v. tegen zijn moeder te zeggen: ‘Dat is jouw vader’ (nl. ‘de vader die bij jou hoort’) en verder in het algemeen voor ‘man’; Luuk vroeg aan een klein meisje die eerst met haar vader geweest was en later alleen kwam: *Waar is jij meneer? - Lijmen* is ‘heel maken’, ook met hamer en spijkers, maar *timmeren* is ook ‘heel maken’, gezegd b.v. van de drukknop van een elektriese schel. Zo zien we de betekenisverandering der woorden bij hem in volle gang. *Zewf*, later *zelf* gebruikt hij zeker al sedert een half jaar in de zin van ‘zonder hulp, alleen’, b.v. *zelf drinke. Titta* is een tijdlang, voordat zijn nauwkeuriger studie hiervan begon, 'n naam voor alle cirkels en cirkelvormige voorwerpen of afbeeldingen geweest, ook b.v. voor een poststempel. Voorbeelden van naamgeving aan voorwerpen, waarvan hij de naam niet kent maar die door een of andere in 't oog vallende eigenschap door hem gelijkgesteld worden met andere, zijn er te over, en zijn in de grond der zaak van dezelfde aard. Een nijptang noemde hij '*n chaar*, een zwengel van een vleesmolen en op een andere keer de trapper van een fiets, '*n orgel*, een visgraat '*n tak in me ete*. Een (afbeelding van een) olifant heette '*n waf*. Toen hij eens een doorzichtig stukje gelatine

kreeg vroeg hij: *Is 't 'n deurtje? 't is een spiegeltje! nee 't is een papiertje*. ‘Raspen’ noemde hij, toen hij 't voor 't eerst zag doen: *krabbele*. Van een kopje zonder oor was het: *Waar is de ring*? Een vogelkooi heette een *doos*. Bij 't zien van een paar hooischelven vroeg hij: *Wat zijn dat voor punten*? Zijn broer Niko noemde in zijn tweede jaar de blauwe stoepranden: *de planken van de stoep*. Piet noemde zijn grootouders ledikant, dat met hemel en gordijnen was toegerust, een *wiegje*.

Dat kinderen zich allerlei voorwerpen als levend voorstellen en er dezelfde eigenschappen en verrichtingen aan toekennen als aan zichzelf, zoals ze ook beginnen met zich de grote mensen als hun eigen evenbeeld te denken is bekend. Toen hij de blaren van een boom zag vallen zei Luuk: *Boom huilt, boom pijn*. In een tijd toen hij grote verering had voor de maan, hadden de broers voor hem twee manen van papier geknipt en hij had er in elke hand een. Daar schoot hem te binnen dat hij het een of ander wilde halen of oprapen en hij legde ze neer met de woorden: *Wacht even, mane*! Toen de echte maan eens van achter de wolken te voorschijn kwam was het: *De maan springt af de wolken. - Bam schrikt*, riep hij toen er door zijn plotselinge beweging een stukje brood van zijn bordje sprong. Van een schaartje dat hij in een papier gepakt heeft: *Nou gaat et slape*. Als de maan te voorschijn kwam werd ze *wakker*.

Dat het grote taalscheppende vermogen, de analogie, ook bij zo'n kind voortdurend werkzaam is, hoeft eigenlijk niet te worden gezegd, want het is duidelik dat die in al zijn spreken, in vervoeging en verbuiging, zo goed als in zinsbouw steeds wordt toegepast, maar dat hij daardoor ook reeds in staat is op eigen hand woorden te vormen mag toch nog wel eens afzonderlik in het licht worden gesteld, omdat er op verrassende wijze de innerlike stuwkracht uit spreekt die hem het aanleren van de taal mogelik maakt. Wat z'n grote broers hem aan de lokomotief als ‘zuiger’ hebben gewezen, de zuigerstang, geeft hem aanleiding tot een spelletje waarbij hij met een heel ernstig gezicht een stok in de rondte beweegt en dat hij heel kalm met *zuigere* betitelt. Spelen met de koffiemolen was *orgele*. Als zijn moeder hem bezorgd toeroept: ‘Val niet Luuk!’ stelt hij haar gerust met de woorden: '*k Vast me moeder*, en als zij 's middags gaat rusten zegt hij *Ga je middagslape*?

Herhaaldelik komen vermengingen van woorden voor. Heerlik vindt hij 't om hoog te worden opgetild: *Wil je me nog es ophoge*? Het omgooien van eigen gebouwde torens, een prettige afwisseling van genot na het moeizaam opbouwen, heet meestal *omdoen*, maar eens noemde hij dat *omkapotten*.

Eigenaardig is het om in zijn zich ontwikkelende woorden 'n soort van isolering op te merken, waardoor een gebrekkige vorm die overigens al lang door een meer volmaakte is vervangen, in één bepaalde betekenis, die blijkbaar voor hem los van de andere is geworden, blijft voortbestaan. Men zal zich herinneren dat hij aanvankelijk *kuk* zei voor ‘stuk’. In die tijd zag hij de maan in het eerste kwartier; hij dacht aan een beschadiging en verklaarde dadelik *maan kuk*. Die geschonden maan interesseerde hem biezonder, en toen hij *kuk* al lang door *stuk* was gaan vervangen, bleef *maan kuk*, nu van een zin tot een naam geworden, nog altijd in zijn taal voortleven. En zelfs had het een andere betekenis er bij gekregen: die van een sinaasappelpartje. - '*n Echte titta* noemde hij al in het begin van het jaar een ‘titta’ die aan redelike eisen voldeed (n.l. dat er Romeinse cijfers op stonden!); sedert heeft hij ‘echt’ in meer gewone betekenis leren gebruiken, maar in de oude geliefkoosde uitdrukking is het voor hem geïsoleerd: met *echte tiktak* of *istie echt*? bedoelt hij nog altijd hetzelfde.

Een opmerkelik verschijnsel is de wijze waarop hij sommige samenstellingen behandelt. ‘Vuurtoren’ werd tot verbazing van de omstanders door hem nagezegd als *torenvuur*. In ieder geval werd dus het woord door zijn bewustzijn ontleed; ‘vuur’ werd door hem als bepaling gevoeld en de samenstelling naar 't schijnt behandeld naar analogie van *titta toren* en *toren titta*. De klemtoon bleef rusten op *vuur*. Volgens dezelfde methode vormde hij nu nog *stroopappel* voor appelstroop, *hoetiëvinger* voor vingerhoed, *deurgang* voor gangdeur, *schuitkaneel* voor kaneelbeschuit, *spuitebloem* onmiddellik nadat zijn vader hem de bloemespuit had vertoond en genoemd, de *stenebouwe* voor de bouwstenen, *wielespil* voor spinnewiel, *oliesla* voor slaolie, *webbespin* voor spinneweb, in zijn 36ste maand nog *boeketreine* en *boeketremme* voor treinboeken en tremboeken, boeken waarin hij treinen en tremmen kan bewonderen, *grotestoelemense* voor grote-mensestoelen. Ook samenvoegingen van bijvoeglike naamwoorden en zelfstandige naamwoorden werden een enkele keer zo behandeld: *appelbak* waren gebakken en *appelstoof* gestoofde aardappelen. Tevens werd gaandeweg het accent veranderd, en de later gevormde kregen zonder aarzeling dadelik de klemtoon op wat voor hem het eerste lid was; zo zei hij onmiddellik *spuítebloem*. Enigszins parallel met zijn omkering van ‘vuurtoren’ en ‘torenvuur’ schijnt te lopen de uitdrukking *rantië met slab*, waarmee hij zijn ‘slab met randje’ aanduidde, en nog eigenaardiger was het toen hij met een rode kop in hevige opwinding uit de tuin kwam draven met de mededeling: *Dris ən schutting op de poes*!

Overigens staan daarnaast een aantal samenstellingen, die hij toch ook wel als zodanig kon begrijpen, en die dadelik gewoon werden nagezegd, zoals *lucifersdoos*; of wat meer zegt, ook zelf gevormde, ten dele in dezelfde tijd waarin hij andere omdraaide: een heerlik speelterrein, als hij 's morgens van zijn eigen bedje genoeg krijgt, heet bij hem 't *vadermoederbed*; een stoomboot op zee noemde hij *een rookboot van de zee*; toen hij eens in de trem had gezeten ging hij thuis dadelik *tremman* spelen en tot de verschillende typen van wagens, die hij van stoelen en stoven weet te konstrueren, hoort de *instaptrem*; de man die warm water distribueert noemt hij *waterman Piet*, het deel van de Bosjes waar een koepel staat *de koepelbosjes* (in tegenstelling van *al de bosjes* of *de gewone bosjes*). De Van-Boetselaarlaan, biezonder aantrekkelik door de Hollandse stoomtrem, heet *Dindinlaan* of *Stoomtremlaan* en als zijn neefje Leo een in zijn oog zeer biezondere pet op heeft, vraagt hij: *Leeuw, heb je een postpet op of is 't een kinderpet*?

Andere samenstellingen worden door kontaminatie onjuist weergegeven. *Maagdezusjes* is blijkbaar een vermenging van ‘maagdepalm’ en ‘mennistezusjes’, die hem beide in de tuin waren aangewezen. Hoe hij aan *kurkesroever* voor kurketrekker is gekomen, weet ik niet te verklaren. *Biefbak* was biefstuk, onmiddellik nadat hij die had zien bakken. De *piesebeeste* zijn de pissebedden in de tuin. *Duindal* is niet de uitspanning die werkelik die naam draagt, want daar had hij nooit van gehoord, maar een versmelting van ‘duinen’ en ‘Meyendal’ en heeft de betekenis van ‘de duinen’ gekregen. Misschien speelt hem bij *potteschuit* voor ‘sportbeschuit’ de naam van een winkel in de buurt door het hoofd. Daarbij naderen we tot het verschijnsel van slecht verstane en onbegrepen woorddelen, op de klank af door andere vervangen, die in 't verband even onbegrijpelik zijn maar bekender klinken, en dan al of niet nog weer dienst gaan doen als verklaring, kortom de zgn. volksetymologie. ‘Gelei’, eerst gereproduceerd als *leize*, komt na enige dagen terug als *paleis*, maar weer een dag later is het hem volkomen duidelik geworden: *zjemlei*! De sneeuwklokjes worden *sneeuwvlokken*, de elektriese trem *de eenlektriese trem*. Toen de broers eens lastig waren zei moeder: ‘Mogen jullie je buurmeisje zo plagen?’ *Wat is een buurmeisje*? vroeg Luuk. ‘Een meisje dat naast je woont’. Toen hij de volgende avond in de tuin een meisjesstem hoorde riep hij: *ən muurmeisje*! ‘Frederik-Hendriklaan’ werd door hem als *vezəgəhendriklaan* nagezegd, waaruit ten slotte kristalliseerde: *vreselik-Hendriklaan* (waaraan hij echter ter voorkoming van misverstand toevoegde: *niet vreselik klein, zie je, maar vreselik-Hendriklaan*). Het huis Zonneschijn waar hij logeerde, noemt hij geregeld *Zonderschijn*;

zijn sandalen *schandalen*. De haverstroo-pastilles, hem bij een verkoudheid niet tot zijn verdriet toegediend, heeten *haverstroopje stieljes*.

In aansluiting hiermee wil ik ten slotte nog enkele aantekeningen bespreken die gemaakt zijn uit de taal van de oudere broertjes en het zusje, op verschillende leeftijden. Eerst enige gevallen van naamgeving. *Prikwater* was op initiatief van een der kinderen jaren lang in het gezin de benaming van spuitwater. 't Schijnt altans dat de oudste zoon het 't eerst gebruikte; overigens moet men bedenken dat wat als kindertaal wordt gegeven ook dikwels òf van de zich op kinderlik standpunt stellende omgeving afkomstig is òf door deze wordt aangemoedigd, waarom dan ook op zulke gevallen wel de naam ‘Ammensprache’ wordt toegepast. Naar analogie van *prikwater* kwam *priklimonade* in gebruik. *Vaas* werd lang gezegd in zeer algemene betekenis, ongeveer zoals men in de natuurkunde van ‘vat’ spreekt, zelfs van zeker onmisbaar slaapkamermeubel dat in de kinderwereld een heel belangrijke plaats inneemt. *Slik* werd tot adjektief gemaakt in '*n slikke weg* en van *proeven* werd onvervaard een substantief gevormd: *Zijn dat kokosnoten? Ik ben de proef er van vergeten, de proef er van weet ik niet meer*. De klanknabootsing van het belletje dat de tremkondukteur doet klinken werd tot een werkwoord *stiemen*, dat in zoverre opgang maakte dat het zelfs op een ander gezin werd overgedragen. Vrij origineel was de aanduiding van bremrapen als *afgedorde niercinten* (hyacinten), en werkelik artistiek klonk *Dat hondje wiggewagt*. Blijkbaar door kontaminatie uit ‘schrijftafel’ en ‘studeerkamer’ ontstond de betiteling van Vader's ‘cel’ als *de schrijfkamer*. Naar zeker soort auto's, enige jaren geleden in Den Haag in gebruik, de ‘hato's’, werden gele trems, in tegenstelling tot bruine, *hatrems* gedoopt. Blijkbaar als een produkt van ‘mossel’ en ‘oester’ ontstond de naam voor de schelp van 't eerstgenoemde dier ‘*oesel*’. Weer een ander soort woordvorming kwam voor den dag in *begrafenist* voor ‘bidder’.

Welke moeilikheden een kind heeft te overwinnen eer het de woorden zuiver uit de zin weet te abstraheren, wordt duidelik uit een reageren op ‘Wil je ook een koppie thee?’ met *Ja, ik ook wat koppietee*. Bij het horen van bekende klanken dringt dikwels de op zichzelf voor het kind het meest voor de hand liggende associatie zich op, ook al is die met de zin van het geheel niet verenigbaar. Van een vreemde was ‘appelpent’ voor ‘appelmoes’ opgevangen. Dik, die nogal graag over zijn woorden filosofeerde, maakte daaruit de gevolgtrekking *Pent is moeder in het Duits*(!), immers *moes* was = *moeder* en *pent* was = *moes*! Van een ander jongetje werd meegedeeld

dat het 't woord ‘houtmijt’, door zijn vader gebruikt, verbeterde in *houtmeisje*; bij navraag bleek dat hem geleerd was, niet ‘meid’ maar ‘meisje’ te zeggen. Geheel tot het gebied van de zgn. volksetymologie hoort, dat de kinderen uit een Sint-Nikolaasversje het onbegrepen ‘Schenk, schenk ons genade’ nazongen als *Schenk, schenk limonade*, waar dus niet-begrepen en vermoedelik ook slecht verstane klanken met bekende en wel begrepen werden vereenzelvigd en er door vervangen.

* * *

De aantekeningen over Luuk's taal, die in het bovenstaande zijn verwerkt en die eindigen precies met zijn derde verjaardag, zijn voortgezet ook nadat dit artikel is geschreven. Beter dan het sedert opgemerkte nog hier en daar in te voegen lijkt het, nog een poos te wachten en er b.v. na een jaar nog een vervolg op te geven. Misschien dat mij, ten minste daarop hoop ik, dan nog waarnemingen omtrent andere kinderen ten dienste zullen staan. Een paar opmerkingen moeten mij hier nog van het hart, al weet ik dat ik daarmee gedeeltelik in herhalingen verval. Bij het nazien der drukproeven drong het opnieuw tot mij door, in hoeveel opzichten de waarneming onvoldoende is geweest. Wat de taaltechniek in engere zin betreft, zijn b.v. de gegevens omtrent het voortbrengen der klanken uiterst onvolledig en onnauwkeurig, en ontbreekt er o.a. nog heel wat om zich een beeld te vormen van de ontwikkeling van de eerste woordverbindingen tot de logies gebouwde zin, met al de doodlopende zijpaden waarop het kind zich bij gebrek aan wegwijzing in de taal der omgeving niet verder dan tot zekere punten waagt. De gedachte dringt zich op, dat wie over ruimere talenkennis beschikt, nog wel soms in deze of gene kinderlike konstruktie mogelikheden zal zien, die wellicht in het gemeen gebruik van andere talen zijn verwezenlikt, maar die, waar het spraakgebruik van de omgeving waarin het kind opgroeit in andere richtingen stuwt, in zijn taal geen verdere gevolgen hebben. Verder is het, hoewel er soms naar is gestreefd, niet zo vaak gelukt een kinderlike uiting te plaatsen in het taalmilieu waarin ze werd gekonstateerd. Er ontbreekt maar al te veel aan het weergeven van de sfeer der kinderlike bemoeiïngen, het benaderen van de kring van gedachtetjes en gevoelentjes, waarin het kind leeft. Gedeeltelik gaat dit buiten de eigenlike taalstudie om, maar ook slechts gedeeltelik. Want nooit is te vergeten dat de taal juist als uiting van zieleleven zijn hoogste waarde als objekt van waarneming krijgt. Er is bovendien en er zal wel altijd blijven: onvolkomenheid

in het aanduiden van toon, muzikaal accent, tempo en dgl., die aan het kinderlike spreken de wondere bekoring geven, en die men toch hoofdzakelik alleen tussen de regels door zal kunnen lezen. Mocht er van het boven geschrevene hier en daar enige suggestie in die richting uitgaan, zodat sommige lezers er enigermate in aanvoelen het fijne en het tere van de kinderlike ziel, dat mijzelf bij het lezen als herinneringsbeeld voor de geest komt, dan zou ik geloven op die plaatsen het best geslaagd te zijn. Vooral wanneer het zulken mocht opwekken om hun aandacht zo te leiden, dat zij, op hun beurt hun waarnemingen te boek stellende, in de aangeduide richtingen nauwkeuriger werk zullen leveren. Het onderwerp is waard dat velen er moeite aan besteden en het is nodig dat velen dat doen, om het toevallige van het algemene te leren scheiden en het inzicht dieper te doen doordringen dan tot nog toe het geval is.

Sept. '18-Jan. '19.
D.C. TINBERGEN.

Doorslagen en doorweterd.

In het *Ndl. Wdb.* III, 3046 wordt ‘doorslagen’ in *een doorslagen guit* in verband gebracht met het wkw. *doorsláan*. Dit is natuurlijk onjuist; we hebben hier te doen met het verl. deelw. van *dóorslaan*, door een zeef slaan, zeven, zoodat de eig. beteekenis is: fijn, ‘geraffineerd’, ‘gerieben’.

In hetzelfde deel wordt kol. 3108 een bnw. *doorweterd*, door en door kundig, verklaard als ‘door en door tot een weter gemaakt’ en ondersteld als gevormd op de wijze van een verl. deelw. van *Door* en *Weter*. Al evenmin juist. Het is niets anders dan het verl. deelw. van *doorweteren*, doortrekken (vgl. lat. *imbuo*, vanwaar *imbutus*), dat op kol. 3104 geciteerd wordt i.v. *doorweteren* uit HOOFT, *Ged.* 2. 25: Een vernuft te recht doorwetert in 't vlugge paerdt zijn' bron (*de Hippocrene*). Voor *weteren*, drenken, zie VERDAM, *Mnl. Handwdb.* Ook thans is dit wkw. dialectisch nog bekend; vgl. V.D. WATER, *De Volkstaal in het Oosten van de Bommelerwaard*, bl. 150.

F.A. STOETT.

Lief en leed in het Gooi[1].

> Het verwijt van duisterheid, waarmede men een dichter vervolgt, is, in vele gevallen, niets anders dan de onvrijwillige bekentenis van den kant des lezers, dat de beelden, die hij vóór zich moest krijgen, buiten den kring liggen, waarin zijn fantasie zich bewegen kan, of dat de vormen, waarin zij voor oor en oog verschijnen, verschillen van de gebruikelijke, en dus eenige inspanning vorderen om te worden begrepen en gezien.
> KLOOS, Veertien jaar literatuur-geschiedenis I 9.

POTGIETERS werkzaamheid was hoofdzakelik krities. Als criticus had hij de *Muzen* en de *Gids* opgericht, als protest tegen de toonaangevende tijdschriften, in 't bizonder de *Vaderlandsche Letteroefeningen*. In de Boekbeoordelingen van de Gids werden de verschenen werken gewogen en vaak te licht bevonden; in de Mengelingen werd het voorbeeld gegeven van hoe het moest zijn. Van dit laatste standpunt ging ook uit *Tesselschade*. Er verschenen tegen nieuwjaar tal van jaarboekjes van meer of minder hoge kunstwaarde. POTGIETER stichtte nu *Tesselschade* in 1837, om daarmee een kring van lezers en vooral lezeressen te bereiken, die door de Gids werden afgeschrikt. Zijn jaarboekje moest een model zijn, ook een gids, en hij is daarin geslaagd[2]. Het is maar 3 maal verschenen, maar dat was voldoende: het had nu gezegd hoe een jaarboekje moest zijn, en het vermeed het gevaar, zichzelf te overleven. Meer nog dan de Gids was Tesselschade POTGIETERS werk, en daardoor bezat het twee eigenschappen die kenmerkend zijn voor hemzelf: veelzijdigheid en distinctie. De veelzijdigheid blijkt uit de vele medewerkers en uit wat de redacteur

1) Het volgende is een fragment uit de Inleiding op *Lief en Leed in het Gooi*, te verschijnen in de Bibliotheek van Nederlandsche Letterkunde (Wolters).
2) Zie voor Tesselschade: J.H. Groenewegen, *E.J. Potgieter* p. 181-190; voor de recensies p. 187. Terecht zegt de schrijver: 'Het is opmerkelijk om in de recensie van de Letteroefeningen te lezen, hoe waardeerend over POTGIETER werd gesproken.' Vermakelik is de kwaadaardigheid, waarmee het *Algemeen Letterlievend Maandschrift* 1838 II 445 enige persoonlike grofheden naar P. slingert.

zelf bijdroeg; de distinctie niet alleen uit de inhoud der opgenomen stukken, maar ook uit de zorg besteed aan de verluchting en de verdere typografiese afwerking.

Lief en Leed in het Gooi verscheen in de *Tesselschade voor 1839* en behoort tot het moeilikste wat POTGIETER geschreven heeft. Het is een volbloed romanties werk. Het is bezield met liefde voor het verleden (de lof van HOOFT, de romances als Het Klooster Marienburg) en voor 't volksaardige ('t verhaal van de pluimgraaf, Het Grootje van Eemnes). Kenmerkend vooral is de grillige vorm. Een vaste draad schijnt er niet door te lopen, of het moest de wandeltocht zijn, en in de wijze van vertellen heerst de grootste willekeur. Toch is dit meer schijn dan werkelikheid. Droom en tucht, die beide kenmerken van POTGIETERS wezen, zijn ook hier verenigd. Droom: het is niet de poëtiese gevoeligheid van *Gedroomd Paardrijden*, waardoor dit stuk met een zacht licht wordt overgoten, maar het is het intellectuele spel van de humorist. POTGIETER ontsteekt een schitterend vuurwerk van vernuft, geestigheden, halve aanduidingen, stekelige opmerkingen, vlotte conversatie, en dit alles bijeengehouden door een intrige die die naam niet hebben mag, want de schone onbekende blijft even onbekend en de lezer mag kiezen tussen de onderstellingen van Brammetje, Albert, Willem, of zo hij lust heeft een nieuwe conjectuur wagen. Maar deze schijnbare grilligheid lost zich op in een harmonies geheel en groeit tot een gesloten eenheid, waarvan de climax, die het werk aan 't slot beheerst, het uiterlike bewijs is. Het stuk vereist aandacht, want het wemelt van toespelingen en korte aanduidingen, waar men niet straffeloos overheen lezen mag; de gesprekken zijn niet willekeurig, maar met fijne takt gestileerd. Men zou het ‘verhaal’ anders kunnen doen, maar wat POTGIETER geeft is een zuiver gemodelleerd geheel. En mag de uiterlike band alleen zijn de wandeling door 't Gooi, een hogere eenheid beheerst het werk: de geest van de schrijver. Wat GEEL opmerkte voor *Het Noorden*[1] geldt ook hier: de gesprekken, de romances, de literatuurbeschouwingen, de landschapsschildering, de karaktertekening, zij doen de schrijver kennen als een beminnelik idealist. BAKHUIZEN V.D. BRINK sprak van een grote toestel voor een klein doel. Maar dit was het niet, want POTGIETER wilde meer dan een verhaal geven, hij wilde liefde voor onze nationale letterkunde inboezemen en hij wilde (hij was immers criticus) dat z'n verhaal zou zijn een model van lenige stijl,

1) Gids 1840, Boekbeoordeelingen p. 535.

losse verteltrant en geestigheid. In z'n pogen heeft hij z'n talent wel eens geforceerd; de gesprekken zijn niet altijd vrij van gemanierdheid en jacht op geestigheid (bijv. dat op Groeneveld, de vertelling van de pluimgraaf, zinnen als: ‘werwaarts troont gij mij, mijn vriend?’); in z'n streven maar pittigheid wordt hij wel eens onduidelik (b.v. de eerste zin en de gehele 1ste alinea; de conversatie tussen Jasmin en Supkroptf). Maar hij had, evenals HOOFT, nieuwe wegen te banen, en evenals deze is hij niet altijd aan de gevaren van het pionierswerk ontsnapt.

En dan bedenke men, dat POTGIETERS geest niet is als de onze. Als men Lief en Leed gelezen en herlezen heeft en slechts matig begrepen, en, niet gewoon aan zulk een aandacht vereisende stijl, de schuld aan POTGIETER wil geven, vraagt men wrevelig: ‘Converseert men zo? reist men zo?’ en terecht antwoordt men: ‘neen’. Doch men dient er aan toe te voegen: ‘maar POTGIETER converseerde en reisde wel zo.’ POTGIETERS geest werkte buitengewoon vlug en z'n goede geheugen verschafte hem een rijk materiaal. Daardoor maakt hij sprongen en wendingen, die ons onlogies en grillig schijnen, maar die het niet zijn; het gebrek aan inzicht ligt bij ons. Dit maakt z'n werk zo moeilik te begrijpen, des te meer, omdat hij naar beknoptheid en puntigheid streefde. Hij wist dit wel, en later heeft hij aan Gedroomd Paardrijden noten toegevoegd, die voor hemzelf overbodig, maar voor ons broodnodig waren. Z'n conversatie was evenzo. Op de vergaderingen van de Gidsredactie moet een eigenaardige toon geheerst hebben: geestig, scherp, krities, fonkelend van vernuft. Het middelpunt en de leider was POTGIETER[1)], en zo is, stel ik me voor, de toon van de gesprekken in Lief en Leed die van de Gidsredactie, alleen nog wat aangezet.

Maar ook zou ik willen vragen: is zulk een conversatietoon bij ons zo iets onmogeliks? Zijn wij zulke bedachtzame moeraskikkers geworden en hebben de ‘zaken’ ons zozeer in beslag genomen, dat we zulk een conversatie niet meer kunnen voeren? ja zelfs niet meer waarderen? Ik geloof niet dat het zo erg met ons geworden is. Neem een der meest gestileerde gesprekken, het verhaal van Brammetje in 't hotel Groeneveld (H. III), bedenk dat het jonge mensen zijn, studenten nog wel en artiesten, en stel u goed voor dat ze aan tafel

1) We hebben daarvoor verschillende getuigenissen. Zie B. HUET, *Lit. Fant.* XIII p. 2-5; ZIMMERMAN, *Gids* 1886 IV p. 399-404; P.N. MULLER, *Gids* 1886 IV p. 417. Ook de toon van de brieven aan HUET is vaak zo, alleen wat rustiger door het ontbreken van het antwoord en door P.'s hogere leeftijd; maar vgl. de brief van 15 Junie 1869 (II 151 vlgg.).

zitten, is de luchtige toon dan nog zo onverklaarbaar? maakt een epicurist als Brammetje niet tussen z'n verhaal door opmerkingen over de tafel? Wie de gesprekken van studenten kent weet wel beter.

Hoe POTGIETER reisde en wandelde, weten we van z'n vrienden en uit z'n eigen werk. Voor een grotere reis bereidde hij zich voor door lectuur; z'n uitstapjes waren steeds vliegreisjes van hoogstens 14 dagen naar Parijs, Florence, Madrid. Maar die korte tijd benutte hij intensief door z'n buitengewoon geheugen, z'n onvermoeibaar gestel en doordat hij precies wist wat hij zien wilde. Vermakelik is het verhaal dat ZIMMERMAN ons doet over z'n reis met POTGIETER in Engeland; hoe hij werd meegesleept naar de belangrijkste punten en half bedwelmd in Londen terug was eer hij 't wist. Maar achteraf werd het hem duidelik, dat hij onder POTGIETERS leiding driemaal zoveel had geprofiteerd als hij anders zou hebben gedaan. POTGIETERS wandelingen, meestal Zondags, in de duinen, in 't Gooi of bij Utrecht, waren evenzo, en z'n gedichten als *Een Haarlemsch Hofje, Heugenis van Wijk aan Zee* of *Heugenis van Wolfhezen* bewijzen het ons[1)]; eveneens *Onder weg in den regen* en *Een dag te Kleef*. Als hij reisde, zocht hij niet alleen schoonheid in het landschap, maar tevens herinneringen aan het verleden of getuigen van het heden: hij zocht steeds in de natuur de mens[2)].

Toen POTGIETER dus naar het Gooi ging, kon het niet twijfelachtig zijn wie hij er zocht. Niet de Germanentijd; het woeste en ruige uit VAN MOERKERKENS roman zag hij er niet. Ook dacht hij niet aan Naardens uitmoording, noch aan Vondel op de hofstede der Hinlopens Oud-Bussum, noch aan 't Goyers Kint Vosmeer de Spie, noch aan Tromp te 's-Graveland, noch zelfs aan de held, die hij meer en meer zou gaan vereren: Willem III, voor Naarden of op Soestdijk. Maar hij zocht er de dichterlike Drost van Muiden en Baljuw van Gooiland, HOOFT, en in het landschap verschenen voor hem weer ROZEMONDT en KLAERE en.... wie verbeeldt zich wat er meer aan z'n geestesoog voorbijging? Ook dacht hij nu aan de *Geraerdt van Velsen*; het kon immers niet anders, waar de naam van HOOFT en van Floris V beide aan 't Muiderslot waren verbonden. De bespreking van dit stuk vormt het slot van de wandeltocht en is een les in vergelijkende letterkunde geworden, zoals alleen hij die kon geven en die hij alleen overtrof door *De Foliobijbel*. We behoeven het niet met hem eens te zijn; hij stelt de romantiese en de klassieke opvatting van Echo naast elkander zonder zijn oordeel op te dringen. Hij erkent de zwakheden van het

1) Zie ZIMMERMAN, *Gids* 1886 IV p. 407; B. HUET, *Lit. Fant.* XIII p. 15, 25-49.
2) Zie *Lief en Leed* IX slot; ook *Het Noorden* p. 197; XII begin.

stuk; de te lange profetie van de Vecht, de angstvalligheid waarmee HOOFT het katholicisme weerde; hij ziet zeer goed in, dat z'n liefde voor des dichter hem dreigt te verblinden voor diens gebreken. Maar hoe fijngevoelig weet hij de mooiste regels er uit te zoeken en hoezeer bewondert hij HOOFTS levenswijsheid en vrijheidszucht.

De gedachte aan Floris V heeft hem naar de M.E. gevoerd. Toen was er nog plaats in z'n hart voor de M.E., wat van een goed romanticus ook te verwachten was, en zeker ook doordat de invloed van DROST nog nawerkte. Daarom dichtte hij de romances *Het Klooster Marienburg, De Meistreel-Bruid van Blaricum* en *De Meermin van het Huis te Muiden*. In later jaren zou die sympathie met de M.E. verminderen; ze waren voor hem een tijd van onwetendheid en geweld[1]. Toen zou hij al z'n liefde samentrekken op onze gouden eeuw.

Zo blijkt *Lief en Leed in het Gooi* een zeer persoonlik werk te zijn, waarin POTGIETER zich geeft zoals hij is en dat evenmin als zoveel ander werk van hem mag worden voorbijgegaan, wil men hem geheel leren kennen. Maar omgekeerd is kennis van POTGIETERS karakter nodig, om *Lief en Leed* geheel te waarderen. Het is dan als hijzelf: geestig, vaak moeilik te volgen, streng gestileerd, maar in de grond eenvoudig en eerlik. Ons mag het verbazen, dat iemand zo moeilik kan schrijven, en we menen licht dat hij er veel tijd en inspanning aan gegeven heeft. Maar als we zien dat hij een zo moeilik gedicht als *Gedroomd Paardrijden* 'in één trek' gereed gemaakt heeft[2] en dat het *Weeuwtje uit het Hof van Holland* werd geschreven, terwijl de drukkersjongen in de gang stond te wachten[3], dan mogen we wel aannemen, dat *Lief en Leed* ook voor de vuist weg op schrift gebracht is. In hoever POTGIETER hierin nu iets van zichzelf gegeven heeft, is moeilik uit te maken. Hij was met persoonlike herinneringen

1) Reeds in 't zelfde jaar schreef hij van v. LENNEP. 'Indien hij zich de helft der studie, welke hij der middeleeuwen wijdde, voor onze zeehelden, onze wereldhandelaars, onze Staats- en Prinsgezinden, getroost had, hoeveel verdienstelijker zoude zijne populariteit, hoeveel duurzamer de vermaardheid zijner geschriften zijn!' (Krit. Stud. I 269). Vgl. ook *Het Noorden* I 96; *Marie* p. 299; *Salmagundi* (Schetsen en Verhalen II 275): 'Er is ruimte ook voor de midden-Nederlandsche letterkunde in deze bibliotheek, als in ons hoofd en ons harte, mits men ons in die overblijfselen van wie weet hoeveel vorige eeuwen slechts onze kindsheid waarderen leer, mits men er geene sympathie voor eische, als voor de voortbrengselen uit de dagen onzer kracht.' Ook *Onder weg in den regen* (Schetsen en Verhalen III 354).
2) Verwey, *Inl.* op *Gedr. Paardrijden* p. 121.
3) Brieven aan HUET I 29.

steeds zeer karig en wat hij doorleefde, verwerkte en stileerde hij zo lang, tot hij het geobjectiveerd had[1]. Een voor de hand liggende veronderstelling is alleen, dat BAKHUIZEN V.D. BRINK het model voor Brammetje geweest is. Maar wie ze ook in werkelikheid zijn geweest, ze zijn allen gestileerd en geïdealiseerd. Brammetje is de epicurist, niet zozeer de veel-eter als wel de fijnproever. Albert is edelman en student in de rechten, die graag naar de meisjes kijkt en in 't hele verhaal achter de schone onbekende aanloopt. Otto is de begaafde, bescheiden schilder, en Willem, ook kunstenaar, is de dichter. Willem is POTGIETER zelf, maar hij blijft, meer dan in andere stukken, zoveel mogelik op de achtergrond; alleen aan 't slot, als het de lof van HOOFT geldt, treedt hij beslist naar voren. Alle vier zijn aristocraten naar de geest, ook Brammetje, en POTGIETERS geest is over allen vaardig geworden; want waar een gezelschap te vinden, zo geestig en slagvaardig en zo belezen in HOOFT en andere klassieken?

Het Gooi van heden is niet meer dat van 1839. De Oosterspoor, geopend in 1874, heeft een revolutie veroorzaakt en in de 2 à 3 eeuwen sedert HOOFT leefde is het minder veranderd dan in de laatste 40 jaar. Treinen, trams en autoos, forensen, schilders en dagjesmensen, villaas en bordjes met ‘verboden toegang’ hebben Claere, Eerryckjen, Timon de Toovernaer en de nymfen verjaagd, en POTGIETER zou er zich nog minder thuis gevoelen dan in 1874, toen hij reeds met weemoed in z'n laatste brief aan HUET schreef: ‘Door den Oosterspoorweg is mijn Gooi veranderd, tot onherkenbaar wordens toe.’[2] Toch is het oude Gooi nog wel te vinden, maar men moet het zoeken. Wie er rondzwerft in de week, buiten de vacanties, zal op Soestdijk en Craailo, in Spanderswoud en Corversbos, de stilte terugvinden, en dwalende tussen het voorjaarsgroen of over de ruisende bruine najaarsbladen, zal hij het Gooi zien, zoals het zich vertoonde aan de oogen van POTGIETER en HOOFT. Maar om de stemming van *Lief en Leed* weer te vinden moet men in de zomer gaan, als de zon straalt en schittert over het land. Dit stuk is een van de weinige van POTGIETER, waarin de zon uit een wolkeloze hemel schijnt. Gewoonlik is hij ernstig betogend of zelfs in later jaren pessimisties, maar in deze tijd schreef hij enkele blijde stukken: *Drie Schoolmakkers, Het Togtje naar Ter Ledestein, Hoe het Weeuwtje uit het Hof van Holland gevrijd werd* en enige gedichten. In deze jaren, tussen 1837

1) B. HUET, *Lit. Fant.* XIII 19, 73-74; VERWEY, *Inl.* op *Gedr. Paardrijden* p. 10.
2) Brieven aan HUET III 355.

en 1845, stond hij op het toppunt van z'n wensen. Hij kon z'n werkkracht ten volle ontplooien, hij zag de invloed van z'n persoon en van de Gids steeds stijgen, hij mocht hopen, dat de geestdrift en de schoonheid het zouden winnen van Jan Salie; hij kon nog uitgelaten wezen en zich laten gaan. Daardoor gaat van *Lief en Leed* dezelfde bekoring uit als van het levensblije gezang van een leeuwerik hoog in de blauwe lucht.

Lief en Leed in het Gooi toont enige overeenkomst met STERNES *Sentimental Journey* en HEINES *Harzreise*. POTGIETER heeft beide natuurlik gekend; STERNE waardeerde hij zeer, omdat hij zich verwant voelde met diens geest. Ook voor STERNE en HEINE is niet de reisbeschrijving qua talis hoofdzaak, maar het humoristiese in de wijze van vertellen. Maar doordat ze alleen reizen, stellen ze hun eigen persoon meer op de voorgrond dan Willem. STERNE is evenals Albert doorlopend verliefd en ook hem verschijnt een schone onbekende die hem doorziet. - Het meest echter doet *Lief en Leed* denken aan een ander werk van POTGIETER zelf, dat in dezelfde tijd (1836-1840) verscheen: *Het Noorden*. De omvang is verschillend, maar de geest dezelfde. Ook *Het Noorden* is een romanties werk: grillig van compositie en vol reisherinneringen; humoristiese gesprekken, verhalen uit Zwedens verleden en uit het volksleven, gedichten, vooral romances, vormen een bonte mozaiek; het wordt gaandeweg breder van opzet en een climax bekroont ook hier het geheel. Vergelijk b.v. hoofdstuk 11 (Vertellingen in de Noordsche drinkzaal) of 12 en 13 (het uitstapje met de twee studenten, waarin weer het verhaal over Violante). De personen zijn even belezen, geestig en gevat, en de gesprekken evenzeer gestileerd en geïdealiseerd. De uiterlike band is een reis, maar de innerlike eenheid is de geest van de schrijver. En nu is het aardig, hoe een klassieke geest als die van GEEL anders tegenover zulk werk staat dan een romanticus als BAKHUIZEN V.D. BRINK. GEEL besprak *Het Noorden* in de Gids[1)], maar hij wist er niet recht raad mee. Hij gevoelde wel het bizondere, het grote, maar de romantiese vorm

1) Men leze deze gehele, trouwens korte, recensie in *De Gids* 1840, Boekbeoord. p. 533-536. Veel er van is direct toepasselik op *Lief en Leed*, bijv.: 'De Schrijver heeft geest en veel talent in het mededeelen van levendige gesprekken uit hoog beschaafde gezelschappen. Geen Hollandsch boek is ons bekend, waarin het idealiseren van het gesprek beter gelukt is.' Maar onverdeeld is z'n lof niet, want hij vervolgt: 'maar deze lof sleept alweder een zacht verwijt achter zich, tenminste de twijfelende vraag: "Is dat *Zweedsche* conversatie?" - De Schrijver oordeele zelf, of hij niet een enkelen keer het puntige *gezocht* en niet gevonden heeft.'

kwam zo weinig overeen met zijn klassiek begrip van schoonheid, dat hij het toch niet van harte prijzen kon. Doch V.D. BRINK stond dichter bij zulk werk en hij was met *Lief en Leed in het Gooi* zeer ingenomen, al had hij bezwaren. Hij kenschetste *Tesselschade* terstond als romanties en noemde dit een eretietel. Z'n recensie is een merkwaardig stuk; het bewijst z'n scherpe blik en z'n eerlikheid, want de vriendschap voor POTGIETER weerhoudt hem niet om diens fouten aan te wijzen. Z'n beoordeling zou ook nu nog kunnen geschreven zijn.[1] Wie ze heeft gelezen zal erkennen, dat zulk een talent zulk een rechter vraagt. Maar de meeste tijdgenoten zullen wel bedenkelik gekeken hebben bij de romantiese sprongen van POTGIETER en over *Lief en Leed* hebben geoordeeld als *De Vriend des Vaderlands*[2] over *Het Togtje naar Ter Ledestein*, dat in Tesselschade van het vorig jaar verscheen en dat van eenzelfde soort is: 'Wij moeten erkennen, dat er ons te veel sprongen in voorkomen, niet ongelijk aan die in vele nieuwe muzijkstukken, in welke de kunst het eenvoudig schoone verdringt, om het gelijke waarde als de opgenoemde toe te kennen.'[3]

Door deze twee oordeelvellingen wordt tevens de vraag beantwoord, welke plaats *Lief en Leed in het Gooi* inneemt in de literatuur van die tijd. Het was buitengewoon werk, maar evenals zoveel goede kunst slechts door de besten der tijdgenoten en door het nageslacht gewaardeerd. POTGIETER heeft zich om de ongunstige beoordelingen niet bekommerd. Naar populariteit heeft hij nooit gestreefd; hij vroeg alleen naar de mening van de besten van zijn tijd, als GEEL, V.D. BRINK en HUET[4]. Daarom geldt ook voor hem SCHILLERS woord:

> Wer den Besten seiner Zeit genug getan,
> Der hat gelebt für alle Zeiten.

W.H. STAVERMAN.

1) *Gids* 1839. Boekb. p. 42-45. Even objectief en vrij van bentgenootschapsgeest is de kritiek op *Tesselschade voor 1840* (*Gids* 1840 Boekb. p. 98-107), waar hij o.a. van P. zegt: 'zijne gebreken zijn duisterheid en coquetterie d'esprit; zijne deugden, nieuwheid en rijkdom van gedachten, fijnheid en kernachtigheid van uitdrukking.'
2) 1838 p. 33.
3) Over *Lief en Leed* en over V.D. BRINKS kritiek schreef VERWEY enige mooie bladzijden in zijn *Leven van Potgieter* p. 223-230.
4) Brieven aan HUET I 126-7, 246, 298, II 196, 204: 'En nu hun zwijgen over mijne *Poëzy* - het zwijgen van de *Gids* over deze, gelooft Ge, dat het mij leed heeft gedaan, of leed doet? *U* heb ik gevraagd waarom Ge geen woord over de Aanteekeningen schreeft, *Uw* oordeel wenschte ik te vernemen, - het overige liet mij koel, zoo als mij in de dagen van v.d. Brink en van Geel dat der menigte deed.'

Nog eens *die* als lidwoord.

Ik moet de heer LE ROUX (zie vorige aflevering van dit tijdschrift, blz. 45) toegeven, dat ik mij te absoluut heb uitgedrukt, toen ik in *Taal en Letteren* (XVI, blz. 481) zeide, dat aan de Nederlandse schrijvers uit de 17de eeuw 't gebruik van *die* als lidwoord niet bekend was. Dr. BOSMAN haalde plaatsen aan uit scheepsjournalen en uit de *Statenvertaling* (daar vooral vindt men vele voorbeelden), de heer LE ROUX voegt er nog andere bij, alle ontleend aan geschriften uit het eerste gedeelte van de 17de eeuw, als de *Remonstratie* van OLDENBARNEVELT en 't *Moortje* van BREDERO. Hij verzekert, dat men zijn voorbeelden gemakkelik met tientallen zou kunnen vermeerderen. Ik wil het aannemen.

Maar niettemin blijf ik bij mijn mening, dat in Afrika *die*, als lidwoord, niet uit 'Patria' is meegekomen, en omdat het hier een kwestie van methode geldt, wil ik even aangeven waarom ik niet bekeerd ben.

1o. De Kaap werd in 1652 gesticht. Hoe vroeg en hoe snel men nu ook de vervorming van het Hollands stelt, men zal toch wel altijd moeten vragen bij 't beoordelen der herkomst van een bepaald woord: 'hoe was in Holland daarvan in de *tweede helft* der 17de eeuw de *gebruikelike* vorm?' en niet: 'welk overleefsel uit de middeleeuwen vindt men van het woord in kwestie gedurende de eerste helft van de 17de eeuw?'

2o. Nu verklaart Dr. B. VAN HALTEREN in zijn dissertatie, dat *die* als lidwoord reeds in de 16de eeuw minder gebruikelik werd en alle kenners der taal van de 17de eeuw, die ik raadpleegde, o.a. alle leden der redaktie van het Woordenboek, waren het met mij eens, dat *de* in de 17de eeuw, ook in de eerste helft, de gewone vorm is; hoeveel voorbeelden men nog moge vinden van *die*, hun aantal verzinkt geheel in het niet als men 't bij het getal der plaatsen vergelijkt, waar *de* staat. Men sla maar eens de tekst van BREDERO op.

3o. De grens tussen bep. lidw. en aanwijzend voornaamwoord is uit den aard der zaak vaag. In volksrijmpjes hoort men nog tegenwoordig wel eens *die* met *de* afwisselen, b.v.: 'Kon ik al *die* (of *de*)

mooie meisjes krijgen, 'k Zou ze aan een draadje rijgen', enz. Kan men (*Moortje* v. 141) '*die* fransoysche sieckt' niet opvatten als 'de franse ziekte, je-weet-wel'?

4°. Tegenover een verklaring die zich moet vasthouden aan een bepaald aantal plaatsen, waar een overleefsel van een vroeger spraakgebruik voorkomt, of waar we een aanwijzend voornaamwoord vinden, terwijl we een bep. lidwoord verwachten, staat de merkwaardige overeenkomst van gebruik in de zeemanstaal, die duidelike sporen van 't gebroken Portugees vertoont, zowel in 't Oosten als in 't Negerhollands. En is niet van veel betekenis, dat MENTZEL uitdrukkelik vermeldt, dat het Portugese aanwijzend voornaamwoord, *aquelle, aquella, aquillo*, vereenvoudigd tot het eenvormige *ackel*, in de lingua franca gebruikt wordt als bep. lidwoord (zie *Africana* II, in het *Tijdschrift voor Nederl. Taal en Letterkunde*, XXXV, blz. 21)? Op grond van deze overwegingen handhaaf ik mijn mening en ik vind daarbij steun in het oordeel der Neerlandici, die ik de zaak heb voorgelegd.

Nu ik over het gebroken Portugees aan de Kaap spreek, wilde ik graag de aandacht van de Taalgidslezers op een getuigenis vestigen, die in Holland misschien niet onder de ogen van velen is gekomen. In *die Brandwag* (jaarg. 1917, n°. 4 en n°. 5) vertelt de heer G.R. VON WIELLIGH, dat nog in de 19de eeuw 't Maleis-Portugees op de boerenplaatsen gehoord werd. 'So het ons nog in ons kindsdae ons Oupa Nikolaas von Wielligh, Dirk Stofberg en ou Aia Leentjie, 'n ou slavin, die taal hoor praat.' De grootmoeder van de schrijver, de derde vrouw van zijn in de 18de eeuw geboren grootvader, vertelde hem dat haar man van zijn slaven Portugees geleerd had en het met hen sprak, ook wel met zijn knecht of opzichter. De heer von Wielligh is geboren in 1859; 't verhaal omtrent zijn grootvader herinnert hij zich uit zijn prille jeugd, ongeveer uit het jaar 1865, en hij betitelt zijn, op verzoek der redaktie van *die Brandwag* geschreven, mededeling: *Die laaste snikke van Maleis-Portugees aan die Kaap*. Wat MENTZEL zo herhaaldelik verzekert omtrent de slaventaal der 18de eeuw, wordt hier door een nog levende bevestigd voor de negentiende eeuw. En toch hebben sommige bestrijders van mijn hypothese omtrent de invloed van 't gebroken Portugees 't langdurig bestaan van die taal in Zuid-Afrika betwijfeld.

D.C. HESSELING.

W.A. Winschooten's ‘Seeman’.

Bij het doorlezen van WINSCHOOTEN's ‘*Seeman*, behelsende een grondige uitlegging van de Neederlandse Konst, en Spreekwoorden.... die uit de Seevaart sijn ontleend,’ Leiden 1681, ontmoette ik nu en dan mededeelingen aangaande dialectische bijzonderheden betreffende Zuid-Holland, waarop ik hier wensch de aandacht te vestigen, als een kleine bijdrage tot de kennis van dat dialect, dat tot nu toe het minst is bestudeerd. WINSCHOOTEN was een Amsterdammer van geboorte, doch werd in 1659 als phil. stud. te Leiden ingeschreven, en later in 1668 als praeceptor der Lat. school aldaar. Verschillende benamingen van personen of zaken, die hem als Amsterdammer troffen, vermeldt hij zoo nu en dan met de bijvoeging dat ze Leidsch zijn. Het volgende lijstje heb ik opgeteekend:

Blz. 9. Een arbeider beteekend iemand, die swaar heffen en tillen moet gelijk Waagdraagers, *Kraankinderen*[1] (op sin Leids genaamd) en kruiers.

Blz. 11. Een *baalie*[2] werd hier te Leiden ook genoomen voor een leening: hij *leende*[2] of leunde (op sijn Amsterdams) op de baalie van de stoep.

Blz. 84. *Hoek* werd ook genoomen voor de hoek van de winkel een *hoekbank*: dog dat is Leids: waarvoor de Amsterdammers seggen: sitten in de winkel, sitten in de toonbank; vgl. blz. 364: dat nu een *Winkel* een *hoek* beteekend, dat leeren ons de Leienaars daagelijk, als sij vraagen, *wie sit daar in den hoek*? een *hoek* of *hoekbank*, een toonbank[3].

Ik heb hoek, dat is, ik heb al een Vis aan den *hoek* bijtende, dat

1) Zie het *Ndl. Wdb.* VIII, 32, waar plaatsen van ‘kraankind’ uit het *Placc. van Brab.*, het *Gr. Placaatb.* en een zuidndl. schrijver worden vermeld. In Brabant is het volgens Hoeufft, bl. 327 nog bekend. Het *Mnl. Wdb.* citeert een paar plaatsen uit Brugsche geschriften.

2) Volgens de citaten in het *Ndl. Wdb.* II, 918 komt balie in dezen zin vooral in Zuid-Nederland voor; zie ook V. WEEL, *Dial. v. West-Voorne* 86: *balie*, leuning. Het wkw. *leenen* wordt bij allerlei schrijvers aangetroffen, doch het znw. *leen* (leuning) is thans nog in Zuid-Nederland zeer gewoon (*Ndl. Wdb.* VIII, 1276).

2) Volgens de citaten in het *Ndl. Wdb.* II, 918 komt balie in dezen zin vooral in Zuid-Nederland voor; zie ook V. WEEL, *Dial. v. West-Voorne* 86: *balie*, leuning. Het wkw. *leenen* wordt bij allerlei schrijvers aangetroffen, doch het znw. *leen* (leuning) is thans nog in Zuid-Nederland zeer gewoon (*Ndl. Wdb.* VIII, 1276).

3) *Ndl. Wdb.* VI, 804.

de Leienaars noemen *hoop hebben* te weeten, om een Visjen te vangen (evenzoo blz. 87[1)].

Blz. 87. *Hoogers*, een schuit, die wat *hooger*, als een gemeene boere schuit opgeboeid is: voornaamelijk op de Maas, Lek en IJssel gebruikelijk[2)].

Blz. 170. Bij de Leienaars beteekend ook een *tuimelaar* een half kinnetje (gelijk van booter, ens.).

Blz. 194. Een *pontgaarder*, een maakelaar in het koorn op sijn Leids: de *pontkaamer*, op zijn Dantsiks, de schuur, of het pakhuis, daar al het koorn dat uit Poolen daar aan komt, opgeslaagen werd[3)].

Blz. 208. De *Choorsteeg*: het welk de eenvoudige Leienaars noemen de korssteeg.

Blz. 209. Rinkel noemen de Amsterdammers, dat de Leienaars een *cintel* noemen: te weeten een klein plaatje blik en daar een gat ingeslaagen[4)].

Blz. 216. *Geef het kind wat rust* (= slaapkruid) (seggen de Leienaars).

Blz. 237. Een *schort* noemen de Amsterdammers, dat de Leienaars noemen de *wagt*.

Waarschijnlijk wordt met dat *wagt* hetzelfde bedoeld als met den *wachtdoek* die vermeld wordt in BURCHOORN's *Nieuwe Wereld vol Gecken*, 54 (anno 1641):

> Dan het lichaam opgetooyt
> En met ruyckend' kruyt bestrooyt.
> Dan de borst-rock, dan het keursje
> Dan het gulde bondel-beursje
> Dan het pruyckjen wonder net
> Op haer kale hooft geset.
> Dan de wiecken, dan de stricken,
> Dan de plaesters, dan de quicken
> Dan de kettingh, dan de schraegh
> Dan de wachtdoeck, dan de kraegh.

1) *Ndl. Wdb.* VI, 1072 en Joos, *Waasch Idiot.* 296.
2) *Ndl. Wdb.* VI, 1023 en Joos, 295 i.v. *hoogaars*.
3) Vgl. ANT. V.D. GOES, *IJstroom*, 63: De graenvloot, die in ly daer achter blijft laveeren/ Koomt met de Dantsiker pontkamer ons vereeren; SEWEL, 646; HALMA, 512: *pontgaarder*, makelaar in koorn te Dordregt en te Rotterdam. In Dordrecht heet een makelaar in granen nog altijd een *pondgaarder* (zie *Taalgids* IV, 41).
4) Vgl. SEWEL, 718: *sintels*, rinkels, little gingling tin plates for boys to play with; HALMA, 513: *rinkel*, sintel van blik, koper of ijzer. Te Dordrecht noemt men *sintels* de stukjes blik die tot sieraad of tot geraas aan de hoepels worden vastgehecht (*Taalgids* IV, 43).

Mocht het door BOEKENOOGEN, 1179 vermelde *wagd, wacht*, vrouwenrok van zware stof, hetzelfde woord zijn, dan is dit woord dus niet speciaal Leidsch.

Blz. 238. De Leienaars hebben de gewoonte, dat sij de plaats daar de *schouw* leit bij uitneemendheid noemen het schoutje en in het besonder, *het Haagse schouw*.

Blz. 238. *Beschouwen* beteekend bij de katteker (= Katwijker) meisjes ontfangen, krijgen, maaken: hoe veel hebje van je vis *beschouwd*?[1)]

Blz. 243. *Schutten* als het van een *sluis* (op sijn Leids) of *schutsluis* (op sijn Amsterdams) gesegt werd.

Blz. 247. *Seil*.... een waatering, daar men bequaamelijk seilen kan: gelijk hier buiten Leiden de *seil* en de *seilbregge*[2)] haar naam daar van hebben. Vgl. ook bl. 206: *reggen* komt van *reg* of *rug*; gelijk *breg* hier tot Leiden gebruikt werd voor *brug*.

Blz. 262. Een sloop, dat van de Suidhollanders een *fluwijn*[3)] genaamd werd.

Blz. 307. *Taalie* beteekent (bij de Leienaars en andere) een sestiende deel van een el.[4)]

Blz. 308. Tot Leiden sijn ook ijsere pinnen, die sij noemen, *Barnevelds tanden*, om dat die in die tijden (gelijk bekend is) gebruikt sijn.

Blz. 351. Wang noemen de Leienaars een *koon*[5)].

Naast deze Leidsche woorden vermeldt WINSCHOOTEN verschillende Amsterdamsche.

Blz. 22. Soo seggen de Amsterdammers, *de bengel die luid*, dat is, het teeken werd met de bengel gegeeven, dat de Poort haast sal toegeslooten werden[6)].

Blz. 29. *Boejens*, de Keetens, daar men de handen en voeten der

1) Zie *Ndl. Wdb.* II, 1991.
2) Voor dezen fri. vorm met *e* zie TE WINKEL, *Gesch. der Ndl. Taal*, bl. 68; *Tijdschrift* XVIII, 168; Boekenoogen § 58. Blijkbaar is de vorm aan 't Strandhollandsch ontleend.
3) Zie Joos, 219; *Antw. Idiot.* II, 427; DE BO, 326; HOEUFFT, *Bredaasch Taaleigen*, 154.
4) Vgl. *Mnl. Wdb.* VIII, 10; V. WEEL, 147; *Taalgids* IV, 45 (Dordrecht); *Taal en Letterbode* V, 200 (Sliedrecht); SCHUERMANS, 709: *Antw. Idiot.* 1219.
5) V. WEEL, 115. In Zuid-Holland is dit nog het gewone woord. KILIAEN noemt het Hollandsch. In de 17de eeuw was *koon* ook in Amsterdam bekend, blijkens de uitdr. *iem. een koontje geven* (zie BREDEROO, *Moortje*, 715).
6) Vgl. den Amsterdammer JAN LUYKEN, *Bykorf*, 71: De bengel luid, de Poort wil sluiten.

misdaadigen meede vast boeid: en de plaats daar de selve sitten, werd daarom de boejen genaamd: gelijk de Amsterdammers seggen, *hij sit in die boejen* (= gevankenis)[1].

Blz. 38. Brug werd gebruikt van de Amsterdammers voor een houte oovergang, of *brug*; andere Hollanders gebruiken dit woord in ruimer sin, seggende sonder onderscheid een steene en een houte brug[2].

Blz. 49. De Amsterdammers hebben een spreekwoord, *hij is een Drent*, dat is, het is geen Man, die voortvaarende is[3].

Blz. 55. *Dweil* heeft in sommige Hollandse Steeden de naam van een Feil, waar van op Amsterdams, de vloer feilen[4].

Blz. 64. *Garnaat*, bij de Amsterdammers mijn Landslui *Garneel*[5].

Blz. 82. Op sijn Amsterdams beteekend het woord *hel* het Pakhuis, daar geslooke Koopmanschappen in bewaard worden.

Blz. 98. *Kabbelauw*, of *Kabbeljaauw* op sijn Amsterdams (blz. 137): leng is een soort *kabbelauw*[6].

Blz. 113. Een Amsterdamse *knuppelkoek*, die de gedaante van een knuppel heeft[7].

Blz. 116. *Kolk* werd in ruimer sin op sijn Amsterdams genoomen voor een spui, en uitwaatering: hier vandaan *kolksekoek*, dat is, die knuppelkoeken, die daar ter plaatse gebakken worden[8].

Blz. 129. *Ligtekoojen*, die de straaten als kruissen, bij de Amsterdammers *kruissers* genaamd[9].

Blz. 232. Waarom sommige pronkertjes (als bij gelijkenis tot Amsterdam) *schijtvalken* genaamd werden[10].

Blz. 273. *Spel*, of op sijn Amsterdams *spul*.

Blz. 287. *Steek' er om uit*: dat de Amsterdammers noemen: wat raaje? eeven, of, oneeven?[11]

1) *Ndl. Wdb.* III, 82; *Amsterdamsche Bijzonderheden* X, 7.
2) Zie VAN LENNEP op VONDEL XII, bl. 243; TER GOUW, *Amst. straatn.* 123.
3) *Ndl. Wdb.* III, 3290.
4) BOEKENOOGEN, 206, die meent dat feil een algemeen Ndl. woord is, wat ik betwijfel.
5) Zie de plaatsen in het *Ndl. Wdb.* IV, 299 vlgg.; vgl. V. WEEL, 99: *garnaat*; BOEKENOOGEN, 230: *garnaal*, daarnaast *garrineel* of *garreneel*.
6) Dit verschil blijkt niet uit de plaatsen in het *Ndl. Wdb.* VII, 803.
7) 'Iemand *knuppelkoek* (= slagen) geven' is in de 17de eeuw vrij gewoon (vgl. *Spreekwdb.* No. 1501).
8) Zie BREDEROO, *Moortje*, 893.
9) Synoniem was *kruisharing* en *kruishoer* (zie *Ndl. Wdb.* VIII, 435).
10) Vgl. o.a. BREDEROO, *Moortje*, 1795; *Sp. Brab.* 819.
11) Vgl. BREDEROO, *Sp. Brab.* vs. 458.

Blz. 295. Een *stompje* beteekend ook bij de Amsterdamse jongens een stuiver: *hoeveel heb je*? een stompje.

Blz. 297. Een *stooter*, het welk op sijn Amsterdams beteekend een Leidse vijfgroot of vijf vriese botjes: dat is halve stuivers.

Blz. 297. Een stop nu beteekend een tap, of op sijn Amsterdams een *deuvik*, waar mee' men een gat, daar men de kraan in steeken moet, toe stopt (zoo ook blz. 308)[1)].

Blz. 298. Soo seggen de Amsterdammer viswijven: *het is strandse vis*, dat is, die van sandvoord of wijk op see, aldaar seer vers gebragt werd.

Blz. 304. Een Amsterdams jongens loopje: *stutten loopen*, schaabullen, piereweien, ens.[2)].

Blz. 304. *Stuuren* beteekend ook bij de Amsterdammers senden[3)].

Blz. 321. Tweebak, op sijn Noordhollands.... ons gebrooke Neerlands *bisschuit*: dat in Suidholland bekender is: een *beschuitbakker*, ens.[4)].

Blz. 321. *Naa de Voolewijk vaaren*, parturire, een bekend spreekwoord bij de Amsterdammers[5)].

Blz. 339. *Vlootje*, een vlak tobbetje: de selve naam hebben die van de viswijven, daar sij tot Amsterdam haar bot voornaamendlijk op ten toon leggen[6)].

Blz. 339. *Vlot*: de Amsterdammers gebruiken dit woord in een bepaalde beteekenis voor dat *vlot* dat aan de rieviermarkt leit, waar langs de viswijven gemakkelijk aan haar visschuitjes kunnen koomen[7)].

Blz. 341. *Voorganger*, is een die ander *voor gaat*: want *gangen* zeiden de ouden voor *gaan*, waarvan het woord *gang* en nog heedendaags het Noordhollands seggen: *sij sijn gegangen*, dat is, *gegaan*.

1) Zie in het *Ndl. Wdb.* III, 2471 de plaatsen uit COSTER en BREDEROO, waaraan nog is toe te voegen *Moortje*, 951.
2) Zie *Spreekwdb.* N°. 2107.
3) Vgl. *Taal en Letteren* I, 216.
4) Voor *beschuit* zie *Ndl. Wdb.* II, 2004; in het Friesch kent men *twiebak*; in het Gron. *tweibak*; hd. *zwieback*. KILIAEN noemt *tweeback* Sax. Sicamb. Fris. Holl. De Dordtenaar V. BEVERWIJCK spreekt van 'beschuit ofte twee-back' (*Schat d. Ges.* 91*b*). De Zeeuw DE BRUNE kent ook *tueeback* (zie *Emblemata* 246), evenals de Amsterdammer P.C. HOOFT (*Ned. Hist.* 281; 390) en WAGENAAR, *Amsterdam* II, 431*a*: biscuit of tweebak.
5) Zie DE VRIES, *Warenar*, bl. 225; TER GOUW, *Amst. straatn.* 150-152.
6) Zie BREDEROO, *Moortje*, 698.
7) Zie BREDEROO, *Moortje*, 700.

Blz. 349. *Wak* of swakke stee' of plaats in het ijs: de Amsterdammers seggen een *wrak*[1].

Naast opmerkingen over het Noord- en Zuidhollandsch ontmoeten we nu en dan een enkele over het Dortsch dialect.

Blz. 36. *Bout*, een schaapenschouder, en bij de Dordenaars, een Endvoogel (evenzoo blz. 119)[2].

Blz. 71. *Groei* noemen de Dordenaars (naar de beteekenis van het woord *groejen*) jonge Visjes, die nog tot haar behoorlijke grootheid niet gekoomen sijn[3].

Blz. 110. *Kluiffok*, of lul op sijn dorts (evenzoo blz. 149)[4].

Blz. 196. *Prangen* noemen de Dordenaars alles bijsetten op een vaartuig, wat mast en kiel lijden kan: en alsoo teegen de wind in knijpen[5].

Blz. 259. Soo seggen de Dordenaars een *sleenaar*, waar voor de Amsterdammers seggen een sleeper.

Blz. 335. Het is een Dorts spreekwoord: *Heer, hoe wonderlijk vallen de soomervlaagen*!

Van *haai-baai* (hei-bei) beweert WINSCHOOTEN, 326 dat het Rotterdamsch is[6]. *Kalken* in den zin van: de borst met brandewijn smeeren gebruiken de Gouwenaars (blz. 99). Voor het goed Hollandsche huik zeggen de Brabanders *falie*[7] en ‘voor oover hoop leggen’ *bajaarden* (blz. 111)[8]. Een modderige poel noemen de Bossenaars een *peel, peellanden* (blz. 155 en 193). De Zeeuwen en de Vlamingen zeggen *weiken* voor het Holl. *weeken*. Als schoolterm vermeldt hij blz. 184: *iemand vast setten* (= iemand pal zetten). De Overijselaars noemen een kous een *hoos* (blz. 123). Ook enkele opmerkingen maakt hij over de uitspraak; zoo op blz. 166: *haaseneuten: okkerneuten: neuteboom*: hoewel ik beken, dat het hoffelijker is, een *noot* te seggen als een *neut*: dog soo spreeken de seelui; blz. 279: van *spoed* komt *spoeden*,

1) Volgens OUDEMANS VII, 977 gebruikt CATS dit *wrak* ook. SEWEL, 968 en HALMA, 796 vermelden beiden- *wrak*.
2) Zie *Ndl. Wdb.* III, 758; *Taalgids* IV, 30: *boutplukker* noemt men in Dord, wat men elders *poelier* noemt. OPPREL, 49: *bout*, eend, alleen nog in de samenstelling *boutschieter*, jager op eenden, ganzen, enz.; VAN WEEL, 91: *bout*, eendvogel.
3) *Ndl. Wdb.* V, 800.
4) KILIAEN: *lulle*, breede focke.
5) KLUGE, *Seemannssprache*, 625.
6) Zeker Zuidndl. (DE BO, 397), West-Voornsch (V. WEEL, 105), Leidsch en Dordtsch (bij J.V. BEVERWIJCK). Zie *Ndl. Wdb.* VI, 440.
7) Zie HOEUFFT, 147; JOOS, 212; V. WEEL, 98; *Taal en Ltb.* V, 193 (Sliedrecht).
8) *Ndl. Wdb.* II, 1542 i.v. *beiaarden*.

of liever naa de gemeene spraak *spoejen*: want dat is ons taal eigen, dat sij de D. in tijdwoorden, of gants weg werpt, of in een J. veranderd. Over de 'beweeglijke *s*' spreekt hij naar aanleiding van *sneb* naast *neb*; over de enkele en dubbele *o* bij *snot* naast *gesnooten*. Komt de regel in strijd met het gebruik, dan kent hij aan het laatste het hoogste gezag toe (blz. 283: dog het gebruik is hier in de baas). Bij *bakhuis*, de mond, maakt hij de opmerking dat de gemeene man seid: houd uuw *Bakkes*: dog die spreeken een ongeschaafde taal, gelijk sij selfs ruuw en ongeschaafd sijn[1]. Over zijn vele woordafleidingen zal ik niet spreken - waarde hebben ze niet, doch wel wil ik wijzen op het nut dat de lexicograaf van dit boekje kan hebben, waarin vele merkwaardige woorden vermeld staan of menig bewijsplaats, ouder dan in het *Ndl. Wdb.* is te vinden, zooals *aanbrassen, aandiepen, aandrogen, achterom loopen* (achter Engeland om varen), *afdammen, ankerage, assurant, blinker* (duin), *op de fatsen zijn, ondersteker, christoffel* (helper)[2]. Onder de letter *D* miste ik: *iemand een dageraad beloven*, 'iem. iets quaads drijgen'; *hooge bergen kunnen dalen; dagge* (endje touw), *deklood, deurslaagen* (gatschijf[3], *doffen*, slaan[4], *dolpen, dolbord*, terwijl de artikelen *deizig, dekken, dijker, doggersand, dogboot, dolgat, domp* (neus), *dragen, dweil* (zwabber), *draagband, draaikuil, draaireep, dregtouw, drenkeling, drentelen, dreumel, dril, drop, druif, druil, druiloor* uit WINSCHOOTEN konden worden aangevuld of nader toegelicht. Voor de topographie van Amsterdam zijn van belang: *dam*: hiervandaan heeft *den Amsterdamsen Dam*, of het Plein, voor het Stadhuis, sijn naam, om dat het scheid het IJ, en den Amstel; blz. 170: *het huis viel om*, en van sulk een *voorval* werd de plaats buiten Amsterdam aan den Amstel den *omval* genaamd; blz. 176: *overtoom*, dit beteekend bij uitneemendheid de plaats buiten Amsterdam, daar men na *het huis te vraag*, en vervolgens de Meer in naa Leiden vaart; blz. 169: Als je lang genoeg geloopen hebt, soo moetje eindelijk nog *weeder keeren*: voornaamendlijk alsje op soo een weg komt, als tot Amsterdam op *kattenburg*, die ook de naam van *keer weer*[5] daar van heeft;

1) Vgl. HOOFT, *Warenar*, vs. 1384 en *Ndl. Wdb.* II, 893, alwaar van dit onderscheid niets blijkt.
2) Een merkwaardige plaats, daar in dezen zin deze naam slechts éénmaal is aangetroffen (*Tijdschrift*, XXXI, 97) en niet in het *Ndl. Wdb.* is vermeld.
3) Lees *deurslaeger*?
4) In het *Ndl. Wdb.* staan alleen plaatsen uit hedendaagsche zuidndl. wdbb.
5) Vgl. STARING, *de Verjaardag* vs. 18, waar STARING aanteekent, dat *Keerweer* een naam is op de Westkust van Groenland; J. TER GOUW, *Amsterdamsche straatnamen*, bl. 116.

blz. 201: *Damrak* het welk doorgaans quaalijk van de inwoonders (mijn landslui) *den Ammerak* genaamd werd: het is die gragt (*rak*), die van het *ij* tot den *dam* loopt;[1] blz. 346: Te Amsterdam noemd men *de Waal* een plaats rondom met paalen afgeschooten, daar de groote scheepen voor storm, en ijsgang, veilig leggen: waarvan een *Waalredder*, een man, *die de Waal red*, dat is, op ruimd en klaar houd: weshalven het genoeg blijkt, dat men verkeerdelijk somtijds dit woord hoord veranderen in een *Waalridder*[2]; blz. 309: *Teertuin*, een afgesloote plaats, of werf, daar *teer* leit: en hier van bij de Amsterdammers: *de oude, de nieuwe teertuinen*[3]; blz. 210: De *Voole wijk*, het welk een veld is oover de rievier het IJ geleegen voor het dorp *buiksloot*[4].

Ten slotte vinden we bij WINSCHOOTEN aardige bijdragen tot de folklore, de zeden en gewoonten van ons volk. Zoo vertelt hij op blz. 47: Onbevaare maats, en al die geen, die haar eerste togt doen, moeten *gedoopt werden*: dat is, op seekere plaats, soo om de Noord, als om de West, van de nok van de Ree, in See loopen: dog dit ongemak is met'er tijd versagt: soo dat nu iemand daar van, door middel van een Drinkpenning, vrij gaat, en kan afgekogt werden. Over *eevenhouten* (kegelen) zie mijn artikel in *Tijdschrift* XVI, 318. - Blz. 127: Voorts werd het woord *kroeg* en *kroeger* bij Huis, en Scheepstimmerluiden, Metselaars, Smids, ens. genoomen: te weeten voor een vereering, die het Heerschap, of Schipper geeft als een Huis, of Schip ten naasten bij voltooid is: en dewijl om dat Geld gemeenelijk geen Land gekogt werd: soo gaan sij daar meede in een *kroeg*, en verteeren dat gesaamendlijk, selfs met de Vrouwtjes daar bij: en soo noemen sij die vroolijke Maaltijd: een *kroeg*, en het Duits[5] weesen selfs, *kroegen*[6]. Blz. 169: Het blaadje sloeg om: dat is de saak nam een andere keer: en voornaamendlijk heeft dit plaats bij de Vrouwtjes als sij een geruime tijd *in de twijfelmaand* geweest sijn, en dat het maar windeieren sijn. Blz. 292: de *lijmstang*, waar mee de gekken wel eer liepen, om voogeltjes te vangen:

1) Vgl. VONDEL, *Inwydinge van 't Stadthuis*, vs. 126: Het waterrack, dat, naer den Dam geheeten, allengs ten zuiden, van het Y, te rugge springt.
2) *Waalredder* wordt ook verklaard als als nachtwaker bij de openingen tusschen het paalwerk, dat de Waal afsloot.
3) Zie A. MARG. VAN GELDER, *Amsterd. straatnamen*, 140.
4) Zie DE VRIES, *Warenar*, bl. 225-226; J. TER GOUW, *A. straatn.* 150-152.
5) Vroolijk en in feeststemming.
6) D. WILLINK, *Amsterd. Arkadia* I, 321; *Ndl. Wdb.* VIII, 302.

gelijk men nu de kinderen wijs maakt, dat men de selve *wat sout moet leggen op de staart*[1]. Blz. 301: *strooi de bruid*! dit nu geschied bij ons met maagdepalm, tot bewijs van haar reinigheid: en derhalven is het een verwijt van oneerbaarheid, indien het gebeurd, en dat men *gekapt stroo* voor de bruids deur *strooid*[2]. Blz. 147: Alsoo men door het *luien van de klokken*, de luiden te saamen roept: gelijk in veel voorvallen gebruikelijk is: en in het besonder oover de dooden, als willende daar meede ieder indagtig maaken, dat hij meede behoorde te gaan, en het Lijk van de Ooverleedene de laatste eer aan te doen: en dit *luien*, God beetr! is heeden ten daage niet genoeg: maar de weereld is soo verbasterd, dat sij naauwelijks door dit *luien* kunnen tot haar pligt aangemaand werden: ten sij haar voor eerst en voor al bekend sij, dat 'er op het *geluid* van de Metaale: nog een *geluid* van Glaase klokken gehoord, en een digte stofreegen van goede vogt gevoeld sal werden[3]. Blz. 340: *Het is beeter menssen te voeren als varkens*: gelijk meiden, die als sij de kinderen iets voor kaauwen, haar selven alderbest seegenen[4]. Blz. 344: *Vuuren* beteekend ook, *vreugde vuuren ontsteeken*, het welk geschied oover eenige ooverwinning, of vreede, die verkreegen is, de gemeene man noemd het *victorie branden*[5]. Ook van het zoogenaamde ‘kweesten’ maakt WINSCHOOTEN blz. 200 gewag[6]: Queesten, noemen de Tesselse, en Vlielandse meisjes: met een vrijer uit haar kleeren te bed gaan, en hij booven op de deeken, en een venster van de kaamer oopen: het welk bij haar een soort van vrijagie is: dog die hier arg denkt, die vaart arg in 't hart: want dewijl het schijnt te koomen van een *quee*: dat is, een koe, die nooit kalf kan voortbrengen: soo is het wel te gelooven, dat dit nog een oud ooverblijfsel is van de oude en ronde eenvoudigheid. - Deze

1) Zie ook VAN VLOTEN, *Kluchtspel* II, 113.
2) Vgl. SCHRIJNEN, *Volkskunde* II, 244-245; DE ROEVER, *Van Vrijen en Trouwen* bl. 169; DE COCK, *Spreekwoorden en Zegswijzen*, bl. 357; TER GOUW, *Volksvermaken*, 538.
3) TER GOUW, *Volksvermaken*, 550-552; DE COCK, 129; SCHRIJNEN, I, 298.
4) Zie voor deze vieze gewoonte HOOFT's *Warenar*, vs. 1357: As icket dan sou kauwen beschuyt of angders wat, het aerde beetjen wod het hebben dat ick selver at.
5) TER GOUW, *Volksvermaken*, 428.
6) Zie *Ndl. Wdb.* VIII, 746-747, waar de plaats uit WINSCHOOTEN ontbreekt. Over het kweesten leze men N. DE ROEVER, *Van Vrijen en Trouwen*, bl. 105 vlgg.; L. KNAPPERT, *Het zedelijk leven onzer vaderen in de achttiende eeuw*, bl. 80; DE COCK, *Spreekwoorden*, bl. 208.

laatste verklaring is een proeve van woordafleiding, zooals men die herhaalde malen bij hem vindt.

Alles te zamen genomen komt het mij voor, dat WINSCHOOTEN's boekje niet alleen als spreekwoorden verzameling, maar ook om zijn woordenschat en als bron voor de studie van dialect en folklore ten volle onze aandacht verdient.

Amsterdam, 1919.
F.A. STOETT.

Aankondigingen en mededelingen.

In een keurig deeltje, gedrukt op mooi papier, met een vijftiendeeeuws Goties lettertype, deed Mej. Dr, C. CATHARINA VAN DE GRAFT een goede keuze uit de Middelnederlandse *Marialegenden* (Amsterdam - S.L. van Looy - 1918). De Inleiding (6 blz.) en de Aantekeningen (afzonderlik achterin geplaatst) zijn tot het nodigste beperkt; in de teksten is zo min mogelik van de Middeleeuwse overlevering afgeweken. Zonder een facsimile-druk te zijn, maakt deze luxe-uitgave dus uiterlik de indruk van een vijftiende-eeuws volksboek.

In de reeks *Paedagogische Vlugschriften* verscheen een paedagogisch-critische beschouwing van IDA HEYERMANS over *Onze jongeren en de moderne literatuur*[1]. De schrijfster ontwikkelt ernstige bezwaren tegen de stukken uit onze moderne litteratuur, die in onze schoolbloemlezingen aan jongens en meisjes in de puberteitsjaren voorgelegd worden. De voorbeelden ontleent ze aan de *Nederlandsche letterkunde* van LEOPOLD en PIK, *De bloeiende bongerd* van RENGERS HORA SICCAMA en POORT en *Een nieuwe bundel* van DE RAAF en GRISS. Bij de keuze van prozastukken worden ‘voor de literaire vorming onzer jongens en meisjes de meest primitieve paedagogische overwegingen aan den kant gezet’; onder de verzen is veel ‘dat slechts begripsverwarring aldus voor onze jongeren heeft kunnen kiezen en goedkeuren’. Wij moeten ons wachten voor al wat ‘in de moderne literatuur onze jongeren trekt in het moeras van somberheid, zelfverheffing, egoïsme en teugellooze hartstochten’.

1) Baarn - Hollandia-drukkerij - 1919. Prijs ƒ0.45.

Uit de tijdschriften.
(Januarie-Februarie.)

De Gids.

Febr. F. SCHMIDT-DEGENER wijdt een brede beschouwing aan *Rembrandt en Vondel*. Beide kunstenaars worden dikwels in één adem genoemd, en toch staan ze ver van elkaar. 'Hoe is zulk een geringe overeenkomst mogelijk?' De tegenstellingen, 'die twee eeuwen na hun dood nog zo duidelik spreken, bleven niet aan het oppervlak: ze zijn meer dan "een spel van toevalligheden". Het diepste onderscheid ligt in hun verhouding tot de religie. In biezonderheden gaat de schr. na hoe zij in hun tijd ze vreemd tegenover elkaar gestaan hebben, en welke hun verhouding was tot hun tijdgenoten. Zijn konklusie is, dat VONDEL, de "Barok-kunstenaar", geen partuur voor REMBRANDT was'. VONDEL's 'goed begrepen boodschap aan Holland betrof de mogelijkheden van het Hollandsche woord'; REMBRANDT richtte zich 'tot de komende menschheid'. 'Hun antagonisme is hoofdzakelik de oppositie van Holland en Vlaanderen'.

De Beweging.

Jan. MEA MEES - VERWEY beoordeelt de onlangs uitgekomen bundel *Gedichten* van AUGUSTA PEAUX.

Febr. Onder de *Eenzame Volzinnen* van ALBERT VERWEY zijn er verscheidene, die gedachten bevatten omtrent litteratuur, en in het biezonder over dichtkunst.

De Nieuwe Gids.

Jan. Uitvoerig polemiseert W. KLOOS in zijn *Literaire Kroniek* tegen JAN TE WINKEL's miskenning van de nieuwste Nederlandse letterkunde in zijn *Ontwikkelingsgang*.

Febr. W. KLOOS zegt in zijn *Literaire Kroniek*, na een lange inleiding, iets over de kunst van JOHAN DE MEESTER.

Elseviers Maandschrift.

Febr. H. ROBBERS beoordeelt een novelle van M. SCHARTEN - ANTINK (*Angelina's Huwelijk*) en de eerstelingen van twee romanschrijfsters, LITA DE RANITZ en ELISABETH VAN NIEUKERKEN, die beide ongunstig ontvangen worden.

Vragen van den dag.

Febr. A. DE COCK bespreekt op grond

van folkloristiese gegevens, de uitdrukkingen waar *Het haar van den hond* in te pas komt.

Vragen des tijds.

Jan. G. KALFF schreef een artikel over *Zuid-Afrikaansche Poëzie*, naar aanleiding van E.C. PIENAAR's bloemlezing, ‘met toewijding, inzicht en smaak samengesteld’. Hij deelt er allerlei uit mee, dat hem ‘trof door dichterlijke waarde of typeerende trekken’, en dringt er op aan ‘de banden met onze stamverwanten te versterken en vaster te knoopen’: dat kan ‘ons nationaliteitsgevoel bewaren voor enghartigheid en zelfvoldaanheid’.

Studiën op het gebied van godsdienst, wetenschap en letteren.

Jan. JAC. VAN GINNEKEN bestudeerde de *Taaltechniek van Boutens*. Hij begint met een onderscheid te maken tussen het ‘zangvers’ en het ‘spreekvers’. ‘Een der opvallendste verschillen tusschen moderne Nederlandsche poëzie en oudere van voor '80: is gelegen in de zangerigheid. De leiders der modernen waren nu eenmaal geen zangers. MARCELLUS EMANTS, JACQUES PERK, WILLEM KLOOS en ALBERT VERWEY maken geen zangverzen, maar spreekverzen. Daartegenover staan de hymnen van DA COSTA, de liedjes van DE GENESTET, de oden van SCHAEPMAN, en - ja, waaróm niet? - de cantaten van TEN KATE. VONDEL is bij lange na niet zoo zangerig als HOOFT en BREDERO en STARTER, en JAN LUYKEN vooral. VONDEL dicht meestal echte spreekverzen, al klinkt ook het zangvers hem soms luchtig uit de keel, maar POIRTERS' zang wint het van VONDEL gemakkelijk. Onze Middelnederlandsche epische poëzie is later bijna uitsluitend spreekvers geworden. Maar de Reinaert is bij wijlen nog zoo zangerig gebonden. Zoodra de poëzie de muziek gaat nastreven, is regelmatiger versmaat een eerste eisch. Ook daarom was men vóór '80 in de versmaateischen zoo overdreven streng. En daarom ook is, sinds MULTATULI het gepassioneerde praten in de kunst naar voren bracht, WILLEM KLOOS, daarom is ALBERT VERWEY, is vooral Mevrouw ROLAND HOLST in de versmaat zoo verregaand vrij. Het zangvers vráágt een zekere metriek. Het spreekvers antimetrie.

Wat is nu beter, het zangvers of het spreekvers?

Onmogelijke vraag. Vraag wat beter is: proza of poëzie! epiek of lyriek! Laten wij dus breed en wijs wezen, met te erkennen een diep verschil tusschen spreek- en zangverzen, en onderzoeken we de kenmerken en de schoonheden van beide.’

In de zeventiende eeuw was JAN LUYKEN ‘een en al zangerigheid’; thans zijn GEZELLE en BOUTENS ‘echte zangers van den bloede’.

In biezonderheden ontleedt de schrijver daarop de kenmerkende eigenaardigheden van BOUTENS' dichtertaal.

Onder het opschrift *Een leven van Guido Gezelle* bespreekt PADBERG waarderend het jongste boek van CAESAR GEZELLE.

De Beiaard.

Jan. B.H. MOLKENBOER doet in een uitvoerige bespreking de verdiensten uitkomen van STERCK's *Oorkonden over Vondel en zijn kring*, een 'studieus boek dat naast de artistieke kritiek en de psychologische analyse van VONDEL's dichtwerk, zoo'n reëele waarde heeft, dat de meest verfijnde genieter van den eigenlijken dichter het niet straffeloos zal mogen minachten.'

Stemmen des tijds.

Febr. J. PETRI, een bewonderaar van BOUTENS, vergelijkt deze dichter met ADAMA VAN SCHELTEMA in een uitvoerige studie: *Twee Hollandsche Dichters*. 'BOUTENS is de dichter van het maanlicht, SCHELTEMA is de zonnezanger.' Met tal van voorbeelden wordt deze mening verduidelikt: 'BOUTENS is altijd de dichter, hij heeft zijn eigen stijl, zijn eigen woordgebruik, hij bespeelt zijn beproefd en heerlijk instrument, overal moet hij belijden zijn dichterschap. SCHELTEMA is natuurlijker, meer ongekunsteld, meer zingend uit de rijkdom van het oogenblik, meer levend in de bezieling der impressie.' Bovendien is SCHELTEMA de dichter van de gemeenschapszin. 'Zoo komt hij ook tot zijne oproerige verzen, waarin hij zijn gemeenschapsgevoel geheel in het socialisme laat opgaan.' BOUTENS daarentegen 'is niet alleen klassicus door studie en aanleg, door het zuivere vormschoon en door het gebeeldhouwde woord, doch ook is hij in het denken van Hellas gedrenkt, vond hij in deze bewuste schoonheidsgedachte zijn tweede natuur.' Maar daardoor 'staat het devote middeleeuwsche hem ver', zodat b.v. zijn *Beatrijs* 'geheel het naieve, devote en vrome van het middeleeuwsche mist.'

Van onzen tijd.

4 Jan. De bundel *Poëzie van Dr. Schaepman*, verzameld door JULES PERSIJN, wordt door C.R. DE KLERK besproken onder het duidelike opschrift; *Een hulde, maar geen eerherstelling*. Met alle waardering voor veel goeds in deze verzameling, acht hij de schoonheidswaarde overschat.

18 Jan. In het slot van zijn artikel *Een hulde, maar geen 'eerherstelling'* neemt C.R. DE KLERK Prof. TE WINKEL in bescherming tegen 'de jongensachtige en stijllooze Kroniek' die KLOOS over zijn *Ontwikkelingsgang* schreef. Daarop keert hij terug tot PERSIJN's Schaepman-bundel, die z.i. als 'eerherstelling' weinig zin heeft. Daarvoor is b.v. PERSIJN's waardering voor SCHAEPMAN als klink-

dichter te onkrities. Het gelukkigst gekozen is het slotgedicht *Frans Hals*, van 1900, vroeger reeds door MARIA VIOLA geprezen. ‘Eigenlijk volstaat het afdrukken van één zoo'n gedicht om, als er te rehabiliteeren zou vallen, den maker als dichter te rehabiliteeren.’

1-15 Febr. C.R. DE CLERCQ publiceert een fragment uit een lezing: *Tot een moderne Vondelbeschouwing*, waarin hij voornamelik ‘VONDEL's verhouding tot de klassieke oudheid en tot de beeldende kunst zijner dagen’ behandelt.

Den Gulden Winckel.

Jan. N. ROST publiceert een vraaggesprek: *Bij Herman Poort*. - H.C. MULLER bespreekt *Een onwaerdeerlycke vrouw* van J.A. WORP.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde XXXVIII, afl. 1.

J.W. MULLER publiceert een *Fragment eener zestiendeeuwsch Nederlandsche spraakkunst* (1568), dat slechts in afschrift bewaard is. Is dit wellicht - vraagt de uitgever - ontleend aan de niet voltooide spraakkunst van COORNHERT? ‘De uitwendige gegevens, de geest en de stijl, de taal en de spelling van dit fragment schijnen mij met die gissing eer te strooken dan te strijden. Wij vinden hier, dunkt mij, denzelfden koelen, klaren, manlijk-wijsgeerigen betoogtrant, denzelfden stevigen, welberaden zinsbouw, die wij van COORNHERT, ook uit zijn genoemde Voorreden, kennen.’ In elk geval is deze *Voorreden van de noodich en nutticheit der Nederduytscher Taalkunste* een merkwaardige renaissance-getuigenis: ongetwijfeld was de opsteller een geestverwant van SPIEGHEL en JAN VAN HOUT. Bij hem vindt men hetzelfde ontwakende taal- en volksbesef, ondanks den hoogen eerbied voor Romeinen en Grieken, dezelfde nationale trots, dezelfde paedagogische strekking, ten slotte hetzelfde purisme, dat wij ook in de jongere Twespraack en de andere taalkundige geschriften van dien tijd plegen te vinden. Alleen verheft de nadrukkelijke kenschetsing der letters, als slechts dienende om de klanken der taal aan te duiden, het stuk zelfs een eind boven menig later gewrocht der zeven- en achttiendeeuwsche ‘spraakkunstenaren’, waarin aan die letters een ‘onevenredige betekenis en waarde wordt toegekend.’ - A. BEETS schrijft over *De drukkerstermen smout, smoutwerk enz*. Hij vond als grondbetekenis van smout (Hd. ‘Speck’): voordeel. Merkwaardig is dat deze drukkersterm door Nederlandse zetters in Engeland ingevoerd is, met gewijzigde betekenis. - G.A. NAUTA verklaart de uitdrukking *Ben je zestig*? uit het Jodenduits (*gesjechtigd*, verwant met *gesjochten* en vermoedelik ook met *sjoeg* = onfris). Achter *schoelje*

zoekt hij het Jodenduitse *sjuol* = vos. Ook *ravotten* komt z.i. via het Jodenduits uit het Hebreeuws. - G.G. KLOEKE brengt nogmaals *Het aandeel van Willem en Aernout in den Reinaert I* ter sprake, om tegenover FRANCK en MULLER de prioriteit van het eerste gedeelte te betogen. De scheiding tussen de beide delen zoekt hij verderop, n.l. omstreeks vers 1892. Het ontstaan stelt hij zich aldus voor: 'AERNOUT heeft een aanvang gemaakt met de vrije vertaling der eerste Fransche branche, maar door eene of andere omstandigheid, misschien doordat hij midden in zijne werkzaamheden gestorven is, heeft hij het gedicht niet kunnen voltooien.' Willem deed moeite om de Franse bron te vinden, maar slaagde daarin niet of ten dele: 'hij heeft het gedicht blijkbaar zelfstandig voltooid.' Daarna onderzoekt de schr. of Willem het werk van AERNOUT gewijzigd heeft, en komt op stilistiese gronden tot de gevolgtrekking, dat zeer waarschijnlik vs. 1524-1641 een invoegsel van Willem bevatten. Juist dit stuk komt in het Franse origineel niet voor. De aanwijzing van deze interpolatie is tevens een bewijs voor de prioriteit der eerste helft van het gedicht. - A. SCHILLINGS levert een *Bijdrage tot de geschiedenis van de rijmlooze poëzie in Nederland gedurende de zeventiende eeuw*. Hij wijst op een gedicht van JAN VAN HOUT, het betoog van ABRAHAM VAN DER MIJLE in zijn *Lingua Belgica*, een vertaald fragment van HUYGENS, de alexandrijnen van HOOFT, de verdediging van G. BRANDT en de zonderlinge proeven van CONRADUS GODDAEUS.

Neophilologus IX, afl. 2.

S. ERINGA geeft een bijdrage over *Les premières manifestations de la renaissance dans la poésie lyrique néerlandaise* (*1544-1555*): hij spreekt over de eerste rederijkersvertalingen van de klassieken, de mythologiese toespelingen in het *Antwerpsch Liedeboek*, de invloed van de Italiaanse schilderkunst op het gevoel voor vrouwelik schoon, en de *Diversche Liedekens* van MATTHIJS DE CASTELEYN. - P. VALKHOFF toont ons ELIE LUZAC als de bestrijder van ROUSSEAU's denkbeelden. - A.G. VAN HAMEL vindt in de uitgave van *Tondalus' visioen en Patricius vagevuur* aanleiding tot een aanvullend artikel over 'de Keltische, bepaaldelijk Iersche, wortels, waaruit de beide geliefde legenden der Middeleeuwen opgeschoten zijn.' Onder de boekbeoordelingen is er een van E. BERNEISEN's boek over *Hoffmann von Fallersleben als Vorkümpfer deutscher Kultur in Belgien und Holland* (1915) door H.W.J. KROES. De titel is misschien aan oorlogspsychose toe te schrijven, maar 'het boek vertoont daar overigens geen sporen van' en tekent ons HOFFMANN als een belangrijke figuur in de geschiedenis van de Nederlandse filologie.

Museum.

Jan. J. PRINSEN J.Lz. prijst N. VAN DER LAAN's uitgave *Uit Roemer Visscher's Brabbeling*, maar is teleurgesteld dat de uitgever niet 'meer en vooral ruimer, met guller hand gegeven heeft.' Waarom niet een volledige uitgave? Aan het slot geeft hij enkele kanttekeningen bij de toelichtende noten.

School en Leven.

No. 18. N.C. MEIJER DREES ontwikkelt *Bij de zevende druk van Poelhekke's Woordkunst* zijn bezwaren tegen dit bekende leerboek. Hij ziet daarin 'een voortdurende strijd tussen romantiek en dogmatiek' 'De smaak en het inzicht van POELHEKKE botsen voortdurend tegen de tralies van de dogmatiek.' In het biezonder trof hem dit in het hoofdstuk over het Vers, maar ook in dat over Plastiek. Daar 'verdwijnt het eigen inzicht soms onder het overgeleverde.' De schr. betreurt dit te meer, omdat dit boek tal van bewijzen geeft van 'getrouwe overgave aan de schoonheid, van een waarderingsvermogen, blijkende uit de mooie voorbeelden en aanhalingen.'

No. 21. Het eerste deel van N.C. MEIJER DREES' artikel over *Voortgezet Taalonderwijs* heeft tot opschrift: 'Van TERWEY tot VAN WIJK'. De schrijver wijst op de invloed van *Taal en Letteren*, waardoor het objekt van waarneming voor de schoolgrammatika veranderde. 'Wat een vooruitgang sinds TERWEY!' Eerst kwam HOLTVAST, maar de grote verbetering bracht VAN WIJK, al is zijn boek 'voor de hoofdakte toch zeker veel te zwaar.'

No. 22. Het tweede gedeelte van dit artikel handelt over *Van Wijk en Tinbergen*: vooral de *Spraakkunst* van de laatste wordt wegens de praktiese inrichting geprezen als 'een sappiger soortgenoot van HOLTVAST', uitstekend bruikbaar voor de onderwijzersopleiding. - K. TEN BRUGGENCATE zet zijn denkbeelden uiteen *Over onderwijs in de letterkunde*. - A. JAGER schrijft over *Klank- en schriftbeelden der werkwoordelike vormen*, om te betogen dat men hier geen traditionele grammatiese 'definities' en 'regels' te hulp moet roepen, maar vertrouwen op de macht van de analogie-werking, ook bij de schriftbeelden.

No. 24. In het laatste artikel *Voortgezet Taalonderwijs* ('Van HEERINGA tot ACKET') spreekt N.C. MEIJER DREES over stijlstudie: tegenover 'een antikiteit als HEERINGA' prijst hij ACKET, met zijn 'belangstelling in de wijze waarop in de taaluitingen ontstaat het treffende, het pakkende, het warme, het levende, het echte.' 'Zulk onderwijs is literatuuronderwijs. Of althans voorbereiding daartoe.'

No. 25. Naar aanleiding van een opmerking van CASIMIR schrijft A. JAGER nog eens over *Het toepassen van regels*.

C.D.V.

Pallieter.[1)]

Iedereen, die 't boek gelezen heeft, werd blij getroffen door de juichende blijheid, zich uitende in de heerlijke natuurbesEchrijvingen, maar is onbevredigd gebleven: 't boek heeft geen inhoud.

Vreemd deed verder velen aan, de tegenstelling van de gevoelvolle aesthetische natuurbeschrijving en het onaesthetische van vele handelingen. Want: Pallieter is toch een vreemde molenaar, hij werkte zelden, vertoonde een bewegingsdrang, trok maar uit, smulde op onrustbarende wijze, terwijl ''t zweet in zijn telloor lekte', alsof dit het hoogste levensdoel van den blijden mensch is. Van geest bij Pallieter geen spoor, evenmin van plicht.

Men vond 't boek vreemd, de natuurbeschrijving prachtig en men vroeg den schrijver, wat hij met 't boek bedoeld heeft en wat er toch verder met den wegtrekkenden Pallieter gebeurd was. Men was nieuwsgierig hoe 't zoo'n interessante plichtlooze man verder wel gegaan zou zijn.

Wij hebben niemand gesproken, die eigenlijk Pallieter zoo goed begrepen heeft, dat het hem volkomen duidelijk was, wat de schrijver bedoeld heeft.

Logisch gevolg, dat men snakte naar een verklaring van het ontstaan van het boek van den schrijver zelf. En die hebben wij nu gehoord en gevoeld, want wij hebben met den overgevoeligen schrijver medegeleden, medegejuicht, toen hij ook Deventer met een bezoek vereerde. Want sedert het najaar 1918 heeft de auteur in verschillende plaatsen in Nederland een voordracht gehouden over 'Het ontstaan van Pallieter'.

Zijn moeder, die zielsveel van 'Teekje' hield, gevoelde, dat 't niet goed was met hem.

Zoo verhaalde ons de schrijver in zijn boeiende rede te Deventer.

En de lichamelijke verschijnselen: slapeloosheid en sterke vermagering, pleiten zeer zeker voor geen volkomen gezonden staat. Den psychiater moet in het boek getroffen hebben de allesoverstemmende,

1) Van FELIX TIMMERMANS, 5e druk, uitgever P.N. van Kampen en Zn., Amsterdam.

geweldig juichende, blijde drang naar beweging, zonder diep doordachte handelingen, naast de uitdrukkingen, die getuigen van lichte ethische defecten als daar zijn: het lustgevoel bij zijn naam urineeren in de sneeuw, bij 't naakt paardrijden en Marijke naakt te paard zetten, bij het 'in diep zielsgenot fonteintjes omhoogspuiten, die nederkletsten op zijn blinkende buik', verder bij: 'en de borst van Stans zwabberde en waggelde mee met de lachschokken van haar dik lijf', of 'Charlotte zoodanig lachte, dat zij in haar rokken waterde'.

Deze neiging tot exhibitionisme, tot erotiek, is karakteristiek voor de manische gemoedstoestand.[1)] Eerst had de auteur Marijke heur haar voor Pallieter los willen laten maken, maar deze erotische handeling vond de schrijver zelf later te kras, zooals hij ons in zijn voordracht vertelde. Hij wijzigde herhaaldelijk zijn manuscript, hetwelk oorspronkelijk belangrijk grooter was. Wij krijgen den indruk van een zolder met stapels papieren! Hij heeft blijkbaar met veel moeite zijn gedachtenvlucht gekortwiekt. Want daar is ongetwijfeld een zekere gedachtenvlucht, naast een nivelleeren van den gevoelstoon, die zoowel hoogere als lagere voorstellingen pleegt te vergezellen, als plicht, vaderlandsliefde en smakelijke spijzen.[2)]

Daar staat een impulsief dadenmensch met een overtolligheid in eten, in vruchtbaarheid, geboorte, die verwondering baart; Marijke krijgt me daar eventjes een drieling!

Pastoor zei: 'doe zoo voort' en Pallieter riep: 'da beloof ik oe'! Marijke haalde twee dikke malsche borsten te voorschijn. Pallieter en de pastoor dronken hun zesde flesch schuimwijn.

1) De z.g. manische gemoedstoestand is gekarakteriseerd door een vroolijke stemming met verhoogd gevoel van welzijn, van meer te kunnen presteeren dan normaal, met neiging tot grootheidsdenkbeelden, plannen maken, met verhoogde afleidbaarheid, met een grootere bewegelijkheid, gepaard aan een zekere onsamenhangendheid, doelloosheid in de gedachtengang naast een ethische daling en een op de voorgrond tredende erotiek. De lijders vertoonen een gedachtenvlucht, springen van de hak op de tak, missen daardoor diepte van inzichten en gedachten.

2) Bekend is de associatie, gedachten verbindingsproef van ISSERLIN, waarvan wij onder elkaar stellen de melancholische en manische associaties, waarbij opvallend zijn de veelvuldige associaties met zintuigelijke prikkels in den laatsten toestand, naast de vele klankassociaties.

	Inwendige associaties.	**Uitwendige associaties.**	**Klank-associaties.**
Depressiestadium	81 %	17 %	1.9 %
Manisch stadium	18 %	81.5 %	22.3 %

Daar is een ontbreken van plicht en goede tijdsoriëntatie. Pallieter blijft maar 's nachts weg; hoe thuis 't bedrijf zonder hem gaat, vernemen wij niet. Daar is ook verlies van 't vermoeienisgevoel. Pallieter, de juichende, de beweeglijke is nooit moe. Hij is een klank- en kleurenwellusteling, die in zijn romantiek streeft naar genot, naar de natuur en wars is van alle conventie. Zoo treft ons dan de theosophische periode met kloosterafzondering, wanhoop met een angst voor 't leven als een intensieve verinnerlijking en de Pallieterperiode als een bijna uitsluitende vluchtige associatie naar buiten, naar de natuur, met een opvallend ledige innerlijkheid. Want daar is zeer weinig geest bij Pallieter. Vooral karakteristiek voor de manische stemming is steeds een zekere daling van de geestelijke productie, een oppervlakkigheid, die afsteekt tegen den dieperen geestelijken inhoud bij het depressieve stadium.

Hier vindt men dus een beschrijving van de juichende natuur in de manische periode, met weinig geestesinhoud, weinig plichtsgevoel, tegenover de diep ingedachte vraagstukken op theosophisch gebied en op 't gebied van spiritisme, mesmerisme en andere ismen in de depressieperiode.

Het niet volkomen normale van de z.g. ernstige tijd, is bewezen, doordat de auteur niet boven zijn depressieve gedachten kon blijven, maar ‘zich er in verdronken vond’, hij er zoo geheel onder geraakte, dat ‘de mantel van de peur de vivre hem bedekte’, zooals hij ons verhaalt. In deze periode, waarvan hij in zijn beschrijving nog grieselt en rilt van den duivel, schijnen hypochondrische, maar hebben ongetwijfeld wellicht slechts lichte religieuse zondewaanvoorstellingen (zoo veelvuldig in deze periode) hem beheerscht. Waarom ging hij anders juist in een trappistenklooster? Hij kon blijkbaar zijn stemming niet meer beheerschen. Hij noemt zich zelf lijdende aan een ziekte, zooals GOETHE het noemt, waarvan ‘ik niet kon genezen’.

Evenmin beheerschte hij zijn Pallieter volkomen, want hij zelf is bedroefd als hij hem beschrijft, maar 't was of een blije kerel in hem 't deed, een soort verdubbeling der stemming. In alle gevallen is 't een stemmingswisseling, die dergelijke toestanden typeert.

Pallieter beheerschte den auteur.

Evenmin is Pallieter vrij van overwaardige voorstellingen; hij, de sterke, nooit ziek, tegen regen en koude bestand, eet geweldig mee van een speenvarken en honderd meters worst en wat al niet meer, terwijl toch ergographisch vaststaat, dat in zulke manische toestanden de groote prestatie slechts een denkbeeldige is. Zoodat ook hier geen overeenstemming met het werkelijke mogelijk is. Het fantastisch eetvisioen is een droombeeld gelijk.

In deskundige kringen werd tot in den laatsten tijd het standpunt ingenomen, dat slechts van een ziekelijke storing op zedelijk gebied in 't geestesleven gesproken mag worden, indien er ook verstandelijke stoornissen aantoonbaar zijn. Tegenwoordig heeft men ingezien, dat zedelijk gevoel ontbreken kan, zelfs bij hooge verstandelijke begaafdheid (KRAEPELIN, psychiater in München), alzoo bij groote artiesten. Hoe grooter geest, hoe grooter beest!

Dan kunnen bevatting, oordeel en geheugen ongestoord zijn, terwijl er een zedelijke ongevoeligheid, onverschilligheid bestaat.

Evenzoo is 't gesteld met de stemmingen. Geheel buiten 't verstand om, kan men stemmingsafwijkingen vinden van de melancholische, de zwaarmoedige, tot de overblijde manische stemming toe. Zoude hierin niet een verklaring te vinden zijn voor 't feit, dat sommige artiesten slechts in enkele dergelijke perioden van hun leven een meesterstuk geproduceerd hebben! Bij manische overblijde toestanden ziet men nu een stoornis in het zedelijk gevoel, welke van een geringe, nauwlijks merkbare daling, tot een groote onverschilligheid kan reiken. Dat is juist het gevolg van het vervlakken der gevoelens. Men wijt dergelijke toestanden dan eerst aan bepaalde ontwikkelingsstoornissen, wanneer zij blijvend zijn, ook in de andere genoemde perioden, hetgeen hier dus niet het geval is. Overigens gaan de grenzen van 't normale zoetvloeiend in 't abnormale over.

Een der methoden van beoordeeling is de biografie, de levensgeschiedenis of ziektebeschrijving door den artiest, zoo meesterlijk ons geschonken (introspectieve methode der psychologie).

Wanneer wij de boeiende, gevoelvolle zielsbeschrijving van TIMMERMANS nagaan, als hij 't ontstaan van Pallieter vertelt, dan treft ons het voorkomen van drie verschillende phasen: 1°. de melancholische, waarin hij verdronken in een zee van ismen, door zijn theosophische studies, gebukt onder ‘la peur de vivre’, zich in wanhoop afzonderde en in een trappistenklooster de eenzaamheid zocht. Toen schreef hij de ‘Schemering van den dood’, een griezelig boek. Deze phase verbleekte, om langzaam over te gaan in een toestand, waarin hij de rust van het Begijnenhof zocht, waar hij aan een ernstige lichamelijke ziekte ten prooi was.

Intusschen kwam de 2^{e} phase, waarin zijn stemming omsloeg in een overblijde drang naar licht, klank en kleur.

‘Een vierkant vlak zonlicht’ op zijn ziekbed, ‘kladdekes van koleuren’, blauwe en roode hyacinthen van Charlotte deden hem jubelen in vervoering; hij bad God ‘een knoop in hem te leggen’ om zich in de maalstroom van licht en geuren, van lente en natuur,

te kunnen werpen en te genieten, niets dan genieten van alles wat 't leven biedt, hoe onbereikbaar ook.

Is dat niet het hypomanische[1)] van de romantiek?

Toen beeldde hij zich in zijn brein het symbool van den natuurmensch, Pallieter, af, zoo duidelijk en levendig, dat hij 't vasthield. Toen was ik nog ‘bedroefd’, maar 't was of een ‘blije kerel’ (de manische stemming) in mij Pallieter beschreef, hoorden wij hem zeggen. De naam werd langs den weg van klankassociatie, klankverbinding, gevonden.

Kobots of Palli, een klank naar de natuur, zeide hij tot zijn vriend, die naar den naam van den held vroeg; wel ja, Pallieter zal hij heeten!

Een naam zonder inhoud of verbeelding, een *klank*.

Daarop volgde de 3^{e} phase, de bezonken rustige stemming van den artiest, die vrede heeft gevonden voor zijn gemoed en geest. Zoo uiten zich de manisch-depressieven, himmelhoch jauchsend, zum Tode betrübt.

Het was in deze periode, dat wij 't groote voorrecht mochten hebben van dezen begaafden auteur zelf de levendige beschrijving te vernemen van zijn Pallieter, die nu verre weg is getrokken met zijn Marijke, omdat in zijn land een spoorweg kwam, de Nethe gekanaliseerd zou worden, zijn hof er heelemaal zou invallen en dus de natuur verstoord zou worden. ‘Alzoo vertrok Pallieter, de dagenmelker, uit het Netheland en ging de wijde schoone wereld in, lijk de vogels en de wind.’

Waarheen? vraagt 't publiek. Dat weet de auteur zelf niet. Hij kon Pallieter niet volgen, omdat de Pallieter-periode is afgesloten. Pallieter *is* af, want hij is de gepersonifieerde ridder van de vroolijke manische figuur, evenals ‘de schemering van den dood’ de ridder van de melancholische, de droevige figuur vertegenwoordigt.

Tegelijk met de periode is Pallieter gestorven.

TIMMERMANS kon dus Pallieter niet ‘afmaken’, omdat de manische phase voor hem voorbij was. Pallieter is een stemmingsbeeld.

Het zij verre van ons Pallieter als een zielszieke te willen beschouwen, daarvoor staat hij o.i. te hoog, is de figuur nog te veel beheerscht. Maar dat hij op de breede grens der genialen naar de zieken staat, meenen wij te mogen aannemen. Hoevele kunstschatten danken wij niet aan dergelijke manische of melancholische perioden in 't leven van den artiest, vooral in de romantiek.

1) Hypomanisch is een overgangsvorm van normaal tot 't manische.

De periode van Pallieter speelt zich af in de volrijpe puberteit, met haar ‘Sturm und Drang’, welke in botsing komt met de conventioneele, onvrije wereld. In het zoeken naar het schoone, in het hartstochtelijk verlangen naar de natuur, in zijn erotiek, in de zucht zich vrij te maken van het conventioneele, hetgeen hij realiseert in zijn genotvolle tocht in een vliegmachine, los van de aarde, daarin ligt zonder twijfel *romantiek*.

Maar in de laag bij de grondsche prestaties van Pallieter, in zijn te kort aan innerlijkheid, zijn te veel aan uiterlijkheid, met zekere ethische defecten, (hij treedt buiten de ethiek, is vulgair: een scheet in een flesch!) ligt een beperking van de artistieke geestelijke waarde.

Dit wordt o.i. verklaard door 't te veel manische van de stemming, waaronder de productiviteit lijden moest, 't geen naar 't ziekelijke wijst. Iedere romantiek is hypomanisch, doch beheerscht en doelbewust, al moge 't uit de verte wenkende doel onbereikbaar, denkbeeldig zijn, als de ijle, blauwe lucht.

Meestal zal men de plicht erin moeten zoeken, maar geheel ontbreken mag zij toch niet. Want de romantiek mag wel boven de ethiek, *boven* 't conventioneele, maar daar niet *buiten* staan. Zij moet een andere, hoogere ethiek kunnen geven. En dit is niet in strijd met de opvatting van een mindere geestelijke prestatie bij den manischen toestand, omdat dit te kort gedekt kan worden door het te veel, als eigenschap van artiesten en genieën. Daalt een ‘te veel’, dan kan het nog het ‘gemiddelde’ overtreffen.

Elk mensch heeft zijn manisch en depressief stadium in meerdere of mindere mate, evenals de natuur haar zomer en winter, afhankelijk als deze stemmingen zijn van inwendige constellatie, van de natuur en het wereldgebeuren rondom ons.

Alzoo beschrijft de groote Duitsche psychiater KRAEPELIN[1)] ons een stemmingsgedicht van een zijner *manisch-depressieve* patiënten, waarin men beide stemmingsuitingen tegelijk aantreft, in denzelfden geest als de ‘blijde kerel’ in den bedroefden auteur van Pallieter, maar hier beslist ziekelijk.

> So gern möcht ich nun offen sein,
> Doch längst hab ich's gefühlt,
> Nur ich empfind', wie 's wühlt.
> Das Leiden, das ich hab' in mir,

1) Psychiatrie von Dr. EMIL KRAEPELIN, Professor an der Universitat Munchen, 8e Auflage, III band, pag. 1247.

O Gott, ich frag', warum;
Das weiszt Du nicht, ich gab es Dir.
Und Du fragst noch so dumm.

Der Himmel ist blau,
Das Wetter ist schön,
Herr Professor, ich möchte spazieren gehn.

Een ieder leze in deze sombere tijden FELIX TIMMERMANS' Pallieter, de blijde, die niet aan artistieke waarde heeft verloren, nu wij gemeend hebben hem een wijle in het psychiatrisch zoeklicht te hebben mogen plaatsen.

D e v e n t e r .

Dr. LE RÜTTE.

Hoefklinker.

In GORTER's *Verzen* (bl. 30) lezen we:

Groene ruiters gaan in draf,
rappe *hoefklinkers* hoogten af,
avondhoogten.

Duidelijk is 't, dat met die 'hoefklinkers' *paarden* bedoeld zijn. Het is niet onwaarschijnlijk, dat GORTER hier het Vergiliaansche woord *sonipes* (= klinkvoet) uit de *Aenëis* (IV, 135) voor den geest heeft gezweefd, een dichterlijke, zeer passende naam voor het dier, waarvan dezelfde dichter (Aen. VIII, 596) in een om zijn teekenend rythme (een reeks dactylen om de galop in 3 tempo's aan te geven) bekend geworden regel zegt, dat 'zijn hoef met viervoet-geluid den mullen grond beukt'.[1)]

GORTER's woord *hoefklinker* is niet mooi, het is een hapax eirèmenon (d.i. slechts éénmaal gebruikt woord) gebleven; het *Nederl. Woordenboek* geeft 't niet op.

'Klepper', dat zeer goed voor vertaling van *sonipes* kan doorgaan (= maker van een klappend geluid) en dat o.a. door VONDEL in zijn Vergiliusvertaling (zoowel in de proza- als in de rijmvertaling) gebezigd wordt, is veel mooier en dit woord heeft althans in de dichtertaal burgerrecht verkregen.

G.A. NAUTA.

1) Vgl. bij AESCHYLUS: *πεδιοπλόχτυπος*, d i. den grond doende dreunen, ook van paarden gezegd.

Woordgeslacht als eenheidsgraad.[1)]

I.
Vrouwelikheid = Zwakke Eenheidsgraad.

Het vnw. *ze* kan een veelheid aanduiden: *tafels, volk, de Entente*, bv.: *Maar de* **Entente** *gelooft niet in de oprechtheid van de partij van Trotsky*. **Zij** (lees: *ze*) *zien er in verraders en woordbrekers*. (FR. V. EEDEN in *De Amsterdammer* 12-1-'18). - *De politie moest* **ze** *nog wegdoen*, **het volk** (uit een gesprek).

Behalve 'n veelheid kan het vnw. *ze* 'n vrouw aanduiden; ook nog 'n stof, bv. *thee*, of 'n hoedanigheid, bv. *goedheid*.

Maar komt dan 'n veelheid met 'n vrouw overeen? of 'n vrouw met 'n stof? of 'n stof met 'n hoedanigheid of 'n veelheid? Dat laatste lijkt me het eerst aannemelik. Misschien zal de taalhistoricus alleen maar aan 'n toevallig zo geworden *klank*gelijkheid denken; als tegenwicht kan het dan geen kwaad dat een onderzoek als het mijne alleen op 'n mogelik samenvallen van *inhouden* let; misschien dat dan een derde zo veelzijdig is om beide zienswijzen in één beschouwing gelijk recht te doen wedervaren en daarbij elkaar steunende en elkaar tegenwerkende faktoren te bespreken.

Als men zegt dat er aan 'n gebouw ‘heel wat *steen*’ is verwerkt, dan zegt 'n ander weer dat er ‘veel sten*en*’ zijn gebruikt; en in 'n machine die ‘veel *steenkool*’ verslindt, gaan ‘veel kol*en*’. Vooral als het voedsel geldt, wordt 'n *veelheid* van voorwerpen licht 'n stof: door het stuksnijden of kauwen verliezen ze d'r voorwerpskarakter, o.a. de persoonlike omlijning; 'n mens is nu eenmaal geen haai, en

1) Dit artikel is de verkorte inhoud van een reeks beschouwingen, waarvoor ik als inleiding schreef *Rondom de kern van ons woordgeslacht* (zie vorige jaarg.). In die inleiding heb ik o.a. besproken, dat ik met woordgeslacht allereerst het geslacht van de persoonlike voornaamwoorden bedoel en dat ik daarvoor in hoofdzaak de tegenwoordige taal uit mijn omgeving (Holland) heb waargenomen.

zo komen de ‘vis*sen*’ als ‘*vis*’ in mond of maag terecht, de ‘kipp*en*’ als ‘kip’. Al voor ze op tafel komen, worden de ‘kol*en*’ tot ‘*kool*’ en de ‘ingelegde haring*en*’ ‘'n fles met *haring*’. En als ik van die zure waar zeg, dat ik *ze* 'n goed volksvoedsel vind, duidt dat ‘*ze*’ dan op haring*en* of op *haring*? Wie durft dat beslissen? Wie zal beslissen of ik op zeker moment van het koken nog appel*en* heb of al appel*moes*? In ons brein schijnt het dikwels ook te koken, ook zonder dat we kwaad zijn. Het volgende recept is van 'n heel gelijkmoedige kok:

> Men maakt *de haring* ('n stof!) schoon, legt ze enige tijd in het water, dat enz. Vervolgens doet men ze (*haring* of haring*en*?) in 'n potje of glas, enz. Men giet er gewoon azijn over, zodat ze (*haring* of haring*en*?) daarmede bedekt zijn. Na enige dagen zijn de haringen voor het gebruik gereed. (*De Voorhoede*, 11-3-1911.)

Wie durft beslissen of dat middelste ‘**ze**’ in ons brein op voorwerpen of op 'n stof duidt?

Zoals haring*en* worden tot ‘*haring*’ en kol*en* tot ‘kool’, worden gortj*es* tot ‘gort’ en rijstkorrels tot ‘*rijst*’. Maar bonen of erten worden niet tot ‘*boon*’ of ‘*ert*’, zad*en* wel weer tot ‘*zaad*’, garnal*en* niet licht tot ‘*garnaal*’, turv*en* wel weer tot ‘*turf*’, kol*en* als brandstof weer niet licht tot ‘*kool*’; de keuze tussen veelheids- en niet-veelheidsopvatting is hier geen gevolg van verstandelik en konsekwent zien, maar van onberedeneerde vlugheid, meer overeenkomstig de sfeer van winkel, keuken en tafel, waar niet zozeer stelselmatig *gedacht* als vlug *gedaan* en onsystematies *genoten* wordt. Uit die sfeer komen de vele onregelmatige werkwoorden met zwakke verleden tijd en sterk verleden deelw. Bij diezelfde schotel- en spraakmakende gemeente heb ik ook 'n wonderlike inkonsekwentie in het gebruik van enkel- en meervoudsvormen ontdekt.

*Hoe vin je die savoyk***es**? vroeg 'n Brabantse vrouw. Toch gold 't maar één savoyekool. 'n Volgende keer, in hetzelfde geval: *De savoyk***es** *worden al gaar*. 'n Andere keer, ook over savoyekool: *Gewoon afkoken, en hoogstens 'n stukje boter d'r bij, dan is* **het** *heerlik, he*? en na enige ogenblikken: *dàn zijn* **ze** *lekker*.

Wat hierbij het geval is? Een savoyekool is in snippers gesneden en als zodanig 'n veelheid, maar daardoor is het voorwerp kool ook te meer 'n stof; maar wàt nu eigenlik? 'n stof of 'n veelheid. Voor even dubieuze gevallen, waarin alleen de spraakmakende gemeente voor ons soms - niet altijd - beslist, stelde mij de ui, die in schijven is gesneden, de zuurkool, gesneden spek. Hoe hier enkel- en meervoud als zielsverwanten voortdurend met het grootste gemak

elkaars taak overnemen, blijkt uit de genoteerde voorbeelden, die ik hier in 'n noot geef.[1)]

Ook nog uit andere gevallen blijkt de verwantschap tussen veelheid en stof, nl. waar ze beiden eensgezind tegenover het enkele voorwerp staan. Men vergelijke:

Stof en Veelheid.	**Voorwerp.**
Heb je nog *van die* inkt voor me?	Heb je nog *zo'n* pen voor me?
Heb je nog *van die* pennen voor me?	
Heb je nog *wat* inkt voor me?	Heb je nog '*n* pen voor me?
Heb je nog *wat* pennen voor me?	
Veel, weinig inkt.	'*n Grote, 'n kleine* pen.
Veel, weinig pennen.	
Al de inkt, *al* de pennen	De *hele* pen
(allemaal).	(helemaal).
Als het 'n deel geldt:	Als het 'n deel geldt:
De bovenste suiker is nat.	*Het bovenste* (*deel*) *van* de plank is nat.
De bovenste planken zijn nat.	

Als nu voldoende is aangetoond, dat de stof en de veelheid, die in de spraakkunst soms zo sterk onderscheiden worden als ‘enkelvoud’ en ‘meervoud’, toch dikwels evenzeer gelijk als verschillend zijn, dan is het zaak die gelijkheid in één term te karakterizeren. Dat de veelheid en de stof allebei *zwakke eenheden* zijn, is uitvoerig besproken in de vorige jaargang; (dat de stof een zwakke eenheid is, zal hierna nog eens afzonderlijk ter sprake komen als tegenstelling tot het voorwerp). Stof en veelheid dekken elkaar wat de *eenheidsgraad*

1) *De knolraapkes* (= 'n halve knol) *hebben lang staan te stoven*. En van één ui: *Die ui***en** *waren helemaal weggebraaien en hele grote schijven waren het toch*! - Bij het kachelaanmaken: *Dàn hout d'r op en dàn anthracietjes*! - Van suiker: *Dus* **ze** *word***en** *toch achtergehouden*; en van olie: **ze** *hebb***en** *lang 45 c. gekost en nou* was **ze** *ineens 60 c.* - Van soep: *hij kookt toch goed, die soep en dan word***en ze** (= de erten?) *later nog gaar daàrin* (= in de hooikist). - *Anthraciet die gaa***n** *maar langzaam aan*. - Van zuurkool: *De eerste keer* **was ze** *rijkelik zuur. De tweede keer hebben we* **ze** *afgewussen en toen* **waren ze** *toch zo lekker* Later in 't gesprek gebruikte spreker, 'n Waalwijker, geboortig uit Antwerpen, nog eens ‘war*en*’ en toen ten slotte: *maar toen we* **ze** *afgewassen hadden*, **was ze** *goed*. - Van gort: **Ze zijn** *niet gauw gaar*; en toen de aangesprokene: *Die* **moet** *nou nog de hele nacht in de hooikist, dan* **is ze** *goed*; en later: ‘*Ik dacht dat* **ze** (= de gort) *op 'n oliekacheltje goed gaar* **werden**!’ ‘*Ja, als* **ze** *heel lang* **opstaan**.’ - Van spek: ‘*Ik had zo veel gesneden spek klaar gezet. Hij heeft* **ze** *laten staan*’ (N.B. *het* spek).

betreft, en zo kan het gekomen zijn dat we èn in de vrouwelikheid van het vnw. *ze* èn in de meervoudigheid van het andere *ze* niets hoeven te zien dan een zwakke eenheidsgraad, de middelste van het drietal, *ie, ze* en *het*; precies hetzelfde *ze*, dat we 'meervoudig' noemen, kan tegelijk een zeer karakteristieke aanduiding zijn van de stof, ook al bestaat die niet uit een veelheid van snijdsels of schijven.[1)]

Na al het voorgaande zal menig lezer denken: U heeft iets verdonkeremaand. *De gort* **is** *gaar* is niet hetzelfde als *de gortjes* **zijn** '*gaar* en zo is ook **ze is** *gaar* niet hetzelfde als **ze zijn** *gaar*: het ene *ze* is dus het andere niet!' Dit 'dus' is minder een steun voor slimme konkluzie als een masker voor domme gewoonte. We zijn gewoon tussen voorwerp en gezegde overeenkomst in getal te zien en als het niet te *zien* is - zoals in ons geval -, het te *denken*. Maar in een geval als '*Dat zijn* mijn ouders' verzaakt men deze gewoonte weer om een andere gewoonte te volgen, om nl. *dat* (tegenover *die*) enkelvoudig te noemen. Als zo'n 'uitzondering' wordt dan ook het Mnl. geval 'Scat dien *men* te rovene plegh*en*' opgehelderd. Zo'n 'uitzondering' is ook het bekende Griekse geval. Vanwaar ook hier weer een regel, die het toch niet zonder talrijke 'uitzonderingen' kan stellen? Omdat men ook hier de aard van z'n eigen werk niet kent.[2)]

1) Dat het vnw. *ze* zo karakteristiek is ter aanduiding van stoffen, dat het zich zelfs doet gelden tegen de invloed van een onzijdig lidw., heb ik soms gemerkt in schoolopstellen, bv.: *Maar toch kan de schade van* **het vuur** *niet opwegen tegen de vele voordelen die* **zij** *den mensch bereidt*.

2) Het vnw. *dat* (*zijn mijn ouders*) is niet zo enkelvoudig als men meent; ook het vnw. *men* niet; ook in het bekende Griekse geval, waar een onzijdig meervoudig onderwerp korrespondeert met een enkelvoudig gezegde, is dit onderwerp niet zo meervoudig als men meent. En als we het latijnse *bona* vertalen door *het goede* of *gaudia* door *vreugde*, dan is noch het latijn erg meervoudig, noch het nederlands erg enkelvoudig, wel enigzins wat de vorm betreft, niet wat de inhoud aangaat. Enkelvoudigheid en meervoudigheid lopen hier naar elkaar toe, de zwakke eenheid is het ontmoetingspunt. In ons geval, in het éne *ze*, zijn enkelvoudigheid en meervoudigheid helemaal ineengelopen, er is heel geen verschil meer, het verschil tussen *is* en *zijn* kan ons totaal niet van die mening afbrengen.
Als 'n beslist *meervoudige* vorm erken ik in dergelik geval alleen 't woord 'zullie'. Maar hoe is dit aan die sterke meervoudsinhoud gekomen? De etymoloog zegt: via het *naam*woord 'lieden'. Ik voeg er aan toe - om daardoor pas voorgoed de aard van ons werk te belichten - via het *bewustheids*woord 'lieden'. Een voornaamwoord, vooral het onbetoonde, is veel minder een bewustheidswoord dan een naamwoord, men *gebruikt* het ook veel meer zonder erg. Bij die zwakke graad van bewustheid is het te begrijpen, dat we er soms geen spoor vinden van diè tegenstellingen, die in de bewustere levenshelft zo'n grote rol spelen, o.a. de tegenstelling eenheid en veelheid. Wat in het biezonder die tegenstelling betreft, ontmoeten we zelfs bij de bewustheidswoorden, de naamwoorden, al vreemde dingen. Een stereotiep voorbeeld is de overgang van een meervoudig *gaudia* in een enkelvoudig *la joie*; minder internationaal maar even sprekend is voor ons geval het nederlandse voorbeeld: meerv. *slage* → enkelv. *slaag* (ransel). Het raadselachtige bestaat hier alleen voor de grammaticus, die slechts in bewustheidsdingen thuis is en niet weet dat ook het naamwoord net als de mens zelf tot twee werelden behoort, een bewuste en een onbewuste. In de bewuste wereld mag wat meervoud is, geen enkelvoud zijn, noch ooit enkelvoud worden; tussen die twee dingen bestaat daar doorlopend een afstoting, een eeuwige haat; maar tussen diezelfde dingen bestaat in het onbewuste leven een doorlopende toenadering, een eeuwige liefde. Men hoeft zich dat niet te mooi voor te stellen. Als ik zeg, en daaromtrent zijn het de meeste psychologen eens, dat in het onbewuste alles 'één hart en één geest' is, dan bedoel ik daarmee, dat er alle onderscheidingen, dus alle verdelingen en verdeeldheden ophouden, omdat alles er wordt opgenomen in de éne onbewuste liefde van de spreker, d.w.z. in diez'n liefde voor zich zelf, de levenskern van de onbewustheid, zijn egocentrisme, zijn persoonlike eenheidskracht. Dat nivellerend onbewustheidsproces, dat we zelfs al bij de naamwoorden waarnemen, kan te lichter bij de onbetoonde voornw. plaats hebben. Tussen ons zgn. enkelvoudig en ons zgn. meervoudig *ze* bestaat niets dan toenadering, er werkt niets dan 'n uitvloeisel van sprekers eigenliefde, een zekere mate van eenheidskracht.

De studie van de vnw. is iets dat zich op de rand van het onbewuste waagt, geen tocht in de volle zon zoals het werk van de lexicoloog meestal is, maar een zoeken en tasten in schemer en duisternis. Of die moeite onnodig is? Het beginsel dat de taal veel on- en minder bewuste elementen bevat, is al zeer oud, maar de toepassing ligt nog in de luren. Die toepassing zal met nieuwe konklusies ook nieuwe gewoonten moeten brengen. Dat is geen onoverkomelik bezwaar. We zijn ook wel gewoon geworden in de morgen- en

Ook het vnw. *je* is getalloos. Maar, zal men zeggen, evenals *je* en *ze* is ook *we* onbetoond, en toch is dit vnw. van de eerste persoon niet getalloos, zoals die tweede en die derde persoon.

Dat komt waarschijnlik omdat *we* geen eerste persoon is. *We* betekent de som van één keer *ik* + één of meer keer *je* of *ie* of *ze*. Tussen *ik* en *we* is dus niet alleen getalsverschil, maar ook persoonsverschil. De spraakkunstige gewoonte om *we* kortweg eerste persoon te noemen, is niets dan systeemzucht, 'n soort gemakzucht.

avondster, ondanks de gangbare antithetiese namen, één zelfde planeet te zien; misschien zal nieuwe taalwaarneming op den duur ook de gangbare antithese ‘enkel- en meervoud’ in sommige gevallen te niet doen, in andere gevallen tot bescheidener grenzen terug dringen. Een goed begin daartoe is, in het besprokene ‘ze’ niet *steeds* officiële vrouwelikheid of populaire ‘meervoudigheid’, maar ook eens ‘zwakke eenheidsgraad’ te erkennen.

Men ziet, ik pleit niet voor *doorlopende* erkenning, ik wil geen beginselmanie tegen de praktijk in. Het kan bv. nodig zijn, het ene en het andere ‘ze’ uit elkaar te houden om wille van de overzetting in 'n andere taal, bv. het Frans. In plaats van dan op omslachtige wijze ‘*ze* met een *meervoudig* werkw.’ te onderscheiden van ‘*ze* met een *enkelvoudig* werkw.’, onderscheidt men dan kortweg ‘'n *enkelv.* en 'n *meerv.* ze’. Aan dergelike handigheid beschuldigt men zich in elk vak. Scherpste en minst gemakkelike terminologie is alleen onontbeerlik in dàt deeltje van het geval, dat precies in het centrum van de aandacht staat, zoals in onze beschouwing alleen maar het vnw. *ze* zelf, en niet het bijbehorende werkwoord.

Of de aanduiding van abstrakta e.d. door *ze*, iets te maken heeft met eenheid, kan hier niet besproken worden, omdat die aanduiding *in onze tijd* allereerst op invloed van het schrift wijst. Ik keur dat niet af, maar op het ogenblik houd ik me alleen bezig met huidige taalnatuur, niet met kultuur of historie.

De vraag of de aanduiding van de vrouw door *ze*, iets te maken heeft met eenheidsgraad, wordt om taktiese redenen verschoven naar het slot van deze beschouwingen.

II.
Mannelikheid = Sterkste Eenheidsgraad.

De bekende Haagse boekhandelaar Simon Blok hoorde ik eens tegen 'n dame zeggen: '*k Heb niets als het koningskind van Marryot, als u* **die** *wil hebben*, en toen kort daarop in de winkel van Couvée iemand vroeg: *Heeft u voor me één van de blaue Bücher over Griechische Bilder*, toen hoorde ik de bediende antwoorden: *Ik geloof wel dat ik* **'m** *heb; misschien ligt* **ie** *in de etalage*. En dezer dagen hoorde ik van een docent aan de Volksuniversiteit: *Als een* **lichaam** *zich op aarde bevindt, dan is de kracht die* **'m** *er af gedrukt wil houden, kleiner dan de dracht enz*.

Niemand hoort in dergelike taal iets biezonders, zo gewoon klinkt het! Andere zou het reeds algemeen bekend zijn, dat in de gesproken taal het gebruik van de voornaamwoorden niet allereerst teruggaat op het geslacht van het *naamwoord* maar op het algemeen karakter van het *aangeduide verschijnsel*, en dat men dan vooral ‘ie’ gebruikt om levende wezens ('n koe, 'n kat) of voorwerpen aan te duiden, 'n boek, 'n schip, 'n ei, 'n hart, 'n gebouw, 'n gordijn, 'n lichtbeeld, 'n hoofd, 'n telegramformulier, 'n dubbeltje, 'n schilderijtje.[1)]

1) In deze beschouwing, die de voornaamwoordelike aanduiding uit 'n bepaald oogpunt behandelt, moesten die aanduidingen zelf als 'n bekend gegeven kunnen opgevat worden, maar de feiten, die die aanduiding betreffen, zijn nog niet ten halve bekend. Daarom geef ik de nodige hier. 'n Huisgenoot zei: *We hebben zo'n mooi* **beeld** *gehad! Die waterdraagster, je weet wel, die zo in de zon kijkt! En daar* (op, 'n zuil) *stond* **ie** *op*. In het toneelstukje *De Oostindiese Compagnie* zegt iemand van 'n ei: *en dan verdomt* **ie** *het*! (d.w.z. het *ei* wil niet rechtop blijven staan, vóór Columbus zelf het kunstje vertoonde). - In de Haagse Volksuniversiteit zei 'n docent: '*k Wil* '**m** (= 'n lichtbeeld) '*n beetje scherper hebben.... Nou is* **ie** *goed*! (Voor wie menen mocht dat dit '*m* en *ie* teruggaat op ‘*de* schilderij’ - Spreker had het over schilderijen - voeg ik er bij, dat Spr. meestal ‘*het* schilderij’ zei). - Bij het eten van 'n konijn zei de gastvrouw: *Hier heb ik* **het hart**! *echt de vorm van 'n hart*! en na enige ogenblikken tegen 'r zoontje: *ik geef er niet om; hier heb j*'**m**. In de tram zei 'n moeder: *Waar is* **het kaartje**? en na enig zoeken verheugd: *Ik heb* **'m**, en tegen 'r zoontje: *ik zal* **'m** *aan de kondukteur geven*. Kleine voorwerpen zoals 'n kaartje worden, dat is waar, ook dikwels met '*t* aangeduid. Opmerkelik is dit geval van 'n tandarts, die een goude vullinkje heeft laten vallen: *Jan, zoek* **die vulling** '*s, die ik heb laten vallen, 't komt me voor, dat* **ie** *daar ongeveer liggen moet*; en onder 't zoeken: *Hier moet* **het** *liggen, in dit rayon*; en eindelik de knecht: *Hier heb ik* '**m**! - In 'n gesprek kort na de ramp met de Titanic: *Wanneer* **'n schip** *rondom water raakt, dan krijgt* **ie** '*n gelijkmatige druk*. - Over 'n **orgel: die** *gaat daar de straat in, ik heb* '**m** *er in zien schieten*. - In *Zijn Evenbeeld*, 235 van J.A. SIMONS - MEES: *En* **hij** *was over de mand heengegaan* **'t ding** (= de auto). - In *De Violiers*, 47: *Een David Bles***je**.... *Mooi van kleur is* **ie** *niet*. - In 'n schoolopstel: *Ach, zo juist heeft hij een* **telegram** *ontvangen: ‘Moeder ernstig ziek, kom dadelijk!’ Hij heeft* **hem** *zijn patroon laten lezen*. - In 'n gesprek: *Hij draait tegenwoordig* **'n dubbeltje** *twee keer om voor ie* **'m** *uitgeeft*. - **Hij** *is helemaal vochtig*, **dat boeket**! *Waar zou* **ie** *nou zo vochtig van zijn*? Aanduidingen door ‘die’ hebben als tegenstelling tot de onzijdigheid van het korresponderende zelfst. nw. dezelfde waarde als ‘ie’; daarom volgt er hier nog een: Een dame van 't bureau van de Haagse Volksuniversiteit zei: *De kurzus is in* **het gymnasium**. *Weet u* **die**? En het volgend jaar dezelfde persoon: *De kurzus is in* **het Lyceum**. *Weet u* **die**?

Ik neem hier alleen vrouwelike dieren, en dingen met een onzijdige naam, omdat daarbij de *ie*-aanduiding onwederlegbaar op andere faktoren wijst dan die wij gewoon zijn bij ons verzorgde schrijven in het oog te houden. Dezelfde docent die ‘het lichaam’ een enkele maal met *ie* aanduidde, gebruikt meestal i.p.v. ‘lichaam’ het woord ‘voorwerp’ en dàt heb ik 'm nog nooit met '*m* of *ie* horen aanduiden: zijn gesproken taal op de kurzus staat doorlopend sterk onder de tucht van de schrijfregels en deze eisen in ons geval overeenkomstig een *lidw.* ‘het’ ook een *vnw.* ‘het’. Alleen in het schrijven van jonge leerlingen vindt men hier ‘fouten’, bv.: *Deze lachte en liet daarna* **het hoofd** *op den borst zinken om* **die** *niet meer op te heffen*. Aan goede wil om in geslachtsdingen korrekt te zijn, ontbrak het deze leerling, blijkens dat kunstmatige ‘op *den* borst’, niet; die goede wil werd daar nog gesteund door het bijeen zien van ‘op’, ‘den’ en ‘borst’. Maar het woord ‘die’, waarmee die leerling zo spontaanweg ‘*het* hoofd’ aanduidde, stond ook zo ver van dat onzijdige zelfstandige naamwoord af! Spraakkunstige gedachten omtrent behoorlike geslachtsovereenkomst drongen zich nu niet aan de schrijvende leerling op en.... z'n eigenlike gedachten, nl. die over het vertelonderwerp, konden hun normaal verloop houden. In dat verloop nu, tussen z'n bewuste gedachten-elementen door, mengden zich, zoals bij ieder van ons bij het spreken, ook *on*bewuste elementen, wijsgerige indelingen, waar we zelf geen erg in hebben. Immers wat die leerling *bewust* indeelde bij de kategorie ‘hoofden’ en dus ‘het hoofd’ noemde, dat deelde ie *on*bewust in bij de sterke eenheden door middel van het vnw. *ie* (of *die*). Met zo'n dubbele indeling. nl. een biezondere en meer algemene, houden zich ook weleens de naamwoorden op, bv. koè*beest*, màns*persoon*, vròuw*mens* (Brabants: frămәs). Op zo'n manier zouden 'n man, 'n koe en 'n stoel kunnen genoemd worden een màn*ding*, 'n koè*ding*, 'n stoèl*ding*, zoals een kind wel spreekt van 'n schèp*ding* (= schop) of 'n kràb*ding*; maar tot zo'n sterk-algemene bijgedachte brengen het de naamwoorden in de regel niet; voor die handigheid in het filosoferen, haast dromende weg, moet men bij de voornaamwoorden terecht: in het vnw. *ie* komen èn het algemene begrip ‘ding’ of ‘voorwerp’ èn het algemene begrip ‘levend wezen’ tot het nòg algemener begrip ‘sterker eenheid’ samen, zoals we te voren zagen, dat het vnw. *ze* èn het begrip ‘stof’ èn het begrip ‘veelheid’ deed samenkomen in het begrip ‘zwakke eenheid’.

Dat het voorwerp meer dan de stof door ‘ie’ wordt aangeduid, is niet geheel onbekend, immers in geslachtslijsten vindt men soms bij een zelfde woord aangegeven: ‘als voorwerpsnaam: mannelijk,

als stofnaam: vrouwelijk'. En dat vooral voor het levende wezen het vnw. 'ie' een karakteristieke aanduiding wordt geacht, blijkt wel daaruit, dat zelfs uiterst spraakkunstig-korrekten na woorden als '*het* paard', '*het* schepsel' het vnw. 'hij' niet foutief meer vinden.[1)] Met het verschil tusschen stof, voorwerp en levend wezen, wat de veelvuldigheid van de *ie*-aanduiding betreft, loopt het verschil in eenheidsgraad tussen die drie kategorieën parallel.

Dat verschil gaan we nu duidelik maken.

Een groter en ongelijker veelheid geeft de eenheid te meer gelegenheid z'n kracht te tonen. Een stof, bv. appelmoes, heeft in al z'n delen een zelfde aanzien, een zelfde aanvoeling, een zelfde smaak. Dit lijkt wel bevorderlik aan de eenheid, maar dit is schijn: we moeten niet vergeten dat in onze tijd in ons begrip 'eenheid' meer en meer een verschuiving plaats heeft naar het begrip 'gelijkheid (in de veelheid)', zoals we dat hebben in 'eenheidsworst', 'eenheidskleding' en in al die artikelen waarvan de produktie stervende is; zulke eenheid, die volkomen gelijkheid betekent, is in onze beschouwing eenheids*zwakte*; eenheids*kracht* bestaat juist waar een zekere *on*gelijkheid tussen het vele bestaat, iets wat het Nederl. Woordenb. bij grote ongelijkheid zelfs als een 'hogere eenheid' prijst. Welnu, die weg naar de hogere eenheid gaat niet de stof, maar het voorwerp op. 'n Appel is niet zoals appelmoes in al z'n delen gelijk: steel, wangen, kroon, schil en kern hebben 'n verschiellende kleur, smaak en vorm; en juist het feit dat al die verschillende appeldelen toch steeds bijeen blijven, die bijeen-heid is tegelijk *de kracht* van de eenheid. Vooral als de appel rolt en zelfs dan alles bijeenblijft en niet uiteenvloeit, zoals de appelmoes in zo'n geval zou doen, juist dat rollende, bewegende bijeenblijven vertoont ons de eenheid in al z'n kracht. Maar 'n appel beweegt alleen door invloed van buiten, anders ligt ie stil en is ie niet in staat zich als eenheid-op-z'n-best te doen gelden. Een levend wezen daarentegen beweegt zich uit zich zelf zo dikwels ie zelf wil, want leven en bewegen is synoniem en 'n levend wezen maakt dus te dikwelder de indruk van 'n allerkrachtigste eenheid. Zelfs de delen van 'n levend wezen hebben dikwels nog 'n eigen beweging: iemands armen zwaaien, z'n handen draaien, z'n ogen

1) Enige bewijskracht hebben ook de volgende gevallen met het lidw. *de: Na het uitkiezen lopen al de* **kinderen** *hard weg*, **de** *ene verstopt zich in dit*, **de** *andere in dat hoekje.* (Schoolopstel). - *Niet lang daarna vertoonden zich twee* **herten**, *die niets kwaads vermoedend, rustig graasden. De jager stond op en trof* **de** *grootste, terwijl* **de** *andere van schrik op de vlucht ging.* (Schoolopstel).

schuiven en knippen, z'n hoofd buigt; en als nu ook z'n benen gaan schrijden, dan gaat heel de zwaaiende, draaiende, schuivende en buigende massa in 'n gezamelike beweging, uren lang en mijlen ver, en steeds, tijdens die verplaatsing, blijft alles bijeen en aan het einde van die schijnbare revolutie blijkt alles nog hetzelfde, ja volgens de bevinding van de geneesheer die de wandeling had voorgeschreven, nog beter dan eerst, één gezond mens, als organisme harmonies samengesteld uit vele en velerlei organen, 'n model-eenheid.

Dat de vrouw, hoewel evenzeer een levend wezen als een man en dus uiterlik evenzeer een krachtige eenheid, toch niet met *ie* maar met *ze* wordt aangeduid, wordt aan het slot van deze beschouwingen besproken. Wel lijkt het me doelmatig hier aan het feit te herinneren, dat in sommige dialekten de vrouw wordt aangeduid met *ie* (bv. in 't Brabants, Afrikaans, Maleis (?)), in verband met het sexueel evenzeer bevreemdende feit, dat in het Algemeen Beschaafd ook een duidelik vrouwelik dier, bv. een koe, met *ie* wordt aangeduid. Is dit werkelik zo bevreemdend? Al is vrouwelike sexe iets zeer belangrijks, we hoeven er daarom toch niet, net als straatjongens, altijd de mond vol van te hebben! Moet, zelfs in onbetoonde terloopse woordjes als vnw., onze overgezonde ontvankelikheid zich steeds openbaren? Naast belangstelling in vrouwelikheid blijft ook tegenover hetzelfde wezen onze belangstelling bestaan in z'n meer algemene menselikheid en in z'n nog algemener voorwerpelikheid, kortom in z'n grote eenheidskracht, zoals die zich dan in 'n vnw. ‘ie’ vertolkt, ook tegenover 'n koe of 'n kip, zelfs al staan ze vlak naast de melkemmer of de eierkorf. Wie tegenover de algemeenheidsklimax *Anna, vrouw, levend wezen, voorwerp, eenheid* het met z'n begrijpen niet verder brengt dan tot ‘vrouw’ of ‘vrouwelik dier’, die brengt het als taalwaarnemer dikwels niet verder dan tot wanbegrip of.... onnodige boosheid. Om het feit dat allerlei levende wezens, o.a. ‘'n koe met grote uiers’, door het vnw. ‘ie’ werden aangeduid, hebben tal van letterkundigen eens bij de Minister een verontwaardigd rekwest ingediend en later bij monde van een hunner in dat taalfeit een ernstig geval van degeneratie gekonstateerd, voor ‘Volk en Stam’ een nog groter ‘Gevaar’ dan de import van uitheemse taaltheorieën, zoals die waarmee ze waren grootgebracht. Tot zulke miskenning van eigen Stam en eigen Taal komt het, als men nooit z'n eigen taal met eigen ogen leert zien.

(*Wordt vervolgd*).

PH.J. SIMONS.

Spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen, voornamelijk uit Goeree en Overflakkee.

III.

Wederom heb ik mijn aanteekeningen eens doorgebladerd en er dit artikel uit gedistilleerd. Eenige kennissen, die belangstelling voelden voor dezen arbeid, zonden mij heel wat uitdrukkingen toe, waarvan er verscheidene hier een plaatsje vinden.

a. Landbouw en veeteelt.

Als je gelubd wil worden, moet je stil liggen. Lubben is op het eiland het gebruikelijke woord voor castreeren. Dit komt in het veeteeltbedrijf veel voor - stieren, hengsten, beeren enz. worden gelubd. De beteekenis van het gezegde is duidelijk: Wie zich alles laat welgevallen, wordt er deerlijk tusschen genomen.

Den boogerd opgeven. Ik geef den boogerd op, zegt iemand, die zich gewonnen geeft. (Oorsprong mij onbekend.)

'*t Is er een midden uit de meet* zegt men wel eens van een flinke meid. Midden op de meet zijn de gewassen meestal het best, aan de kanten minder. Van een kante, robuste kerel of meid zegt men ook: *hij* (*zij*) *is uit den dijk gehakt*.

Je kan met geen panlat aan zijn gat komme. In werkelijken zin gezegd van een paard, dat altijd even vurig is, en dus steeds vooruit wil. Van personen gebezigd wil men te kennen geven, dat ze trotsch zijn, in het bijzonder een trotsche houding hebben.

Zelf de lijn in handen houden (lijn gebruikt voor leidsel). Zelf de baas blijven. Van iemand, die dat niet doet, zegt men: *hij geeft het endje uit zijn hand*.

Er is niet veel van af te boeren. Er zijn niet veel voordeelen van te verkrijgen. Boeren, een denoniminatief van boer, is het veel gebruikte werkwoord voor: het landbouwbedrijf uitoefenen.

Van twee wallen eten. In letterlijken zin doet dit een koe in een greppel. Van beide kanten voordeel trekken.

'*t Is goed sollen met een dood kalf*. Als 't geval hopeloos is, kan men er al licht alles aan probeeren, 't schaadt dan toch niet.

Er zit haar aan. 't Is een heel moeilijke karwei. Ik denk, dat het in verband staat met het haren, 't scherp maken van de zeis en schrepel (wiedijzer).

Als we als kinderen thuis wat vlug aten, zei Moeder altijd: Jongens, '*t is geen staande wagen*. Wanneer de boeren veel haast hebben om hun koren binnen te krijgen, rijden of mennen ze met een staanden wagen, d.w.z. de paarden brengen de volle wagens in de schuur en worden dan dadelijk weer voor een leegen gespannen om opnieuw een vracht te halen. De volle (*staande*) wagen wordt dan onderwijl in de schuur gelost, en tegen dat hij leeg is, is er weer een nieuw voer. De boer kan dus zonder vertraging maar al heen en weer rijden en brengt zoo in korten tijd heel wat in de schuur.

'*t Ligt onder het paard zijn buik*. 't Is verloren, niets meer waard. Het stroo of hooi, dat het paard door de ruif haalt en dat onder zijn buik terecht komt, heeft nog alleen waarde als strooisel. Toepassing: Die slordige menschen kunnen alles aan - men zegt wel: *ze kunnen hoosje en zijn moer aan* - zoo hebben ze wat nieuws en zoo ligt het onder het paard zijn buik.

'*t Eet daar met vijf bekken*. 't Gaat daar vlug weg, '*t gaat er met schoppen vol uit*. Als de koeien met nat weer in een klaverwei gejaagd worden, vertrappen ze met elk der vier pooten evenveel als ze opeten met d'r bek.

Hij is voor de schrepel, ook voor *Hendrik Haak*, zegt men van een jongen, die bestemd is om arbeider te worden. *Hij moet achter de paarden, hij moet de paarden in d'r gat kijken*, heet het van een boerenknecht in spé. Van iemand uit den boerenstand, die zich op zijn positie laat voorstaan, of meent, meer te zijn dan een ander, heet het: *Hij is ook maar achter de koeiestaarten opgegroeid*.

Hij rijdt een zware kar wordt gezegd van iemand, die pessimistisch is.

'*t Is voor de grippe* (greppel) wordt gezegd van iets, dat verloren is. Als de landbouwproducten, vooral uien, weinig of geen waarde hebben, worden ze in de greppels gestort.

Hij is over de hor geweest. Aardappelen en uien gaan vóór de levering over een hor, om er de aarde en de kleine uit te verwijderen. *Iemand over de hor halen* beteekent: hem flink onder handen nemen. In de tram spraken eenige boeren over de melkkwestie te Amsterdam en de Kamerdebatten. De Minister heeft een veer moeten laten, maar Wibaut is ook geducht over de hor geweest, zei een hunner.

b. Scheepvaart en visscherij.

Ik ga 't anker winde(*n*) = ik ga naar bed. Het anker wordt opgewonden vóór het vaartuig onder zeil gaat. Deze uitdrukking is dus te vergelijken met het algemeen gebruikelijke: Hij gaat, hij is *onder zeil* = in slaap (in deze beteekenis niet bij VAN DALE).

Hij heeft gang als een zeeboot. Dit wordt gezegd van iemand, die in een flinke pas loopt.

Iemand van de kant sturen, voor wegzenden. Ik heb geen zin, dat m'n dochter met die jongen gaat, en daarom stuur ik ze een poosje van de kant (uit logeeren), hoorden we b.v. iemand zeggen.

Het komt voor de kant. Het komt in orde. De schepen komen voor den kant, d.i. langs den wal.

Met een houtje van de kant duwen. Met een kluitje in 't riet sturen.

Er zal een kwajen dobber over komme, een pessimistisch gezegde, ,als het al te jolig toegaat.

'*t Lek boven krijgen*. Het gevaar, de moeilijkheden te boven komen. Nog een paar dagen, dan hebben we 't lek boven, zei iemand, die voor zijn examen zat. Als we wat meer kolentoevoer krijgen, krijgen we 't lek boven, hoorden we van een ander.

Hij vaart midden in vloot wordt gezegd van iemand, wien het vrij goed gaat, wat de verdiensten betreft. Hij behoort niet tot de minsten en ook niet tot de meesten.

Als de onkosten evenveel bedragen als de opbrengst, zegt men wel: *Zoo gaan de gullen met het aas heen*. Gullen zijn kleine schelvischjes.

Hij zit aan den grond. Hij is door zijn geld heen, weet zich niet meer te redden. Ook in de beteekenis van: hij zit in groote moeilijkheden, hij is pessimistisch. Voor iemand, die goed in zijn geld zit, heet het: *Hij zit vlot*.

c. Verschillende andere uitdrukkingen.

Het leelijk door de gort roeren. Het erg bont maken. Dr. STOETT geeft wel de uitdrukking: Het gortig maken (n°. 673).

In één potje pissen. Het roerend eens zijn, vooral gezegd van zakenlui.

Er is kak aan de knikker. 't Is niet heelemaal richtig, dikwijls gezegd van jonge meisjes, die moeten gaan trouwen.

'*t Sop gaat met de kool op*. Er is niets aan te verdienen. De onkosten zijn even groot als de verdiensten.

In de kermse blijven hangen (kermis). Dit wordt gezegd van iemand, die blijft waar het lollig is en van geen naar huis gaan weet.

Met iemand gaan kruien. Met zich laten kruien. Iemand beetnemen. Er zelf tusschen genomen worden.

Rood haar en elzehout zijn niet op goeie grond gebouwd. Deze uitdrukking zal wel algemeen bekend zijn, maar daar tegenover staat: *Beter rood haar op goeie grond, dan zwart haar op een ezelskont*.

Zijn ei niet kwijt kunnen raken. Niet opschieten. Iets willen zeggen, maar niet weten, hoe het in 't vat te gieten. Men zegt ook wel: hij loopt als een kip, die zijn ei niet kwijt kan. (De volksmond zegt *zijn*). Ook gebruikt men: *Hij loopt als een kat* **op** *de heete brij*. Bekend is *om* (STOETT II, blz. 539).

Iets zoo zat zijn als gespoge spek. Er totaal ben van zijn, er genoeg van hebben.

Van een Fries hoorden we van iemand, die al te goed was, zeggen: *Hij leent zijn gat uit en schijt zelf door de ribben*.

Een leventje hebben als een luis op een zeer hoofd. Een goed leven hebben.

Uit 't nest gevallen zijn. Afwijken van zijn broers en zusters, een heel ander soort mensch zijn.

Wie zijn best doet, martelt niet. Als je flink werkt, behoef je je van een standje niets aan te trekken.

De keutels voor een ander oprapen. Voor een ander de kastanjes uit het vuur halen. (Keutels zijn de uitwerpselen van paarden en geiten).

'*t Gaat van 't schaartje*. 't Gaat van een leien dakje.

Iemand eens flink bijlichten. Ook ironisch gebruikt voor: iemand zijn verkeerdheden onder 't oog brengen, ook hem beetnemen. Vgl. iemand in 't zonnetje zetten.

Hij is in een klapscheet terug. In een ommezien. Ook: *Voor elke klapscheet komt hij je lastig vallen*, d.i. voor elke kleinigheid.

Mannetje na mannetje maken (na voor naar). Iets namaken, zonder het te begrijpen, sommen, teekeningen, enz. Naar vorm en beteekenis waarschijnlijk een vervorming van de vaag geworden uitdrukking: *Mannetjes maken* = gekheid maken, zich aanstellen (zie STOETT, n°. 1399, en *Ned. Wdb.* IX, 175).

Twee kleuren in zijn baard hebben. Nu met de eene, dan met de andere partij meegaan. Vergelijk: *in twee pannen visch bakken*.

Het nestje uithalen. Met de voordeelen van iets gaan strijken. Iets, waar flink wat aan te verdienen is, aanpakken. Ook gezegd van smokkelaars en dieven.

Het wiegestroo nog achter de ooren hebben, ook wel: *nog niet droog achter de ooren zijn*. Nog jong en onervaren zijn, vooral gezegd van jonge praatjesmakers.

Hij blinkt als een schallebijter in de zon, vooral gezegd van iemand, die zich terdege gewasschen heeft, liefst met groene zeep.

Hij is zoo link as een looie deur, zegt men van een slimmerik.

Zich een netje over 't hoofd laten halen, zich laten beetnemen, vooral gezegd van iemand, die zich door een meisje laat inpalmen. Men denke hier aan 't vogelvangen. Vgl. *In de fuik zijn*, n°. 545 bij STOETT.

Weest tevreden, kinderen, zegt moeder, als de kinderen om meer eten vragen, en zij overtuigd is, dat ze genoeg hebben: *Er worden zoo veel zakken half vol toegebonden*.

Als een muur of plafond niet goed gewit is en overal vlekken vertoont, zegt men wel eens: *er zijn te veel heilige dagen op*. Men denke aan den ouderwetschen almanak, waarin de heilige dagen gemerkt waren.

'*t Zijn mooie appeltjes, als ze geplukt zijn*, zegt men wel eens van karweitjes, waaraan veel moeite of gevaar verbonden is.

'*t Is zoo waar als Aai leeft, de man ligt op 't kerkhof*, wordt wel eens ter bevestiging gezegd van iets, waaraan de hoorders twijfelen.

'*t Is neef gezeid*. Dit wordt wel eens gezegd, als iemand onder bedekte termen verzoekt, wat hij niet rechtstreeks durft vragen. Als men pas geslacht heeft, en een goeie kennis vertelt ons, dat hij in al zoo lang geen varkensvleesch geproefd heeft, dan is dat *neef gezeid*. Men denke aan boerenfamilies, waar achter-achterneven nog meetellen.

Hij zit in de laars. Hij doet onder. Hij kan niet doen, wat een ander kan.

Een gladjanus is een slimmerik. STOETT geeft gladakker en gladdekker (659).

'*t Is uit en in m'n gat* zegt men van iemand, die tracht een wit voetje te verkrijgen. Vgl. *gatlikker* en *kontkruiper*.

Hij liegt een koe de poot af. Een zeer veel gebruikte uitdrukking. STOETT geeft wel: hij liegt, dat hij zwart wordt. Ook hoort men wel: Liegen als een wachter, ontleend aan het bijbelverhaal.

Aan den molen brengen, voor opeten, verteren. De boer brengt zijn koren aan den molen, om het te laten malen.

Het zijn molens, die niet malen, wordt gezegd van personen, die graag een hoog woord voeren, maar wier redeneering geen hout snijdt.

Er zijn uilen en bonte kraaien. Er zijn allerlei menschen. Als er op het dorp een zang- of muziekuitvoering gegeven wordt, is de eerste avond voor de zoogenaamde ‘groote lui’, de tweede voor ‘Jan Boezeroen’. ‘Geen uilen bij bonte kraaien’, zegt men.

Van gesmokkelde waar hoorden we meermalen: '*t Is door de achterdeur binnengekomen* of '*t Is van achterom*.

Iemand klem zetten, hem door redeneeren in het nauw brengen, zoodat hij er niet uit weet te komen. STOETT geeft in n°. 1687 wel: iemand pal zetten.

Hij is geschift zegt men wel van iemand, die niet goed wijs is. Men denke aan het schiften der melk.

Zich niet in zijn zak laten pissen. Zich niet laten beetnemen.

'*t Kind gaan bouwen. Op kraamanijs gaan*. Gaan feliciteeren met de geboorte van een kleine. Vroeger meende men, dat de baker het kinderhoofdje vormen moest.

Gaan prijsvetten. Op slachtbal gaan. Als het varken geslacht is, komen familieleden en kenniseen er een glaasje op drinken, waarbij de gebruikelijke toost is: geluk met den dooje.

Iemand zijn stikken snijen (stikken voor boterhammen). Hem ongezouten de les lezen.

Hij heeft de koek zoo gesmoute (gesmeerd). Hij heeft het zelf zoo gewild. Vgl. Wie zijn gat verbrandt, moet op de blaren zitten.

'*t Breeje end is er*. Het moeilijkste van 't werk is achter den rug. (Men denke aan de geboorte van een kind).

'*t Is me een bestel*. 't Is me een drukte.

'*t Vaantje strijken*. Van zijn stokje gaan.

Wat je zittende doet, wordt je schijtende beloond. Wie te veel zijn gemak zoekt, ondervindt nog grooter ongemak.

Magere vlooien bijten 't hardst, zei een boer, die een groote rekening kreeg van een dokter, die geen vermogen had.

Nu ik uit de luizen ben, doen de neten 't, zei een vrouw, wier kinderen allemaal getrouwd waren, en die nu een aantal kleinkinderen gekregen had.

De neten hebben 't erger dan de luizen. De menschen, die het minst reden tot klagen hebben, doen het gewoonlijk het ergst.

Je zal bij mij de kachel niet aanmaken. Je zal er mij niet tusschen nemen.

'*t Valt er in als een tekst in een ouderling en een borrel in een aanspreker*, zegt men van iets, dat goed smaakt, vooral van een glaasje.

'*t Is geen blik*, zegt men van iets, dat de moeite waard is. STOETT geeft in n°. 1984 daarvoor de uitdrukking: 't Is geen smaldoek.

De troeven in handen houden. Meester van het spel blijven. Zorgen de baas te blijven. (Niet vermeld onder n°. 2175 bij STOETT).

Daar schijt een hond op. Dat komt er minder op aan, dat telt niet mee. Men zegt ook wel: '*t Is minder as een mud*.

Over schuiten en wagens gaan. Over de tong gaan, door iedereen besproken worden.

De blikken binne an. Mijn geduld is uitgeput. Waarschijnlijk moeten we hier denken aan het broodbakken, 't zoogenaamde plaatbrood. Als de blikken heet genoeg zijn, moeten ze uit den oven.

'*t Is net van zoute*. 't Is precies goed. Men denke aan gezouten vleesch of spek of ingemaakte groenten.

Een goede hond let niet op greppels en slooten, klaagde een boerenvrouw, wier dochter verkeering had met iemand, die nog al eens verhindering had om naar zijn meisje te komen. Ze meende, dat de vrijage van zijn kant niet van harte ging. *Als 't hooi de wagen achteraan loopt, is 't tijd, dat 't gemend wordt*, zei ze tegen haar dochter, die meer naar den jongen toeging, dan deze naar haar kwam.

Achter zijn hemdrok steken, voor opeten, naar binnen werken. STOETT geeft wel: achter de knoopen steken.

Laat hem maar kuieren, laat hem maar los, je moet hem zoo mis niet ophebben, worden alle drie gebruikt in dezelfde beteekenis, n.l. om aan te duiden, dat iemand slim of geleerd is, *dat hij zijn weetje weet*.

In plaats van: er is er één van de vijf op den loop, hoort men ook: *er is er een bij hem uit kuieren*.

Een meisje, dat veel over de straat loopt, noemt men wel een *straatmadelief*.

'*t Lijkt stront noch luren*, voor 't lijkt kant noch wal.

STOETT geeft in n°. 1380: Die eerst komt, die eerst maalt. Daarnaast heeft men ook: *Wie 't eerste komt, die 't eerste pompt* (wat zeer toepasselijk slaat op de algemeene dorpspomp).

In plaats van de gewone uitdrukking: groote oogen opzetten, hoort men wel eens: *hij zet oogen op, of hij van 't haas gegeten heeft*. Vgl. ook de uitdrukking: *hazehaar hebben*, voor bang zijn.

Hij is door de wol heen. STOETT geeft wel: in de wol geverfd zijn, in de beteekenis van: doortrapt, geslepen zijn.

Als iemand iets heeft gedaan met behulp van jonge, onervaren krachten en 't dan misgeloopen is, zegt de volksmond: *Ga nooit met jongens uit visschen, want ze vreten je deeg op en schijten in je kanis*.

Van een kleinen jongen zegt men wel: *Als hij op een turf staat, kan hij nog niet over een aardappel heen kijken*.

Als op 't dorp iemand gestorven is, wordt dat aan alle dorpsbewoners bekend gemaakt. De bidder gaat *huisje ruim op*, ook wel *van huisje tot deurtje*.

Van iemand, die niets bezit, zegt men wel: *hij is zoo rijk als Pier op een dijk. Die zag een koe en die hoorde hem niet toe*.

Er braadt overal wat uit, zegt iemand, die verschillende baantjes heeft, waarmee hij een kleinigheid verdient.

Iemand geducht de waarheid lezen. Het hem zoo zeggen, *dat de honden er geen brood van zouden vreten*.

Iets in 't breeje brengen, algemeen bekend maken.

Wanneer het in een huishouden wanordelijk toegaat, zegt men wel: '*t Is een huishouden van Keja*.

Wanneer iemand een ander onbeleefd behandelt, of op een minne manier bejegent, zegt men wel: *Wat het vat inheeft, geeft het uit*.

Zich in de goot gooien. Zijn goeden naam te grabbelen gooien.

Van een vrouw, die de waarde van 't geld niet kent en niet goed kan huishouden, heet het: *Ze heit een gat in d'r hand*.

Geen werk van den winkel sturen. Alles aannemen, wat je krijgen kan.

Die heeren rooken aardig door d'r neus, d.i. ze hebben heel veel verbeelding van zich zelven, 't zijn lefmakers.

Van iemand, die zijn geld langzamerhand kwijt geraakt is, zegt men: *hij is er door geboerd*.

Bij slecht weer hoort men wel eens: '*t Is goed weer om een erfenis te deelen*.

Van een groot en klein persoon, die naast elkaar loopen, zegt men: '*t Is anderhalve cent*, ook wel: *Een halfje brood en een koekje toe*.

Loopt een kleine tusschen twee groote, dan hoort men wel eens: *stroop in een putje*.

Van iemand, die graag een borreltje drinkt, zegt men: *hij is er niet vies van, hij spuugt er niet in*.

Et is te veel huis op 't dak. Er zijn te veel personen tegenwoordig, die het gesprek niet mogen hooren.

Iemand iets in z'n keel steken. Er hem een verwijt van maken.

'*t Scheelt een slok op een borrel*, wordt gezegd, als er veel aan mankeert.

'*t Is potje tusschen die twee*, wil zeggen: ze zijn het roerend eens.

We zullen 't wel *kousteren* beteekent: schoon opeten, er zal niets van over blijven. Mogelijk staat dit in verband met *kouscher* (zie STOETT, n°. 1198).

Een *kante* meid is een nette, flinke meid. Zoo zegt men ook wel: een *kante* vent. Vgl. n°. 1020 bij STOETT.

Kipje doen, voor krijgertje spelen. Zie STOETT, n°. 1089.

Naast de uitdrukking *Hij is van Hardenberg* (te Deventer; zie STOETT, n°. 1104) bestaat: *hij is van Harderwijk*, d.i. hij heeft geen geld. Hij is *zoo hard als de mast*, zegt men wel van iemand, die geen cent bezit.

Nu zullen we eens kijken, wie de blankste billen heeft, zegt men tegen iemand, met wien men een wedstrijd in 't een of ander aangaat.

Nu moet hij met zijn billen bloot komen. Nu moet hij zijn zaak heelemaal open leggen; nu moet hij opening van zaken geven, b.v. van een beheerder of boekhouder eener coöperatie. Ook zegt men wel: *Hij zal met het water voor den dokter moeten komen*.

Naar den achtsten dag zoeken. Doelloos heen en weer loopen. Men zegt ook wel: hij loopt maar te *vlierfluiten* of *vierfluiten*.

Als hij kon, zou hij een halfje doorbijten, heet het van een gierigaard.

Van personen, die zeer druk bij elkaar aan huis komen, wordt gezegd: *Zij loopen bij elkaar als vuil vet*.

Bij *Onkruid vergaat niet* voegt men op het platteland vaak: *en schallebijters hebben een taai leven*. Een schallebijter is een loopkever.

Van iemand, die niets met het vrouwelijk geslacht te maken wil hebben, zegt men wel: *Hij heeft geen lood vrouwevleesch aan zijn lijf*.

'*t Is naar zijn moer*, beteekent: Het is stuk, b.v. van speelgoed of andere voorwerpen. Van geld gebezigd, wil men zeggen: 't Is verloren.

Van iemand, die 't zeer arm heeft, zegt men wel, om zijn armoede uit te drukken: *Hij begeert het niet armer*.

Als er niets in een zaak, een straat, een stad omgaat, hoort men somtijds: '*t Is er zoo dood als in mijn zak*.

Wat je aan je schoenen wint, verlies je aan je kuiten, beteekent: 't komt op 't zelfde neer, 't is lood om oud ijzer. Wat je aan 't eene wint, verlies je aan het andere.

Met geweld, ja, dan kun je wel een viool tegen een boom kapot slaan. Hoe men aan deze uitdrukking komt, is mij onbekend.

Geld lijdt geen armoe zegt men wel, als menschen, die veel verdienen, ook veel verteren. Ook wel in deze beteekenis: zoo lang iemand nog geld in huis heeft, geeft hij het uit.

De bok is vet wordt gezegd, als er een flinke erfenis te verdeelen valt.

Hij laat zich niet bij den beer doen. Hij laat zich niet beetnemen.

Het leelijk voor 't gat schoppen. Niet best oppassen.

Hij reist het water tot karnemelk wordt gezegd van iemand, die veel op reis gaat.

Hij heeft het lapje dier, zegt men van iemand, die er slecht aan toe is. Moeten we hier denken aan een stuk land of een lapje stof, dat iemand duur gekocht heeft?

Ergens zijn boontjes op in de week leggen, d.w.z. er op rekenen.

Leert geen bakker. Je behoeft niet te denken, dat hij onnoozel of dom is.

Je kunt er je stekjes naar steken. Je kunt er op rekenen, dat het zoo zal gebeuren en daarnaar je plannen maken.

Iemand of iets katten, als minderwaardig afkeuren.

Hij zal den Haag vinden. Men gebruikt deze uitdrukking, als men

onderstelt, dat een ondernomen zaak verkeerd zal afloopen. Misschien komt deze uitdrukking wel hier vandaan, dat alles wat men tot in den Haag ‘hoogerop’ moet gooien, als regel verkeerd uitkomt.

Den druivenwingerd snoeien. Dit is een geijkte uitdrukking voor het ledigen van beerputten. Zoo iets gebeurt altijd 's avonds in het donker en eenigszins geheimzinnig. Volgens een mijner kennissen, die me deze uitdrukking toezond, is het gebruikelijk den wingerd 's avonds te snoeien.

Hij wordt door zijn eigen luizen gebeten zegt men van iemand, wiens naaste familie hem moeite en verdriet bezorgt.

Een boonschoofje nemen, voor een borrel nemen. Een boonschoofje schijnt voor een paard een lekkernij te zijn.

R o t t e r d a m , Febr. '19.

F. DEN EERZAMEN.

Sp. Brab. vs. 1173.

Dat de Haarlemmer-dijck ‘aal uitleverde’ in den tijd van BREDEROO, blijkt uit een door CORN. J. GIMPEL, *Amsterdam, Oud en Nieuw*, bl. 74 medegedeelde benoeming van Jacob Dircksz. Brouwer, alias Eenhoorn, brouwer in de Haarlemmerstraat bij de Eenhoornsluis in ‘den Eenhoorn’ tot substituut schout extra ordinaris ‘principalijk om te suyveren het Quartier van (den) Haerlemmer Dijck van alle Dieven, Hoeren, en andere boeven’ (anno 1635).

Voor ‘aal uitleveren’ is te vergelijken het fri. *der rint skiere iel*, er zwemt grijze paling, overdr. er is veel geloop op straat, vooral: van jonge meisjes van verdachte zedelijkheid (*Fri. Wdb.* II, 1).

F.A. STOETT.

Kroniek en kritiek.

De waarderingstheorie en ons woordgeslacht.

In VAN GINNEKEN's nota bij het Verslag van de Staatskommissie over de Spellinghervorming wordt een lans gebroken voor de waarderingstheorie in verband met de voorgestelde regel omtrent (het behoud van) de buigings-*n*.

Zolang ik belang stel in taalkundige geslachtskwesties, is dit de eerste maal, dat ik die waarderingstheorie gebruikt zie als richtsnoer voor taalreglementering, nog wel in een advies aan de Regering. Ik vind dat daardoor die theorie zeer aan belangrijkheid gewonnen heeft. Een taalkundige legt niet heel een volk een dwang op, zelfs tegen de wil van de meeste pedagogen, zonder een en ander degelik gemotiveerd te hebben.

Is dit gebeurd? Dit zou ik, stuk voor stuk, de lezer liefst zelf laten beoordelen; van mijn kant wil ik alleen zijn kijk op de kwestie vergemakkeliken door enige kanttekeningen op de Nota, zowel van biezondere als van algemene aard.

Laat ik beginnen met te zeggen dat ik mijn kennis van woordgeslachtsfeiten onmogelik kan afsluiten met het begrip ‘waardering’. Toch heb ik het al ruim tien jaar geprobeerd en dat bijna uitsluitend; die poging loopt door heel mijn lektuur, ja door mijn konversatie, zoals een moeder door alles heen aan haar ziek kind denkt. En zoals Bernard Patissy om wille van een uitvinding op het gebied van vazen bakken al z'n huisraad, ja de vloer onder z'n voeten opstookte, zo heb ik van alles opgeofferd om rustig aan het uitvinden te kunnen blijven. En als ik iemand als Descartes was, dan zou men na mijn dood kunnen schrijven op mijn graf, niet zoals op het zijne: ‘Ik *denk*, dus **ben** *ik*’, maar omgekeerd: ‘*hij, zij* en *het* **zijn**, dus *denk* ik.’

Maar ondanks dat alles, aan ‘waardering’ denk ik niet.

Een taalgeleerde zal misschien op het voordeel wijzen dat in de kennis van veel oude en nieuwe talen gelegen is!

Ja, dat dit tegenover het publiek meer kracht van bewijs zou kunnen geven, dat geloof ik; maar dat het in ons geval aanmerkelik meer werkelike bewijskracht zou opleveren, dat betwijfel ik. Want als die

waarderingstheorie zo algemeen geldende waarde heeft, dat ze zelfs een richtsnoer kan zijn voor een officiële reglementering van onze huidige taal, dan moet die theorie toch ook wel makkelik uit die taal zelf zijn op te diepen. Wet staat tegenover Natuur niet als een vreemde, een aanrander, een verkrachter, maar als een verwante, een tegemoetkomende, een veredelende. Maar in de natuurlijke woordgeslachtsfeiten van onze taal zie ik niet allereerst 'waardering'. Wel heb ik, jaren geleden, als beginneling, naar het voorbeeld van VAN GINNEKEN, van de term 'waardering' geprofiteerd; maar naarmate mijn eigen waarnemingsveld zich uitbreidde, moest ik me meer en meer van dat voorbeeld afwenden en trachten, desnoods zelf een voorbeeld te worden. Niettemin is het altijd mijn wens gebleven, de waarderingstheorie eens door een taalkundige van rang te zien toegelicht met Nederlandse voorbeelden uit onze tijd. Dit nu heeft VAN GINNEKEN in zijn Nota gedaan.

Het eerste voorbeeld dat Schr. geeft is dit van Mevr. Roland Holst.

> Toen zij een kind was ontbloeide | haar stem aan de stem der zee | en later zeiden de menschen van haar | dat die ruischte zoo diep en zwaar, | zoo diep en zwaar voor een vrouwestem: | dat kwam van de zee, dat kwam van hem.

Dit 'hem' geldt nu als voorbeeld hoe woordgeslachtsverschil in de grond waarderingsverschil is. De lezer zal dit waarschijnlik niet begrijpen, zo min als ik. Hier is, zal hij denken, woordgeslachtsverschil hetzelfde als sexueel geslachtsverschil: er is hier personifikatie: de zee is hier de grote, bastonige, in dat opzicht iets als een man, een hij, geen zij. We raken hier met de voeten het fundament van GRIMM's geslachtstheorie.

Ja, zegt VAN GINNEKEN, dat lijkt wel zo; maar dat komt omdat het waarderingsverschil van de geslachten 'in de Indogermaansche talen zich gewoonlijk aansluit bij de familieverhouding van vader, moeder en kind.'

Maar wat betekent dit 'aansluiten'?

Waarschijnlik, dat onze woordgeslachtsverschillen psychies *in aard* overeenkomen met sexuele verschillen of huisgezinsverschillen. Dat meende GRIMM ook. Maar die 'aard', dat is de moeilikheid! Wat *is* die aard, die sommigen aan overeenkomst tusschen woordgeslacht en sexueel geslacht doet denken. VAN GINNEKEN definieert die aard als 'waardering', GRIMM differentiëert die aard met behulp van de woorden 'kracht', 'zwakte', 'grootheid', 'kleinheid', 'aktiviteit', 'passiviteit' e.d. Maar om nu met behulp van die begrippen de overeenkomst tussen woordgeslacht en sexueel geslacht *in elk biezonder*

geval aan te tonen, b.v. als het een stoel of een tafel geldt, ja dàt is zo gemakkelik niet. Ten onzent heeft vroeger menigeen in dat opzicht enige naam, ja zelfs enige beruchtheid verworven. Maar dat had ie dan ook alleen aan zijn krachtige dichterfantasie te danken. 't Is ook vooral aan dichterlike naturen, zoals SCHARTEN, in de laatste tijd gelukt, dergelike geslachtsonderscheidingen weer te doen herleven in hun strijd tegen de Vereenvoudigde. En zeker zou ik die naturen benijden als ik geroepen werd om met behulp van het begrip ‘waardering’ de aansluiting van woordgeslacht aan sexueel geslacht *in heel veel biezondere gevallen* aan te tonen. Vooral als taalkundige zou ik er erg tegen opzien. En het geeft me hier werkelik te denken dat VAN GINNEKEN's gedachtegang hier en daar zo wonderlik parallel loopt met de mening en de wensen van letterkundigen als SCHARTEN. Maar vooral treft het me hierbij dat Schr., als hij na die versregels van R. HOLST z'n verdere voorbeelden toelicht, z'n toevlucht moet nemen tot termen als ‘grootschheid, hardheid, kracht en allure’ contra ‘zachte mildheid van wijkend meegeven en lijdelijke inschikkelijkheid’. Waartoe dan nog, naast al die verschillen à la GRIMM, nog de term ‘waardering’? zal men vragen. Schr. antwoordt: die verschillen à la GRIMM zijn uit het waarderingsverschil *ontstaan*; bij R. HOLST werd dat waarderingsverschil ‘tot een volslagen persoonsverbeelding; maar dat behoeft niet altijd zoo ver te gaan. Bij fijnvoelende schrijvers en dichters wordt een woord door de masculine exponenten geheven in een zekere sfeer van grootschheid, hardheid enz.’ (zie boven).

Het wil me voorkomen, dat het net andersom is gegaan: in de geest van Schr. bestonden eerst die oude verschillen van GRIMM en daaruit is in zijn geest het begrip ‘waardering’ ontstaan. Deze synthese is te begrijpen, ook al weet men niet dat schr. in het biezonder syntheties is aangelegd. Elkeen zal z'n geslachtsbeschouwingen in één begrip willen centraliseren: GRIMM deed het in het begrip ‘sexe’, VAN GINNEKEN in het begrip ‘waardering’, Schr. dezes behielp zich bij een dergelike poging met het begrip ‘eenheid’: 't is maar de vraag welke centralisatie het best gelukt en dit zal daaruit blijken of men *ook in elk biezonder geval* dit ene begrip, waarom heel de beschouwing moet blijven draaien, dit spilbegrip, *kan handhaven*. GRIMM kon dat niet, VAN GINNEKEN kon het in zijn Nota ook niet.

Maar al lijkt me nu dit syntheties geval niet geslaagd, het zou kunnen, dat er in ons huidig Nederlands woordgeslachtsfeiten zijn aan te wijzen, waartegenover zich wèl de *biezondere* begrippen ‘hardheid’, ‘zachtheid’ e.d. handhaven, zodat aan de hand van diezelfde

begrippen een reglementering van onze taal zou zijn te motiveren.
Dit willen wij nu in VAN GINNEKEN's Nota nagaan.
Hij stelt b.v. tegenover elkaar als

krachtige hardheid	en	zachte lijdelijkheid:
aan den lijve gestraft		in der minne geschikt
met dien verstande		in dier voege

Maar hoe nu die psychiese tegenstelling te handhaven in de school tegenover leerlingen die zich te**r** dege, met krachtige hardheid, tegen die tegenstelling verweren en te**r** snede opmerken, dat we iemand die ons langs lijnen van geleidelikheid wil afbrengen van ons onderwerp, streng toeroepen 'te*r* zake!' En wat te zeggen van liefdoende uitdrukkingen als 'te*n* gerieve', 'te*n* behoeve'? Zou die psychiese tegenstelling tussen de *-n* en de *-r* niet eerst waarde kunnen krijgen na een zeer uitvoerige statistiek? En dan zou zo'n statistiek nog maar alleen die tegenstelling voor het *vroegere* Nederlands bewezen hebben. Mits dan nog rekening was gehouden met de faktoren klank en ritme. 't Is waar dat de Schr. al deze faktoren heeft gememoreerd, maar de geringere waarde van hun rol heeft hij niet met bewijzen gestaafd.

De tegenstelling tussen 'de masculine exponenten' en 'de onverbogen indifferente vormen' analyseert Schr. als resp. 'grootschheid' e.d. contra 'nuchteren ietwat huiselijken toon' e.d.; als voorbeeld neem ik het eerste m.i. meest duidelike over:

Toen zonk het leven heen.	'k Zocht bij de rozenboom
Van elken stillen boom	Onder de perenboom
	Onder de appelboom.

Zeker, het ene is plechtiger, wijdingsvoller, het ander lijkt me gemoedeliker, desgewenst zelfs pic-nic-achtiger. De vraag is maar: Is dat verschil in die *-n* uitgedrukt? En toegegeven dat dat zo is, hoe komt die *n* dan aan die uitdrukkingskracht? Wie lang heeft onderwijs gegeven, weet, dat de buigings-*n*, maar oòk de buigings-*r* en oòk het vnw. *zij*, via de schooltucht, de schoolregels, de schoolstraf en schoolbeloning, zo niet een zekere wijding heeft gekregen, dan toch iets buitengewoons, voor het kind iets boven-alledaags, voor de onderwijzer iets ernstig-plichtmatigs, in de laatste jaren zelfs iets ministeriëels. Welnu, daardoor is in de schrijvende Nederlander onbewust deze schrijfregel geboren: vooral in ernstige gevallen moet men de kunstmatige, op school aangeleerde vormen aanwenden, o.a. de uitgangs-*n* en vooral het vrouwelike *zij* en *haar*; b.v. in dit etalage-opschrift: *ferze***n** *reuzenbokem, zo uit de***n** *rookerij! Let op u kwaalitijt*! en in deze woorden uit de rede van een hoogleraar:

*voor een groot gedeelte***n** en: *in hogere mate***n**, en in deze zin uit *De N. Rott. C*o*ur.* (24-4-'17): *Het wegvoeren van de inwoners is zonder hardheid.... in* **haar** *werk gegaan*. Aan de plechtigheid, ernst en deftigheid van het ogenblik beantwoordt dus niet: de taalkundige *mannelikheid* met uitsluiting van de vrouwelikheid, maar: de taalkundige *kunstmatigheid* en, voorzover die het geslacht betreft, zowel de feminine als de masculine vormen.

Als we die laatste onderscheiding nog mogen maken! Want in werkelikheid zijn die vormen van een groot gedeelten in zo hoge maten af komen te staan van wat we taalkundig geslacht noemen, dat een bespreking ervan meer thuis hoort in een donker hoekje van de *stijl*kunde dan in een officieël betoog van *taal*kundige aard. Het zijn louter gelegenheidsvormen (en let daarbij op u kwaalitijt!); tot de taalkunde behoren die vormen alleen in histories opzicht en als afschrikkend voorbeeld hoe via de leer de natuur kan ontaarden. Er is hier reden de in onbruik geraakte term ‘taalverbastering’ weer aan te wenden. Uit de kruising van intuïtie en rede kan veel goeds geboren worden. Maar op sommige punten moet intuïtie intuïtie blijven, anders krijgt men, zoals in onze schrijfpraktijk, een rasloos tussending te konstateeren, iets zeer inferieurs als een straathond, ons huidig schrijftaalgeslacht.

Hoe dat zo geworden is? Voor een deel is dat na te gaan.

In de taalnatuur, de intuïtie, waren vroeger veel abstrakta en kollektieven vrouwelik, maar lang niet allemaal. Dit werd een moeilikheid bij het schrijven, toen deze eigenaardigheid uit de natuur verdwenen was maar door de school, de rede, als iets moois werd genaast, om zodoende ‘een goede stijl’ te verkrijgen, d.w.z. stijl in het kleine, het enkele woord. Het *woorde*boek met de kunstmatige geslachtslijst kreeg voor de stijl de waarde van een schoolbijbeltje; de voorzitter van de vorige staatskommissie voor de spelling wilde dan ook de kinderen bij het verlaten van de school evenzeer een woordeboekje als een huisbijbeltje ten geschenke geven. Maar zoals dat bijbeltje gewoonlik direkt naar een vergeten hoekje van een lade verhuist, zou dat ook met het woordeboekje gegaan zijn. Want reeds op school meenden de leerlingen het woordeboekgebruik te kunnen onnodig maken door een eigengemaakt stelletje geslachtsregels, ontworpen niet tijdens een opzettelik daarvoor gekozen uurtje, maar terloops, tussen het schrijven door, meestal zonder dat de kleine schrijver het zelf wist. Dat gaf natuurlik zeer individuële afwijkingen en de meester kwam voor allerlei vreemde taalfouten te staan. Maar daarnaast waren er ook afwijkingen van meer klassikale aard: mijn

leerlingen op de kweekschool namen bv. alle abstrakta graag vrouwelik: wat *dikwels* is, wordt gemakshalve als *altijd* opgevat; zo had in de school de kiemzetting van ons huidig schrijftaalgeslacht plaats. De verdere ontwikkeling is na te gaan bij hen, die na de schooljaren 'de pen blijven voeren.' Allerlei nieuwe faktoren beïnvloeden hier de groei: menskundig effektbejag bij de zakeman, haast bij de beroepsschrijver, getuige etalage-opschriften, periodieken en circulaires. Tot voor enige jaren was er nog *iets* dat aan de vroegere natuur herinnerde: de geliefkoosde aanduiding 'zij' herinnerde als het een 'dagblad' gold, aan het woord 'redaktie', als het een land bv. 'Japan' gold, aan het woord 'natie' of 'Regering', als het een 'Bond' of 'het Bestuur' gold, aan vrouwelike kollektieven, als het 'het wegvoeren' en andere infinitieven gold, aan werkingsnamen op *-ing*. Maar daarnaast ontwikkelde zich tegelijk het druk gebruik van het ongewone en dus 'stijlvolle' *de***n**, zodat men soms in eenzelfde zin kan lezen 'de*n* Bond' en '*zij* richtte een schrijven'. Het eind van de ontwikkeling is de geboorte van de schrijftaalregel die ik in het begin signaleerde: de oorspronkelike taalnatuur is geheel zoek: de oude geslachtsvorm is geheel los komen te staan van de betrokken zelfstandigheid: een stelletje geslachtsregels is er niet meer uit op te maken. Geen wonder dat de Staatskommissie van zo'n poging afzag. Ten minste wat de voornaamwoorden betreft.

Maar de quasi-mannelikheids-*n* willen ze behouden. VAN GINNEKEN acht de stilistiese waarde er van zeer belangrijk, in Indo-Germaans opzicht èn voor de praktijk van onze beste schrijvers. 'FR. COENEN vooral heeft onze regels vaak voorgevoeld en reeds bijna systematisch toegepast' (kolom 38). Maar hoe is VAN GINNEKEN tot de erkenning van die regelmaat bij onze schrijvers gekomen? Om te beginnen met één schrijver (en dit zou dan met betrekking tot onze hele literatuur nog maar een schijntje van bewijs geven) zou men in al diens werken alle zinnen moeten verzamelen die iets 'grootsch' inhouden en dan moeten kunnen konstateren, dat al die zinnen een *-n* inhielden en dat: onafhankelik van het woordeboekgeslacht; en ook zou men alle zinnen moeten verzamelen die iets huiseliks inhielden en dan moeten kunnen aantonen dat ze de *-n* missen, onafhankelik van het woordeboekgeslacht. En als dan dit stel bewijzen geleverd is (waaraan ik stellig twijfel) dan zou ik VAN GINNEKEN willen vragen: Is u die zielsverwantschap met de viskoopman zoveel waard dat u er een geslachtsregel voor ontwerpt die èn een valse naamvalsleer handhaaft èn een nieuwe valse geslachtsleer gaat nationaliseren?

Echte geslachtsleer is anders.

Ons taalkundig geslacht openbaart zich niet zuiver in het lidwoord maar in het voornaamwoord en... de afwisseling *ie, ze* en *het* is niet allereerst iets sexueels. Misschien toch wel in de diepste grond? Maar dan komt toch niet allereerst de mannelike sexe in aanmerking, zoals in VAN GINNEKEN's regel uitsluitend het geval is. In onze minder bewuste d.i. meest psychiese taalelementen, zijn geen specifiek mannelike vormen: het achtervoegsel *-er* en *-aar* en *-erd* e.d. dat men ook in zaaknamen aantreft, heet ten onrechte sexueel-mannelik, maar *-ster, -es* en *-in* zijn specifiek sexueel-vrouwelik. Ook de aanduiding van de vrouw door *zij*, is iets zeer opmerkeliks; dat feit breekt door elk taalkundig geslachtsysteem heen, hetzij men dit systeem zou willen groeperen om het begrip ‘waardering’ of ‘levend wezen’ of ‘eenheid’ of aktiviteit: in een beschaafde, ridderlike maatschappij is de vrouw evenzeer, ja nog meer ‘gewaardeerd’ als de man; een vrouw is evenzeer een levend wezen als de man, evenzeer als de man een krachtige eenheid (vergeleken bij voorwerpen en stoffen) evenzeer als de man actiever dan de voorwerpen (die evenals de man met *hij* worden aangeduid.) Meent men dus, zoals VAN GINNEKEN, ons taalkundig geslacht voor ondergang te moeten redden door bewuste sexuele onderscheidingen, dan zal men, om ten minste zoveel mogelik taalkundig te blijven, de *vrouwelike* sexe tot basis moeten nemen, van GRIMM's theorie zal men èn de helft èn de wederhelft moeten aanvaarden, metterdaad en in naam: de term ‘waarderingstheorie’ treedt dan van de planken.

Maar ons huidig taalkundig geslacht stelt ons noch voor de verplichting naar GRIMM terug te keren noch voor de vrees dat de taalkundige geslachtsonderscheidingen verdwijnen: de aard en de levendigheid van de afwisseling *ie, ze* en *het* getuigen het. Wel is hier, vergeleken bij vroeger, betekeniswijziging te konstateren. Deze mutatie na te gaan lijkt me voor de taalhistoricus van meer belang dan geestdriftig de voogdijschap te aanvaarden van een basterd.

PH.J. SIMONS.

Boekbeoordelingen.

Uit Roemer Visscher's ‘Brabbelingh’, door Dr. N.v.d. Laan. (Utr. Bijdragen voor Lett. en Gesch. XIV.) Utrecht. A. Oosthoek. 1918.

Het werk is voorzien van een Inleiding en Aantekeningen.

De Inleiding resumeert onder verschillende paragrafen, systematies, en uiterst volledig, alle gegevens welke de gekozen ‘Quicken’ en ‘Rommelsoo’-nummers verschaffen, met dien verstande, dat wij, bovendien herinnerd wordende aan gegevens van elders, een overzicht krijgen van ROEMER VISSCHER's leven; van ‘de amoureuse’ ROEMER VISSCHER; van de toespelingen in verband met de geschiedenis van Amsterdam; van de ‘Brabbeling’ als voorbeeld van het huiselik en maatschappelik leven van ROEMER's tijd en omgeving; van ROEMER's letterkundige werkzaamheid; van zijn vertalingen en zijn dialectiese eigenaardigheden, en van ROEMER's levensbeschouwing. Daarop volgen een uiteenzetting van de wijze van uitgaaf; en een opgaaf van de Literatuur en de Bronnen. Achter de tekst een welkome lijst van merendeels zeer nodige Aantekeningen.

Hoe verdienstelik het ook is, om een persoons- en tijdbeeld te construeren uit de ‘Brabbelingh’, die vrij volledig de geestesuitingen van ROEMER VISSCHER in denken en zeggen weerspiegelt, is het toch nodig op te merken, dat deze series ‘Quicken’ samengelezen zijn uit des auteurs eerste werktijd, terwijl de later bewerkte ‘Sinnepoppen’, niet minder karakteristiek-Roemers, feitelik de in de eerste tijd onrustig-speelse en rusteloos-overdwaalse Momus, toetsen en afsluiten. Minder uitgelaten, maar ernstiger, geven de ‘Sinnepoppen’ de spot en blaam, na een langer leven en bij een rijper oordeel, op een wijze, die ons veroorlooft, aan ROEMER's levensbeeld vaster trekken en scherper lijnen te geven. Hij is dezelfde ROEMER, met dezelfde levenservaringen als in de ‘Brabbelingh’; maar uit de schuilhoeken van zijn hart komen dieper tonen; en een rustiger bezonkenheid geeft ons de steunpunten, vanwaar we kunnen nagaan, hoe in zijn grillig verzamelde ‘Schocken’,

de gewilde ‘jock’ en de hoogste ernst, de vreugde en het leed van zijn ‘sinnelickheden’ zich voor onze geestesogen gaan scheiden en herkenbare vormen krijgen. Want deze ROEMER heeft zich - en we denken met weemoed aan de jongeling, die stierf vóór de leeftijd bereikt te hebben, waarop de eerste zich een vrouw koos, - opgeheven tot op het niveau, vanwaar hij, zij het dan ook met de gewaagde hulp der zelfbespotting, eigen leed heeft kunnen converteren in een jolig porren en drijven van het hem gelijkgeaarde, maar nog steeds met de veren der zelfoverschatting opgesierde, publicum.

ROEMER is in de Amsterdamse letterkundige geschiedenis een opmerkelike figuur. Blijkbaar is hij geschoold in de kringen, of altans naar het voorbeeld der Rederijker-clubs; maar hij heeft al de allures van een zelfstandig denkende persoonlikheid, en zijn vreemd-aandoende ‘quicken’ lezende, is men het met zich zelf oneens, of ROEMER zich opzettelik meester van zijn gekozen vormen heeft gemaakt, of wel - want zijn rijmrondingen blijven schools - onwillens in een half naïef, half grotesk gerijmel is vervallen, dat hij als ‘goed rond’ en ‘kunsteloos’ als de ware vorm voor zijn pointes heeft gesteld. Aestheties hebben zijn verzen geen waarde; voor de philoloog-historicus zijn ze onschatbaar; voor hem, die zijn oren te luisteren legt naar de psyche van deze Amsterdamse assuradeur en zakenman, ligt in de bonte uitgelatenheid van deze ‘quicken’ de uitingen van een sterk bewogen leven, een geweldige worsteling om rust en evenwicht, liefst binnen de grenzen van een genoegzaam, mits onbekommerd, leven. De trilling van de schommelingen is nog overal merkbaar, ook daar, waar, in de enkele gevallen, de ontboezeming zuiver lyries is; doch de kunst heeft bij hem nooit het evenwicht tussen gevoelens en woordverloop kunnen bewerkstelligen en bij hem reikt hetzelfde thema nooit tot de hoogte, die BREDERO en HOOFT weten te bereiken. Geboren dichter is hij niet.

Eén zaak verdient bij ROEMER een nadere betrachting: zijn zin voor woordenspel. Hij steunt daarbij op MARTIALIS' epigrammen, en op de Franse vroeg-Renaissancers. Maar ook zit het puntdicht in het bloed zijner eeuw. Het is een verschijnsel, dat de nieuwere tijd als van zelf had meegebracht. De Middeleeuwers hadden het woord gekend enkel als afschaduwing van de gedachte, maar toch bij voorkeur van een gedachte, die ver reikte over de grenzen van het begrip. Doch allengs had de kritiek uit de traditie het wezen leren onderkennen, en had het filologies inzicht de waarde van het woord tot

die van een reeks van verstaanbare klankaanduidingen teruggebracht. Daardoor kregen de klank- en lettergroepen vrijer beweging, konden zich gemakkeliker splitsen en aanhechten, sprongen lichter over, onder spel des geestes, naar andere begrippen; keerden, geslepen, hun facetten gewillig naar klankverwanten, zich scheidende van het oude begrip; kortom, leenden zich tot een weifeest van klank-spreiding en woordvlechting. En dit vernufts- en woordenspel werd een welkome oefening voor het dilettantisme der Renaissance-mensen. ‘Vriendschap’ kon luiden ‘vriends kap’, en deze lege ‘kap’ beproefde de eeuw, waarin ERASMUS ‘De Lof der Zotheid’ bezong, met allerlei ‘Witz’ te vullen. Men voelt waarop dit gewaagde spel moest uitlopen. In de eerste plaats ontstond reeds het vers om de wille van 't *woord*. Dichtkunst werd vernuftsoefening. Velen hebben er aan meegedaan: we noemen HUYGHENS, WESTERBAAN, JEREMIAS DE DECKER, JAN VOS, JAN ZOET. De ‘dubbele zin’ zocht naar vernuftsprikkels op elk gebied, vond nieuwe en rijke terreinen in 't obscoene. Bij iemand als WESTERBAEN kan de kunst van zeggen en fijn vernuft veel doen vergeten; bij de kunsteloze ROEMER niet. Ergens - 't is op de bruiloft van Dieuwer Jacobsdr. Reuningh met Govert Dircksz. Wuytius - wordt ‘Die-war’ door ‘Godes-vrede’ ‘neergheleyt’. Voor ons gevoel zijn ze van een verregaande gezochtheid, waardoor ze eindigen met òf onbenullig te worden, òf door valsheid onze smaak te kwetsen. Wellicht zijn deze goedaardige soort ‘moppen’ het best te typeren met dit ene voorbeeld, waarbij een zekere Joris, die al zijn gewaden en tapijten, en ten slotte al zijn hebben en houden gaat ‘zonnen’ (d.i. in de zon hangt te luchten) zelf ‘onghesont’ blijkt te blijven, omdat hij door ieder, aan wie hij zich zou willen vertonen, ‘gemaand’ wordt. Inderdaad, uit dit voorbeeld blijkt wederom de richting, die het vernuftsspel inslaat. De klank ‘maan’ abstraheerde zich van het begrip ‘manen’ en riep, in vrije uitgelatenheid, de naam van het andere hemellichaam te voorschijn, dat stralend in zijn gulden glansen, de ganse opzichtige inboedel over de latten lokt van een opsnijder, die daarmee juist zijn kwalik verholen armoe te luchten hangt.

Hier komen we aan het punt, waarbij we herinnerd worden aan een andere eigenschap bij ROEMER, die aan zijn puntdicht de juiste appreciatie geeft.

Dit kenmerk bestaat in het tiepies plaatselik karakter van zijn ‘Quicken’, van zijn personen en hun eigenaardigheden. Het is al weer het 16de-eeuwse Amsterdamse stads- en straatleven, dat we onmiddellik als de echte openbaring van deze karakteristieke mensenwereld herkennen, en waarvan BREDERO ons zulk een reëel en blijvend

beeld heeft gegeven. Daardoor is zijn ‘quick’ ondanks de zeer eigendommelike ‘gekunsteldheid’ van zijn woordspelingen, met zo sterke banden aan de werkelikheid gebonden, dat de lezer zich gaarne laat verlokken door de bolster van de woordenschaal tot de kern van het gedichtje door te dringen, en er de meest bekende tiepen - in de vertaalde Latijnse epigrammen verhollandst - van berooiden, pronkers, langvingers, gierigaards, lichte vrouwen, nachtjonkers en dergelijke, gekarakteriseerd ziet. Zoo heeft dan ook bij ROEMER zijn ‘glosse’ haar eigenaardig terrein, en blijft deze Amsterdamse Momus - ook buiten zijn diepdoorleefde ‘amoureusheyt’ om, een aantrekkelike figuur voor de stadshistoricus en de Nederlandse filoloog.

J.K.

Tondalus' Visioen en St. Patricius Vagevuur, uitgegeven door Dr. R. Verdeyen en Dr. J. Endepols. Tweede deel. (Gent - W. Siffer en 's Gravenhage - Mart. Nijhoff - 1917). (Prijs ƒ 10. -).

De tekstuitgaven in dit tweede deel[1)] werden door de beoefenaars van de Middelnederlandse taalkunde met meer dan gewone belangstelling verwacht. Het hoofddoel is namelik ‘een bijdrage te geven tot de Middelnederlandse dialektstudie’. Reeds in 1913, op het Groningse filologenkongres[2)], verdedigde Dr. ENDEPOLS de daartoe noodzakelike methode van uitgave. Het spreekt vanzelf dat een uiterst nauwkeurig weergeven van het handschrift de eerste vereiste is, en dat dus deze uitgevers de partij kiezen van DE VREESE, BONEBAKKER en BUITENRUST HETTEMA, in hun verwerping van zogenaamde kritiese teksten. Maar bovendien is hun streven, in de overgeleverde tekst verschillende taallagen te ontdekken, door na te gaan wat de kopiïst en de korrektor er in gewijzigd kunnen hebben. Van prakties belang is, dat ze de teksten die vergeleken moeten worden, bij voorkeur volledig *naast* elkaar willen afdrukken, omdat varianten - vooral wanneer ze talrijk worden - een verwarrende indruk maken, en de studerende lezer eer afschrikken dan aanlokken.

1) Vgl. voor de brede *Inleiding* in het eerste deel onze bespreking in *De Nieuwe Taalgids* (VIII, 263) en VAN HAMEL's aanvulling in *Neophilologus* (zie hiervoor ‘Uit de tijdschriften’, blz. 111).
2) *Handelingen*, blz. 106-108.

Nu de teksten voor ons liggen, zien we dat de uitgevers om praktiese redenen toch een middenweg hebben moeten kiezen. Voor hun doel waren de *Tondalus*-teksten verreweg het belangrijkst. Bij onderzoek blijkt dat ze op vier verschillende vertalingen teruggaan. Groep A (vertegenwoordigd door vier handschriften) bevat een vertaling waarin het Latijn zoveel mogelik op de voet gevolgd is, 'dikwels ten koste van de duidelikheid en het Nederlands taaleigen'; misschien is een Middelduits origineel in het begin der vijftiende eeuw in oost-Middelnederlands overgebracht. Groep B (twee hss.) geeft een vrijere, waarschijnlik oorspronkelik-Dietse vertaling, volgens de uitgevers in het Oostelik taalgebied ontstaan. Groep C (één hs.) is een West-Vlaamse, vrije en soms dichterlike bewerking. Als vierde vertaling staat daarnaast de inkunabel-tekst.

De uitgevers plaatsen nu telkens op twee bladzijden: in het midden twee hss. van A (met varianten van de andere twee), links geflankeerd door een Keuls hs. met Duitse tekst, rechts door een hs. van B (met varianten van de andere B-tekst) en daaronder C. Waarom de inkunabel-tekst achterwege blijft, is mij niet duidelik: is hier de oude geringschatting van gedrukte teksten - die toch evenveel waarde hebben als jongere handschriften!) in het spel?

De zeven teksten van St. Patricius Vagevuur zijn wel in twee groepen (5 en 2) te verdelen, maar 'er is een oertekst geweest'. Toch is het opmerkelik, hoe zeer de teksten van elkaar afwijken in grammatiese vormen en woordgebruik. Zo overzichtelik mogelik hebben de schrijvers weer vijf teksten parallel gedrukt (één Keuls-Duitse en vier Middelnederlandse) en van de drie andere handschriften de volledige varianten medegedeeld.

Het komt mij voor dat deze uitgevers met hun voorbeeldige tekstuitgave een nuttig werk hebben verricht. Met volle nadruk wijzen de blootgelegde feiten op de noodzakelikheid om bij de studie van Middeleeuwse taal, tijd en plaats nauwkeuriger te leren onderscheiden. Te lang heeft men er in berust, dat onze Mnl. spraakkunst een tijdperk van drie eeuwen en een komplex van vrij afwijkende dialekten als éénheid trachtte samen te vatten, en in het biezonder de taal van de Noordelike gewesten tegenover die van de Zuidelike verwaarloosde, terwijl toch juist de vijftiende-eeuwse taal van het Noorden een belangrijke schakel in onze taalgeschiedenis geweest moet zijn.

Aan 'de taal der teksten' hebben de uitgevers een afzonderlik hoofdstukje van hun inleiding gewijd (blz. LIII-LXV), maar zij geven zelf toe dat daarmee het verschafte materiaal allerminst uitgeput is: hun doel was slechts 'in het algemeen de dialecten te localiseren'.

Als ‘groot bezwaar’ voelen ze dat ‘onze grammatici zich met zekere vaagheid plegen uit te drukken, als het er op aankomt de grenzen en tussenschakéringen der lokale taalkringen aan te geven’. Er zijn m.i. nog twee bezwaren die in deze inleiding niet voldoende tot hun recht komen. In de eerste plaats de grote moeielikheid om uit te maken of aan spellingverschil steeds klankverschil ten grondslag ligt. De uitgevers nemen b.v. aan dat in hs. A. *ui* naast *u* op diftongering wijst, en dat de wisseling van *-eg* en *-ig* een andere klinker beduidt (blz. LIX), wat m.i. volstrekt niet zo zeker is. Evenmin ben ik overtuigd dat de *ch* in *maechten, trechten* in een Hollands handschrift aan ‘klankverschuiving’ toe te schrijven zou zijn (blz. LXV). In handschriften uit de IJselstreek trof ik deze *ch* herhaaldelik aan, waar men er, dunkt mij, slechts een spelling voor *k* in te zien heeft, evenals *gh* voor *g* staat.

Een tweede moeielikheid is, dat we in vijftiende-eeuwse Noord-Nederlandse handschriften veelal te maken hebben met een literatuurtaal, die niet met een te lokaliseren dialekt samenvalt. In het biezonder geldt dat voor de handschriften uit de kringen der devoten. Broeders en zusters uit Noord- en Zuid-Holland, uit Utrecht en de Betuwe leerden in Deventer, lezend en schrijvend hun taal ontwikkelen. Daarvan moet een mengtaal het gevolg geweest zijn, evengoed als wanneer devoten uit de IJselstreek van jongs af geestelik voedsel zochten in geschriften die op Brabantse taalgrondslag stonden. Met de ‘geletterdheid’ van de toenmalige Nederlanders moet zeer stellig rekening gehouden worden. De taak van de onderzoeker wordt door deze ingewikkelde taaltoestanden zeer verzwaard, en zijn scherpzinnigheid op een zware proef gesteld. Wie van dit onderzoek stellige uitkomsten verwacht, in de vorm van Middelnederlandse isoglossen-kaarten, zal zich waarschijnlik teleurgesteld zien. De lijnen zullen hoogstens zich als brede stroken vertonen. Deze overweging mag intussen geen afschrikking zijn: integendeel, wij zijn met VAN WIJK[1)] overtuigd dat de inspanning beloond zal worden, als de onderzoekers op dit gebied stof blijven vergaren en de aangewezen wegen zo ver mogelik volgen.

Op het belang van deze tekstvergelijking voor de Middelnederlandse woordgeografie hebben VERDEYEN en ENDEPOLS nadrukkelik gewezen, maar wat hun teksten ons in dit opzicht leren, tonen ze slechts met enkele voorbeelden aan. Wie met het potlood in de hand in hun

1) Zie *De Nieuwe Taalgids* VII, 137 en vgl. zijn gedétailleerde bespreking van deze tekstuitgaven in *Museum*, Jan. 1918.

werk bladert, zal opmerken welk een schat van gegevens hier te verzamelen valt, vooral wanneer men er mee vergelijkt wat uit andere tekstvergelijking te leren is. Alleen daardoor zou deze uitvoerige tekstuitgave reeds gerechtvaardigd zijn. Mijn indruk is, dat de *Tondalus*-teksten, omdat ze op zelfstandige vertalingen teruggaan, in dit opzicht meer zullen opleveren dan die van *Sint Patricius Vagevuur*, een aanwijzing om als grondslag voor dergelijk onderzoek in de eerste plaats zulke zelfstandige vertalingen te kiezen. Wij hopen dat VERDEYEN en ENDEPOLS het bij deze verdienstelike poging om de Mnl. taalstudie op nieuwe wegen te brengen, niet zullen laten, en hun studie in deze richting zullen voortzetten, maar ook dat deze degelike tekstuitgave voor anderen een prikkel tot navolging zal zijn.

C.D.V.

C.F. Groenewald, Rympies en raaisels, bydraë tot die Suidafrikaanse Volkskunde. Groningen, J.B. Wolters, 1919.

De Nederlanders die zich het eerst aan de Zuidpunt van Afrika vestigden, brachten uit hun vaderland waarschijnlik geen overvloed van volksliederen mee; hun godsdienstige overtuiging, weldra ook hun verblijf op ver van elkaar gelegen plaatsen, was bovendien niet bevorderlik aan 't ontstaan of bewaard blijven van volkspoëzie. Geen wonder dus dat de rijmen die in de hier aangekondigde dissertatie behandeld worden, niet talrijk zijn; raadsels vindt men in Zuid-Afrika meer, vooral wanneer men de z.g. bijbelraadsels meetelt.

Voor zo ver men kan opmaken uit het door de heer GROENEVELD meegedeelde, en uit het materiaal door wijlen Dr. F.TH. SCHONKEN bijeengebracht, hebben rijmpjes en raadsels in Zuid-Afrika bijna alleen in uiterlikheden verandering ondergaan. De gewijzigde omstandigheden hebben hier en daar woorden doen vervangen. Sommige niet langer begrepen namen van dieren, planten en natuurverschijnselen hebben plaats gemaakt voor Afrikaanse equivalenten, maar bij die door 's lands gelegenheid veroorzaakte wijzigingen blijft het, en zelfs zijn deze nog niet altijd konsekwent toegepast: van een lenteviering of lenteverering is geen sprake, en in elk geval zou niet de Mei-, maar de Oktobermaand daarvoor in aanmerking komen, toch zingt men er, als refrein van ‘Kom patertjie’, ‘die blijdskap was in die Mei’ (vgl. bl. 24, 29).

De schr. heeft in een inleidend hoofdstuk de redenen van de be-

trekkelike armoede aan volkspoëzie en de zeldzaamheid van vreemde elementen besproken en verklaard. Terecht hecht hij daarbij grote waarde aan de eenheid van de Nederlandse kern der bevolking, die voornamelik uit een beperkt gebied, Holland en Zeeland, afkomstig was, en reeds daardoor een vaster traditie bezat dan de vreemdelingen, die uit zeer verspreide delen van grote rijken afkomstig waren. Vermenging met gekleurde rassen, die in de allereerste tijd van de volksplanting niet zeldzaam was, moet spoedig plaats gemaakt hebben voor een strenge scheiding tussen witmensen en naturellen, die sedert is gehandhaafd; anders zouden wij van Dr. GROENEVELD wel iets vernemen over heidense voorstellingen, overgeleverd in al of niet verbloemde zegswijzen.

De schr. heeft de Afrikaanse rijmen en raadsels in de eerste plaats vergeleken met Nederlandse, daarna met Duitse en Oudgermaanse; van Engelse invloed wordt niet gerept.

Het proefschrift is met zorg bewerkt.

L e i d e n .

D.C. HESSELING.

Aankondigingen en mededelingen.

Documenten en kleine teksten is de titel van een reeks kleine geschriften (1 tot 3 vel druks), die onder redaktie van Dr. J.W. MULLER en Dr. C.G.N. DE VOOYS weldra bij de firma J.B. Wolters zal verschijnen. De ondertitel ‘ten gebruike bij de studie van vaderlandsche geschiedenis, taal- en letterkunde’ verduidelikt het doel. Bij akademiese oefeningen en bij eigen studie zullen deze deeltjes goede diensten kunnen bewijzen. N°. 1 bevat *De resolutiën betreffende de taal van den Statenbijbel, met de bijbehoorende stukken*, uitgegeven door Dr. J. HEINSIUS. Een tweede nummer, met proeven van zestiendeeeuws-‘Oosterse’ taal, gekozen door Dr. J.A. VOR DER HAKE, is ter perse. Verder zal Dr. C.H. EBBINGE WUBBEN fragmenten geven uit de Middelnederlandse bijbelvertalingen, Dr. J.W. MULLER proeven van Middelnederlandse dialekten, Dr. C.G.N. DE VOOYS fragmenten uit *Den Nederduytschen Helicon* en voorbeelden van VONDEL's zelfkritiek, Dr. H.P. COSTER de verhalen over de moord van Floris V bij oude kroniekschrijvers en Dr. G. OPSTELTEN inedita van STARING.

Over de invloed van de Zuid-Nederlandse immigratie omstreeks 1600 is al vrijwat geschreven. Leerzaam is intussen de beknopte,

maar kritiese uiteenzetting, die Dr. A.A. VAN SCHELVEN gaf in zijn inaugurele rede over *Omvang en invloed der Zuid-Nederlandsche immigratie van het laatste kwart der 16de eeuw*.[1] In tegenstelling met Mr. J.L.M. EGGEN, die in zijn verhandeling over *De invloed door Zuid-Nederland op Noord-Nederland geoefend* (Gent 1908) in 't biezonder op personen van invloed let, tracht VAN SCHELVEN 'een indruk der beweging als geheel te krijgen', want ook de naamloze massa 'heeft gewerkt als een ferment, dat het leven in de noordelijke gewesten een ander karakter heeft gegeven, dan het vóór dien gedragen heeft.' Juist om de invloed op de taalontwikkeling na te gaan, moet de kwestie ook van deze zijde bezien worden. Aan die taalinvloed wijdt de schrijver enige bladzijden (blz. 20-24), waarbij de invloed van de schooltaal, door bemiddeling van de vele Zuid-Nederlandse schoolmeesters, buiten beschouwing gebleven is.

Over den invloed van de Italiaansche letterkunde op de Nederlandsche gedurende de 19de eeuw handelt een vlijtig bewerkt, grotendeels bibliografies, Gronings proefschrift, van J. BERG.[2] Een *Naschrift* (blz. 141-175) trekt de conclusies: de vertalingen uit het Italiaans blijven begrijpelikerwijze in de minderheid bij die uit naburige talen. 'Gedurende 1800-± 1830 werd niets - of zoo goed als niets - vertaald. Te beginnen met ± 1830 is een plotselinge, min of meer sterke, invloed van de Italiaansche literatuur merkbaar.'

Een merkwaardige studie over substraat en ontlening verscheen van de hand van de Deen BRØNDAL (Substrater og Laan i Romansk og Germansk, Kjøbenhavn 1917). Hij tracht daarin o.a. het bewijs te leveren, dat de talen van alle volken, die op oud-Kelties gebied wonen, onder invloed van het Kelties bepaalde klanktendenties vertonen. Indien b.v. de *u* van lat. *murus* zowel in 't Brits als in 't Frans en Nederlands tot *ü* geworden is, dan ziet hij daarin de Keltiese neiging om de bovenachterklinker tot de bovenvoorklinker te verschuiven. Voor onze taal aanvaardt hij dus VAN GINNEKEN's theorie van de Keltiese inslag, die hij nader uitwerkt. 'Dat, wat het Germaans tot het Nederlands gemaakt heeft, is klaarblijkelik een met het Gallies verwant idioom' (blz. 103), is de konklusie, die velen gewaagd zal voorkomen.

M.S.

1) 's Gravenhage - Martinus Nijhoff - 1919. (Prijs ƒ1.10).
2) Amsterdam - A.H. Kruyt - 1919.

Uit de tijdschriften.
(Maart-April.)

De Gids.

Maart. In deze aflevering vindt men een beknopte beoordeling van L. COUPERUS: *De verliefde Ezel* en van de bundel *Liederen van Droom en Daad* van AUG. VAN CAUWELAERT.

April. J.A.N. KNUTTEL wijdt een artikel aan *Bredero's leven en liefden en de weg door zijn liedboek*. Hij acht het een noodlottige fout van PRINSEN dat hij in BREDERO anachronisties ziet ‘een geslagene door de tragiek van het leven’. Lijnrecht daartegenover stelt hij zijn beschouwing: BREDERO is allereerst een dichter van ‘goddelijke onbevangenheid’. Deze is te danken aan zijn ‘onmiddellijkheid en natuurlijkheid’: hij geeft zich geheel direkt zoals hij is en voelt. Maar ook zijn beperkte kultuur en zijn liefde voor de oude volkspoëzie werkten mee in die richting. Een derde faktor is ‘zijn ontdaan zijn van ijdelheid en valsche behaagzucht, dank zij (klinke het paradoxaal) een gezond gevoel van eigenwaarde’. - JOH. DE MEESTER oordeelt ongunstig over de vijfde, bijgewerkte druk van POL DE MONT's *Verzen van Noord- en Zuid-Nederlandsche Dichters*, naar zijn mening ‘een verwonderlijk allegaartje’, een produkt van lichtzinnigheid, slordigheid en oppervlakkigheid.

De Beweging.

April. In een *Letterkundige Aanteekening* vestigt ALBERT VERWEY de aandacht op *Een van Piersons oudere Tijdgenooten*, n.l. Dr. JAN DE LIEFDE.

Groot-Nederland.

April. LOUIS COUPERUS treedt als letterkundig criticus op met een artikel over QUERIDO's *Koningen*, het eerste deel van een cyclus *De oude Waereld*. De beoordelaar, overtuigd dat de familieroman, gelijk hij zelf die beoefende, een uitgeleefd genre is, is vol enthousiasme over de grootse opzet van dit werk.

Stemmen des Tijds.

Maart. J. PETRI voltooit zijn uitvoerige vergelijkende beschouwing van de *Twee Hollandsche dichters*: BOUTENS en ADAMA VAN SCHELTEMA. - P.J. MOLENAAR oordeelt ongunstig

over de slotafleveringen van TE WINKEL's *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde*, waaruit blijkt dat de schrijver ‘tot dien nieuweren tijd in geenerlei relatie staat’. Als encyclopaedie is het ‘wel prettig geschreven’, maar ‘de stijl is heel ouderwetsch, ongeveer zóó als men voor ruim een halve eeuw schreef’.

De Beiaard.

April. B.H. MOLKENBOER prijst WORP's nagelaten werk *Een onwaerdeerlycke Vrouw* als ‘een voornaam en gewaardeerd hulpmiddel’, en maakt enkele kanttekeningen bij de verklaringen.

Den Gulden Winckel.

Febr. GERARD VAN ECKEREN bespreekt '*t Geluk hangt als een Druiventros* van C. en M. SCHARTEN. - JOHANNES REDDINGIUS beoordeelt de verzenbundel *Holland* van ALBERTINE STEENHOFF-SMULDERS; ERNST GROENEVELT de bundel *Iris* van JACQUELINE E. VAN DER WAALS.

Elseviers Maandschrift.

Maart. HERMAN ROBBERS bespreekt het laatste boek van FRITS HOPMAN: *Van de liefde die vrij wou zijn*.

April. Dezelfde criticus oordeelt ongunstig over de beide romans van EILKEMA DE ROO: *De weg van Paul de Raet* en *Naar de Bronnen van het Inzicht*.

Studiën op het gebied van godsdienst, wetenschap en letteren.

Maart. AL. SLIJPEN schrijft een studie over *Couperus' Antieke Romans*.

April. Een aestheties artikel van P. ZEEGERS handelt over *Schuldtragiek. - Mystieke Verzen*? zet IS. VOGELS boven een beoordeling van ALEIDA NYLAND's keuze uit de ‘mystieke verzen’ van GUIDO GEZELLE. Hoewel dit boekje hem zeer welkom is, acht hij de titel niet juist, tenzij men ‘mystiek’ in een ruimere betekenis neemt: een eigenlik mysticus is GEZELLE niet geweest.

De Opbouw.

Febr. G. BOLKESTEIN bespreekt uitvoerig *Het Spellingrapport van de Tweede Staatskommissie*, waarvan hij een blijvende verzoening verwacht. Intussen stemt hij in met KOLLEWIJN's kritiek, vooral ten opzichte van de ‘fatale’ nieuwe geslachtsregeling, waardoor men genoodzaakt zou zijn ‘duizenden en duizenden kinderen voor wie dit absoluut onnodig is, te onderwijzen in de oude naamvalsleer, waarvoor in de levende taal geen plaats meer is’. - G.E. OPSTELTEN uit zijn *Gedachten*

over ons Hooger Onderwijs in verband met de Opleiding van den Docent in het Nederlandsch. Hij toont zich geheel onvoldaan

over de tegenwoordige universitaire opleiding: ‘het wereldje dat de Literarische Faculteit is, isoleert zich te veel van de maatschappij’. Daarom ontwikkelt hij een plan om opleidingsinstituten voor leraren en leraressen te stichten.

Maart. HERMAN POORT beoordeelt in het Letterkundig Overzicht INA BOUDIER-BAKKER's roman *Het Spiegeltje*.

Vragen des tijds.

Maart. C.G.N. DE VOOYS behandelt *De opleiding en de examens voor de akte Middelbaar Onderwijs Nederlands*. Hij betoogt de noodzakelikheid van ‘een degelike grondslag van taalkennis en van algemene ontwikkeling’, eer men die studie aanvangt. Maar ook degelike leiding is onmisbaar: ‘er bestaat helaas een soort “leiding”, die uit wetenschappelik oogpunt mis-leiding is: de werkzaamheid van de aktejager’. Verder ontwikkelt hij wensen ten opzichte van kursussen, die liefst van rijkswege ingericht moesten worden, en zet hij zijn denkbeelden omtrent het examen uiteen. Opleiding en examen moeten er op gericht zijn, dat men geen examenstof inpompt, maar leert studeren. Van overleg tussen examinatoren en opleiders verwacht hij veel goeds.

Vragen van den dag.

Maart. E.M. TEN KATE beschouwt in een beknopt artikel VAN EEDEN's *Kleine Johannes*.

April. J. WOLTHUIS verzamelde een groot aantal *Amsterdamsche ‘slang’-uitdrukkingen*.

Het Boek.

Maart. Onder het opschrift *Eene merkwaardige titelplaat uit de zeventiende eeuw* geeft H.A.W. SPECKMAN een vernuftige uitlegging van de ‘tallooze symbolische figuren’ die men vindt op een titelplaat vóór COORNHERT's Wercken (deel II van 1630).

April. Jonkvr. C.H. DE JONGE beschrijft een aardig, uiterst zeldzaam boekje van ZACHARIAS HEYNS: het *Dracht-Thoneel*, waarin ‘het fatsoen van meest alle de kleedren’ van de ganse wereld afgebeeld en beschreven is, voor de kostuumkunde dus van veel belang. - M. BOAS doet verslag van *Een onbekende Cato-vertaling van den Gentschen drukker Joos Lambrecht* (1546): de zestiende-eeuwse Nederlandse tekst hoopt hij met Dr. A. BEETS uit te geven.

Rechtsgeleerd Magazijn 38, afl. 1-2.

In een artikel *Vaktaal en Volkstaal* bespreekt C.G.N. DE VOOYS het Verslag omtrent *De Nederlandsche Rechtstaal*, opgesteld door een Kommissie uit de ‘Nederlandsche Juristen-Vereeniging’, vooral om te waarschuwen tegen de

eenzijdigheid van de scherpe kritiek, die J. ISRAËL DE HAAN oefende, uit het oogpunt van de 'signifiek', door deze geleerde en o.a. door FREDERIK VAN EEDEN als een veelbelovende nieuwe wetenschap aangeprezen. 'Signifiek uit de school van Lady WELBY, is een semantiek met overschatting van de waarde van etymologie en logika voor de woordbetekenis.' Een fout van Mr. DE HAAN is vooral dat hij zich te uitsluitend op het standpunt van de vaktaal stelt, en het wezen van de volkstaal miskent. Dat de Kommissie steeds de belangen van de volkstaal in het oog hield is te prijzen, want de taal van het recht moet ook buiten de enge kring van vakgeleerden verstaan worden. Het najagen van een louter 'bovenzinnelijke' taal van het recht, voert naar Utopia.

Tijdschrift voor Ned. taal= en letterkunde XXXVIII, afl. 2.

E. MARRIAGE MINKOFF publiceert *Unveröffentliches aus der Weimarer Liederhandschr. v.j. 1537*, gedeeltelik indertijd door HOFFMANN VON FALLERSLEBEN uitgegeven. - R. VAN DER MEULEN schrijft *Over den Nederlandschen oorsprong der aardrijkskundige namen Skagerrak* (*Skagerak*) *en Kattegat*. Het laatste woord betekent; 'moeilijk, gevaarlijk vaarwater', eig. een gat waar de kat doorkruipt, een nauwe doorgang. - J.W. MULLER vult een vroeger artikel over *Robijn en consorten* (*Ts.* 29) aan met nieuwe aardige gegevens over *Aernout en consorten*. - Ook in een tweede artikel, *Over enkele oude straatnamen*, bevindt hij zich 'aan den zelfkant der samenleving', n.l. in de verdachte buurten van de oude steden. - P. LEENDERTZ Jr. schrijft *Over eenige genitiefbepalingen*, zowel vóór als achter het substantief geplaatst. Daarbij wordt geen schifting beproefd tussen wat in de gesproken taal zich ontwikkelde en een min of meer willekeurig gebruik van litteraire vormen.

Neophilologus IV, afl. 3.

S. ERINGA vervolgt zijn artikel *Les premières manifestions de la Renaissance dans la poésie lyrique néerlandaise* (*1544-1555*): hij bespreekt in dit gedeelte de *Const van Rethoriken*.

Tijdschrift voor Taal en Letteren.

Febr. FR. Th.H. bespreekt beknopt A. SCHILLINGS' boekje *Uit Vondel's leven en werk*. Zijn eindoordeel luidt: 'Het is dus wel een nuttig boekje, maar het had veel beter kunnen en moeten zijn.'

April. H. LINNEBANK geeft aardige voorbeelden van *Bewuste Analogie* bij auteurs. - F. BUITENRUST HETTEMA betoogt in een artikel *Bredero's*

laatste tooneelwerk? dat waarschijnlik niet *De Spaansche Brabander*, maar *De Stomme Ridder* het laatste toneelstuk van BREDERO geweest is. Dat dit stuk stellig zwakker is dan zijn kluchten, Moortje en Spaansche Brabander, spreekt niet voor het tegendeel. Alsof bij kunstenaars, vooral bij de impulsieve BREDERO, niet alles afhankelik is van de stemming, van hoe of 'zijn muts staat'! 'Aprioristiese meningen mogen toch geen maatstaf zijn. Nooit mag naar theorieën van Duitse, Franse of Engelse aesthetici het kunstenaarswerk beoordeeld en gerangschikt.' Daarna volgt een overzicht en ontleding van het stuk. - In het vervolg van zijn artikel *Kontaminatie* komt P. fr. GERL. ROYEN tot een indeling in zes groepen: 1. *Geïzoleerd-individueel*, 2. *Sporadisch-individueel*, 3. *Konstant-individueel*, 4. *Konstantsociaal-lokaal*, 5. *Epidemisch*, 6. *Universeel*. Elke afdeling wordt met voorbeelden toegelicht. - J. WITLOX stelt nog eens de kwestie *Hadewijch-Bloemaerdinne*, vooral om de zwakke plekken in KNUTTEL's betoog te zoeken. Hij verwijt KNUTTEL 'hinderlijke negatie zijner voorgangers'. Intussen opent hij zelf geen nieuwe gezichtspunten, wanneer hij aan het slot verklaart 'dat de identificatie van de dichteres en schrijfster HADEWIJCH met de abdis HADEWIJCH VAN HAWIÈRES hem in hooge mate waarschijnlijk lijkt.'

Museum.

April. J.A.N. KNUTTEL bespreekt het proefschrift van G.C. VAN 'T HOOG over *Anthonis de Roovere*. Hij acht de studie belangrijk en met toewijding geschreven, maar meent dat die 'door beperking alleen maar had kunnen winnen.'

Kinderstudie.

Febr. A. JAGER zet zijn denkbeelden uiteen over *De ontwikkeling van het taalvermogen als grondslag van het taalonderwijs*.

School en Leven.

No. 34. TH.J. BOSMAN schrijft over *De Nederlandsche taal op het onderwijzers-examen*, waarbij in het biezonder gewezen wordt op de betekenis van een goed leesonderwijs.

C.D.V.

Het purisme van Simon Stevin.

Het klassicisme der Renaissance en de kultuuridealen van het Humanisme hadden beide tot noodzakelik gevolg een algemene belangstelling in de volkstaal. De Renaissance verhief en beperkte het Latijn tot zijn klassieke zuiverheid: voor levende taal werd het derhalve ongeschikt. Het Humanisme droomde van een algemene kultivering der mensheid; het wilde de wetenschap populariseren, de kunst brengen tot het volk, en was hiertoe van zelf aangewezen op het gebruik van de nationale taal. Ja, die taal zelf moest óók worden gekultiveerd, opgevoerd tot steeds hoger graad van volmaaktheid, opdat de nieuwe mensheid een middel tot gedachte-uiting zou bezitten, dat in fijnheid en zuiverheid de klassieke talen nog overtrof.

In onze Nederlandse beschaving van de 16de eeuw openbaart zich hetzelfde verschijnsel. De volkstaal wordt het voorwerp van de grootste belangstelling. Men wil ze opheffen, kultiveren. Van verschillende kanten gaat men ze bewerken. Allereerst trekt het uiterlik kleed van het geschreven woord, de spelling, de aandacht, en spellinghervormers treden op. In 1581 verschijnt de 'Nederduitse Orthographie' van PONTUS DE HEUITER.[1] H.L. SPIEGHEL zet een hele grammatika in elkaar, de 'Twespraeck van de Nederduitsche Letterkonst' (1584). PLANTIJN en KILIAEN wijden hun aandacht aan de woordenschat en brengen hun bekende woordenboeken tot stand. En eindelik zijn er ook, die, onder de indruk van het grote aantal barbarismen in onze taal, zich opmaken al die ingeslopen vreemdelingen te verdrijven.

Dit puristies streven, om geen andere dan 'zuiver' Nederlandse woorden te gebruiken, ontmoeten we allereerst bij taal- en letterkundigen als JAN VAN DE WERVE, COORNHERT, DE HEUITER en SPIEGHEL. Maar het beperkt zich volstrekt niet tot hen. Door onze algemene litteraire en wetenschappelike kultuur loopt van het midden der 16de tot dat der 17de eeuw een stroom van purisme. HOOFT als geschied-

1) Zie hiervoor en voor het voorafgaande uitvoeriger Dr. C.G.N. DE VOOYS, *Pontus de Heuiter, een taal- en spellinghervormer uit de zestiende eeuw.* (*De Nieuwe Taalgids* XI, 1 v.v.).

schrijver en prozaïst gaat al heel ver in deze richting. Ook andere geleerden trachten van 'vreemde smetten' vrij te komen en voor hun wetenschappen een Nederlandse terminologie te maken. Zo doet HUGO DE GROOT in zijn rechtsgeleerde werken. Zo SIMON STEVIN in zijn verschillende wiskundige en andere geschriften.

Over het purisme van deze laatste wil ik in de volgende bladzijden iets mededelen.

SIMON STEVIN werd omstreeks 1548 te Brugge geboren. Reeds jong ging hij in de handel, werkte in Antwerpen en Brussel, reisde daarna in verschillende landen van Noord-Europa en vestigde zich bij zijn terugkomst in Noordelik Nederland. Hij werd, zoals bekend is, leermeester en vertrouwde van Maurits, die zijn wiskundige en techniese bekwaamheden zeer hoog schatte, hem benoemde tot ingenieur van de waterstaat en later tot kwartiermeester-generaal. Hij hield zich bezig met allerlei wetenschappelike onderzoekingen op het gebied der wiskunde, mechanika en wat daarmee verband houdt, en legde de resultaten van die onderzoekingen neer in een reeks geschriften.

In 1586 verscheen zijn *De Beghinselen der Weeghconst, De Weeghdaet* en *De Beghinselen des Waterwichts*.[1] In 1590 schreef STEVIN *Vita Politica, het Burgherlick Leven*.[2] In 1608 verscheen een groot werk in vier delen, n.l. '*Wisconstige Gedachtenissen*, Inhoudende t'ghene daer hem in gheoeffent heeft den doorluchtichsten Hoochgheboren Vorst ende Heere, Maurits, Prince van Oraengien, etc.' (Leyden 1608). Het werk bevat vijf boeken, waarvan het eerste handelt over het 'Weereltschrift,' het tweede over de 'Meetdaet,' het derde over de 'Deursichtighe,' het vierde over de 'Weeghconst' (dit was in 1586 reeds afzonderlik uitgegeven) en het vijfde over

1) Ik maakte gebruik van een exemplaar, waarin deze drie bijeengebonden zijn in één band. De titels zijn: 1. De Beghinselen der Weeghconst beschreven duer SIMON STEVIN VAN BRUGGHE (Leyden, Plantijn, 1586). 2. De Weeghdaet beschreven duer SIMON STEVIN VAN BRUGGHE (Leyden, Plantijn, 1586). 3. De Beghinselen des Waterwichts beschreven duer enz. Aan het laatste is nog toegevoegd: Anvang der Waterwichtsdaet beschreven duer enz. Het eerste is opgedragen aan keizer Rudolf II, het tweede aan de burgemeesters en regeerders der stad Neurenberg, het derde aan de 'Staten der Vereenichde Neerlanden.' In een woord aan de lezer zegt de schrijver, dat ARCHIMEDES maar Grieks schreef en hij Nederlands en dat hij dus veel voor heeft. Immers, de Nederlandse taal is veel korter en duideliker dan de Griekse. Die geen Nederlands kent, moet het leren.

2) Het werd eerst in 1611 te Delft uitgegeven.

‘Ghemengde Stoffen.’ In 1617 verschenen *Castrametatio* en *Nieuwe maniere van sterctebou door spilsluysen*.[1)]

Toen SIMON STEVIN in 1620 stierf, lag er nog heel wat in portefeuille. Dit werd door zijn zoon HENDRICK STEVIN in 1649 uitgegeven, onder de verzameltitel: ‘*Materiae Politicae*, Burgherlicke Stoffen, vervanghende Ghedachtenissen der Oeffeninghen des Doorluchtichsten Prince Maurits van Orangie etc., beschreven deur SIMON STEVIN VAN BRUGGE, superintendent van zijne Finance, Quartiermeester Generaal van 't Leger, etc. En uyt sijn naegelate Handschriften by een gestelt door syn soon HENDRICK STEVIN, Heere van Alphen, etc.’ (Leyden, z.j.).[2)] Dit werk handelt over de bouw en de inrichting van steden, over ambtenaren en gezanten, over krijgsvolk en oorlog, over domeinen en vorstelike boekhouding.[3)]

De eigenaardige taalbeschouwing van STEVIN kunnen we leren kennen uit zijn lofrede op de Nederlandse taal, die we in het begin van de *Beghinselen der Weeghconst* vinden onder de titel: ‘*Simon Stevins Uytspraeck van de weerdicheyt der duytsche tael*.’

Er gebeuren in de natuur geen wonderen, zo begint hij zijn betoog, maar van sommige verschijnselen kennen we de oorzaken niet, en die verschijnselen noemen we wonderen. Zo'n wonder nu heeft de natuur ook gewrocht, toen zij onze voorouders hun taal liet maken: wij kennen n.l. van dit kunstig werk de oorzaken niet. Een noodlottige verblindheid moet men het echter noemen, dat velen er geen oog voor hebben, hoezeer deze taal boven andere uitmunt. En waar de schrijver in deze taal de weegkunst wil behandelen, waarvan men de diepzinnige eigenschappen in een gebrekkige taal onmogelik weergeven kan, wil hij eerst over deze voortreffelike taal zelf iets in het midden brengen.

Allereerst over haar oudheid. De ‘Duytschen’ - dat zijn dan hier de Germanen in het algemeen en de Nederlanders in het biezonder - zijn in overoude tijden een zeer machtig geslacht geweest. Door

1) Volledige titels: Castrametatio, Dat is Legermeting, beschreven door SYMON STEVIN VAN BRUGGE (Rotterdam 1617). Nieuwe maniere van sterctebou door spilsluysen, beschreven door SYMON STEVIN VAN BRUGGE (Rotterdam 1617). Beide zijn opgedragen aan de Staten-Generaal.
2) De opdracht van HENDRICK STEVIN aan Willem II en JOHAN WOLFERT VAN BREDERODE, heer van Vianen, is gedateerd 1649.
3) Eerst in onze tijd werd nog in handschrift gevonden en uitgegeven: S. STEVIN, ‘*Van de spiegeling der singconst*’ et ‘*Van de molens*.’ Deux traités inédits. Réimpression par Dr. D. BIERENS DE HAAN. (Amst. 1884).

oorlogen, korruptie en soortgelijke oorzaken zijn ze echter in een staat van wildheid gekomen, en deze heeft geduurd tot de tijd van Julius Caesar. Toch is er in die wildheidsperiode nog iets van de oude grootmoedigheid, rechtvaardigheid en getrouwheid overgebleven, zoals ook TACITUS getuigt. Na de tijd van Caesar is er weer een langzame vooruitgang gekomen en zijn de Germanen meer en meer de beheersers van Europa geworden, die zij op dit - d.i. STEVINS - ogenblik zijn.

Deze bewering wordt als volgt bewezen. De Gallen - dat zijn de Fransen - waren oudtijds een machtig volk: zij hebben immers Griekenland, Italië en Spanje veroverd. Nu moeten deze Gallen òf vroeger Nederlands gesproken hebben òf deze taal altans hoog hebben geëerd, zoals zij nu het Latijn eren. Want Nederlands *w* wordt in het Frans *gu* uitgesproken, en deze *gu* is a.h.w. een gewestelike variatie van de *w*: vergelijk bijv. *want* (handschoen) en *guant, wesp* en *guespe*, (*be*)*waren* en *guarder*, enz. *Na* de zoeven genoemde staat van wildheid der Nederlanders kunnen de Fransen die woorden niet hebben overgenomen, want toen hadden ze alleen maar oog voor het Latijn. *Tijdens* die wildheid ook niet, want zo'n machtig volk neemt natuurlik geen taal over van wilden. Dus de overname moet gebeurd zijn *vóór* die periode, in een tijd, toen elk volk het oog op de Nederlanders had gericht.

Daar komt nu nog bij, dat de Nederlandse taal zich vroeger nog veel verder uitstrekte. Want ook de Spanjaarden zijn òf Nederlanders geweest òf hebben hun taal naar de Nederlandse gevormd: vgl. *guante, guardar*. Zelfs in Azië hebben reizigers streken ontmoet, waar een soortgelijke taal als te Trier werd gesproken.

Dit alles wordt sterk bevestigd door het kunstige der Nederlandse taal. Taal moet gedachte weergeven. Is nu de gedachte kort, dan moet ook de taal kort zijn. Dit kan het best, ‘duer ynckel saken met ynckel gheluyden te beteeckenen.’

Een tweede eisch van een goede taal is, dat ze ‘de t' saemvoughing bequamelick lijden’ moet. En eindelik moet er een overredende kracht in haar woorden zitten: ze moet ‘den Hoorders heftelick beweghen tot des sprekers voornemen.’

Om aan te tonen, dat het Nederlands aan de eerste eis voldoet, geeft de schrijver een lijst van 742 éénlettergrepige praesensvormen van werkwoorden in de eerste persoon enkelvoud tegen slechts 5 Latijnse en 45 Griekse. En de laatste zijn ook nog samengetrokken. Daarna een lijst van 1428 éénlettergrepige ‘namen, bijnamen, voorsettinghen, etc.’ tegen 158 Latijnse - doch deze zijn ‘tot de tsaemvoughing onbequaem’ - en 220 Griekse.

Ook hebben de Nederlanders het volmaakte getroffen in de namen der letters, ‘die sy al met eensilbighe gheluyden noemen, t'welck voorwaer d'uyterste volcommenheyt naerder is dan de contrari.’ In het Grieks en Hebreeuws zijn echter de meeste namen van letters lang. Wel is waar zijn ze ook in het Latijn kort, maar hierin hebben de Latijnen de Nederlanders nagevolgd. Niet omgekeerd, want de Latijnen hebben van nature neiging tot lengte: zij maken van angst *anxietas*, van kaas *caseus*, van beest *bestia*, enz.

We zien, dat de schrijver hier terecht verband ziet tussen deze Nederlandse en Latijnse woorden, maar dit verband - zoals ook de *Twespraeck* doet - juist in averechtse zin opvat.

Is, zo luidt nu de konklusie, het Nederlands volmaakter dan het Grieks en Latijn, dan is het zoveel te meer verheven boven Italiaans, Spaans en Frans, die ver beneden de klassieke talen staan.

Ook aan de tweede eis voldoet het Nederlands in biezondere mate. De samenstelling is van veel belang, ‘overmidts der dinghen namen daerduer oock haer corte bepalinghen sijn.’ De kunst van samenstelling verstaat het Grieks beter dan de andere talen, doch het Nederlands overtreft het Grieks hierin weer ver. In die taal kan men, om een sterk voorbeeld te nemen, zelfs *water* en *vuur* verbinden: als men spreekt van *watervuren* naast *turfvuren* e.d., dan verstaat men dit woord, ook al hoort men het voor het eerst. Het laatste deel van de samenstelling voelt men onmiddellik als het hoofdwoord, het eerste als een bijbepaling, zoodat men duidelik onderscheidt bijv. *putwater* en *waterput*.

Dat de Nederlandse taal geschikt is om ‘de consten te leeren,’ toont de auteur met eigen voorbeeld aan, door in die taal de weeghconst te beschrijven. Immers, daarin komen termen voor, die men in geen andere taal kan maken.

Eindelik bezit het Nederlands een grote overredingskracht. Het gevaar is hieraan verbonden, dat door die kracht de schare licht tot oproer kan worden gebracht. Het is daarom te wensen, dat alleen zulke redenaars optreden, die dit machtig wapen hanteren in het belang van het land.

Tegenstanders zullen zeggen, zo besluit de schrijver, dat de Nederlandse taal zoo moeielik is te leren. Maar is dat dan een teken van haar minderwaardigheid? Immers juist het tegendeel!

Later, in de *Wisconstige Gedachtenissen* (1608), komt STEVIN nog eens op zijn geliefd onderwerp terug. En wel in verband met zijn betoog, dat er in oude tijden een periode moet geweest zijn, waarin

de mensheid het zeer ver in allerlei wetenschap had gebracht, en dat die kennis later weer voor 't grootste deel verloren gegaan is. Hij noemt die periode de ‘wijsentijt,’ de tijd der wijzen. Tans moeten we trachten, die tijd terug te krijgen. Daartoe is nodig het gebruik der eigen taal, die zelfs boven het Grieks uitmunt in geschiktheid om er de wiskunde in te beschrijven, en die ook een produkt uit de ‘wijsentijt’ is. Haar voortreffelikheid zit vooral in de kortheid. Haar meersilbige woorden zijn òf eigennamen van mensen, plaatsen, enz. òf door onwetendheid ontstaan: in plaats van op z'n Noordhollands te zeggen *vaer, moer, sus, broer*, heet het nu vaak *vader, moeder, suster, broeder*, terwijl sommigen daar nog een *e* aanhangen: *vadere*, enz.

Een aardig staaltje van de etymologie van STEVIN is het volgende: ‘Mettet woort *steerooghen*, verstaen wij als kennelick is, seer ernstelick sien, of de ooghen erghens op seer vlietelick slaen, maer onder alle dinghen daermen d'ooghen vlietick op slaen moet, om te sien t'ghene men begheert, soo en weet ick gheen daert noodigher valt dan op de sterren, alsmense by daghe sien wil, de son boven den sichteinder wesende, want soomender niet ghedueriche op en blijft siende, of bequamen tuych te hulp en neemt, t'ghesicht eens daer afghekeert sijnde, t'can licht ghebeuren datmense voor datmael niet weder int ghesicht en crijcht, ghelijck ick metter daet bevonden heb. Nu dan deur het sien, of het ooghen op de sterren, d'alder scherpste en ernstichste ooghing ghebeurende die ons te vooren comt, soo is het woort *steerooghen* met goede reden daer uyt ghetrocken. En vervolghens soude daer uyt moghen besloten worden, dat de Duytschen eertijts dapper sterooghers gheweest hebben.’

Al is deze laatste konklusie getrokken uit een fantastiese woordverklaring, ze versterkt toch even de gedachte, dat het - bij de onzekerheid van vele etymologieën - altijd een gevaarlik werkje blijft, tot de oude kultuur van de dingen te besluiten, *enkel* afgaand op *woorden*, zonder dat naast de ‘Wörter’ kennis van de ‘Sachen’ komt.

Ten slotte stelt de schrijver nog de vraag, waar het beste Nederlands wordt gesproken. En hij geeft als zijn mening te kennen - waaruit wij het overwicht van het Noorden vernemen - dat nergens de éénsilbigheid zó volkomen en de taal zó zuiver is als in Noord-Holland. Bedroevend is het, dat de Noord-Hollanders vaak hun eigen taal plat noemen en anderen, die door de handel bij hen zijn komen wonen, gaan navolgen. Hiermee wordt blijkbaar gedoeld op de invloed van het Brabants.

De schrijver berust dan in het onvermijdelike: ‘Doch alsoot met gheen ghewelt te beletten en is, men moetet sijn loop laten hebben.’

Deze hoge gedachte van de ‘weerdicheyt der duytsche tael’ vindt in de werken van STEVIN over wiskunde en daaraan verwante vakken haar praktiese toepassing. Alleen in het geschrift over het boekhouden kan hij, om redenen aan de praktijk ontleend, de vreemde termen niet missen. Maar in zijn andere werken bedient hij zich uitsluitend van Nederlandse woorden. Daar hij hierdoor genoodzaakt is, tal van nieuwe Nederlandse woorden zelf te maken, en de mogelikheid dus bestaat, dat men die onjuist zou opvatten, schrijft hij voor zijn geleerde lezers in margine de Latijnse termen. Ook minder gebruikelike Nederlandse woorden verklaart hij door hun Latijns aequivalent. In het *Burgherlick Leven*, in een voorwoord aan de ‘Goedwillighe Leser,’ betreurt hij het, dat de stand van zaken zo is, maar hij moet rekenen met de werkelikheid: ‘wij sullen ons ghevoughen nae 't gheval des teghenwoordigen tijds, stellende inde canten der volghende bladeren, neven sommighe goedt Duytsche woorden, haer ergher ghewonelicke Grieksche endt Latijnsche.’

Om een indruk te geven van deze puristiese werkzaamheid van STEVIN en de invloed daarvan op onze taal, laat ik hieronder een aantal van deze in margine verklaarde woorden volgen. De lijst is niet volledig, maar bevat wel de grote meerderheid der bedoelde woorden, die voorkomen in de hierboven genoemde werken. Bij de indeling ga ik uit van de volgende gedachten: 1. Als STEVIN een Nederlands woord in de rand verklaart door een vreemd, dan beschouwt hij het vreemde als het meest gangbare. Zijn puristies streven is, juist het omgekeerde tot stand te brengen. 2. De Nederlandse woorden, die hij in de tekst gebruikt ter vervanging van de meer gangbare barbarismen, zijn òf bestaande woorden òf door hem gemaakte neologismen. 3. De woorden, die ook bij KILIAEN voorkomen, beschouw ik als bestaande Nederlandse woorden, de andere als nieuwvormingen van STEVIN. Om scherp begrensde resultaten te krijgen, zou een veel volledige onderzoek nodig zijn. Doch evenmin als het materiaal is de bewerking er van volledig: dit artikel als inleidend onderzoek bedoelt slechts een algemene indruk van STEVINS purisme te geven.

Voor de nawerking vergelijk ik met LOD. MEYER's *Woordenschat* (De tiende druk, Alom veel vermeerdert en verbetert; Amst. 1745).

We krijgen dus twee groepen van woorden: A. de reeds bestaande Nederlandse woorden; B. de nieuwvormingen van STEVIN. Bij beide groepen kunnen we de volgende vragen stellen: 1. *Welke door Stevin gebruikte woorden zijn ook nu nog in onze taal gangbaar*? 2. *Voor*

welke gebruiken wij nu een ander Nederlands woord? 3. *Voor welke gebruiken wij nu nog steeds het vreemde woord*? Om de invloed van STEVINS purisme op onze taal na te gaan, en zo meteen een kijk te krijgen op de invloed van het purisme in het algemeen, dient men deze vragen *in onderling verband* te beantwoorden.

Voor een groot deel bestaan de woorden uit wiskundige termen. Minder groot is het aantal techniese termen, die behoren tot de sterrekunde, de bouwkunde en de krijgskunde of vestingbouwkunde. Terwijl een aanzienlik aantal woorden thuis behoort op het gebied van het burgerlik en wetenschappelik leven.

A.

	KILIAEN.	**STEVIN.**	**MEYER.**	**Het hedendaag Nederlands.**
Centrum	middelpunt	middelpunt	middelpunt	middelpunt
conclusio	besluyt	besluyt	besluit	besluit
definire	bepaelen	bepalen		bepalen
demonstratio	bewijs	bewijs	bewijs	bewijs
diameter	middellinie	middellini	middellijn	middellijn
dividere	deylen, deelen	deelen		delen
divisio	deylinghe	deeling	deeling	deling
parallela	even-wijdigh (adj.)	evewijdeghe	evenwijdt	evenwijdige (lijn
radix	wortel	wortel	wortel	wortel
reliquum	reste	rest		rest
subtrahere	aftrecken	aftrecken		aftrekken
summa	somme	som		som
superficies	vlack	vlack		vlak
triangulus	drijhoeck	driehoek	driehoek	driehoek
aequator	evenaer, effenaer	evenaer		evenaar
crepusculus	daghe-raed	dagheraet	dageraadt	dageraad
architect	bouwmeester	boumeester	bouwmeester	bouwmeester
materia	stoffe, stof	stof	stof, stoffe	stof
dodane	bere	beer	steene beer	beer
guarde	lijfwacht	lijfwacht		lijfwacht

	KILIAEN.	STEVIN.	MEYER.	Het hedendaags Nederlands.
magazijn	tuyghhuys	tuychuys		tuighuis
series, ordo	rije, rijghe	rije		rij
sortie	wtval	uytval	uitval	uitval
academia	hooghe schole	hoochschool	opperschool	hogeschool
		opperschool	landschool	
		gemeenschool	hoogeschool	
			hooftschool	
argumentum	cort begrijp	cort begrijp	kort begrijp	kort begrip
caput	hoofdstuck	hooft-stuck	hoofdstuk	hoofdstuk
casus	gheval	geval	geval	geval
commentator	wtleggher	uytleggher	uitlegger	uitlegger
contractus	verdragh	verdragh	verdrag	verdrag
dictionarium	woord-boeck	woortbouck	woordtboek	woordenboek
examineren	ondersoecken	ondersoecken	onderzoeken	onderzoeken
exemplum	veurbeld	voorbeelt	voorbeeldt	voorbeeld
genus	gheslacht	gheslacht	geslacht	geslacht
historia	gheschiedenisse	gheschiedenis	geschiedenis	geschiedenis
juris consulti	rechtsgheleerd (adj.)	rechts-geleerden	rechtsgeleerden	rechtsgeleerden
neutrael	onpartijdigh	onpartijg	onzijdig	onzijdig
				onpartijdig
orator	redenaer	redenaer	redenaar	redenaar
pleidoy	ghedinghe	geding	geding	geding
politicus	borgherlick	burgerlick	burgerlijk	burgerlik
titel	opschrift	opschrift	opschrift	opschrift
tresorier	penninck meester	penninckmeester	penning meester	penningmeester

De Nederlandse woorden uit dit lijstje komen gelijkelik voor in KILIAEN, STEVIN, MEYER en het tegenwoordig taalgebruik. Behalve enkele er van, die MEYER niet noemt.

Op een enkele uitzondering na zijn het tans algemeen bekende en gebruikelike woorden. Bekijken we ze in hun verhouding tot het vreemde woord, dan blijkt dat in de meeste gevallen dit laatste ook nu nog zeer gebruikelik is. Dit geldt vooral van de niet techniese, meer algemene woorden. In de tijd van STEVIN waren ze algemeen

ingeburgerd en ze zijn het nog. Terwijl de korresponderende Nederlandse woorden tijdens STEVIN niet zo algemeen bekend waren als ze het nu zijn. Deze zijn dus in rang gestegen.

En onder de faktoren, die deze stijging veroorzaakt hebben, reken ik mede de invloed, die van STEVINS arbeid is uitgegaan.

In enige gevallen bemerken we, dat het Nederlandse woord de strijd beslist gewonnen heeft. Dit geldt vooral van de wiskundige termen als *bewijs, middellijn, delen, deling, wortel, aftrekken, vlak, driehoek, rest* en *som*. We zullen deze twee laatste evenals STEVIN, in vergelijking met RELIQUUM en SUMMA, nu ook maar Nederlands noemen.

De vreemde termen voor deze begrippen kunnen in STEVINS tijd niet zo algemeen geweest zijn: het waren toen meer vaktermen. In onze tijd zijn deze begrippen door de grote uitbreiding, die het onderwijs in de loop der tijden heeft gekregen, veel meer algemeen bekend geworden. En die bekendheid hebben ze zich verworven onder hun inheemse namen.

We kunnen dan ook wel zeggen, dat de *school* deze Nederlandse woorden er bovenop heeft gebracht. En hierbij kan dan ook aan meer positieve invloed van STEVIN als wiskundige gedacht worden.

	KILIAEN.	**STEVIN.**	**MEYER.**	**Het hedendaags Nederlands.**
Arithmetica	telkonste	telconst	telkonst reekenkonst	rekenkunde
incommensurabilis	onmetelick	onmetelick	onmedemeetlijk	ontmeetbaar
mathematica	wiskonste	wisconst	wiskunde wiskonst	wiskunde
mathematicus	wiskonstenaer	wisconstnaer	wiskonstenaer wiskundige	wiskundige
multiplicatie	menigvuldighen	menichvuldighen		vermenigvuldigen
horizon	sichteynder	sichteinder	gezichteinder	gezichtseinder
instrument	reedschap	reetschap	gereedschap reedschap	gereedschap
mechanice	werckelick werckigh	werckelick	werkelijk	werktuigkundig
dux	leyder	leyer		aanvoerder leider
signifer	vaendraegher vaendrigh	vaendrager		vaandeldrager vaandrig

	KILIAEN.	STEVIN.	MEYER.	Het hedendaags Nederlands.
appendix	aenhanck	anhang	anhangsel	aanhangsel
attestatiën	ghetuyghenissen	getuychnissen	ghetuighschriften	getuigschriften
authoritas	achtbaerheydt	achtbaerheydt	ghezagh	gezag
circumstantia	omstand	omstandige	omstandigheid	omstandigheid
conducteur	leydsman	leytsman	leidtsman	geleider
conscientia	ghewete ghewisse	gewissen	geweeten gewisse	geweten
domestijcq	huysghenoot	huysgenoot	huisgenoot	huisgenoot (bediende)
eloquium	wtspraecke	uytspraeck	uitspraak	mening gevoelen
fatum	schicksel	schicsel	noodlot	noodlot
grammatica	letterkonste	letterconst	letterkonst spraakkonst	spraakkunst
hospitale	gastkamer	gastcamer		logeerkamer
inseparabilis	onscheydelick onscheydbaer	onscheidelick	onscheidelijk onafscheidelijk	onafscheidelik
inventie	vond vindinghe	vont	vinding vondt ervinding	uitvinding
inventor	vinder	vinder	vinder	uitvinder
medicina	ghenesinghe	genesing	geneeskunde	geneeskunde
memoriën	ghedachtenissen	gedachtenissen	gedenkbriefken	gedenkschriften
progressio	voordganck	voortganck	voortgang	opklimming
propositie	veurslagh	voorslag	voorstel voorstelling	voorstel voorslag
qualitas	ghedaente	ghedaente	hoedanigheid gedaante	hoedanigheid
request	versoeckbrief	versoeckbrief	verzoek verzoekschrift	verzoekschrift

Bij deze woorden bemerken we enig verschil tusschen het moderne woord en dat van STEVIN. In sommige gevallen is dat verschil heel gering en hebben we

eigenlik met hetzelfde woord te doen. Daarnaast staan echter voorbeelden, dat het tans gebruikelike woord een ander is dan het door STEVIN gekozene.

Interessant is het, soms bij MEYER de overgang te zien van het oude Nederlandse woord op het nieuwe, waar hij ze n.l. alle twee geeft.

Ten slotte vinden we bij KILIAEN en STEVIN ook Nederlandse

woorden, waar wij tans de vreemde gebruiken. Ziehier enige voorbeelden:

	KILIAEN.	STEVIN.	MEYER.	Het hedendaa Nederlands.
Cylinder	suyle	seul	ronde pylaer zuilrolsteen	cilinder
cubus	teerlinck	teerlinck	teerling	kubus
riole	waterloop	waterloop	goot, verlaat	riool
vestibulum	veurloove	voorloof		vestibule
flancken	strijck weeren	strijckweeren		flanken
treyn	naesleyp	nagevolck nasleyp		trein
advocaet	veurspraecke	voorspraeck	voorspraak voorspreker	advokaat
curator	besorgher	sorgher	voorspraak	curator
interest	verloop van woecker oft renten	verloop	rente verloop	rente, interest
letteren	boeckstaven	bouckstaven		letters

B.

De tot dusver genoemde voorbeelden gaven woorden uit STEVINS geschriften, die ook bij KILIAEN voorkomen. Doch we vinden bij STEVIN ook een groot aantal, die KILIAEN niet geeft. En die worden hier beschouwd als nieuwvormingen van STEVIN, al zou nader onderzoek wellicht uitmaken, dat dit niet van alle geldt. Ik geef hieronder ook van deze woorden een aantal voorbeelden, en deel ze op dezelfde wijze in als de vorige: eerst die nieuwvormingen van STEVIN, die nu de algemeen gebruikte woorden zijn (I); dan die, waarvan het tegenwoordige Nederlandse woord minder of meer verschilt (II); en eindelik die, welke blijkbaar nooit ingang bij ons gevonden hebben, doordat het vreemde woord tot op heden het veld behield (III).

	STEVIN.	MEYER.	Het hedendaags Nederlands.
	I.		
Acutus angulus	scherphouck	scherpe hoek	scherpe hoek
conisectio	kegelsne	kegelsnijding	kegelsnede
datum	tghegheven	't gegevene	het gegeven
definitio	bepalinghe	bepaaling	bepaling
extractio radicum	worteltrecking	worteltrekking	worteltrekking
homologa	lijckstandighe sijden		gelijkstandige zijden
hypotenusa	schoensche sijde	schuinsche zijde	schuine zijde
media proportionalis	middeleveredighe	middelevenredige	middelevenredige
nominator	noemer	noemer	noemer
peripheria	omtreck	omtrek	omtrek
polygonum	veelhouck	veelhoek	veelhoek
proportio	everedenheyt	evenredenheit	evenredigheid
proportionalis	everednich	evenredenig	evenredig
proportionaliter	everedelick	evenredeniglijk	evenredig
propositio	stelling	voorstel	stelling
ratio	reden	reden	reden, verhouding
secans linea	snijlijn	snijdlijn	snijlijn
tangens linea	raecklijn	raaklijn	raaklijn
axis	as	as	as
punctum verticale	toppunt	toppunt	toppunt
columna	pilaer	pylaar	pilaar
speculum concavum	holle spiegel		holle spiegel
speculum convexum	bolle spiegel		bolle spiegel
castrametatio	legermeting	legermeting	legermeting
stratagema	krijchlist	krijgslist	krijgslist
commissie	volmacht	bevel, last	volmacht
credentiebrieven	geloofbrieven	geloofsbrieven	geloofsbrieven

denominatie	benoeming	benoeming	benoeming
distinctio	onderscheyding	onderscheiding	onderscheiding
elementa	beghinselen	beginselen	beginselen
president	voorsitter	voorzitter	voorzitter
revisie	hersiening	herziening	herziening

	STEVIN.	MEYER.	Het hedendaágs Nederlands.
suppliant	versoucker	verzoeker	verzoeker, ondertekenaar van een verzoekschrif
unitas	eenheyt	eenheit	eenheid
vocabula artium	constwoorden	konstwoorden	kunstwoorden
	II.		
Addere	vergaren		optellen
algebra	stelreghel	stelregel	algebra, stelkunde
algebraica operatio	stelreghelsche wercking	stelregelige werking	stelkundige bewer king
angulus obtusus	plomphouck	botte, stompe, plompe hoek	stompe hoek
arithmetica	telconst	telkonst, reekenkonst	rekenkunde
arithmeticus	telder		rekenkundige
continua proportio	gheduerighe everedenheyt		aaneengeschakelde evenredigheid
dodecahedrum	twelfgrondich lichaem	twaalfgrondig lichaam, twaalfvijfhoekgrondt	regelmatig twaalf vlak
extrema et media ratio	duer uyterste en middelreden		in uiterste en mi delste reden
geometria	meetconst	meetkonst	meetkunde
		meetkunde	
geometricus	meter		meetkundige
geometricus	meetconstigh	meetkundig	meetkundig
		meetkonstig	
geometrice	meetconstlick	meetkonstelijk	meetkundig
geometricus practicus	dadelicke landmeter		landmeter
icosahedrum	twintich grondich lichaem	twintiggrondig lichaam, twintig dryhoek	regelmatig twinti vlak
instrumenta mathematica	wisconsttuyghen		wiskundige instrumenten
inversa ratio	verkeerde reden		omgekeerde reden
	overanderde reden		
mathematicus	wisconstigh	wiskundig	wiskundig

mathematice	wisconstelick	wiskundiglijk	wiskundig
octohedrum	achtgrondich lichaem	achtgrondig lichaam achtdriehoekgrondt	regelmatig achtvlak

	STEVIN.	MEYER.	Het hedendaags Nederlands.
perpendicularis	hanghende		loodlijn
planum	plat	plat	vlak
planum infinitum	oneijndelick plat		oneindig groot vlak
praxis arithmeticae	teldaet		toegepaste rekenkunde
praxis artis ponderariae	weeghdaet		toegepaste weegkunde
praxis geometriae	meetdaet		toegepaste meetkunde
problema	werckstuck	vraagstuk, werkstuk	vraagstuk
propositio	voorstel	voorstel	stelling
pyramis truncata	ghecorte naelde		afgeknotte pyramide
quaesitum	tbegheerde		het gevraagde
semidiameter	halfmiddellini	halfmiddellijn	straal
sphaericus	hemelclootsch		bolvormig
	clootsch		
tetraedrum	viergrondich lichaem	viergrondig lichaam	viervlak
theorema	vertooch	voorstel	stelling
tractatus conicorum	keghelhandel		leer van de kegel
altitudo vaporum	damphooghde		hoogte van de dampkring
annus naturalis	natuerlick jaer		zonnejaar
ascensio	opclimming	klimming	rechte klimming
centrum gravitatis	swaerheyts middelpunt	zwaarheits middelpunt	zwaartepunt
cosmographia	weereltschrift	wereldtbeschrijving	wiskundige aardrijkskunde
diameter visualis	grijphouck	grijphoek	schijnbare middellijn
eclipsis lunaris	maenduystering	maanduister	maansverduistering
elevatio poli	verheffing des aspunts		poolshoogte
globus terrestris	eertcloot	aardkloot	aardglobe

latitudo	breetheyt	breedte	breedte
longitudo	lanckheyt	lengte	lengte
meridianus circulus	middachront	middagkring	middagcirkel, meridiaan
motus planetarum	dwaelderloopen		beweging der planeten

	STEVIN.	MEYER.	Het hedendaags Nederlands.
nadir	leeghste punt	leegste punt, nederaspunt	voetpunt
observatio	gaslaging	waarneming	waarneming
observator	gaslager	waarnemer	waarnemer
planeta	dwaelder	zweefstar, dwaalstar	dwaalster, planeet
refractio	misschaeuwing	wanschaauwing	breking
		verbreeking	
sectio vernalis	lentsne	lentsnede	lente-nachteveningspunt
sectio atumnalis	herfstsne	herfstsnede	herfst-nachteveningspunt
architectura	huysbou	bouwkonst	bouwkunst, bouwkunde
alchimie	stoffscheyding	stofscheidkunde	scheikunde
alchimus	stoffscheyder	stofscheider	scheikundige
anatomia	opsnijding	ontleeding	ontleedkunde
		opsnijding	
		ontleedkunde	
dichotomia	tweescheyding	tweescheiding	tweedeling
	tweespalting	tweespalting	
		tweedeeling	
geographia	eertclootschrift	aardbeschrijving	aardrijkskunde
geographus	eertclootschrijver	aardrijksbeschrijver	aardrijkskundige
hydrographia	zeeschrift	waterkunde	zeebeschrijving
		waterbeschrijving	
perspectiva	deursichtighe	doorzichtkunde	doorzichtkunde
			perspektief
scenographia	verschaeuwing	schaduwkunde	perspektiefschildering
		schaduwbeschrijving	
bellum defensivum	weercrijch	beschuttende oorlog	verdedigingsoorlog
bellum offensivum	bevechtcrijch	beschadigende oorlog	aanvallende oorlog
clarigatio ante	waerschouwinge		oorlogsverklaring

justum bellum	voor rechte crijgh		
centurio	hondertleyer		hoofdman over honderd
decurio	thienleyer	tienleider	hoofdman over tien

	STEVIN.	MEYER.	Het hedendaags Nederlands.
embuscade	heymelicke laghe	laaglegging	hinderlaag
fortification	stercktebou	sterktebouwing	vestingbouwkunde
iugum	lidt		gelid
respublica	gemeen-saeck	gemeenebest	gemeenebest
absoluyt monarch	volmachtig vorst		alleenheerser, onbeperkt heerser
adjunctum	ancleving	bijgevoegd	eigenschap
		ankleef	
affranchissement	vrijing		vrijstelling
animatus	versielt	gezielt	bezield
appel	voorderbetrecking	beroep	beroep
appellatie		beroeping	
		hoogher betrek	
argumentatio	strijding	twistreedening	redetwist
causa finalis	eintlicke oirsaeck		doeloorzaak
copia verborum	overvloed der woorden	woordenschat	woordenschat
compositio cantus	gesangkmaecksel		toonzetting, kompositie
	maecksel des sancx		
controlleur	opsiender		opzichter, kontroleur
crimineel	misdadelicke	misdaadigh	strafrechtelik
	(saecken)	lijfzaakigh	
dialectica	bewijsconst	redenkonst	redeneerkunde
		redenkaveling	
executie	uytrechting	uitrechting	voltrekking van het
		volvoering	vonnis
grammaticus	letteraer	letterkonstenaar	spraakkuustige
hypothesis	ghestelde	onderstelling	onderstelling
immediate	ongemiddelt	onmiddelijk	onmiddellik
instrumenta musica	speeltuych		muziekinstrumenten
journael	dachschrift	dagboek	dagboek

limitatus	bepaelt		beperkt (van macht)
magia	gheesthandel	toverkunst	toverij
		geesthandel	
metaphora	lijck-spreuck	overdracht	leenspreuk, metafoor
		bijspreuk	
		lijkspreuk	
		leenspreuk	

	STEVIN.	MEYER.	Het hedendaags Nederlands.
metaphorice	lijckspreuckelick		overdrachtelik
medicamenta	gheneesstoffen	geneesmiddelen	geneesmiddelen
medicus	geneser	arts	geneesheer
		geneesmeester	arts
			dokter
monarch	eenig-vorst	eenig vorst	alleenheerser
		alleenheerscher	
monarchia	eenich vorstheydt	eensregeering	monarchie
		alleenheersching	alleenheerschappij
navigatie	zeesaken	schipvaart	scheepvaart
		zeevaart	
oratio	uytspraeck	reden, vertoog	redevoering
philosophia	wijsheit	wijsgierigheid	wijsbegeerte
		wijsgheitzucht	
		wijsheitslieving	
philosophus	wijze	wijsgeerige	wijsgeer
		wijszuchtige	
		wijsgier	
		wereltwijze	
		wijsheitsbeminner	
pro et contra	me en tegen		voor en tegen
resolutie	besluyting	besluit	besluit
scala musica	singleer	zangtrap	toonladder
		zangladder	toonschaal
species	afcomst	gedaante	soort
subalterni	onderanderden	onderbeurtig	ondergeschikten
		onderhorig	
subjectum	grondt	onderwerp	onderwerp
syllogismus	bewijsreden	sluitreden	sluitrede
		bewijsreden	
theologia	godtheyt	godtgeleerdheit	godgeleerdheid
theologus	goddist	godtgeleerde	godgeleerde
tresorie	geltcamer	schatkamer, schatkist	schatkist

	III.		
Angulus complementi	schilhouck	verscheelhoek	komplement
basis	gront	grondt	basis
ellipsis	scheefrondt	langrondt, langwerpig ront	ellips

	STEVIN.	MEYER.	Het hedendaags Nederlands.
gradus	trap	trap	graad
hyperbole	wassende sne	wassende snee	hyperbool
parabola	brantsne	brandtsnee	parabool
parallelogramum	evewijdich vierhouck	evenwijdige vierhoek	parallelogram
postulatum	begheerte	eisch, vereisching	postulaat
productum	uytbreng	uitbreng, uitkomst	produkt
pyramide	naelde	naelde	pyramide
quotiens	werf, mael	hoe dikwils	quotient
secans	snijlijn	snijdlijn	sekans
sinus	houckmaet	hoekmaat	sinus
sinus arcus complementi	schilboochs houckmaet		kosinus
sphaeroïdalis	lancworpighe cloot	langwerpige bol	spheroïde
tabula sinuum	tafel der houckmaten	boogtafel	sinustafel
tangens	raecklijn	raaklijn	tangens
termini	palen		elementen (v.e. driehoek)
termini	palen		termen (v.e. evenredigheid)
apogeum	verste punt	verdste punt	apogeum
		afaardig	
conjunctio	saming		konjunktie
contrapunctum	teghepunt		kontrapunt
declinatio	afwijcking		deklinatie
oppositio	teghestant		oppositie
perigeum	naeste punt	naaste punt, bijaardig	perigeum
admirael van de zee	wateroverst		admiraal
	scheepvolckoverst		
admiraliteyt	zeesaken	zeevoogdij	admiraliteit
	zeeraet	zeebewint	

batterie	schietweer grofschutweer	schietschans	batterij
capitein	vaenleyer	hoofdtman	kapitein
collonel	banierleyer	bendoverste	kolonel

	STEVIN.	MEYER.	Het hedendaags Nederlands.
convoyen	geleyen	gelei, vrijgelei	konvooien
garnisoen	stercktebewaring	bezetting	garnizoen
lieutenant	stadthouder		luitenant
marcheren	voorttreden	antrekken	marcheren
	reysen	antreden	
		trekken	
mineren	holgraven	mijnen, ondermijnen	mineren
mineur	holgraver	(onder)mijner	mineur
quartiermeester	logierder		kwartiermeester
actū	daetlick	in der daad	aktueel[1)]
potentiā	machtelick	mogendlijk	potentiëel[1)]
		in vermogen	
argumentum	strijtreden	bewijsreden	argument
aristocratia	voornamelickheydt	besterheersching	aristokratie
		adelregeering	
assistent	hulpe	meedehulper	assistent
		bijstander	
bibliotheca	bouckcasse	boekkamer, boekerij, boekkas	bibliotheek
college	vergaring	verzameling	kollege
		bijeenkomst	
contoir	schrijfcamer		kantoor
debet en credit	schult en hebbing		debet en kredit
democratia	gemeenheyt	volksregeering	demokratie
		volksheersching	
		volksheerschappij	
facultates	treflickheden		fakulteiten
ghepreviligeert	geeygenwetticht		gepriviligeerd
griffier	raedschrijver	hofschrijver	griffier

1) Dit zijn termen uit de Aristoteliaanse filosofie. De ontwikkeling der dingen is volgens ARISTOTELES een beweging van uit de potentialiteit (mogelikheid) naar de aktualiteit (werkelikheid, verwerkeliking). De eikel is *potentiëel* een eik, niet *aktueel*.

1) Dit zijn termen uit de Aristoteliaanse filosofie. De ontwikkeling der dingen is volgens ARISTOTELES een beweging van uit de potentialiteit (mogelikheid) naar de aktualiteit (werkelikheid, verwerkeliking). De eikel is *potentiëel* een eik, niet *aktueel*.

	opperschrijver	gerechtschrijver	
hoff provinciael	gemeene rechtsraet		provinciaal hof
ingenieur	boumeester	bolwerker	ingenieur
		vestbouwer	
		vernufteling	
		sterktebouwer	

	STEVIN.	**MEYER.**	**Het hedendaags Nederlands.**
klerck	onderschrijver	klerk	klerk
lambercering	bebardering		lambrizering
practicus	doender		praktikus
praxis	daet	oeffening, daadt, doening	praktijk
procureur	besorger	verzorger	prokureur
		pleitverzorger	
		voorspraak	
raet van finance	raet van gemeensaecx rekeningh		raad van financieën
religiosus	gewissich		konscientieus
student	leerling	leerling	student
		boekoeffenaar	
syllogismi minor	des bewijsredens		de minor van het
	tweede voorstel		syllogisme
theoria	spiegheling	spiegeling	theorie
		beschouwing	
theorice	spieghelingsche wijse		theoreties
componista	sangmaker	zangmaaker	komponist
duo	tweeick	tweezang	duo
harmonia	soetluydicheyt	samenstemming	harmonie
		welluiding	
		zoetluidigheit	
musicalis	singconstich		muzikaal
notula	singteycken	zangmerk	noot

Wat een bonte verzameling van woorden! We zien er uit, hoezeer STEVIN zijn best gedaan heeft, onze taal met Nederlandse woorden te verrijken. En ook, in hoever hem dit gelukt is.

Een aantal Nederlandse vaktermen, vooral wiskundige, hebben we ongetwijfeld aan STEVIN te danken. Zijn arbeid in dit opzicht behoort echter niet tot het puristies bedrijf in engere zin. We hebben hier meer te doen met *het vormen van nieuwe woorden op een gelukkig tijdstip, n.l terwijl de behoefte aan die woorden groter wordt*. Door de vooruitgang van wetenschap en onderwijs, in en na STEVINS tijd,

kwamen deze termen, tot dusver beperkt tot een kleine kring, tot meer algemeen gebruik. Dat ze op het rechte oogenblik een inheems

pakje aankregen, kunnen we als een gelukkige omstandigheid beschouwen.

De vaktermen, die ook na STEVIN beperkt bleven tot kleinere techniese kringen, hebben veelal het vreemde gewaad behouden.

Met STEVINS puristiese aktie in engere zin bedoel ik *zijn strijd tegen allerlei reeds ingeburgerde vreemde woorden*. STEVIN ziet ze alle met gelijke ogen aan: voor hem is een vreemd woord per se een minderwaardige indringer. Derhalve - weg er mee. Alleen Nederlandse woorden zijn goed.

Zijn wiskundige logika is streng en werkt ook in zijn taalbehandeling langs rechte lijnen; doch deze handelwijze is methodologies en psychologies naief. STEVIN maakt geen onderscheid tussen een vreemd woord en een vreemd woord, maar behandelt ze alle op dezelfde wijze.

Dit is de eeuwige fout van het purisme. Het let niet op de funktie, die het vreemde woord in de taal heeft.

En daarom heeft het purisme principiëel ongelijk. In de praktijk is het dan ook met onvruchtbaarheid geslagen. Zo heeft ook STEVIN vruchteloos gevochten tegen veel barbarismen, die reeds geheel ingeburgerd waren. Dat hij niet steeds het Latijnse, maar ook wel het Franse woord geeft, is in dit verband van betekenis.

Het inheemse woord zal het alleen dan van een barbarisme kunnen winnen, als het in een gunstige konditie daartoe verkeert. Als n.l. het vreemde woord nog niet algemeen is doorgedrongen. Als het eigen woord positieve steun geniet, bijv. die van een invloedrijke persoonlikheid. Of als het de naam is voor een nieuw begrip. In zulke gevallen kan het eigen woord een barbarisme vóór-komen en vóór-blijven. En het verdient dan ook zeer zeker de voorkeur.

Deze verdienstelike zijde van algemeen-puristiese aktie kunnen we, zoals we zagen, ook nagaan bij SIMON STEVIN.

B a a r n .
K.W. DE GROOT.

Twee Hollands-Engelse parallellen in de syntaxis.

I.

Een verschijnsel, waarop reeds Dr. W. DE VRIES in '*t Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde, Deel XXIX, blz.* 122 *en volg.*, de aandacht heeft gevestigd, is de mogelikheid om een datief uit het aktivum om te zetten tot een subjekt van het passivum. Schr. wijst in zijn artikel op overeenkomstige konstrukties in het Engels en konstateert dat 'in onze taal dit gebruik nog zeer beperkt is,' dat 'de een hierin verder gaat dan de ander,' maar erkent tevens dat plaats als bij L. MULDER *Jan Faessen* I 227: (hij had) nooit ondervonden, wat het is, onrecht te worden aangedaan, of bij J. VOSMAER *Maarten Vroeg* 21 ed. Fockens: 'u te doen laten in een geval, waarin tienduizend vóór u het gedaan zijn,' althans bewijzen 'dat het taalgevoel zich niet te sterk tegen uitbreiding van deze konstruktie verzet.'

Het doel van de volgende regelen is aan te tonen: 1°. dat in de spreektaal dit gebruik niet langer beperkt kan worden genoemd, 2°. dat het verschijnsel niet op zichzelf staat, maar behoort tot een neiging van verdere strekking - eveneens in het Engels waar te nemen - om al wat maar enigszins beschouwd kan worden als meer of minder direkt bij de handeling door het werkwoord uitgedrukt, betrokken te zijn, tot subjekt te maken van een passieve zin.

De hoofd-oorzaak van het ontstaan dezer jonge konstrukti is, in het Engels zowel als in het Hollands, het te loor gaan van het gevoel voor naamvals-verschillen, zodra deze niet langer door aparte vormen in het taalbeeld worden uitgedrukt. Men kan deze afslijting van syntakties instinkt al dan niet betreuren, men kan al dan niet andere talen benijden om hun 'rijkdom' aan inflekties, welke deze 'verwording' tegenhoudt, het verschijnsel zal toch onder de ogen gezien moeten worden, en men zal 'ik word opengedaan', als Benjamin onder de syntaktiese konstrukties in het Hollandse taal-gezin, met meer of minder blijdschap moeten begroeten.

Naast deze fundamentele oorzaak kunnen, onder bizondere om-

standigheden, nog wel andere tot de vorming van bedoelde konstruktie meewerken. Zo geeft DE VRIES als voorbeeld: ‘zij worden geaaid en in den arm geknepen,’ waar ‘het naast elkander gebruiken van verba trans. en verba met dat.’ aan het ontstaan bevorderlik is geweest. Op dezelfde wijze laat zich verklaren het door mij genoteerde: ‘hij werd zelf niet vastgehouden, maar gelegenheid gegeven te vertrekken.’ Verder noemt DE VRIES als aanleiding het voorkomen van verba met dat. als synoniemen van trans. verba, b.v. *iemand vragen, iemand uitnodigen, iemand verzoeken*, wat, gezien de neiging om te ‘konstrueeren alsof een uitdrukking, waarvan men gebruik had kunnen maken, inderdaad gebezigd was,’ het aanzijn kan geven aan: ‘ik ben niet verzocht op die visite.’ Zo kan men ook ‘door wie word ik even omgeslagen?’ verklaren als gekonstrueerd naar ‘door wie word ik even geholpen bij het omslaan?’ en ‘zuigelingen worden geen morfine gegeven’ als ontstaan door kontaminatie van: ‘zuigelingen worden niet met morfine behandeld.’ In de volgende zin van STIJN STREUVELS: ‘de anderen ook, elk in 't bizonder, werden een taak opgelegd,’ had de schrijver waarschijnlik eerst bedoeld te zeggen: ‘werden met een taak belast.’

Maar voor een geval als ‘wij worden weinig gedikteerd,’ zal men moeten aannemen dat, naar het gevoel van de spreker (een scholier), ‘dikteren’ een handeling is, die hem even direkt treft, die hij even direkt ondergaat, als straffen, slaan enz. Uit dezelfde gemoedstoestand is geboren: ‘wij worden geen sommen meer uitgelegd tegenwoordig.’ Zo staat ook in ‘hij moest verboden worden op schoenen met hakken te spelen,’ het subjekt in dezelfde verhouding tot het verbum als in ‘hij moest van 't veld geweerd worden,’ of ‘hij moest gedeballoteerd worden.’ In ‘hij wordt de reiskosten vergoed’ en in ‘zij mogen geen voedsel geweigerd worden,’ is ‘reiskosten vergoeden,’ ‘voedsel weigeren,’ tot een verbale eenheid geworden, waarvan de persoon het objekt is, wederom voldoende direkt bij de handeling betrokken om tot subjekt te worden gemaakt: hij wordt de reiskosten vergoed = hij wordt schadeloos gesteld, hij wordt voedsel geweigerd = hij wordt uitgehongerd. Zo heb ik ook nog gehoord: ‘hij is niet betaald vanmorgen’ en ‘ik werd vanochtend bericht, dat...’

Merkwaardig is het, dat de geschreven taal zich zo terughoudend betoont tegenover deze konstruktie. Het Engels is hier veel verder gegaan dan het Hollands. Dr. E. KRUISINGA zegt zelfs in zijn *Handbook of Present day English*, Dl. II, bl. 73: ‘Verbs that are regularly used with two objects, one direct and one indirect, may often be used in the passive by making the indirect object the subject. *Less*

usually[1] it is the direct object that becomes the subject.' Deze bewering wordt gestaafd met talrijke voorbeelden uit de litterat u u r , wetenschappelike zoowel als belletristiese. Behalve de door DE VRIES opgetekende gevallen en het bovengenoemde citaat van STREUVELS herinner ik me alleen in de 'bellettrie' te hebben gevonden 'ELINE VERE mocht wel graag een beetje 't hof worden gemaakt.' Kranten, met 'de lezers worden verzocht...' 'werkwilligen mogen niet belet worden hun arbeid te verrichten,' enz. vormen ook hier een schakel tussen de sprekende en schrijvende mensheid.

De neiging om verbale eenheden te smeden als boven in 'voedsel weigeren' vertoont zich ook in 'hij is overal naar gezocht beneden,' wat weer volkomen parallel is aan het Engelse 'he has everywhere been looked for.' Dat de prepositie in het Hollands vóór het participium komt te staan, is wel het gevolg van de omstandigheid dat 't Hollands zoveel rijker is aan samenstellingen van prepositie + verbum dan 't Engels, m.a.w. 'hij is opgevoed,' 'zijn naam is doorgeschrapt,' 'de vluchtelingen werden ondergebracht,' enz. hebben in 'hij is naar gezocht' aan de prepositie zijn vaste plaats vóór 't participium gegeven. Vgl. ook 'mag deze mat op geveegd worden?' 'de kachel hoeft niet om gedacht te worden,' 'deze kamer wordt niet meer aan gedaan,' 'die commode zijn de poten afgezaagd' (waar 'commode' formeel als een datief beschouwd zou kunnen worden, maar in werkelikheid als subjekt wordt gevoeld) 'mag deze bal mee gespeeld worden?' (waar 't onderscheid tussen 'mee' en 'met' niet meer is gehandhaafd). Een merkwaardig hybriediese konstruktie is: 'die ballen wordt niet langer mee gespeeld,' leunend met één been op 'met die ballen wordt niet langer gespeeld,' met het andere op 'die ballen worden niet langer mee gespeeld' (Eng.: 'those balls are no longer played with.') Ook opmerkelik als uiterste, immers niet langer tot het passivum beperkte, geval van naamvalsverschuiving is: '*die* (n.l. die jurk) moet je zuinig op wezen,' evenals '*ze* staat ook niets goed.'

Eindelik vinden we voor de Engelse konstrukties: 'the master is paid attention to,' 'the rope is caught hold of,' enz. waarin verbum + objekt + prepositie tot een verbale eenheid is geworden, ook parallellen in de Hollandse spreektaal, b.v.: 'Ze (= die artiekelen) zullen wel beslag op gelegd zijn bij alle handelaren,' of 'de kachel moet nog een beetje cokes op gedaan worden.'

Een resultaat van deze neiging tot het smeden van onscheidbare

1) Cursivering van mij, J.K.

groepen bestaande uit verb. + prep. of verb. + obj. + prep. is, dat de bewegingsvrijheid van de prepositie in de zin er ten zeerste door bevorderd wordt. Als in het Engels wordt een met een prepositie verbonden substantief voor de nadruk vrijelik aan het hoofd van de zin gezet. Met ‘that town the Russians have laid siege to’ komt overeen ‘die stoel heb ik beslag op gelegd,’ met ‘this remark he is not ans werable for:’ ‘een veel groter deel is ons oog niet op ingericht.’ In dit opzicht gaat het gesproken Hollands zelfs verder dan 't Engels, zoals blijken kan uit de volgende voorbeelden, opgetekend uit de mond van beschaafde sprekers:

die kist had hij vroeger nooit een kleed over,
ik heb de hele familie al kennis mee gemaakt,
een koe krijg je zo maar honderd gulden meer voor,
dat stuk land begint nu eindelik wat op te groeien,
de hond heeft de pauw (= subjekt) ook al achter aan gezeten,
die kommissie zat hij zelf ook in,
de melk is een raar smaakje aan,
dokter B. is ze onder behandeling van,

en het rijmpje:

Een meisje dat fluit
Is 't fatsoen uit.

II.

In oudere - om niet te zeggen - verouderde Engelse grammatika's vindt men de regel dat het relatief pronomen wordt weggelaten in de nominatief in zinnen als: ‘there is a gentleman wants to see you.’ Ik herinner me hoe op een college Prof. Kern er op wees dat hier geen sprake is van ‘weglating van een pronomen,’ maar dat men te maken heeft met een kontraktie van twee hoofdzinnen die een zelfde deel gemeen hebben; zo in bovengenoemd geval, van: ‘there is a gentleman,’ en ‘a gentleman wants to see you.’ Dr. KRUISINGA, die in zijn *Handbook* - ik zou haast zeggen: natuurlik - ook niet spreekt van ‘omission of a relative pronoun,’ geeft van deze konstruktie de volgende voorbeelden (blz. 437):

Grandpa, what is it makes your eyes so bright and blue like the sky?
‘Don 't try to tell me your grandfather did all that,’ protested Wyckoff. ‘There were a lot of others helped.’
It is not the place makes the happiness.
If you are out of the way there's no one else can state that I shot Pine.

In al deze gevallen bevat de hoofdzin *it is, this* (*that*) *is, here* (*there*) *is*.[1] En in al deze gevallen is de wording door kontraktie gemakkelik aan te tonen. Het voorbeeld ‘I wonder who it is makes the fashion’ berust natuurlik op analogie.

Deze konstruktie komt ook in de spreektaal voor in het Hollands, evenals in het Fries. In beide talen is weglating van een pronomen al dadelik buitengesloten door de volgorde der woorden, die in de relatieve bijzin in het Fries en in 't Hollands anders is dan in de hoofdzin. P. SIPMA zegt hieromtrent in zijn *Phonology and Grammar of Modern West Frisian*, blz. 88: dat kontraktie ‘is sometimes used in ordinary speaking,’ en geeft daarvan de volgende voorbeelden:

> wy hienen do in famke út 'e stêd wier by ús útfenhûs; it wier sa'n aerdich lyts húske stie dêr foartiid; it is sa'n moaije, heldere glâns leit dêr oer.

Ook hier gaat het Hollands verder dan het Engels, doordat het gemeenschappelik zinsdeel niet *behoeft* te worden ingeleid door ‘'*t is, 't zijn, er zijn*,’ hoewel dit laatste wel van opmerkelike frequentie is. Onderstaande gevallen zijn door mij uit de spreektaal genoteerd:

a)
1. dat is een oud stuk brood heb ik hem gegeven.
2. 't is 'n korte beschrijving van z'n leven heb ik hier.
3. er zijn nu 24 ballen heb ik in huis.
4. 't is kwart vóór vier heb ik het.
5. 't was zo'n soort witte bloemen hebben we daar geplukt.
6. we hebben ook 'n zin voor Kooistra heeft hij net gezegd.[2]
7. 't is zulk verdraaid beroerd weer hebben we hier in Holland.
8. wat is 't toch voor 'n portret heb je daar?

b)
1. 't is zoo ontzettend irriterend werkt het.

1) Een tweede groep gevallen met dezelfde konstruktie, n.l. wanneer de bijzin begint met *there is* (*are*) (b.v. ‘it is one of the best examples there are of sustained irony’) kan hier buiten bespreking blijven als zijnde zonder parallel in 't Hollands. Alleen wens ik er in 't voorbijgaan op te wijzen dat de onlogiese verandering van ‘getal,’ die in deze soort zinnen in 't Engels dikwijls valt op te merken, b.v. ‘it is one of the brightest novels that has appeared for a long time,’ ook in 't Hollands - en veelvuldig - voorkomt, b.v. ‘dit is een van de beste verhandelingen over erfelikheid, die er bestaat.’

2) Deze zin onthult dat ik voor de verzameling van bijgaande voorbeelden door de medewerking van mijn leerlingen ben gesteund. Deze medewerking werd niet alleen met veel bereidwilligheid, maar ook met animo verleend. Voor de verschijnselen van de *levende* taal ontbreekt het in een klas nooit aan belangstelling.

2. die mensen waren zeer beroemd zijn ze geworden.
3. 't had wel wat van 'n soort chocola leek het.
4. er is ook 'n boodschap is er geweest.
5. dat is zeker 'n Zondags-tram denk ik dat 't is.
6. 't zijn blauwe bloempjes leken 't in de trein.
7. dat is niet deftig werd 't in Rome gevonden.

c) 't was maar één meisje speelde er in mee.

In de gevallen onder *a*) is 't gemeenschappelik deel objekt, in *b*) predikaats-nomen, in *c*) subjekt van de zin. En in alle wordt, evenals in 't Engels, het gemeenschappelik deel naar voren gebracht door *er is, 't is* (zoals '*t is, it is, c'est, es ist*, in 't algemeen een zinsdeel naar voren plegen te brengen), waarna de zin regelmatig verloopt.

Naar analogie van deze formaties moeten ontstaan zijn:

d)
1. Deze middag telefoneerde ik even met R. wou ik opbellen.
2. Ze is bij 'n familie in Wageningen logeert ze.
3. Vind je dat geen snoeperige bloempjes heb ik vanmiddag gekregen?
4. De eind-examens zijn op 15 Junie beginnen ze.
5. Dan rijden ze weer naar Haren zie je ze tuffen.

In sommige van de bovenstaande voorbeelden is blijkbaar een onder het spreken opkomende neiging tot preciseren aanwezig, als in *d*) 2 en 4. Bij *b*) 5, 6 en 7, wilde de spreker blijkbaar, ook weer onder het spreken, zijn uitspraak minder gedecideerd maken. En in vele gevallen maakt de korte pauze na het gemeenschappelik deel het waarschijnlik dat de rest er bij wijze van 'after-thought' aan toegevoegd is. In *b*) 3 is deze pauze zo opvallend dat het zelfs niet zeker is of dit voorbeeld wel tot de besproken categorie behoort.

Ten slotte noteer ik de volgende, door rektorale mond uitgesproken, merkwaardige volzin, welke toevallig zoowel het onder I als onder II behandelde verschijnsel illustreert:

dat komt van 't werkwoord *callēre* staat het mee in verband.

J. KOOISTRA.

De kleuterroman in de praktijk.

Niet zonder aarzelen heb ik een proef genomen met de kleuterroman gedurende de kursus 1918/19 in de eerste klas van het gymnasium. Nu ik het boek een jaar lang, twee uur per week, in twee parallelafdelingen gebruikt heb, ben ik dankbaar dat gedaan te hebben, ik heb bevonden dat het er veel beter mee gaat dan met enige gewone grammatika en ik heb het gevoel met m'n taalonderwijs op de goede weg te zijn. Gaarne wil ik daarom naast de door de heer MOORMAN op het Filologenkongres meegedeelde ervaringen de mijne publiceren, in de hoop m'n kollega's tot een proef op te wekken en tevens iets tot verbetering bij een herdruk bij te dragen.[1)]

Ik gebruik het boek in hoofdzaak als leesboek en behandelde zodoende, mede doordat ik vrijwat oversloeg, de eerste 8 capita ('t 9de half). Nadat ik een stuk gelezen heb, zeggen de leerlingen wat ze niet begrepen hebben; daarna vraag ik, 't zij over 't gelezene, 't zij naar aanleiding daarvan, d.w.z. ik licht de hoofdpunten eruit of vergelijk de taal van de volwassenen; vervolgens laat ik die punten in de vorm van vragen opschrijven, en dat wordt de les voor de volgende keer. Een enkel voorbeeld van zulke vragen *naar aanleiding van* de tekst:

I 9: Verschil tussen vokalen en diphthongen; is het verschil ook te zien in de spelling; welke enkelvoudige klinkers schrijf je met twee tekens; welke tweeklanken schrijf je op twee manieren; wat is artikuleren; wat zijn silben?

Of bij een geheel ander hoofdstuk:

VIII 15: Welke znw. gebruiken wij ook vaak zonder lidwoord en waarom; waarom zegt Keesje nooit *den*; welke vormen heeft het onzijdig lidwoord bij ons?

M.i. is op deze wijze het aantal oefeningen - die er in staan, zijn over 't algemeen voortreffelik - heel wat uit te breiden, vooral door de taal van de volwassenen er bij te pas te brengen.

1) Moge die herdruk door de schrijver zelf bezorgd worden, want het boek draagt een te persoonlik karakter, dan dat omwerking door een ander - hoe bekwaam ook - gewenst mag heten.

Bij heel moeilike stukken legde ik eerst uit, vóór de lektuur; bij makkeliker paragrafen liet ik, vooral toen ze aan 't boek gewend waren, vaak de schriftelike vragen achterwege.

Ìk lees dus, tenminste in de regel. Want - afgezien van de vaak lastige inhoud - zijn woordenkeus en zinsbouw vaak maar net even binnen het bereik der leerlingen, zodat bij zelflektuur het hun *te* moeilik wordt en de aandacht dus verslapt. Het geldt hier de stijl van de schrijver, die een nadere beschouwing ten volle verdient. Een grote bekoring oefenen op de leerlingen de rhytmies golvende zinnen uit, die in zo scherpe tegenstelling tot de saaie perioden van de gewone leerboeken staan; de door alles heentintelende geestdrift en het warme gevoel werken op jonge mensen aanstekelik; ze horen niet spreken òver rijkdom van taal, maar lezen die, zelfs in een grammatika; wat òns wel eens te druk mag zijn, vinden zìj mooi; ze waarderen de leuke opmerkingen die tussen de tekst instaan, de verrassende vergelijkingen die vaak over een moeilike zaak licht verspreiden. Zeker staan daar ernstige bezwaren tegenover; vaak worden woorden en uitdrukkingen, soms zelfs gehele zinnen gebruikt, die de leerlingen duister zijn (*reageren, primitief, emotioneel, statistiek, dekreteren, frequent, zieleëcho, groot-menselike zielenadel, een modellerend beginsel, ideale gevoelens als sterren liggen te vonkelen* enz.) of veronderstelt de schrijver ten onrechte grammatikale begrippen bekend (b.v. *persoonsvorm; natuurlik en grammatikaal geslacht*); andere keren licht hij een zaak toe op een wijze die aan eersteklassers zelfs niet duidelik te maken is (b.v. p. 36: *als de impressionistiese schilderschool*, p. 67: *in de trant der primitieve literatuur*, p. 93: *Ook Boutens zingt van verkristallijnd verdriet*) of geeft hij te veel van hetzelfde (b.v. bij de zo aardige schildering van de kleine koning, waar de voorbeelden al te overvloedig zijn: VIII 6). Bij een herdruk is een doorlopende revisie op dit punt gewenst. Soms ook belemmert wetenschappelike nauwkeurigheid de duidelikheid; zo vertelt de schrijver in IX, hoe Keesje eerder tot uitdrukkingswijzen voor de toekomst dan voor het verleden komt; maar midden tussen deze redenering in vinden we in § 5-6 genoteerd, hoe bij hem in dezelfde tijd dat hij voor het futurum het hulpww. *gaan* gebruikt, het verleden deelwoord een enkele maal voorkomt. Voor *leerlingen* werkt dit hier storend; beter was het deze § § te schrappen en in plaats daarvan § 11 te beginnen met de opmerking, dat Keesje in de laatste maand van het tweede jaar voor 't eerst eens met een verl. deelw. voor de dag komt.

Maar hoe vallen deze bezwaren in 't niet, als men daar tegenover stelt de aanschouwelikheid van voorstelling die in de romanvorm is

gegeven. Vooral leraren die - zoals ik - weinig visueel zijn aangelegd, zullen altijd dìt de grote moeilikheid van het grammatikaal onderwijs in de laagste klassen gevonden hebben, dat de redenering voor de leerlingen zo abstrakt en daardoor vervelend wordt. Sommigen trachten dat bezwaar te ondervangen door de stof uit het leerboek te halen, maar dan voelt - naar mijn ervaring - de leerling al gauw, dat men een stuk lektuur benut voor doeleinden, waarvoor het niet bestemd is; hij wil verder met 't verhaal - als hij het tenminste aardig vindt - en de grammatika verveelt hem. Hier echter is 't verhaal zelf de grammatika; er is niets aan 'de roman', als men de taalstof, d.i. dat wat Keesje beleeft, niet begrijpt; men spreekt dus niet *langs* het verhaal, maar er over, en kàn niet verder gaan, vóór het begrepen is, en dat voelen de leerlingen heel goed.

Taal is klank, is de levenwekkende leer, die van Gouda uit heeft gezegevierd. Hoe klank tot taal wordt, is de verdieping en uitbreiding, aan deze leer door v. GINNEKEN gegeven. En daarin ligt reeds opgesloten, dat deze beide beginselen de leerling, die het boek een vol jaar gebruikt, doordringen en dat hij tevens een juist inzicht krijgt in de verhouding van klank tot schrift. Een opzettelike behandeling van de klankleer geven bovendien de hoofdstukken I en IV[1)], afgezien van verspreide opmerkingen. Dat het oor de mond altijd voor is (IV 1), illustreerde een leerlinge op aardige wijze: ze speelde laatst met een paar kleintjes 'schooltje'; een van de kleuters die de juffrouw voorstelde, beval te zingen van de 'k*w*eine, k*w*eine k*w*eutertjes'; zìj zong dat juist zò na en werd daarom - omdat ze 't niet goed deed - tot straf in de hoek gezet. Ik haal dit aan als een voorbeeld, hoe de tekst de leerlingen er toe brengt met eigen voorbeelden voor de dag te komen. - Daarentegen is het volgende, de sporten van de ladder, te moeilik[2)]; § 3-9 sloeg ik over, nadat ik met veel moeite ze aan 't verstand had gebracht, wat met die sporten en die formules bedoeld wordt.

Naast de klankleer neemt de behandeling van de rededelen een gewichtige plaats in, juist als in iedere grammatika, maar hoe anders. Nergens komt zeker het voordeel van de genetiese methode zo tot z'n recht als hier, waar we, beginnend bij de interjectie, geleidelik tot de andere woordsoorten opklimmen. Hoe aardig is de uitleg van de zinwoorden (III 15), hoe goed tekent de schrijver het verschil tussen znw. en ww. en de ontdekking van de substantieven (III, 20),

1) Aan hoofdst. X kwam ik niet toe.
2) Ook de heer MOORMAN had dezelfde ervaring.

het verschil tussen *ditte* en *datte* en later (VIII) dat tussen de persoonl. vnw. en de lidwoorden onderling, waarbij de figuren (4 en 22) belangrijk tot verheldering bijdragen, en de tijden van de werkwoorden met die schildering van de Nornen (IX 13). Moeite had ik met III 2-6, waar het me niet gelukte de ‘strop van het bewustzijn’ duidelik te maken, en met III 23, waar ook de stijl nodeloos lastig is (*Keesje ziet nu af van het dittə of dattə aan z'n aanschouwelike voorstelling*). Echter had ik de meeste moeite met VI, waar we in hoofdzaak ook op het gebied van de woordsoorten zijn. De belangstelling van de leerlingen zakte hier sterk en ze raakten de draad kwijt, ook de beste van hen. De gedachtengang moet ook bij een herdruk blijven, maar daar de stof hier zeer lastig is, is weglating van alle bijwerk en strenge formulering noodzakelik. § 1-23 zou ik willen beperken tot een paar bladzijden, waarin de ontwikkeling van de interjecties enerzijds tot bvnw., anderzijds tot bijwoorden geschilderd wordt, met behoud van de ook hier uitstekende oefeningen (o.a. over de gevoelswaarde van de bvnw.). Daarentegen lijkt VIII me biezonder geslaagd; welk een verrassend inzicht krijgen de leerlingen in het wezen van de voornaamwoorden, als ze zien hoe zonder deze te kennen men geen gesprek kan voeren, en hoe interesseert hen de betekenisontwikkeling van *beleefd* en *gemeenzaam*. Daarentegen is de behandeling van de aspekten (IX), ‘waar sommige geleerden zelfs moeite mee hebben’, te lastig; de schrijver beperke zich tot wat nodig is voor het onderscheid van 't hulpwerkwoord (IX 25).

Naast de behandeling van de woordsoorten vindt men, wat men in de ouderwetse grammatika zinsontleding, wat men hier veeleer zinsopbouw zou kunnen noemen. Men leze hoofdstuk V en zie hoe hier radikaal met alle oude dogma's gebroken wordt (b.v. § 10: *een kan bier: kan* ond., *bier* gez.). Hier begint de schrijver met z'n eigenaardige beeldspraak, verhelderd door simboliese plaatjes, en hij heeft de moed gehad die tot het einde voort te zetten, hoe ingewikkeld de voorstelling ook werd. Ik ben aan dat laatste gedeelte van het boek, waar het mij wel wat erg gekompliceerd lijkt, nìet toegekomen, maar het door mij behandelde gedeelte was de leerlingen wèl duidelik te maken en de plaatjes - hoewel mij persoonlik niet bekorend - bleken toch een prakties hulpmiddel. In VI 24 vlg. worden nader de bepalingen en de verbindingen besproken (wel wat te uitvoerig m.i.) en voortreffelik wordt hierbij de leerlingen het verschil tussen onderschikking en nevenschikking onder 't oog gebracht (fig. 15/16 tegenover 17; was bij samenschikking door handige kleurendruk een plaatje niet mogelik geweest?). Aardig is de verklaring van het verschil

tussen *ook* en *en* (§ 28), waar de gewone spraakleer overheen loopt, de benoeming van *die* (*Jan die loopt daar*) en *is* (*Keesje is zoet*) als koppelwoorden. Alleen zou ik ook hier bekorting wensen; § 34-37 zouden m.i. geschrapt kunnen worden. Uiteraard komen de naamvallen slechts terloops ter sprake; b.v. VI 20, waar er op gewezen wordt, dat in 't Latijn en 't Duits sommige voorzetsels verschillende naamvallen regeren naar gelang van de betekenis, terwijl wij hetzelfde uitdrukken door verschillende plaatsing van de overgangswoordjes (*op straat - straat op*); dat is beter dan ‘dienstbaarheid van het moedertaalonderwijs’.

Ook andere taalkundige begrippen, die in de regel eerst in hogere klassen behandeld worden, komen te pas, b.v. analogie (VII 25) en versmelting (VII 27). En het bleek me dat de leerlingen dit heel goed kunnen begrijpen; ze kwamen zelf met aardige voorbeelden aandragen en één maakte bij de behandeling van het eerstgenoemde onderwerp de schrandere opmerking: ‘Komt het soms daarvandaan dat men een vreemde taal zo moeilik leert? Men kan de analogieën niet góed maken.’ Daarentegen zijn § 28 en 29 (analogieën op syntakties en stijl-gebied), altans in deze vorm, te lastig.

Het verschil tussen de gewone omgangstaal en de boeketaal kan men behandelen bij II 2 oefening, waaraan de leerlingen met grote animo meededen. Er kwamen een reeks woorden op 't bord te staan: niet alleen *zielehuis, voeling, oordeelkundig, rechtmatig, babbelklanken, spreekorganen*, maar ook uitdrukkingen als *poorten van oog en oor, de geest zegeviert over het lichaam*; anderen namen er terecht woorden bij als *reeds, tevens, feitelik*, ‘die we nooit zeggen’.

We hebben hiermee al het gebied van de stijl betreden en ik wil er op wijzen, hoe naast de rijke grammatikale stof het boek ook op dit terrein veel bevat. Niet alleen rijm, allitteratie (I 15), klanknabootsing (III 9), maar - wat gewichtiger is - semantiek: vooral de gevoelswaarde van de woorden komt tot z'n recht, zoals men verwachten mag van de schrijver van de bekende studie in de Leuvense Bijdragen: III 26, VI 1 v.v. (met fig. 12 en 13, waar heel goed begrepen werd hoe de kleur de gevoelstoon van het adjektief aangeeft); synonimiek III 17 (ook in de tekst zelf soms woordparen als *herinneren* en *terugkennen*: IX 8 v.v.; *naäpen* en *navolgen*: IX 30); synecdoche: III 16; metonymia: VII 26. Te moeilik is oef. 2 van III 16 (wie van ons kan zo dadelik een juiste definitie geven van *gewoonte, moed* enz.), terwijl in VI 7 oef. de ongewone uitdrukkingen (*twee blauwe nieten* e.a.) te schrappen zijn. Hoofdstuk VII, dat volgens het voorwoord een van de aardigste belooft te zijn, is aanvankelik

te lastig; abstracties als *voorstelling, verbeelding, denkbeeld* zijn de leerlingen niet bij te brengen, hoe aardige vergelijkingen (b.v. over dromen) VAN GINNEKEN ook geeft; ik zou dan ook § 1-18 willen vervangen door één inleidend paragraafje. Dan wordt het makkeliker en er volgen aardige stukken over persoonsverbeelding en beeldspraak; alleen bevat de oefening van § 30 te veel onbekende termen: ik moest zelf voor heelwat het woordenboek raadplegen.

Doordat de schrijver de genetiese methode volgt, wordt de hier genoemde stof niet hoofdstuksgewijs behandeld, maar men krijgt telkens een brok en na enige tijd de voortzetting er van. Dit is echter nauweliks een bezwaar te noemen; immers bij het onderwijs in de moedertaal komt het meer op inzicht aan dan op kennis en bovendien biedt een dergelike wijze van behandeling het grote voordeel van afwisseling. Die afwisseling wordt verhoogd door de inlassing van leesstukken na ieder caput, een gelukkig idee dat echter in de uitvoering veel te wensen overlaat; de kritiek is hier eenstemmig. De beste stukken zijn die, welke in nauw verband staan met de tekst; zo b.v. Marie Heurtin[1)], Helen Keller, Psammetichus, welke schetsen levendige belangstelling vonden en tot allerlei besprekingen aanleiding gaven. Over andere stelden de leerlingen mij soms dezelfde vragen, die ook bij mij opgerezen waren: waarom staat dit stukje in dit boek en waarom juist hier? Toch zij men voorzichtig met z'n kritiek, zoals de ervaring me soms leerde: b.v. van de leesstukken op 't eind van III las ik in de ene afdeling *Moederke alleen*, aan de meesten dank zij HULLEBROEK bekend, en *Papegaaiendeuntje*, waarvan een paar voorlike leerlingen de bedoeling dadelik vatten. De andere wilde ik als te moeilik overslaan, maar op ‘vererend verlangen’ lazen we nog *Aan Hansje en Fransje*, dat ‘immers het mooiste was’. In de andere afdeling liet ik naar keuze een vers leren: alle meisjes kozen *Moederke alleen*, alle jongens op één na *Papegaaiendeuntje*, die ene jongen *Aan Hansje en Fransje. Kindergedachten* (p. 86) werd vooral door de meisjes gewaardeerd; opneming van meer liedjes van ADAMA VAN SCHELTEMA lijkt me gewenst. Volkomen ongeschikt zijn m.i. *Augustinus* (p. 21), *Morgenstond in de kinderkamer* (p. 44), *O Kerstnacht* (p. 61), *Janneman* (p. 86), *Jongetje van Frank Rozelaar* (p. 87), *Natuurkinderen* (p. 88) (ik las het bij wijze van proef; de leerlingen vertelden me er niets van te begrijpen), *Lievelingskind* (p. 89), *Rouw om het jaar* (p. 138), *Wilg en popel* (p. 139), *Ego flos* (p. 166).

Ik wees hier bij de leesstukken op het verschil van jongens en

1) Ook hier stemmen mijn ervaringen met die van de heer MOORMAN overeen.

meisjes; mede naar aanleiding van een vraag, op het Filologenkongres gesteld, merk ik hier op dat ook overigens dat verschil meermalen voor de dag kwam. Het naïeve doen van Keesje, b.v. als hij vader en moeder als kindjes behandelt, vinden de meisjes aardig, verscheiden jongens vaak flauw. In 't algemeen is mijn indruk, dat meisjes zich meer tot dit gevoelsboek voelen aangetrokken dan jongens, maar dat van laatstgenoemde vooral de flinkste, de voorwerkers van de klasse, het waarderen, omdat ze zien dat er veel in zit. Ook kan het milieu van de leerlingen verschil maken: onze Hilversumse gymnasiasten komen over 't algemeen uit zeer beschaafde, deels artistieke omgeving, en ik geloof dat dit bij een boek als het onderhavige een gunstige invloed heeft.

Mijn totaalindruk is deze: Het boek is voor de leerlingen moeilik, maar veel genietbaarder dan een gewone spraakkunst. De leraar hoeft niet langer ‘met z'n wetenschappelik geweten te transigeren’ en doceert een stof die hem zelf ten volle bevredigt. Het boek is door vereenvoudiging en bekorting in veel opzichten te verbeteren, maar ook in de vorm waarin het voor ons ligt, verdient het ver de voorkeur boven enige bestaande schoolgrammatika; het geeft een juist inzicht in de moedertaal en daarmee in de taal in 't algemeen en behandelt dank zij de genetiese methode de stof op een boeiende wijze.

H i l v e r s u m .

M. SCHÖNFELD.

Woordgeslacht als eenheidsgraad.
(*Vervolg van blz.* 129).

III.
Onzijdigheid = Zwakste Eenheidsgraad.

Gaarne open ik dit hoofdstuk met 'n goeie taalwaarneming van 'n goeie taalgebruiker. Toen deze letterkundige[1] in *Sprotje* las:

‘Aan de overzijde, in de schaduw der hooge olmen langs de gracht, kwam in de verte een vrouw, die een kinderwagen duwde; op tinkelende wielen tegen een zachte overglijding van zonne-vlokken in, naderde *het*’,

toen vroeg ie zich verwonderd af: ‘Wat is nu dat “het”, dat naderde?’ En hij antwoordde: ‘Het is dat alles samen (vrouw, kinderwagen e.d.), is alles wat daar beweegt, samen, o trachter naar een duidelijk begrip der dingen! - dat alles samen is “het”. Ofschoon er staat dat “het” naderde op “tinkelende wielen”, behooren toch de wielen zelf ook tot “het”, evenals de lange beenen van 'n man ook tot “ie” behooren, waarvan een buurman zegt daar komt ie aan op z'n lange beenen.’

Zeer menskundig opgemerkt! Niet altijd in de duidelike onderscheiding ligt de verdienste van 'n mens en van z'n taal, maar soms juist in het omgekeerde, in de niet-onderscheiding, in het vage, het algemene. Zijn 'n wagen en 'n vrouw niet twee wezens en is het dus niet 'n fout tegen ‘het getal’, hier zo'n enkelvoudig ‘het’ te gebruiken? Neen, zegt VAN DEYSSEL, integendeel! deze niet-onderscheiding maakt onze taal juist mooi: nu verraadt de bekoorlikheid, - wier aard is geheimzinnig te zijn -, zich als 't ware in 't woordje ‘het’.[2]

Wie deze goed begonnen taalwaarneming wil voortzetten, die vraagt zich af: Maar als ook het vnw. *ie* een slechts vage aanduiding van een man met lange benen is, als de vnw. *ie* en *het* allebei even ‘bekoorlik’, even ‘geheimzinnig’ zijn, waarom dan niet in beide gevallen eenzelfde vnw. gebruikt? Er is dus behalve gelijkheid in niet-onderscheiding, toch nog verschil! Deze nog resterende simpele

1) L.v. DEYSSEL, Bundel IX, 307.
2) Ibidem.

onderscheiding is nog niet onderscheiden, tenzij met 'n konventionele term: *ie* is ‘mannelik’, *het* is ‘onzijdig’!! In onze beschouwing bestaat het verschil hierin: De man met z'n lange benen, gerekte romp, bengelende armen en lantaarnpalend hoofd is desondanks 'n sterker eenheid dan die vrouw met 'r wagen: het vnw. ‘het’ duidt, in tegenstelling tot ‘*ie*’, op 'n zeer zwakke eenheid.

Die zwakheid is hier te wijten aan 'n ‘noodlottige samenloop van omstandigheden’, nl. aan de veelsoortigheid en de veelplaatsigheid. In die lange buurman doet de veelheid en veelsoortigheid van de lichaamsdelen geen afbreuk aan de eenheid omdat ze te samen één konstant omsloten plaats innemen, de ruimte van het menselik lichaam; die plaatselike samenhangigheid doet de bonte veelheid binnen het gesloten omtrek te sterker uitkomen als eenheid-in-de-veelheid; vandaar het *ie*-gebruik. Zegt men van appels dat *ze* rijp zijn, dan is er *zwakker* eenheid: de vele dingen nemen niet te samen één plaats in die steeds omgrensd is door één zelfde kontoer als één appel; maar toch vormen ze niet de zwak*ste* eenheid: appels zijn *gelijksoortige* wezens, dat komt onze eenheidsopvatting, die ons in het bloed zit, in het gevlij. Maar owee als veelheid èn veelsoortigheid de band van het éénruimtelike kontoer missen! alles tracht dan als 'n zwerm losgebroken vogels links en rechts aan de éne greep van onze kunstenaarsziel te ontspringen. In geval van sterk psychiese kracht zoals in de naamwoorden, houden we de bende nog krachtig bijeen, in 'n woord als ‘groep’, ‘troep’, ‘zwerm’, ‘bende’, ‘rommel’, ‘zooi’; ja zelfs ‘die hele onkenbare warhoop die de hand van 'n machtiger God vereiste’[1)], bedwingen wij in het éne woord ‘chaos’. Maar tot zulke eenheidsgrepen zijn we minder in staat in psychies zwakkere ogenblikken nl. bij de voornaamwoordelike aanduiding; de veelplaatsige veelsoortige veelheid valt dan weer geheel uiteen en vindt dan slechts zijn aanduiding in *het*, dat nakomertje in het gezin van de voornaamwoorden, kind van 'n psychies verzwakkende vader. Bij de oude spraakkunst, de logies-grove, de ongevoelig-wiskunstige, is dit tere spruitje weinig in tel: de menigte gevallen waarin woorden als *chaos, brand, etalage, optocht, tentoonstelling, stapel*, die volstrekt niet ‘onzijdig’ zijn, toch in het vnw. *het* worden herhaald, worden eenvoudig voorbijgezien.

Van 'n stapel ijzer op de markt bestaande uit 'n hamer, 'n nijptang, 'n schroef, 'n pook, 'n tang enz. enz. zegt men ‘Je begrijpt niet waar *het* allemaal vandaan komt.’ Zeker, van 'n stapel van enkel

1) OVIDIUS *Gedaanteverwisselingen*.

gelijksoortige hamers kan men dat ook zeggen (i.p.v. Je begrijpt niet waar *ze* allemaal vandaan k.); maar 'n statistiek (als die te geven was) zou uitmaken, dat de kans op het *het*-gebruik toeneemt, naarmate de aangeduide veelheid heterogener is. Wat is er bv. heterogener dan een brand, een tentoonstelling of een etalage waarvan men zegt 'Ik heb *het* ook gezien' of '*Het* is pas half klaar'! Zie eens dat komplex van ongelijksoortigheden die samen 'een brand' vormen: vlammen, rookmassa's, brandende balken, vonkende daken, vurige openingen en dikwels nog tegelijk hetgeen er rondom staat te blussen, te redden, te kijken, te schreeuwen, te gichelen? dat alles, 'te veel om op te noemen', heel het tafereel, heel de vertoning wordt tot een enkel 'het' in de vnw. aanduiding[1)]. Een zo heterogene inhoud heeft ook het woord 'herinnering' in de betekenis van '*het* herinnerde'[2)], woorden als 'lente', 'rytmiek'[3)], en al die zgn. werkingswoorden zoals 'sport', 'reis', 'ruzie', 'twist', 'hulde',[4)]

1) Hier volgen nog enige voorbeelden uit de geschreven taal: *De glazen koets is voorbij. Een escadron huzaren volgt. En* **'t** (= *de* optocht) *is voorbij*! (FR. NETSCHER. *Uit ons Parlement*). *En nu hebben we* ***ze*** *gehad*, **de revue** *van dien naam, in de Dierentuinzaal*. **Het** *is bijzonder meegevallen*. (*De Haagsche Courant, 20-9-'16*). *Overigens kenschetste deze* **vertooning** *zich door welverzorgdheid*. **Het** *zag er smakelijk uit in alle bedrijven. (De N.R. Cour. 3-10-'15) Men neemt* **'n pond boter** *en* **een halven liter melk dat** *zoolang geklopt wordt tot* **het** *zich te samen gemengd heeft. (De H. Cour. 10-12-'17) Een mens gelooft dat er niets gaat boven zijn* **verlangen**, *zijn* **hoop**, *zijn* **liefde**, - *en dan? weg is* **alles** (N.B. niet 'allen') *alsof* **het** *nooit was geweest*. (J.R.v. STUWE: *Bloeiende Oleanders*, 283) *En heusch, je went aan al die akeligheid* (= verschillende akelige gevallen) *je leert* **'t** *heel anders beschouwen*. (J.R.v. STUWE, *Vrije kracht* II, 22) - *Ach, riep Lewis, er hingen bij den kruidenier zulke heerlijke stukken spek en groote gierstkoeken, ook gedroogde vruchten in mandjes. O Eva! als we* **dat** *eens konden koopen*! (Uit een schoolopstel.) Een leerling schreef in 'n opstel over 'Een Tentoonstelling': **Ze** (N.B. hier werkt het pas gebruikte *woord* 'tentoonstelling') *zou gehouden worden op de marktplein. Den 13 Juni zou* **het** (N.B. hier werkt niet het *woord* maar het *komplex* 'tentoonstelling') *voor het eerst geopend woorden*. In het verdere opstel werd alleen nog maar op de tentoonstelling terug gewezen met 'daar', 'er', 'er op', 'er heen' e.d. en daarna nog eens met 'het': '*Om tien uur was* **het** *afgeloopen*'.
2) *Uit de vele* **herinneringen** *van mijn kinderjaren is mij eene steeds bijgebleven*. **'t** *Had nl. betrekking op onze vlugste klasgenoote* (Uit een schoolopstel).
3) '*n Lente van rytmiek.... ik zal* **het** *haar geven* (*De Beweging* Juli '06, blz. 71).
4) *Is u, kunstenaar, de scherpe aanval van een intelligent vijand niet liever dan de zotste* **hulde** *van een onnoozel vriend? En wat zou* **het** *hem, den hooghartige, zijn*. (FR. V. EEDEN: Rembrandt-Vereering enz. in *De Beweging 1906, Sept. 263*).

‘pret’ of ‘pretmakerij’[1], ‘bui’,[2] ‘schoonmaak’, die behalve aan 'n werking evenzeer misschien nog aan 'n massa dingen doen denken: kamerruïnes, gangbarrikades, uitgeklede ramen, vreemde plasjes, ongewoon schoeisel, furieuze gezichten; vooral in schoolopstellen over de schoonmaak, de sport e.d., vindt men veel van die ‘foutieve’ d.i. natuurlijke ‘het’'s. En wat 'n bonte veelheid niet van materiële maar van geestelike dingen, zit er in 'n woord als ‘nieuwe beweging’, ‘richting’, ‘hervorming’, ‘wijsbegeerte’, allemaal ‘vrouwelike’ woorden![3]

Bij de analyse van al die *het*-gevallen staat onze taalwaarneming nog maar op lage trap; immers we waren maar steeds bezig met veel pienterheid de inhoud van ‘*het*’ te verscherpen tot 'n duidelik waarneembare veelheid van ongelijksoortige grootheden, zoals v. DEYSSEL opmerkte dat ‘het’ èn de vrouw èn de wagen betekende. Maar wat is de onverscherpte, de niet-verbiezonderde inhoud zoals die in de ziel van de argeloze spreker of schrijver is? Die echte, algemeenheids-inhoud van ‘het’ kunnen we het best karakteriseren door te zeggen: Zo erg veelvoudig het betrokken verschijnsel ons voorkomt bij sterke bewustheid, zo weinig veelvoudig is het nog bij de weinig bewuste vnw. aanduiding: Wat *heel* mooi of *heel* veel is, kan voor sommige omstandigheden *te* mooi of *te* veel zijn en wordt dan 'n lelikheid of 'n enkelheid. Wat juist door z'n veelsoortigheid op weg was als 'n ‘hogere eenheid’ geprezen te worden, doet zich in de vnw. aanduiding als 'n te lager eenheid kennen. 't Gebeurt meer dat het hoogste hoogtepunt juist het dichtste bij z'n laagtepunt komt, dat 'n hete geyser juist bij z'n hoogste effect plotseling het diepste daalt, kortom ‘dat de uitersten elkaar ontmoeten’ of snel opvolgen, zoals de levenswijsheid luidt. 't Is of 'n levenswijze stem achter de spreker fluistert: ‘Bij de vlugge vlotte vnw. aanduiding is het ondoenlik *veel* en veler*lei* tegelijk als 'n *een*heid op te vatten. U moet hier kiezen of delen. Uw natuur kiest bij voorkeur uw evenbeeld, 'n *een*heid? Welnu, dan de eenheid! Maar dan ook helemaal niet meer aan 'n veelheid denken! Voor dit geval is “het” 'n geschikt woord, dat

1) *Dus nu om twee uur begint* **de pret**.... *Uiterst voldaan en gelukkig dat* **'t** *weer achter de rug is*. (J.R.v. STUWE, *Vrije Kracht I*, 145).
2) *Wie niets gehoord heeft en gezien van* **de** *geweldige* **bui**.... *moet doof en blind zijn geweest. In zekere zin kwam* **het** *niet onverwacht. Daar plotseling begon* **het** *opnieuw*. (Kollewijn).
3) **De wijsbegeerte** *raakt echter niet de diepste roerselen van iemands leven.* **Het** *geeft hem meestal slechts de denkvormen waarin de gedachten zijner ziel zich uiten*. (Dr. J.W. PONT in 't Reformatie-nummer van *Stemmen des Tijds*, 5).

immers ook de aanduiding kan zijn van het meest enkelvoudige wezen wat er bestaat, het middelpunt der aarde: het kleinste zandkorreltje mag er zich niet als 'n tweede of derde bij voegen, het middelpunt zelf is enkel, één'. In de physika is zo'n *het*-wezen als het middelpunt der aarde, 'n fameus verschijnsel, 'n centrale motor van de zwaartekracht. Maar in onze gewone denking is zo'n puntje 'n nietig, zwak wezentje, zoals elk *het*-wezen volgens onze momentele opvatting 'n zwak dingetje is. Ook in eenheidsopzicht. Want eenheid die niet in 'n veelheid bestaat, hoeft z'n kracht niet te tonen, en *is* dan in onze vlugge opvatting ook niet krachtig. Als zo'n enkelheidsding, zo'n punt, kan prakties ook de bonte veelheidsinhoud van 'n brand, 'n schoonmaak, 'n chaos worden; na de bewonderenswaardige stijging van de veelheidsopvatting in het eenheidskrachtige *naamwoord*, heeft in de *voornaamw*. aanduiding de totale inzinking plaats: 't is heel geen veelheid en dus ook geen eenheid meer, tenzij 'n eenheid die éénheid is. Maar ook dat begrip 'éénheid' is te geprononceerd voor komplexen die te zwak omlijnd of te zwak omgrepen zijn om direkt-telbaar te wezen. Laat ik dus het begrip '*enkel*heid' voorliefnemen en zo begrijpen, dat het vnw. 'het', korresponderend met onsamenhangende ongelijksoortige veelheid, daardoor op één lijn staat met hetzelfde vnw. 'het', dat speciaal enkelheidswezens aanduidt, zoals 'n middelpunt los van z'n omgeving, zoals 'n zelfstandigheid zonder hoedanigheid, 'n ijle enkelheid, 'n zwakke eenheid.

Zo zijn er meer. Wat is bv. het begin van iets in zover het het begin is? 'n Appel, juist in zover ie 'n appel is, bevat allerlei appelbiezonderheden zoals wangen, steeltje, kroontje, klokhuis; maar 'n begin heeft als begin niets dan.... 'n begin: de hoofdzaak heeft hier geen kring van bijzaken en is dan ook zoals alles dat niet door wrijving tegen z'n tegengestelde wordt warm gehouden, 'n doodgeboren kind, 'n zwakkeling, 'n enkeling op z'n slechtst, 'n eenheid op z'n zwakst. Een dergelik wezen is om dezelfde reden 'het midden', het eind, het doel, het middel, het gevolg. (Merk op hoe in die woorden het lidw. overeenkomt met het vnw. 'het') ''n zijde'[1]. En wat is 'de rest' in zover het de rest is? niets dan het resterende; daarom zegt men *Hier is* **de rest** *en als je* **'t** *niet wil, laat je* **'t** *maar liggen*. Dergelike enkelheidswoorden zijn ook 'het gevaar', 'het geluk', 'de schat'. En zoals 'n schat soms niets is dan 'het kostbare' en de rest

1) *Maar deze* **zijde** *van het treurspel is zo embryonair dat ook* **dit** *het stukje niet redt.* (Uit 'n dagblad).

niets dan het resterende, zo is de Rede, qua rede, soms niets dan het redenerende in ons: *Na vrij onderzoek zal* **de Rede** *vertrouwen stellen in wat* **het** *als waarheid in zich zelf gevonden heeft*. (JULIUS DE BOER over Descartes)[1]; en zo is ook de macht soms niets dan de machtigheid of het machtige in iemand[2]; het machtige, het resterende, het zijn allemaal zelfstandigheden die niet meer, zoals de zelfstandigheid op z'n best is, 'n ruggegraat of 'n centraliserende ziel voor 'n komplex van omgevende hoedanigheden of bijzaken zijn, maar: één, gesubstantiveerde, hoedanigheid.

Nu begrijpen we het foutief gewaande *het*-gebruik, als het hoedanigdanigheden, toestanden en werkingen betreft zoals dankbaarheid, stemming, onschuld, klacht, ontzetting, scheiding, publikatie, bewusteloosheid e.d. als men bv. van goedheid zegt dat *het* nergens voor dient of van bewusteloosheid dat *het* dan en dan optreedt[3]. Als leek in de taalhistorie mogen we nu ook de opmerking maken dat in onze dagen onzijdige uitdrukkingen zoals '*het* goede', '*het* uitvoeren' zeer karakteristieke vervangers zijn geworden van de oude parallellen '*de* goedheid', '*de* uitvoer' of '*de* uitvoering', omdat deze oude woorden voor ons te weinig een enkelheidsbetekenis hebben; immers 'de goedheid' betekent niet meer eenvoudig 'het goede' maar 'de goedigheid' en wel van een *mens*; en zo heeft zich ook de betekenis van 'de invoer(ing)' gespecialiseerd d.w.z. omgeven van een aantal specialiserende biezonderheden. Sedert 'de begrafenis' is gaan betekenen het begraven van een *mens* mèt het gebruikelike *ceremoniëel*, is dat woord niet meer bruikbaar als het '*het* begraven' (van een hond) geldt. Ook in de huidige literatuurtaal neemt het aantal woorden zoals

1) Vlak er voor zegt de Schr.: '*de* **Rede die** *alle twijfel weer zal opheffen*'; in dit vnw. *die* werkt misschien het *naamwoord* 'Rede' na.
2) *Gij zoudt geen* **macht** *hebben teegen mij als* **het** *u niet van booven gegeeven ware* (FR. V. EEDEN) in *De Amsterdammer*.
3) Voorbeelden: Onuitgegeven Parlem. Redevoeringen v. THORBECKE IV, 57: *Ik wens gehele* **scheiding** *van Staat en Kerk in dien zin waarin de geachte spreker* **dtt** *heeft opgevat*. - NICO V. SUCHTELEN in *Quia Absurdum* (*De Beweging* van Juni 1906, 266): *Eerst lette ik er niet op. Tot* **'t** (= de volgende gedachte) *mij plotseling besprong 'Zoo zijn we'* en: *Toen greep mij 't hevigst, die* **ontzetting. Het** *duurde kort*. - In het Weekbl. de Amsterdammer 4-5='18, blz. 3: *Haar vreemde* **klacht** *liet de abdis geen rust en zij boodschapte* **het** *den vorst*. - In de Haagsche Cour. 29-11-'15: '*Kunt ge uw onschuld bewijzen?' vroeg de rechter. 'Neen', antwoordde de beklaagde, een zakenman, 'maar ik kan* **het** *u wel garanderen.*' In de Haagsche Cour.: *Wij zullen echter* **de publikatie** *blijven toestaan van verhalen omtrent duikbooten wanneer* **dit** *in het openbaar belang is*.

‘het schone’, ‘het ware’, (i.p.v. de schoonheid, de waarheid) zienderogen toe.

Opmerkelik is, dat verschijnselen zoals geur en lucht, die *geroken* wordt, 'n kreet, die *gehoord* wordt, 'n slag of pijn of eetlust, die *gevoeld* wordt, kortom verschijnselen die *niet gezien* worden, in tegenstelling tot de voorwerpen, die wel gezien worden, door ‘het’ worden aangeduid. Voor ons die geen blinden zijn, wordt nauwkeurige waarneming d.i. splitsing van 'n verschijnsel in 'n veelheid van biezonderheden, hoofdzakelik *met de ogen* verricht; zelfstandigheden die via de andere zintuigen worden waargenomen, worden dikwels als hoedanigheden, als enkelheden, behandeld; pijn wordt dan als ‘*het* pijnlike’, 'n kreet als ‘*het* krijtende’, 'n geur als ‘*het* geurige’; *Soms walgt* **'t** *me, die zware* **geur** *van de ribes en toch is* **'t** *zoet en streelend*[1)].

't Is nu ook verklaarbaar waarom het woord *iets* ‘onzijdig’ is en het woord *ding* als dit eenvoudig ‘iets’ betekent en dus hoewel 'n naamwoord tegelijk half 'n voornaamwoord is zoals het dat helemaal is in *anything* en *quelquechose*. 'n Mens wordt dikwels als zo'n ‘iets’ of ‘'n ding’ opgevat, de aarde ook, 'n gedachte is op z'n beurt ‘'n ding’, ‘mooi’ is ook al 'n (aardig) ‘ding’: alles kan ‘iets’ of ‘'n ding’ zijn; iemand kan ook zo gek niet heten of hij is ‘menheer Dinges’. Maar als 'n mens, de aarde, 'n gedachte, allemaal op elkaar zijn gaan lijken, zodat ze allen met evenveel recht in de *iets*-kategorie mogen plaats nemen, dan moeten ze zich te voren ieder van z'n eigen biezonderheden hebben ontdaan; ze moeten zich daarvoor uitkleden, tot op het hemd, neen tot op 'r ziel, d'r dingziel. Hoe dat nu precies gaat, weet ik niet, want waar die intense uitklederij begint, daar schijnt niet het licht dat onze ogen in staat stelt met sukses door spleet of sleutelgat te loeren; in die sfeer is geen werk voor onze zintuigen; iets als louter iets is iets onzintuigliks, 't is als 'n middelpunt zonder omgeving, 'n geest zonder één kleur of lijn, 'n ijlheid

1) ANNIE SALOMONS, *Langs het Geluk*, 46. - *Al was het alleen maar die eeuwige jodeform***lucht**.... *Nu ruik ik* **'t** *al lang niet meer*. (J.R.V. STUWE, *Vrije Kracht* II, 25). - *Ik ben met* **hoofdpijn** *naar bed gegaan en toen ik 's morgens wakker werd, was* **het** *over* (gesprek). *Iedereen heeft* **trek** *gekregen, want als ze* **dit** *voelen, spoeden ze zich naar de tent* (schoolopstel). *Dat* (= moeders dood) *was 'n harde* **slag** *voor hem geweest; heel diep had hij* **'t** *gevoeld in zijn klein kinderhartje* (schoolopstel). *Nu en dan slaakt een gewonde een pijnlijke* **kreet**. *Niemand hoort* **het** *nog* (schoolopstel). Men moet van geur niet zeggen: 't Is toch eigenlik geen *enkelheid* maar '*n veelheid van slofdeeltjes*, dus geen *hoedanigheid* maar '*n kollektieve zelfstandigheid*. Deze physiese analyse is niet de inhoud van het woord ‘geur’ als men dit in de loop van een gesprek gebruikt.

waar we allen van weten dat het *is*, 'n loutere enkelheid. De stam van onze begrippenboom gaat hier de donkere bodem in; wegens gemis aan zichtbare houvast vertoont de denkkracht neiging om ons te begeven. De meeste mensen houden hier dan ook op te denken en bepalen zich tot louter naamgeving en spreken van 'de zelfstandigheid' of van '*het* zijnde', '*het* wezen', '*het* verschijnsel', of kortweg van 'iets', 'ding' of 'zaak'. Wij, in onze beschouwing, kunnen mèer dan 'n naam geven; en we *noemen* het niet alleen 'de derde-rangs-eenheid', maar *verklaren* ook die naam door er op te wijzen, dat, als 'n mens, 'n bloem, 'n gedachte zich zo van alles heeft ontdaan, zo'n totaal uitgekleed ding in geen enkel opzicht meer 'n veelheid is en dus ook geen eenheidskracht meer hoeft te bezitten om door samenhang in die veelheid op ons de indruk van 'n eenheid te maken. Zo is het vnw. 'het' verklaarbaar in de volgende zin van JAN VETH over Breitner: *Toen vond hij nog dat die geschilderde vlekken* **de zaak** *duidelik genoeg voorstelden, want hij zag* **het** *er in*[1)].

Het gemis aan 'n veelheid van biezonderheden is het ook dat *onbekende* verschijnselen tot eenheidswezens maakt. Midden in de geluidloze nacht vraagt men wakker geschrokken: 'Wat is *dat*?.... Nu hoor ik *het* weer!' De enige hoedanigheid van zo'n *het*-wezen is: het in-de-gedachte-zijn, het bedoeld-zijn, het besproken-worden. Zeer menskundig is daarom het foutieve 'het' in de volgende zin uit 'n schoolopstel: *En de* **verschijning** *hief den vinger op en gaf op doordringende toon het verlangen te kennen dat men* **het** *een rustplaats zou schenken op het kerkhof*. Prachtig voor ons geval is de volgende passage uit *Uit ons Parlement* van FR. NETSCHER: *Eindelijk ziet men heel in de verte iets aankomen. Daar komt* **'t**! *Daar heb je* **ze**! *Kijk, kijk, daar heb je* **de dragonders**! Schrijver wordt bij elke zin die ie uitspreekt, steeds meer biezonderheden gewaar en de verhoging van eenheidskracht die dat telkens meebrengt, geeft de klimax: 't → *ze* → *dragonders*.[2)]

De gangbare spraakkunst heeft het hier nog speciaal over 'natuur-

1) Ditzelfde 'het' wordt 'n bijvoeglik gebruikt vnw. in nieuwe uitdrukkingen als 'het Ik', wanneer men, zoals in moderne beschouwingen, zich zelf bedoelt nadat men zich van alle buitenwereldse dingen, het lichaam incluis, heeft losgedacht om dan te ontdekken dat al het waargenomen nooit de waarnemer, het Ik zelf, is.

2) Over iets dat *misschien* 'n torpedo was maar waarvan die bijzonderheden nog als te onderzoeken werden voorgesteld, zei 'n matroos: *Ik zag een witte* **streep** *net als van schroefwater en* **het** *kwam recht op ons schip aan. (De Haagsche Cour. 10-6'-18).*

verschijnselen' ('*het* regent', '*het* bliksemt') omdat men bij dit 'het' sedert de dood van Jupiter met de beste wil 'niet in nadere bijzonderheden kan treden.' Ook in onze beschouwing is zo'n regen- of bliksemzin iets biezonders. Immers naast 'Nu hoor ik *het* weer' kan staan '*dàt* klinkt anders.' Maar '*het* regent' wordt nooit '*dàt* regent'; in zo'n zin kan het vnw. *het* zich nooit emancipéren tot een meer apart zinsdeel, het blijft een *on*persoonlik vnw., waarschijnlijk omdat '*het*' in zo'n zin helemaal niet als 'n apart iets in onze gedachte is, noch als enkelheid, nog als veelheid; voor onze beschouwing is er niets: de eenheidszwakte is verzwakt tot het uiterste geval, de dood.

IV.
Nivellering van Woordgeslacht.

'Jan die sloeg Lijsje en Lijsje die sloeg Jan....' Met deze volksbeurtscene trachtte onze leraar ons afkerig te maken van de onvolkomenheden in onze eigen taal, als we zeiden '**Karel V die** *stierf in 1555*' of '**De Rijn die** *ontspringt in Zwitserland*'. Als uitgangspunt voor een beschouwing over zinseenheid waren die soort zinnen uitstekende modellen geweest. Een naam als 'Karel V' of 'de Rijn', in zover ie een beknopte samenvatting is van die biezonderheden die me op die naam brengen, is, zoals elke naam, uiteraard een krachtige eenheid. Maar een middelmatige zin kan dat moeilik met z'n eigen belang in overeenstemming brengen; en zoals een middelmatige natie met allerlei mooie termen als 'staatseenheid', 'eenheid in opleiding en examens' mensen die behalve staatsburgers ook nog iets belangrijks op zich zelf willen zijn, graag het leven onmogelik maakt of over de grenzen zet, zoo worden ook namen als 'De Rijn', 'Karel V', 'Jan' en 'Lijsje' uit de zin verbannen en.... vervangen door een voornaamwoord, dat, onverschillig of het *die* of *ie, ze* of *het* is, toch altijd in eenheidsopzicht een onbenulligheid is in vergelijking met het verbannen naamwoord. 'Dan wordt een dwaas op uwen stoel verheven', treurde VAN HAREN als zoon van een zwakke Staat. Een sterke Staat heeft genoeg kracht om op zichzelf sterke elementen binnen z'n eigen eenheid te handhaven, en zo zal ook degene die bij z'n taalstylering z'n zinsgreep graag wat energieker maakt dan bij de leuningstoelpraatjes van de alledaagse konversatie, het naamwoord 'Jan' of 'De Rijn' binnen de grens van de zinseenheid handhaven en schrijven: 'Jan sloeg Lijsje', 'de Rijn ontspringt in Zwitserland'.

Maar zoals een vrije ritmeslag soms de kracht van de gebonden

versmaat verhoogt, zoo kan een enkele maal een zinsdeel, juist omdat het uit de band staat, de totaalindruk versterken: '**De Mossel, dàt** *is een dier*!' zei een liefhebber van die Zeeuwse waar[1]; en uit hetgeen er verder in het aardige schetsje, over de mossel volgt, blijkt, dat dat woord 'mossel' niet op zo'n hoge toon wordt gesproken omdat het 'n hol vat was, maar omdat het er binnen gistte van allerlei zeggenswaardige biezonderheden en de toon van het samenvattende naamwoord de knal was toen de spon er af vloog: '**De mossel**, dàt is een dier!' In dat 'dat' horen we nog eens de echo van die knal; en nu komt het treurige voor wie niet graag verdiensten miskend ziet; die echo mag onderwerp in de zin zijn, het eigenlik hoofd in het syntakties gezin; maar de mossel zelf mag dat niet. Hier is weer de dwaas op 'n andermans stoel verheven en nog wel de allerdwaaste dwaas, het meest simpele vnw. dat er is, het onzijdige ('dat'); de boezeroen en het jak, Jan en Lijsje, werden nog vervangen door 'die', het ideale schelpdier door 'dat'. De oorzaak?

Het noodlot wilde hier dat de mossel met z'n verdienstelike eenheidskracht niet alleen een konkurrent kreeg in de zin als geheel, maar ook nog in een pretentieus zins*deel*, het gezegde, dat hier de kracht van de zinseenheid allereerst om zich zelf centraliseerde, zoals de zon dat doet in ons planetenstelsel; en daartegenover werd onze mossel maar 'n simpel planeetje, 'n 'dat'. Dat belangrijke gezegde is: een koppelwerkwoord met een zelfstandig naamwoord: '.... is 'n dier'. 'n Gezegde zoals in 'Jan die *sloeg* Lijsje' is niet een gezegde-bij-uitnemendheid; daar profiteert het onderwerp 'die' van. Maar het onderwerp wordt weer een 'het' in '**'t** (= de aarde) **is** onze woonplaats' ('n koppelww.!); zo zei 'n gids in de Haagse Gevangenpoort: *Hier is* **de ziekekamer**; *men noemt* **het** *ook wel de gijzelkamer* ('noemen' is een equivalent van 'zijn') en op onze beurt kunnen we van die gids zeggen: '**'t** *Is een historicus*'. In de gangbare spraakkunst ontlenen dergelike gezegden d'r gewichtigheid aan een schriftgeleerde Eerste Naamval, in onze beschouwing aan het feit dat het spraakkunstig geslacht er door genivelleerd wordt, dat we dingen ja mensen in de zinseenheid zien slinken tot een derde-rangseenheid.[2]

1) IS. VAN RENNES *In Huis en op Straat*.
2) En dit trachten we dan weer te 'verklaren' d.w.z. met onze totnogtoe opgedane en geordende kennis in harmonie te brengen. Het best zou dit gaan in een aparte beschouwing over Subjekt en Predikaat, waarbij dan het werkw. 'zijn' als het gezegde-woord bij uitstek zou naar voren komen. Hier kunnen we alleen er aan herinneren hoe in de vroeger-eeuwse zinsontleding dit werkelik belangrijke werkwoord zich daardoor als zodanig deed kennen dat men er elk gezegde op kunstmatige wijze belangrijker mee maakte door dat gezegde om te zetten in een *zijn*-gezegde, zodat b.v. 'Ik eet' werd tot 'ik *ben* ete**n**de'. En verder mag ik er hier op wijzen, hoe het *zijn*-gezegde in de verstandelike ontwikkeling van de mens 'n belangrijke rol speelt. 'Wat is dat?' vraagt honderdmaal per dag een kind, en even dikwels luidt het antwoord 'dat is 'n pook e.d.' Bij deze praktiese logika schiet de begrippenboom van het kind telkens een nieuwe scheut; en ook later, in de zakenwereld, zal het de verstandelik groeiende blijken, hoe de soort-erkenning een gewichtige faktor in onze kennisorganisatie is en dus het *zijn*-gezegde een allergewichtigst zinsdeel.

In onze diepste, bezonken mening is Ik (*het* Subjekt!) het psychies centrum van onze gedachten en gevoelens en dienovereenkomstig elk syntakties subjekt het psychies centrum van de zin, en dienovereenkomstig ook elk syntakties *ob*jekt, iets dat als partner van het subjekt dicht in het centrum van de zin staat; maar *onder de souvereiniteit van het ogenblik* gaat die middelpuntskracht meestal op het gezegde over; het onder- of voorwerp, het vnw., wordt te minder een soort 'ik', het wordt soms de laatste van de afdalende reeks *ik, je, ie, ze, het*. Ook bij gezegden, die niet sorterend zijn, komt die degradatie voor. Toen men 'n dame die op het balkon van een open tram stond, aanraadde binnen te gaan zitten, zei ze: '*Daar binnen trekt het net zo goed*; **'t** *is open*', en 'n naaister schreef: *U zal wel gezegd hebben, ik zie niets van* **mijn blouse**. *De reden daarvan is dat* **het** *al een week klaar is, maar uw adres is verloren*. Dus ook met hoedanigheidswoorden ('open', 'klaar') vormt het werkw. 'zijn' een belangrijk hoofdelement in de zinseenheld. Komt het er trouwens in de praktijk van het leven niet evenzeer op aan *hoe* iets is als *wat* het is? En is 'n 'wat' (= de soort) eigenlijk wel iets anders dan een kombinatie van 'hoe' 's (= hoedanigheden)? Toch blijft, zelfs in onze onbewuste schatting, zo'n *hoedanigheids*gezegde altijd iets minder belangrijks dan een *soort*gezegde; immers een krachtige eenheid zoals een persoon is, laat zich door een hoedanigheidsgezegde niet naar achteren duwen; als die brief van de naaister over de blouse m'n broer had gegolden, had ze niet kunnen schrijven: '*U zult wel zeggen, ik hoor niets van* **m'n broer.** *De reden is dat* **het** *al een week ziek is*.' Wel laat zich zo'n 'het' van personen gebruiken in zinnen als '*het* is m'n broer': identiteitsgezegden staan dus in belangrijkheid op één lijn met soortgezegden.[1)]

1) Dat het werkelik het hoedanigheidsgezegde is dat *ie*-wezens tot 'n *he* doet afdalen, wordt bevestigd in zinnen als volgt. Over de Nachtwacht van Rembrandt zei 'n explicerend toeschouwer: *Nou* **is het** *niks. Maar je had* '**m** *moeten zien voor ze* **'m** *afgesneden hadden. Met die magnifieke nachtlucht er boven* (*Onze Kunst* 1916, I, 64 Noot); en over melk ging deze samenspraak '*O hoe heet*!' - '*Ja*, **'t was** *kokende, o* **hij** *kookte zo!' - Die doperten die ze vroeger hadden*, **dat was** *lekker! maar* **die** *hebben ze nu niet meer*. - Van 'n briefkaart: *O*, **'t is** *al terecht*, hier ligt **ze** ('n Brabander). - *Sedert is* **die harp** *verdwenen, men weet niet waar* **zij** *gebleven is*, **het is** *eenvoudig weg. (De Haagsche Cour.* 24-11-'16). - **Het zag** *er verleidelik* **uit, die 500 guldentjes** *op tafel... maar ik zal* **die** *nemen als ik aan z'n wisseltje zoo achthonderd voor 't grijpen heb. (De Violiers*, 63).
Maar daarom schijnt elk hoedanigheidsgezegde nog niet even belangrijk te zijn: '**'t Is** *heel sterk, maar tegen dat harde trekken* **is ie** *niet bestand*, **dat pluche** (uit '**n** gesprek) en van 'n Speenhofje zei iemand: *Heb je* **die krekelzang** *gelezen*? **Die is** *toch zo mooi! Och*, **'t is** *toch zo mooi*! Werkt in dit "die" nog de naam "krekelzang" na'.

Van het *zijn*-gezegde dat sorteert en identificeert, komen we nu via het *zijn*-gezegde dat kwalificeert, tot allerlei andere gezegden die ook, maar weer minder dikwels, de eenheidskracht in onderwerp en voorwerp doen dalen: *De kok moest* **ze** (d.i. de long en de lever van Sneeuwwitje) *koken en het boosaardige wijf at* **het** *op*. (Sprookjes van GRIMM, vert. M.v. EEDEN-V. VLOTEN.) Vooral het slokkerige opeten is het hier, dat in onze aandacht van het lijdend voorwerp niets overlaat dan 'n zwakke *het*-eenheid.[1)]

En dergelike gevallen van nivellering zouden nog menigvuldiger zijn, als het eenheidskrachtiger *ie* niet herhaaldelik gehandhaafd werd door een nabijzijnd naamwoord. Deze *ie*-faktor krijgt nu een afzonderlike bespreking.

Minister Cort v.d. Linde hoorde ik in de Tweede Kamer zeggen: '... *en zoals dat gaat met centrale* **verwarming**, *hier te warm! en op 'n andere plaats is* **ie** *te koud*.' Behalve de werking en de hoedanigheid, kunnen ook alle andere logiese kategorieën zo aangeduid worden, want er is een faktor (tegengesteld aan de pas behandelde) die alle geslacht wil nivelleeren in het éne 'ie'. Van een moeilik omlijnbaar komplex van verschijnselen zoals een bui, als zodanig het best aangeduid in 'het', hoort men ook: '*Ik zag* **'m** *al aankomen*'. Een veelheid zoals een Minister van Landbouw met z'n trawanten, eerst

1) Meer voorbeelden: *Er staat* **een auto** *aan de overkant, wat glimt* **dat**! (Uit 'n gesprek) - *Zijn* **deken** *was op de grond gevallen; in zijn grote angst had hij* **'t** *weggetrapt* (Schoolopstel).

genoemd als ‘de Regering’, wordt daarna niet alleen, heel rationeel, aangeduid door een meervoudig ‘ze’ (b.v. ‘*Ze* moet*en* in Den Haag maar op middelen zinnen!’) maar ook door een eenheidskrachtiger ‘ie’: *Ik vind dat* **de Regering** *veel erten geeft van 't jaar*; **hij** *kon toch ook de helft minder geven*. Ook na een woord als Duitsland hoort men niet alleen een rationeel ‘ze’ (b.v. **Ze** *begin***nen** *over vrede te praten*), maar ook: **Duitsland** *verbouwt wel haast zoveel suiker dat* **ie** *genoeg heeft*.[1)] Hoe dit *ie*-gebruik met het begrip ‘eenheid’ in verband te brengen? De sterke eenheid van het naamwoord plant zich voort op het vnw., dat dan van een zwak ‘het’ of ‘ze’ een sterker ‘ie’ wordt.

1) Meer voorbeelden van aanduiding door *ie*. 1. Stof: *Bij de kachel wordt* **ie** (= tabak) *zo droog*. Dergelike voorbeelden zijn voor het grijpen, ook als het de aanduidingen door *het* betreft, wat van een karakterloos tussending als de stof ('t is iets tussen voorwerp en abstraktum) niet te verwonderen is. 2. Werking. *Ik werk* **'m** (= boekhouding van de veiling) *iedere dag bij; van gisteren is* **ie** *ook al klaar* (zoals een accountant van de N.U.M. me zei, ‘wordt overal in het land 'n veiling mannelik genomen’.) - 'n Docent a.d. Haagse Volksuniversiteit: *Hoe moet die vraag beantwoord worden*? **Hij** *moet bevestigend beantwoord worden*. En bij een kritiek op verwaterde stijl schreef ik *Hoeft men van* **'n bedoeling** *nog te verzekeren dat* **ie** ‘*bij de vervaardiging heeft voorgezeten*?’ 3. Hoedanigheid. *Als de zon eenmaal weg is, is* **de warmte** *ook gauw weg, maar niet in het kleine kamertje, daar blijft* **ie** *hangen*. 4. Andere niet-konkrete zelfstandigheden. 'n Docent a.d. Haagsche Volksuniversiteit: *Van* **de atoomtheorie** *zei ie: ‘Laten we* **'m** *nou maar afschaffen’ en acht jaar later zei ie: ‘Laten we* **'m** *maar weer behouden’. - Leve* **de Mobilisatie! Hij** *bracht me 'n man*. (Schetsje in het Weekblad *De Prins*). - *Is 't niet kenmerkend dat het hoofd van den Staat een rede houdt over de waarde van het Boek in Frankrijk*; - **rede**, *die Reuter belangrijk genoeg acht om* **hem** *over de wereld rond te seinen*. (M.J. BRUSSE in *Onze Kunst*, '17, 65.) 5. Veelheden. *In zake algemeen kiesrecht heeft* **links** *van ons gekregen, wat* **ie** *van ons gevraagd heeft* (Politieke rede van oud-minister Colijn te Berlikum). - **België** *heeft evenwel al duur moeten betalen, terwijt de bondgenooten voor wie* **hij** *zich heeft ingespannen, tot dusverre* **hem** *aan zijn tot hebben overgelaten* (Nieuwsblad van het Noorden 21-8-'14). - *Om acht uur 's avonds had* **de Regeering** *reeds eenige sotniën kozakken ter beschikking. Dat was op dat oogenblik een alleszins voldoende krijgsmacht. Maar* **hij** *hield ze in de kazernes* (*De N.R.C.* 28-8-'17). - *Frankrijk zal strijden tot* **Duitschland** *op de knieën vergiffenis vraagt aan God en de mensen, voor de misdaad door* **hem** *begaan* (*De Haagsche Cour*. 4-4-'17). Ook plaatsen worden, ofschoon men ‘het’ als de beste aanduiding acht, met ‘ie’ aangeduid: *Den Haag is dan* (d.i. Zondags) *wel hetzelfde, maar je ziet* **'m** *toch met andere ogen*.

Dat het naamwoord werkelik een sterke eenheid is, zagen we reeds toen de zin om wille van z'n eigen eenheid vooral graag het naamwoord uitwierp. In die sterke eenheid van het naamwoord ligt ook een reden voor de oude mening: ‘aan elken zaaknaam ligt de voorstelling van die zaak als persoon ten grondslag’ (BRILL, *Nederl. Spraakl.* III, 9): de mens is een bij uitstek sterke eenheid en bij naamgeving kan ook een ding niet anders dan als sterke eenheid worden opgevat. Immers ook uit de semantiek weten we dat de betekenis van een naamwoord een levende veelheid van op- en neerduikende elementen is; toch spreekt men van 'n begrip, één begrip, éne verstandelike krachtige greep, om de vele biezonderheden zoals b.v. in ‘de thee’ tegelijk begrepen kan zijn de kleur, de smaak, de vorm, de geur, de verpakking, de bereiding, de opdiening, het gebruik, de visite, enz. enz. al naar gelang de persoonlikheid van de spreker en het verband.

En de stof, dus ook ‘thee’, leerden we kennen als een *zwakke* eenheid!

Ja, wat de vorm betreft, is een stof een zwakke eenheid, en die vormeenheid is het vooral die we bij de vnw. aanduiding in aanmerking zagen komen. Maar een ding heeft meer biezonderheden dan enkel de vorm; dat blijkt bij de noeming; die is bewuster en dus veelzijdiger dan aanduiding. Men is wel gewoon, naamgeving zeer eenzijdig te noemen, omdat dikwels daarbij slechts één biezonderheid op de voorgrond treedt; maar op de achtergrond blijven er nog veel over. In dat opzicht is *aanduiding* veel eenzijdiger en oppervlakkiger. Thee en soep worden allebei *aangeduid* door ‘ze’, beiden zijn dan opgevat als in hoofdzaak gelijken: zwakke eenheden; maar elk afzonderlik wordt *genoemd* het ene in ‘thee’, het andere in ‘soep’; dat zijn dan heel verschillende wezens (getuige de heel verschillende namen), elk met z'n eigen veelheid van biezonderheden. De kracht nu waarmee hier noodzakelik het naamwoord de vele elementen bijeenhoudt, kan zich, zoals we opmerkten, overplanten op het vnw., dat dan ‘ie’ wordt.

Een totnogtoe raadselachtig feit op internationale taalgebied steunt hier m'n veronderstelling. Het Frans kent geen onzijdig lidw. meer, het Engels en het Afrikaans kennen er nog maar een, alweer geen onzijdig; in die talen heeft zich de eenheidskracht van de noeming voortgeplant op de meest nabij zijnde aanduiding, op het bijvoeglike vnw., n.l. op lidw. e.d., dat zoodoende niet meer onzijdig kan blijven.

Maar waarom dan bij ons op het *zelfstandige* vnw.?

Ja waarom? Als ik op alles een antwoord kon geven, zou ik m'n

verklaring het minst vertrouwen. Voor elk gat een spijker te hebben, is meer de zaak van een timmerman, de bewerker van dood materiaal, en van ouderwetse systeembouwers.

M'n veronderstelling klopt verder met een feit, reeds vroeger (in *De N. Taalg.* VI, 176) ontdekt, dat de hoedanigheidsaanduiding ‘zo’ verheven wordt tot de zelfstandigheidsaanduiding ‘het’, indien een veelheid van kwaliteiten te voren door een bijvoeglik *naam*woord tot een eenheid verenigd is.

Ten slotte wil ik de invloed van noeming op aanduiding illustreren met een opmerkelik voorbeeld uit *De Violiers* (blz. 47): **'n David Blesje**.... *U zegt dat* **ie** *niet echt is. Hoewel* **'t** *toch 'ns voor echt werd verkocht*. Deze zin is tegelijk een kompendium van heel onze geslachtsbeschouwing.

Na ‘'n David Bles*je*’ zou de verkleiningsuitgang z'n invloed op de vnw. aanduiding kunnen uitoefenen. Maar neen! de Schr. gebruikt al dadelik niet ‘het’, maar ‘ie’; de ‘onzijdigheid’ is dus al direkt te niet gedaan door een andere faktor, de ‘mannelikheid’ i.c. de voorwerpelikheid, want 'n schilderijtje is een voorwerp. Maar vlak daarna zien we toch weer i.p.v. ‘ie’ het vnw. ‘het’; dat doet de kracht van het gezegde: ‘*is* verkocht’. Maar diezelfde kracht had ook in de voorafgaande zin kunnen werken, te meer omdat daar het gezegde (‘echt *is*’) een koppelwerkw. is, bij uitstek geschikt om een voorwerp naar de *het*-rang terug te duwen. Waarom dat niet kon gebeuren? Vlak er voor werkt een andere faktor: het schilderijtje was daar in een naam *genoemd* (‘'n David Blesje’) en naamgeving tracht na te werken door middel van het vnw. ‘ie’.

Meer voorbeelden dat die kracht van de naamgeving blijkt uit de tenietdoening van andere faktoren zijn er genoeg, al is het soms moeilik uit te maken of een mannelik vnw. is bewerkt door de voorafgaande *noeming* (die *altijd* op mannelikheid aanstuurt) of door *het geslacht* van het voorafnaamwoord (dat ook *toevallig* mannelik kan zijn). Men zie bv. in de voorbeelden hieronder de zinnen over Saartje en ‘dikke mop’, en ook de allerlaatste over het zout.[1)]

1) **'n** Vrouw gebruikte *vlak na de naam* ‘zuurkool’ het vnw. **'***m* en eerst daarna, overeenkomstig de aard van *de stof* ‘zuurkool’, het vnw. ‘ze’: *Ik eet* **'m** *Donderdag, maar haal* **ze** *morgen toch al uit*; en van melk: *Zie zo, ik heb* **de melk** *in het water gezet*, **hij** *is gekookt, dan blijft* **ze** *het beste*, en tegen de poes *Waar is* **de melk**? *Heb je* **'m** *op? Heb je* **'t** *op*? Meer voorbeelden: *Saartje dient* **den gemberwortel** *voor*, **die** *goed doet in de maag*; **dat** *smaakt de Bruid*. (W. MESSCHERT, *De Gouden Bruiloft*). - *Kijk* **die zij** *'s! Ik heb* **'m** *gekeerd, hij was verschoten*, en na enige tellen zwijgens: *Ja, ja*, **'t** *was lelik verschoten*. (Uit 'n gesprek). - *Een dikke* **mop**! *Voel je* **'m**! *Jesses* **'t** *is koud en nat*, **'t** *zal zwart op me been afgeven* (INA BOUDIER BAKKER, *Inkt*). - *Vele der edelknapen zagen er erg tegen op*, **de waakbeurt** *te hebben en waren zeer blij wanneer iemand* **hem** *voor eenig geld over wou nemen. Dit wist de edelknaap en nu zou hij* **het** *dan eens van 'n ander overnemen. Eens had hij* **het** *weer overgenomen*. (Schoolopstel). - Van 'n konijn: **Hij** *is goed gaar*, **hij** *valt uit mekaar, zo gaar is* **ze** (gesprek).
Ik mag niet verzwijgen dat ik ook wel, maar zeldzamer, het omgekeerde heb ontmoet, n.l. het vnw. ‘ie’ (of ‘'m’) niet het eerst maar het laatst b.v. in J.A. SIMONS-MEES *Zijn Evenbeeld* in *Drie Tooneelspelen*, 304: *Heb je* **Carmen** *gezien? - Ja, o* **'t** *was prachtig*, **'t** *wond me zo op. Papa kent* **hem** *heelemaal van buiten. We hebben* **hem** *samen gezongen. Dan begon ik en papa zong* **'t** *verder. - Als* **het** (= zout) *er zo zachtjes in kan trekken* (in de soep), *is 't lekkerder als dat je* **'m** *d'r pas bij doet* (gesprek).

V.
Het Systeem.

Het feit dat het vnw. *ze* een vrouw kan aanduiden, liet ik totnogtoe onbesproken: het paste niet in het gekozen systeem; een vrouw is in vergelijking met een voorwerp en een stof evenzeer een sterke eenheid als de man, ten minste wat de vorm betreft. En zo zijn er meer systeemstorende feiten. Een klein voorwerp b.v. is als voorwerp evenzeer een krachtige eenheid als een groot; toch vindt het eerste dikwels z'n aanduiding in een zwak ‘het’. De wind daarentegen, even zwak van vormeenheid als lucht en geur, is toch meest 'n ‘hij’; dat komt vooral door z'n aktiviteit. Een mens om z'n vormeenheid een ‘hij’, kan in geval van weinig waardering met ‘het’ of ‘dat’ worden aangeduid, omdat waardering, evenzeer als aktie, sexe, afmeting en waarde, een faktor is bij de wisselende indruk die iets op ons maakt en waarop wij, naar gelang de wisselende *kracht* van die indruk, reflekteren met een afwisselend *ie, ze* en *het*. Daàr hebben we nu des Pudels Kern, een duiveltje, een louter-gevoelsding, een haast dierlik geval: indrukskracht en reflexkracht en die verdeeld in graden, ziedaar ons tegenwoordig spraakkunstig geslacht kortweg: ons woordgeslacht.

Maar altijd vlakbij die kern te blijven, dat is het grote bezwaar, een tweeledig bezwaar: het tastbare resultaat zal gering en de denk-

arbeid zeer groot zijn. Want ‘kracht’ moet hier genomen worden niet in bruut physieke, maar in psychiese zin, en zo is dit begrip moeilik te analyseren en bij de bespreking moeielik vast te houden. Dat zou een uitweiding geven van de definitie ‘De voornaamwoorden van de 3e persoon duiden zelfstandigheden aan met verschil in de psychiese krachtgraden, drie in getal, uitgedrukt in *ie, ze* en *het*’. Zo'n bespreking van algemeenheden zou, om niet uit den aard te slaan, weinig ‘in nadere biezonderheden mogen treden’ en zou daardoor in z'n kortheid aan de meesten te onbeduidender voorkomen, evenzeer als de grafiese voorstelling er van

waarbij het cirkeltje niets dan kracht betekent.

We hebben daarom het begrip kracht een weinigje verbiezonderd: ‘eenheidskracht’. We bleven daarbij toch genoegzaam psychies, want het muisje, ja de vlieg, aangeduid door *ie* (‘Daar is *ie* weer!’) bleef er sterker dan de grootste hoop steenkolen die ons physiek te machtig is als we zeggen ‘*Dat* krijg ik nooit van z'n plaats!’ en die we toch aanduiden met een eenheidszwak ‘dat’. Maar naast deze verdienste in kwaliteitsopzicht heeft het systeem een tekort wat de kwantiteit betreft: er is ook, zoals we reeds opmerkten, een aktie-kracht, een sexe-kracht, een waarde-kracht. We bestreken dus slechts een deel van het veld, ons systeem was slechts een deel van een groter systeem en zo moesten wel veel feiten er buiten vallen; een grafiese voorstelling van ons systeem zou iets segmentaries zijn, de eenheidskracht een segment van de binnenste cirkel ‘kracht’.

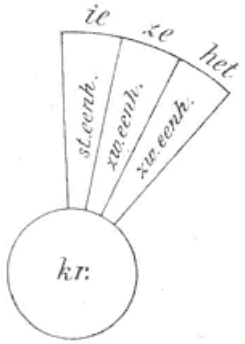

Gelijkwaardige beschouwingen over ‘Woordgeslacht als aktiegraad’, ‘Woordgeslacht als sexegraad’ (eigenlijk: ‘sexe-*kracht*graad’) e.d.

zouden te zamen *alle* feiten binnen de waarneming betrekken en een volledige geslachtsbeschouwing geven.[1)]

Maar geen volmaakte! Want we zouden ons daarbij van de kern (het meest algemene begrip ‘kracht’) verwijderd hebben, en dat geeft, naast een winst in populaire richting, toch altijd een verlies in deskundig opzicht. Als we daar nader op ingaan, is dat om het algemeen taalkundig belang als bijdrage tot het antwoord op vragen als Wat is geslachtsbeschouwing eigenlik? Wat is taalwaarneming in het algemeen? Zo wordt taalkennis kennis van taalkennis, zo wordt taalkunde in plaats van pseudo- werkelik klassiek: het wordt kennis van zich zelf.

Toen we in plaats van het begrip ‘kracht’ het begrip ‘eenheidskracht’ kozen voor een beschouwing van ons woordgeslacht, toen deden we als iemand die het over het begrip ‘mens’ zal hebben en nu over een man en een vrouw gaat spreken. Voor de praktijk van het dagelikse leven zou die verbiezondering wel in de meeste gevallen te prijzen zijn, maar in de denker, die als zodanig een sfeertje hoger dan het alledaagse moet leven, zou het een zwakheid zijn, een afzakking van het meer algemeen begrip (dat overziet en zich zelf blijft) naar het meer biezondere begrip (dat ‘in een biezonderheid treedt’ en zich in de details verliest). Aan die afzakking hebben we ons schuldig gemaakt, suksessievelik steeds erger. We begonnen nog niet zo kwaad, het allereerste begin, de aanleiding, was zelfs zeer goed; we begonnen met iets ongewoons, een soort intellektuële luxe: we gingen taalelementen die in het gewone leven onbewust blijven, bewust maken; niet alleen is dat luxueus werk, het gaat de richting in van het verhevene, van de godsleer en de wijsbegeerte (het begrip ziel is er ook evenzeer als in die vakken op z'n plaats). Daarbij past het bovenalledaagse begrip, dat de gewone denker voor ‘vaag’ scheldt omdat het hem te weinig ‘klaar’ is, maar dat aan de meer dan gewone denker juist de meeste klaarheid geeft omdat het zo algemeen is en daardoor juist bij uitstek geschikt om o.a. aan het onbewuste taalelement met z'n eigenaardige ‘vage’ inhoud, z'n eindelike verklaring te geven.

Maar aan dit goede begin heeft het vervolg niet beantwoord, en het einde het allerminst, want we verbiezonderden niet alleen het begrip ‘kracht’ in ‘eenheidskracht(ig wezen)’, maar dit weer in ‘levend wezen’ en ‘voorwerp’ (sterkste eenheidskracht!), in ‘stof’

1) Een korte samenvattende Proeve daarvan zal ik geven in *Voornaamwoordelike Aanduiding in Spreken en Schrijven*.

en ‘veelheid’ (zwakke-), in ‘abstraktum’, ‘plaats’ e.d. (zwakste eenheidskracht!) Het segment van onze krachtcirkel werd zodoende steeds middelpuntsvlietender.

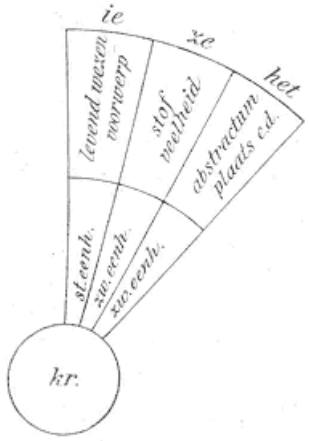

En was het daar nog maar bij gebleven! Maar ook het begrip ‘levend wezen’ verbiezonderden we weer in ‘mens’, ‘koe’, ‘paard’, het begrip ‘stof’ in ‘thee’, ‘soep’ enz. enz. Onze taalkunde bereikte daardoor het uiterste van ondeskundigheid, het record van populariteit; we werden zo oppervlakkig als de oude taalkundige die òòk het voornaamwoord ‘verklaarde’, door het te vervangen door het betreffende naamwoord en door te zeggen dat in *hij waggelt ‘hij’* de stoel ‘betekent’, de oude taalkundige, die dus wel een goed taalverstaander maar een te slechter taalwaarnemer was, meer letterkundige dan taalkundige; want in taalkundige zin betekent een voornaamwoord juist heel wat anders dan een naamwoord, immers al is de bedoelde, de meer bewust gemaakte inhoud hetzelfde, de werkelik, de psychologiese inhoud, is anders.

Met die slechte taalwaarnemer ging de cirkelsegment van onze beschouwing nog verder de drukke wereld in, in de omgeving waar het biezondere begrip tiert, in huishouden en winkel, in handel, scheepvaart en industrie; onze gedachtevlucht werd weer een lopen over de begane vlucht, de luxe maakte plaats voor praktiesheid, de Zondagmens werd er weer een van alle dag.

Maar als ons systeem door de lezer ‘begrepen’ is, dan is het juist daardoor geweest! Ons begrijpen van taaldingen is meestal meer een menselik dan een taalkundig begrijpen, omdat we bovenal mens zijn.

We vinden het misschien heel taalkundig op te merken, dat in ‘Ik heb ze geproefd’ het vnw. *ze* een zelfstandigheid met een middelste

(eenheids)krachtgraad aanduidt, maar liever en handiger konstateren we, dat *ze* hier *een stof* aanduidt, nog liever: dat *ze* hier thee of soep ‘betekent’. Daarom zou de helft van een deskundige taalkunde voorlopig kunnen bestaan in aan te tonen dat de overgeleverde taalkunde, voor een groot deel, slechts een heel gewoon verstandsspel is (al prijst men dat in z'n zelftevredenheid een ‘stalen van den geest’)[1], een pienter lezen en, bij de bespiegeling, een kategoriseren volgens onderscheidingen die heel niet beantwoorden aan de schakeringen in de taal, maar waarmee men z'n eigen verstand-van-alle-dag in het geweer houdt en waarmee men in de school de jonge mens op de denkarbeid van het dagelikse leven voorbereidt. De spraakkunstige vindt zodoende van alles in de taal wat de spreker er niet inlei, ‘hij raapt eieren waar geen kippen rondlopen’, hij is een manist (zoals Pallieter), zou Dr. LE RÜTTE zeggen. Maar die denkbeeldige prestatie is toch iets prettigs en de werkelike voorlopig iets onprettigs, want daarbij zal gewerkt moeten worden met nog ongewone onderscheidingen, met nog zeldzame logiese indelingen van zeer algemene aard en ‘vaag’ karakter, meer beantwoordend aan de on- en halfbewustheid (aan de zgn. *on*logiesheid) van zo vele taalelementen. Al zal, ook om wille van de gemakkelikheid in de praktijk, de theorie aan de omtrek alledaags logies moeten blijven, de kern zal een meer ontologies karakter moeten aannemen. De taalkunde zal dan niet langer wat het wijsgerig element betreft, geheel passen in de doorsneekennis van de mens[2]; de spraakkunst zal dan niet langer zo populair meer kunnen zijn, de meest tegemoetkomende illustraties (ik denk aan de tekeningen in VAN GINNEKEN's *Roman van een Kleuter*) zullen dat met 'r weinig sukses[3], te duideliker illustreren.

PH.J. SIMONS.

1) Dr. J. TE WINKEL, *Nederl. Spraakk.*, Voorrede.
2) Zie KLUYVER's verzacht oordeel (in z'n inaugurele rede) over het algemeenheidselement in de Nederlandse taalkunde.
3) Deze terloopse kritiek bedoelt tegelijk de *taalkundige* inhoud van het boek te prijzen.

Iets over Nederlandse aanspreekvormen.

De studie van de Nederlandse aanspreekvormen, die VOR DER HAKE nog onvoltooid liet, stuit op eigenaardige moeilikheden, omdat de ware aanspreekvormen zo moeielik vindbaar zijn: de schriftelike overlevering geeft ons vaak slechts *schrijf*-vormen. Daarom is het van belang, toevallige vondsten die over dit punt licht kunnen verspreiden, aan te tekenen en bekend te maken.

Over het woordeken UE is de titel van een verhandeling, door de taalliefhebber HENDRIK PIETERSON, in 1782 uitgegeven[1)] Hij noemt het een 'gebreklijk woord' en zegt: 'Gemeenlijk wordt het veel beter, dan het eenlettergreepige woordje *U* en *Gij* geächt, en, uit beleefdheid, meest altijd in plaatse van dit laatste gebezigd.

Ik stel vast, dat de minste menschen weeten, wat zij daarmede uitdrukken, niettegenstaande ijder daardoor eenen persoon verstaat. Die nog eenig bescheid daarvan konnen geeven, zeggen, dat het enkele woordje *U* of *Gij* te lomp, maar UE veel deftiger en heuscher is.'

De schrijver gaat dan uit HOOFT *bewijzen* dat *E = Edele* is. UE is gebrekkig; 't moest zijn Uwe E., gelijk VONDEL schrijft. Men misbruikt het woord, want men gaat 'door eene laffe eerbewijzing, onverschillig, elk, wie het zij, tot eenen Edelman maaken, dat nu nog daaglijks, door het gebruik dezes woordekens, met monde en penne, geschiedt' (blz. 23).

'Het is, om zo te spreeken, algemeen bij onzen Landaard in den monde en de penne als bestorven. En ik voorzie, dat men zich node daarvan zal konnen ontwennen' (blz. 32).

Uit het begin van de 19de eeuw hebben we het getuigenis van een buitenlander, JOHN BOWRING, die Nederlandse reisindrukken gaf in zijn *Brieven*, weldra in onze taal overgebracht door A. TELTING.[2)] Aan het slot van zijn laatste brief (blz. 271) zegt hij:

'De gewone stijl van omgang is iemand, dien men niet kent, aan

1) *Vier verhandelingen over eenige gedeelten van de Nederduitsche Taale* (Amsterdam - 1782).
2) Leeuwarden - Suringar - 1830.

te spreken met *Uwe*, dat eene verkorting is van *Uwedele*. “Hoe vaart Uwe?” - “Uitmuntend, en Uwe?” - “Best”. - In de opschriften der brieven behouden de Nederlanders de oude vormen: “Weledele Zeer Geleerde Heer! - Weleerwaarde Heer!” enz. Vrienden noemen elkâar gewoonlijk *gij*, meestal echter verzacht *ge*; in de Noordelijke Provinciën, bijna even als in Engeland, *jou*: deze verbastering is in Friesland en Groningen zelfs in de beste kringen gemeen.’

Voor de nauwkeurige vaststelling van de verhouding tussen *gij, jij* en *u* in de loop van de achttiende en negentiende eeuw dienen ook alle gegevens verzameld te worden.

LAMBERT TEN KATE was zijn tijd vooruit, toen hij in zijn taalkundige dialoog het familiare *je* aandurfde. Vooral op het toneel heeft men het lang niet geduld. De blijspelschrijver VAN HEMERT waagt het voor het eerst, maar POTGIETER, die zijn werk in De Gids beoordeelt, acht het ‘plat’.[1] HELVETIUS VAN DEN BERGH gebruikt in *De Neven* ‘gij’, maar in *De Nichten* ‘je’.[2] Daarover heeft hij heel wat moeten horen, gelijk uit zijn *Gesprek over de Nichten* blijkt, Maar behalve daar, spreekt hij over deze moeilikheid in zijn brieven aan POTGIETER. De twee volgende aanhalingen zijn zeer merkwaardig:

‘Het blijft mij nog een moeilijk te beantwoorden vraag of men, vooral bij het voorstellen van karakters uit den meer aanzienlijken stand, dezelfde schrijfwijze van *je bent* enz. mag navolgen? *Ge* en *gij* is zeker stijf, en komt ook niet met de spreekwijze overeen. *U is, U heeft* vind ik ook geheel oneigenaardig. Hoe jammer dat onze spreeken schrijfwijze zoo verschillen! Ik geloof dat men zich in de meeste gevallen aan de aangenomen spreekwijze moet houden, maar dat dan ook de tooneelspelers de vrijheid *moeten* nemen volgens de spreekwijze te spreken. Ik heb er GEEL al eens over geraadpleegd. Hij antwoordde mij: “Laat de puristen fluiten.” - Goed, dat is ook mijn Christelijke intentie’ - en schrijf maar zoo als het u uit het hoofd en uit het hart komt. - Best! maar vóór het uit het hoofd en het hart kan komen, moet ik het er toch eerst formeren? Nu formeer het er dan maar zoo als het u goed dunkt. - Een fameus licht dat ik daar kreeg, he? (1 April 1840). En later: ‘Met opzigt tot de Nichten, ben ik het met mij zelven niet regt eens of ik al dan niet de schrijfwijze van den Heer VAN HEMERT volgen zal met *ben je*'s,

1) De Gids, Boekb. 1840, blz. 60: ‘hetzij moeder Kloskos plat Amsterdamsch *je* en *jij* 't.’
2) *Jou* durft hij niet aan; reflexief schrijft hij nog: *je u*.

heb je's, *is u's* enz. Zijn Ed. kon zijne burgermenschen zoo laten spreken, maar mijne personen behooren tot een aanzienlijker stand. Intusschen kwellen mij de *zijt gijs, hebt gijs*, enz. geweldig. Mijne ooren doen er zeer van. Is het ook al nationale rijkdom dat wij twee talen hebben, eene om te spreken en eene om te schrijven? Geef mij eens goeden raad' (17 Junij 1840).[1)]

Uit deze aanhalingen mogen we niet opmaken dat het beleefde *u* tot 'burgermenschen' beperkt was, want HELVETIUS VAN DEN BERGH gebruikt het zelf in proza, ook in zijn dialoog (zie o.a. zijn *Gesprek over De Nichten*). Enige jaren later, in 1858, wordt dat bevestigd door prof. ROORDA, die konstateert dat *U zal, U heeft*, het gewone beleefde gebruik is[2)]: volgens hem is *gij* welkom, omdat het tussen het gemeenzame *jij* en het beleefde *u* in het midden staat[3)].

C.D.V.

Schepselboek (Batavische Gebroeders 825).

Bovenstaande uitdrukking uit de rei van Batavische vrouwen (slot van het 2de bedrijf van de *Batavische Gebroeders*) beteekent: het boek der natuur, de natuur.

De noodige opheldering geeft de *Belijdenisse des geloofs der Gereformeerde kercken in Nederlant*, waar we in art. II lezen: 'Wij kennen Hem (God) door twee middelen. Ten eersten, door de scheppinge, onderhoudinge ende regeeringe der geheele werelt: overmits deselve voor onsen oogen is *als een schoon boek*, in welck alle schepselen, groote ende kleyne, gelijck als letteren zijn'. Men vergelijke voorts VONDEL's *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst* 1, 381 en ibid 4de boek, waar de dichter den 'godsdienst van 't natuurboeck' uitlegt waarbij de menschen 'naar d' ongeschreven wet, oock zonder het gebodt vrijwilligh en van zelf dienen haren God'. HUYGHENS (*Hofwijck*, vs. 1531) verstaat ook onder 'Gods een en ander boeck' den Bijbel en de Natuur.

G.A. NAUTA.

1) Nog één late aanhaling: ALBERDINGK THIJM zegt over *jij* en *jou* op het toneel, in de *Dietsche Warande* van 1884 (blz. 344): 'Wij beginnen er aan te wennen en de akteurs beginnen den vorm met kieschheid uit te spreken.' Toch acht hij het 'een ruim gebruik van onze hollandsche overmacht, als we deze streekspraakbizonderheid aan heel Nederland durven opleggen.'
2) *Verhandeling over Schrijftaal en Spreektaal*, blz. 189.
3) Aldaar blz. 190; vlg. blz. 191.

Aankondigingen en mededelingen.

Wij vestigen de aandacht op een nieuw werk over betekenis-ontwikkeling, door de Deen E. WELLANDER in het Duits geschreven, getiteld *Studien zum Bedeutungswandel im Deutschen 1* (Uppsala 1917). De schrijver stelt zich als doel te onderzoeken, in hoeverre men van 'Bedeutungsgesetze' mag en kan spreken. Het belangrijkste hoofdstuk is m.i. het vierde, waarin hij de betekenisontlening behandelt en de nadruk legt op de veelvuldigheid van dit verschijnsel, vooral in moderne tijden, waarin de talen kultureel steeds nauwer verwant worden. Indien b.v. het woord *pen* de betekenis van *stalen pen* krijgt, dan mag men - in verband met *plume* en (*Schreib*)*feder* - niet zeggen, dat deze betekenis zich uit die van 'veer waarmee men schrijft' ontwikkeld heeft, maar men heeft hier waarschijnlik een ontlening van betekenis aan de taal van de uitvinder. Of, om het in 't algemeen te zeggen: een woord X in een vreemde taal heeft de betekenis A en krijgt nu die van B; in de eigen taal heeft een woord IJ de betekenis A en het krijgt nu onder invloed van de vreemde taal die van B er bij, maar niet heeft zich dan IJ van A tot B zelfstandig ontwikkeld. Is de betekenisontwikkeling in de ene taal onduidelik of onzeker, dan verklaart men dus in zo'n geval niets door op de parallel in de andere taal te wijzen; als fr. *canard* 'onwaar krantebericht' gaat betekenen is, is hgd. *Ente* niet een tweede voorbeeld er van. Moge het de schrijver gegeven zijn in een latere studie de ongetwijfeld juiste theorie in praktijk te brengen; indertijd hebben de mislukte artikelen van *Singer* (Zs. f.d. Wortforschung III en IV) bewezen, hoe subtiel dergelike onderzoekingen zijn.

M.S.

De Leuvense hoogleraar C. LECOUTERE schreef voor het onderwijs in Zuid-Nederland een *Schets van den Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde* (Brussel - A. Dewit - 1918), waarin hij een helder overzicht geeft van de voornaamste letterkundige stromen en persoonlikheden. Het onderscheidt zich van soortgelijke werkjes hier te lande voornamelik daarin, dat de Zuid-Nederlandse letterkunde uitvoeriger behandeld wordt. Dat geldt vooral voor het vierde hoofdstuk: *De renaissance in België* (1600-1830). Als eindpunt neemt de schrijver het jaar 1900, omdat 'de tijd nog niet gekomen is om nu reeds een oordeel te vellen over de voortbrengselen der jongste woordkunst.'

Boekbeoordelingen.

Bibliotheek van Nederl. Letterkunde IV (Potgieters Lief en Leed in het Gooi, door Dr. W.H. Staverman). Bij J.B. Wolters - Groningen en Den Haag - 1919. (Prijs ƒ1.35).

Dr. STAVERMAN heeft de 'Bibliotheek' verrijkt met POTGIETER's 'Lief en Leed in het Gooi', dat oorspronkelijk in de *Tesselschade* van 1839 verscheen, en later door HUET in *Proza* 1837-1845 werd opgenomen, en sedert in de herdrukken van deze bundel zijn verdiende plaats heeft behouden. Ontegenzeggelik blijft het een van de moeilikste schetsen van deze, reeds niet zonder navraag of toelichting te lezen schrijver, en juist de voor ons liggende uitgaaf van Dr. STAVERMAN maakt ons voelbaar, hoe veel er onder het volgen van het, vrij algemeen bekend geworden verhaal, nog door de gewone lezer over het hoofd is gezien. Daarom zijn de 'ophelderingen' en 'aantekeningen' reeds zoveel waard; aantekeningen die hier worden verstrekt door iemand, die zich blijkbaar met POTGIETER vertrouwd heeft gemaakt. Van even hoge waarde blijkt de Inleiding te zijn. In een kort bestek wordt hier het wezen van de Romantiek, voor zover de richting van POTGIETER hierop teruggaat, uiteengezet; een ogenblik gewezen op het tiepiese in de Romantiese beweging bij de Duitse en bij de Engelse geesten; wordt iets dieper dan gewoonlik geschiedt, maar juist zeer dienstig voor het verstaan van geesten als POTGIETER, ingegaan op de 'humor' bij de Engelse romantici; en hieruit verder het sterk persoonlike van dergelijke 'humoristiese' auteurs en het beweeglik-ostentatieve van hun persoonlikheid op de voorgrond van hun taferelen, afgeleid. Op deze wijze heeft de auteur zijn lezers ingeleid tot de figuur van POTGIETER, die in onze Romantiek, door zijn romanties idealisme, zijn veelzijdigheid, zijn werkkracht, en zijn hoge artistieke eisen de grootvorst van de Nederlandse Romantici is geworden. Hoe de golven der nieuwe beweging in het buitenland, hier slechts een lichte, en weinig diepgaande kabbeling hadden verwekt; hoe hier eindelik enige jonge geesten wakker worden, en - na de dood van DROST - POTGIETER de talentvolle penvoerder

wordt van de nieuwe aspiraties; hoe POTGIETER zijn nationale dromen wil verwezenliken; in hoe verre de invloed van het buitenland, en in welke mate zijn eigen geest en aard hebben medegewerkt in de bouw, de stijl en strekking van zijn geschriften, - dit kan de lezer kort en zakelik in deze rijke Inleiding terugvinden. En daarop wordt de belangstelling geleid naar ‘Lief en Leed’ zelf, en aangetoond, waarom het stuk zo bij uitnemendheid Potgieteriaans is, en de eigenschappen van zijn persoon en zijn werk er zo trouw in zijn terug te vinden. Wij menen, dat Dr. STAVERMAN met deze uitgaaf een goed werk heeft verricht, en hij een gelukkige keus heeft gedaan, met in ‘Lief en Leed’, geholpen door zijn leerzame Inleiding en zijn welkome aantekeningen, voor de studerenden de deuren aldus wagenwijd open te zetten voor een eerste en juiste kennismaking met deze even eigenaardige als hoogstmerkwaardige Nederlandse kritikus en auteur.

M.

J.L. Horsten: Vondels Leven en Streven, (Tilburg - R.-K. Jongensweeshuis - 1919). (Prijs ƒ1.50).

‘Dit werkje maakt in het geheel geen aanspraak op wetenschappelijkheid,’ zegt de schrijver. Het is geschreven voor Roomse ontwikkelde leken en voor studerenden, om liefde voor VONDEL te wekken. Het eerste gedeelte (blz. 1-96) geeft een overzicht van VONDEL's leven, waarbij de dichter zelf telkens aan het woord gelaten wordt. De tweede helft (blz. 98-198) heeft tot doel ‘de eenheid in VONDELS werk’ aan te tonen. ‘Geheel het reusachtig levenswerk van VONDEL had één doel en wel een moreel doel. Het was hem heilige ernst te werken voor de eer van Gods naam en voor den opbouw van zijn Kerk.’ Op verdienstelike wijze zijn langs deze lijn VONDEL's gedichten gegroepeerd. Tal van aanhalingen zijn bijeengebracht tot verduideliking van VONDEL's vredesidealen en liefde voor Kerk en Paus, ook uit gedichten die de gewone Vondel-lezer nauweliks kent. In zoverre is deze Roomse Vondelstudie ook voor niet-Roomse lezers zeer leerzaam. Intussen mag niet over het hoofd gezien worden dat een beschouwing die de eenheid in VONDEL's werk uitsluitend zoekt in zijn strijd voor het geloof, uiteraard eenzijdig is: al huldigt de dichter niet de leuze ‘de kunst om de kunst’, als Dichter ligt zijn doel niet alleen op zedelik gebied.

De illustraties, in grove zinkografie, zijn niet bepaald een sieraad van dit boekje, waarvan druk en papier niets te wensen laten.

C.D.V.

Uit de tijdschriften.
(Mei-Junie.)

De Gids.

Junie. J. DE MEESTER wijdt een waarderend woord aan *Het feest van Kloos*. - CH. VAN DEVENTER beoordeelt gunstig het jongste werk van L. COUPERUS, *De Ode*.

De Nieuwe Gids.

Mei. Deze feestaflevering begint met een reeks huldebetogingen bij gelegenheid van de zestigste verjaardag van W. KLOOS, grotendeels gelegenheidsstukjes, waaruit voor de letterkundige en de geschiedschrijver niet veel nieuws te leren is.

Junie. G. VAN HULZEN geeft een reeks aforismen over *De Letterkunde en de Gemeenschap*. - J.B. SCHEPERS polemiseert onder het opschrift *Lichtvaardig onderzoek in zake Bredero* tegen KNUTTEL's jongste *Gids*-artikel. Tegenover KNUTTEL's konklusies handhaaft hij de zijne, die vroeger in De Nieuwe Gids neergeschreven zijn.

De Beweging.

Mei. ALBERT VERWEY geeft in een afzonderlik opstel een karakteristiek van *Tesselschade*. Daaraan ontlenen we de volgende passage: ‘De drang die de menschen van de Renaissance dreef, staat en oorlog, zichzelf en al de uitingen van het gezellige leven tot kunstwerken te maken, heeft in Nederland geen dichter zoo sterk bezeten als HOOFT. Zijn prachtige vormdrift verloochent zich nooit en nergens: zijn heele forsche zoowel als speelsche hartstocht was in dienst ervan. Tesselschade had niets van dat meesterlijke evenwicht; maar zij had een diepe vrouwelijke gevoeligheid, en een kunstvolle zelfbeheersching. In die vorm begreep zij het probleem dat al de kunstenaars van de nieuwere tijd bezig hield: een zoo groot mogelijke vrijheid van de persoonlijkheid en tegelijk een zoo volmaakt mogelijke vorming. Alleen door dit probleem op haar wijs te begrijpen en het voor zichzelf op te lossen, kon zij de vriendin zijn van HOOFT, en VONDEL, en HUYGENS.’ - Onder *Boekbeoordeelingen* prijst A. VERWEY *Een onwaerdeerlycke Vrouw* van WORP, en *Uit Roemer Visscher's Brabbeling* van N. VAN DER LAAN, al betreurt hij bij het laatste werk de onvolledigheid die aan elke persoonlike en uiteraard willekeurige keuze eigen moet zijn.

Groot-Nederland.

Mei. De redaktie schrijft een kort woord van hulde voor KLOOS.

Junie. RINKE TOLMAN vraagt aandacht voor *Hedendaagsche Friesche Letterkunde*, d.w.z. de letterkunde sedert de vernieuwing van omstreeks 1915. In een oriënterende inleiding schrijft hij o. a over ‘de hartstochtelijke vereering van het sonnet’ en de daardoor uitgelokte tegenstand. Hij wijst op verdienstelike verzen b.v. van KALMA en op uitstekende jongere prozaïsten. - FRANS COENEN beoordeelt '*t Geluk hangt als een druiventros* van de SCHARTEN's. - In een *Aanteekening van de Redaktie* tekent L. COUPERUS protest aan tegen de beschuldiging van ROBBERS dat zijn antieke verhalen te ‘koud’ zouden zijn.[1)] Van zijn kant acht hij de kring van de hedendaagse burgerlike roman te eng.

Onze Eeuw.

Junie. In de rubriek *Nieuwe Boeken* bespreekt A.C.S. DE KOE de jongste romans van SCHARTEN-ANTINK, CARRY VAN BRUGGEN en JO DE WIT.

Elseviers Maandschrift.

Mei. H. ROBBERS beoordeelt '*t Geluk hangt als een druiventros* van de SCHARTEN's en *De Ode* van COUPERUS. Aan de laatste neemt hij kwalik dat hij het jongste werk van zijn ‘tijd- en soortgenoot’ QUERIDO zo eenzijdig verheerlikte, ten koste van het hedendaagse realisme. De antieke verhalen van COUPERUS vindt deze beoordelaar ‘prachtig-bedoelde, maar in koude opgewondenheid geschreven boeken.’

Junie. H. ROBBERS noemt *Een goed huwelijk* van C.J.A. VAN BRUGGEN een ‘geslaagd, gaaf en knap stuk werk.’

De Beiaard.

Junie. B.H. MOLKENBOER O.P. publiceert het eerste gedeelte. van een kongresvoordracht over *Het Italiaansch bij Hooft en zijn kring*. Uitgaande van HOOFT's Italiaanse reis, behandelt hij de invloed die de Italiaanse letteren op de Hollandse bewonderaar gehad hebben: ‘meer dan de Franschen zijn de Italianen hem als dichter en prozaschrijver een duurzaam voorbeeld, een toevlucht, een steun geweest.’ - G. BROM bespreekt de roman *De weg van Paul de Raet* door J. EILKEMA DE ROO.

Stemmen des Tijds.

Mei. J.C. DE MOOR wijdt in een artikel *Droom en Daad* een uitvoerige beschouwing aan de bundel *Verzonken*

1) Zie beneden: *Elseviers Maandschrift* van Mei.

Grenzen van HENRIETTE ROLAND HOLST. Zijn konklusie is: ‘Zoo gaat van dit werk een krachtige negatieve prediking uit, en zet dit evangelie, dat dien naam niet verdient, het aloude Evangelie in een nieuwen glans.’

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren.

Mei. H. PADBERG schrijft een artikel *De Génestet op school*? waarin hij ACKET's boekje *De mooiste gedichten van De Génestet* prijst als een ‘meesterstuk’ van esthetiese uitlegging. Toch wil hij DE GENESTET, van Katholiek standpunt, uit de school weren, omdat hij te sentimenteel en te twijfelziek is. - L.P.P. FRANKE beoordeelt *Drie Roomsche romans*, nl. van MELATI VAN JAVA, J. VAN MERLE en MARIE KOENEN, waarvan hij de laatste het hoogst stelt.

Museum.

Junie. J.H. KERN oordeelt gunstig over het proefschrift van A.C. BOUMAN: *Bijdrage tot de syntaxis der ‘dat’ -zinnen in het Germaansch*.

Den Gulden Winckel.

Mei. Onder de titel *De Geestelijke Opbouwers van Vlaanderen* schrijft EDWARD PEETERS over *Hendrik Conscience*. - GERARD VAN ECKEREN beoordeelt de roman *Magda* van ELLEN FOREST; ANDRÉ DE RIDDER de roman *Lenoor Sonnevelt* van EMMY VAN LOKHORST.

Junie. LOD. MONTEYNE geeft een verslag *Over Vlaamsche boeken uit bezet-België*. - ERNST GROENEVELT beoordeelt de verzenbundel *Overgave* van WILLEM DE MÉRODE; HERMAN VAN DEN BERGH de verzenbundel *Vlammen* van HERMAN MIDDENDORP.

Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs.

No. 35-37. G. LEFFERTSTRA ontwikkelt uitvoerig zijn *Wensen voor 't komende normaal-programma H.B.S. 5 Nederlands*.

C.D.V.

Het beeld.

Op een tegelplaat in het Stedelik Museum van Den Haag wordt verteld van een ‘nidren Monnik’, die ‘des avonds alteijt zeer klaagde van groote vermoeijtheijdt’. Dat kwam, zoals ie zei, omdat ie het elke dag zo druk had met ‘twee valken te temmen, twee haasen te keeren, twee sperwers te stieren, een lindworm te binden, een leeuw te bedwingen en een ziek mens te dienen’. De abt begreep daar niets van en meende dat Broeder Dieretemmer jokte. Maar toen die hem had uitgelegd wat ie met al die diernamen bedoelde n.l. z'n ogen, z'n voeten, z'n handen, z'n tong, z'n hart, en dat die zieke mens z'n eigen ‘licham vol gebreken’ was, toen was de abt opgetogen over ‘deese weise verklaring’, en hij stelde de nidren monnik ten toonbeeld aan ‘onze Monniken en alle andere menschen’.

Dergelike weise woorden worden in de school ter navolging gesteld met de aanprijzing dat het dichterlike taal is; maar naast die praktijk staat een theorie, de leer der tropen, die zich concentreert om begrippen als beeldspraak, vergelijking, metonymia, synecdoche, oneigenlike taal, overdrachtelike taal e.d. Ik vind dat er veel verwards en onharmonies is in die besprekingen, al munten enkele er van uit door kwaliteiten, waaraan ik, vooral nu ik met de beeldspraak een reeks beschouwingen open, een voorbeeld heb genomen.

Maar niet alleen mis ik te veel eenheid, ik mis ook iets aan de innerlike gesteltenis van de Schr. Wie werkelik vol is van iets, hem is het louter ontledend woord te weinig, hij spreekt in beelden, hij zij dagloner of dichter. En als nu zijn onderwerp het beeld zelf is, de volheid van het gemoed zelf? Past het wel daarover te spreken, vóór onze eigen conceptie de gestalte van een beeld heeft aangenomen? De Ouden die in de beeldspraak, getuige die term, een beeld zagen, toonden daardoor dat hun taalbeschouwing niet allereerst een nieuwsgierige aanranding - analyse noemen we dat - maar een kunstvolle bewondering was. Het zou hun onmogelik geweest zijn, zoals nu gebeurt, om van de beeldspraak een definitie te geven, die, omwille van ‘het goede inzicht’, angstvallig het woord ‘beeld’ vermijdt. Wij behoren meer tot een tijd, waarin de beeldende kunst

o.a. schilderkunst, alle zichtbare overeenkomst met een beeld gaat verliezen. Schr. dezes is niet geheel van deze tijd; zijn beschouwing over beeldspraak moge toch recht van bestaan hebben.

Beeldspraak is het spreken in beelden. Dat heb ik onlangs duidelik beseft, toen ik het standbeeld van Jan de Witt onthuld zag. Ik had geluisterd naar de woorden van wie zo goed wisten wat een kerel die Jan de Witt geweest was. Ik had toen die Jan de Witt weleens in levenden lijve willen zien; om de weldadige indruk die de lofrede op me maakte, nog eens te beleven, maar dan veel sterker. Want woorden zijn maar woorden: ‘plicht’, ‘moed’, ‘kracht’, ‘werklust’, ‘vaderlandsliefde’... jawel! maar ik had graag al die mooie dingen in leven gezien! Ze waren eens ingeschakeld in het leven van die grote voorvader, keken uit z'n ogen, ademden uit z'n neus, zweefden om z'n mond, vloeiden van z'n handen, golfden over z'n borst, schreden langs z'n voeten. Had ik die grote man nu eens zien oprijzen uit de menigte, ik had al die mooie dingen ineens, direkt, zonder geruis van woorden, op me voelen inwerken.

Maar dat zou komen; geduld! Wat een spreker niet kan, dat deed de beeldhouwer. Zo hopen we ten minste. Als straks het doek valt, dan komt het. Dan zien we die ogen, die neus, die mond, die kop, die schouders, die borst, die handen, die voeten, de hele mens, van voor, van achter, links, rechts, we hebben 'm helemaal en dan voelen we... Jan de Witt, de geïnkarneerde Plicht, Vaderlandsliefde, Moed, Kracht, Volharding. En dat allemaal zonder één woord, want het beeld ‘spreekt voor zich zelf’.

Daar valt het doek! En daar staat nu Jan de Witt zelf. 't Is doodstil. 't Is of ieder nu het woord laat aan J. de W., het zwijgende woord maar het des te welsprekender woord, de taal met z'n kop, z'n houding, z'n gebaar, de direkte taal. Ze staren naar het beeld, met open ogen, open oren, open mond: alle deuren naar de ziel staan open, om op te vangen wat de grote man te zeggen heeft, zonder omweg van woorden, rechtdoor van het lichaam tot het lichaam, van leven tot leven, van ziel tot ziel. Ere aan de kunstenaar, als de zwijgende, luisterende, verlangende menigte nu niet teleurgesteld wordt! . . . . . .

Naar die eer streeft ook het woord, het simpele woord: ‘koe’, ‘klok’, ‘haas’, ‘valk’; en het verdient die eer; het geeft 'n beeld, is zelf 'n beeld en beter dan menig kunstenaar maken kan: het is nooit leeg, het roert ons altijd, maar... als het beeldspraak is. In de beeldspraak was het, dat het woord de abt deed luisteren als naar

een profeet vol weise taal; en, zoals de beeldhouwer in het beeld z'n ziel uitstortte voor de starende menigte, zo is het in de beeldspraak dat ‘heel de ziel van den spreker zich plotseling naar buiten stort voor onze bewonderende siddering’.[1)]

Maar beeldspraak is toch spraak! En nog pas beseften we duidelik de tegenstelling tussen het sprekende woord en het zwijgende beeld! Heeft onze beschouwing zich nu niet gedood met z'n eigen lancet?

Spreken is tegelijk een verzwijgen, en juist dat verzwegene is het, dat in de beeldspraak zo krachtig aan het spreken slaat, zoo krachtig als 'n standbeeld. Dat verzwegene is de subjektiviteit van het woord.

De harteklop.
(*De subjektiviteit van het beeldsprakige woord*.)

Terwijl ik zo zit te schrijven, klopt m'n hart. Het trekt zich schijnbaar van al m'n drukmakerij niets aan, ten minste ik hoor of zie of voel er niets van. Toch geloof ik wel, dat het nu vlugger en sterker klopt dan anders, want het leeft m'n grote belangstelling voor m'n onderwerp mee, maar... op z'n eigen manier, in het verborgene, zonder één woord, terwijl ik de woorden met dozijnen over het papier zaai. Er zijn geen hartewoorden, er zijn wel harte*geluiden*; dat zijn de tussenwerpsels, diè gaan recht van het hart naar de keel, en de mond uit. Maar woorden en dus ook de gevoelswoorden b.v. ‘gelukkig’, juist omdat ze woorden zijn, zijn bedachtheden, hoofdedingen, geen hartedingen, al zou d'r onderwerp ook het gevoel zijn: het gevoel is in die woorden een begrip geworden, een punt van de aandacht, dus een objekt van waarneming en onderscheiding, en als zodanig niet meer iets subjektiefs in z'n reinste vorm: echte subjektiviteit wordt niet geweten; 'n historieschrijver in zover ie werkelik subjektief is, is het zonder het te weten, minstens zonder te weten waar; en echte subjektieve geluiden betreffen niet geweten dingen, maar hartedingen, dingen van het hart dat klopt zonder dat we het horen en meeleeft d.i. meevoelt zonder dat wij het voelen. Totdat we dood zijn. De hoofdedingen blijven dan bestaan volgens veler mening: ‘de geest is eeuwig’. Het verwondert me niet dat men de boom van de kennis vergiftige vruchten toeschrijft: al gaat men er niet van dood, men treedt er toch door buiten de kring van het intuïtieve leven, het dierlike, aardse leven; daarin blijft men alleen met de beide voeten staan terwijl men alleen het hart laat werken,

1) VAN GINNEKEN: *Beeldspraak* in *Opvoeding en Onderw.* IV, 47.

d.i. niet denkt maar voelt. In het centrum van ons lichaam staat dan ook niet het hoofd maar het hart. Echte levensmensen, d.i. dadenmensen, zijn dan ook geen weters, geen woordemensen, maar zwijgers, voelers. De held uit de Transvaalse oorlog, de Wet, was een zwijger, en Napoleon beeldt men het best af met een vastgesloten mond. Ook de kwekers-van-het-leven bij uitnemendheid, de vrouw, kunnen echte zwijgers zijn, zoals 'n Mona Lisa. Niet dat ze ook niet op 'r tijd druk zal gebabbeld hebben, maar als 't daàr op aan komt, waar die ogen van spreken en die mondhoeken, dan kan de mond zelf er het zwijgen aan toe doen. Ook in dat opzicht vrouwelike mannen, de dichters, doen zo. Ook zij zijn de kwekers en voeders van ons gevoelsleven, onze subjektiviteit, en daarom zwijgen ze zo.

En ze werken juist met woorden! '*woord*kunst'!!

Jawel, dat is maar de uiterlike kant. Men zegt weleens, en terecht, dat dichters geen mensen zijn die iets beweren of 'n opinie verkondigen. Ze kunnen die wel hebben, maar daarin zijn ze geen dichter; dat zijn ze in de zwijgëlementen van hun taal, in de harteklop er van. Ze hebben er dikwels zelf geen erg in, ze menen begaafd te zijn met de gave des woords, ze zijn begenadigd *ondanks* het woord. Een Frans dichter zond z'n verzen de wereld in met de verklaring dat ze z'n hart niet hadden. Die letterkundige was geen taalkundige, anders had ie geweten dat z'n verzen behalve 'n bedoelde ook nog 'n onbedoelde inhoud hadden en dat daarin z'n hart zat. Dat is de kinderlikheid van het genie: ze weten zelf niet dat ze hun gevoel in zo'n groots werk hebben omgeschapen.

Een tikje van die genialiteit hebben ook alle mensen; ze hebben geen erg in de subjektiviteit van hun woorden; ze staan tegenover hun eigen werk even vreemd als ze het doorgaans zijn tegenover de beeldende kunst van anderen. De Fransen meenden dat Rodin in z'n *Mens-uit-de-eerste-tijden* een gipsafgietsel naar de natuur had gegeven, en zo menen veel Nederlanders dat Jeltsema met z'n Jan de Witt een zo getrouw mogelike kopie van onze raadpensionaris gaf; de Fransen begrepen niet dat die *Mens* tegelijk Rodin was zoals die in z'n verbeelding een stukje van die *eerste tijden* had meegeleefd, en de Nederlanders ontgaat het dat Jeltsema z'n beeld vol goot met de vaderlandsliefde die hij zelf in onze bange tijden pas zo menigmaal had doorvoeld. En zo ontgaat hun ook een andere subjektiviteit, hun eigene, die ze n.l. zelf in elk woord leggen dat ze spreken. Ieder die het woord 'valk' of 'koe' zegt, doet niet als wie 'n afgietsel naar de natuur wil geven, maar door z'n eigen voorstelling blaast ie tegelijk een ziel heen. Zoals ook de Schepper door de léme Adam

deed. De mens werd daardoor het evenbeeld van God d.i. ging leven en zelf een schepper worden, 'n bezieler; in al wat ie maakt, trilt gevoel, 't heeft binnen de zintuiglik waarneembare objektiviteit een onzintuiglike subjektiviteit: 't kleed dat ie met de hand weeft, de pot die ie met de hand kneedt en bakt; onze kultuur is die geniale tijd van het handwerk voorbij, maar naast het handwerk is er nog mondwerk, nog niet overgenomen door de machine: ieder woord dat men spreekt heeft naast de expliciete betekenis, een impliciete waarde.

Dat hebben we in het begin opzettelik verzwegen; we konstateerden toen het hartegeluid alleen in het tussenwerpsel; maar elk woord herbergt een ongeweten tussenwerpsel-element, in elk woord dat uit het hoofd komt, zit 'n verborgen harteklop, zoals ook door het hoofd zelf de klop van het hart zachtjes doorklopt, omdat het hoofd, hoe koel ook, toch altijd warm bloed blijft bevatten. En zo is elk spreker tegelijk altijd enigzins dichter d.i. een openbaarder van gevoelens die geen schakels zijn van z'n beweringen en waarvan de waarde tot ons komt niet dòor maar ondánks de betekenis van het woord. Men denkt hier misschien aan ‘de gevoelswaarde van het woord’. Dat is zeer juist, onder twee voorwaarden, dat men 1°. met ‘gevoel’ hier het onbewuste gevoel bedoelt en dus de bewuste betekenis van gevoelswoorden als ‘geluk’ uitsluit, en 2°. dat men de ‘gevoelswaarde’ begrijpt als deel van 'n groter groep verschijnselen, n.l. van de onbewustheden in de taal zoals ritme, buigingsuitgangen, voor- en achtervoegsels, woordorde, gevoelswaarde, vooral die van het konkrete zelfstandignaamw., omdat die de ziel is van de beeldspraak.

Onze monnik zei niet ‘mijn ogen zijn *kijkdriftig*’, maar: ‘ik heb twee *valken* te temmen’. Dat is voor het verstand van de gemiddelde mens iets heel vreemds! Als het toch vooral om de subjektiviteit te doen is, zoals ie nu heeft begrepen, waarom dan niet liever i.p.v. 't *konkrete* zelfst.nw. een *abstrakt* zelfst.nw., dat 'n subjektieve hoedanigheid betekent b.v. ‘kijkdrift’, ‘grijplust’? Waarom klaagde die asceet niet: ‘ik heb te worstelen tegen *kijkdrift* en *grijplust*’? Omdat konkrete zelfst.nw. veel subjektiever zijn, ze hebben van die echte subjektiviteit, zoals 'n argeloze historicus. Dat is de stille verdienste van het konkrete zelfst.nw.: er zit zoveel ongemerkte harteklop in. 't Klinkt paradoxaal, maar juist omdat het zo'n denkers willen zijn, zijn het zo'n dichters, juist omdat ze zo objektief bedoelen te zijn, zijn ze zo subjektief. 'n Dergelike paradoxe is die van GOETHE, dat men nergens eenzamer leeft als in 'n grote stad. Dat ondervindt men als men op gevorderde leeftijd op 'n dorp komt te wonen; dat lijkt dan één groot huisgezin en dan merkt men pas hoe weinig men in

de stad geleerd heeft met de voorbijgangers en de buren z'n stemmingen en bevindingen te delen. Zo'n grote stad is ook het konkrete zelfst.nw. Zeg me b.v. eens wat 'n valk is, of 'n stoel, 'n koe, 'n klok. Wat 'n lijnen en kleuren en kombinaties van lijnen en kleuren en bewegingen en beweginkjes en houdingen en akties en onderdelen vormen al die biezonderheden, die me samenvattend van ‘klok’ of ‘koe’ doen spreken! En tegenover al die biezonderheden moet ik, net als in de drukke straten van 'n stad, steeds op m'n qui-vive zijn; want als ik in een of meer ervan geen erg had, dan zou ik 'n koe 'n kalf of 'n hert, en 'n klok 'n horloge of 'n kastje noemen en 'n valk 'n duif of papegaai. Maar juist in de drukte en onder het qui-vive tegenover de veelheid van konkreetheden is het onmogelik tegelijk ook in hetzelfde woord iets mee te delen van wat ik bij dat alles *voel*, zoals ik dat wèl in het abstrakte zelfst. nw. doe, b.v. in ‘drift’, ‘lust’, ‘smart’, ‘vreugd’. In het konkrete zelfst. nw. zelf blijft het meewerkende gevoel onuitgesproken, het blijft iets verborgens binnen in het woord, zoals ons hart in onze borst, maar juist daardoor te warmer, te intuïtiever, te vitaler, te... (om nu ook een afgezaagd woord wat aan te scherpen) te psychologieser. Voor het minder psychologiese, d.i. voor het uitgesproken gevoel dienen, behalve het abstrakte substantief, de bijvoegl.nw., b.v. ‘gelukkig’. Daarom is het adjektief zo gemakkelijk verschuifbaar van het subjekt op het objekt en weer terug verschuifbaar Als ik b.v. op een eenzame weg ‘'n *prettig* persoon’ ontmoet, dan wil dat impliciet zeggen dat ik eigenlik zelf ‘prettig (gestemd)’ word. Maar als ik daar een koe ontmoet, wil dat gelukkig niet zeggen, dat ik nu óok 'n koe ben. Maar toch word ik bij die ontmoeting wel wàt; er komt iets uit de koe in mij, iets van die koe over mij; maar dat is niet in het *woord* ‘koe’ aan te geven en ook moeilik in een ander woord, daar is het geval te echt subjektief voor en het woord ‘koe’ volgens onze opvatting te echt objektief. Met het woord ‘koe’ immers *bedoelt* men louter iets zakeliks en het woord *betekent* dan ook enkel zo'n en zo'n beest: horens, geplekte huid enz. enz. enz.; bij die betekenisomschrijving werkt ons hoofd, het hart mag er zo min mogelik deel aan hebben, want dat zou misverstand geven, 'n onmogelikheid om tot 'n eensgezind begrijpen te komen; 't zou iets worden als godsdienst of metaphysika of belletrie. Zulk 'n harteïnhoud van het konkrete zelfst. nw. ‘koe’ zou te veel iets persoonliks kunnen zijn, het moet zoveel mogelik natuurlike historie blijven, iets exakts. De meest uitgebreide objektieve definitie zegt dan ook niets van de treffende massaalheid van dat beest, waardoor het ons bij 'n ontmoeting op 'n

eenzame weg nadert als 'n onontkoombaar geweld van zichtbaarheid en tastbaarheid, zoals eens een stervende leugenaar de waarheid op zich voelde neerkomen met de zwaarte van achthonderd pond duidelikheid.

Dàt gevoel, die gevoelswaarde van het woord ‘koe’ is het, die zich dienstbaar maakt aan het spreekwoord ‘'n waarheid als 'n koe’. Die zware golf van stelligheid en onlochenbaarheid is het, die op die eenzame weg van de koe over mij heen gaat, om mij blijft hangen, in mij dringt, sommige mensen overstelpt met schrik, anderen verrukt doet staan over zò'n snuit, zò'n kop, zùlke imponerende koeheid. Men wordt er zelf wel geen koe van, maar het koeachtige heeft ons toch duchtig te pakken en wordt zo van iets objektiefs iets subjektiefs.

Maar een koe kan meer en het woord ‘koe’ ook. Want een koe is ook weleens de lugubere vleesmassa zonder kop en zonder huid en hoeven, waaruit het leven pas is verjaagd met de sneeën van 'n mes, het lieve leven dat nu nog natreurt in schreeuwende bloedstrepen en vlekken van glimmerig levenssap en dat nu in de slagerswinkel hangt koud te worden als een gekruisigde. Dit geeft weer een andere gevoelswaarde aan het woord ‘koe’ en die kwam eens tot uiting toen 'n Hagenaar uit de 17e eeuw over de Plaats kwam en, getuige van de moord op Jan de Witt, zei: ‘Ze villen 'm als 'n koe’.

Een andermaal zijn de koeien zo'n troepje beesten, die over de Rotterdamse keien hotselen, voortgedreven door een jongen met een stok, op weg van de beestemart naar de boot, tussen fietsen, auto's en trems door, met bange ogen, schichtige hoeven. Dat kalme weibeest is nu vol bewogenheid van onrust en ongewoonheid, en de ontroering die dat in ons opwekt, zet zich in de Rotterdamse jongen om in vrolikheid om al die onbeholpen wendingen en verkeerde uitwijkingen, zodat ie een andermaal tegen z'n kameraad zegt: ‘Je doet zo stom als 'n koei!’

Ook voor mij was m'n hele leven een koe nooit iets anders geweest dan zo'n stom of bloedig stadsding, toen ik op een dorp kwam te wonen, vlak tegenover 'n wei, en toen werd de koe voor mij 'n mooi ding-in-de-verte, wisselend met de veranderingen en stemmingen in de natuur, nu eens 'n zwak bewogen levensverschijnsel in 'n doodse nevel, dan weer 'n vreugdige plek in 'n zonnig grasland, ijverig grazende of gelaten kauwende, in elk geval een optimisties wezen, dat zich zelf en de natuur te mooi vindt om niet altijd rustig en tevreden te zijn onder die beschermende wolkekoepel. 't Woord ‘koe’ heeft sinds voor mij dikwels iets bekoorliks, ook zo de woorden ‘gras’, ‘sloot’, ‘grasbloem’, ‘weidehek’, en zo als GUIDO GEZELLE zong:

‘ik ben 'n blomme...’, zo zou ik kunnen zeggen in m'n gelukkigste ogenblikken ‘ik ben 'n koe...’ Nu lacht de lezer, zelfs als ie geen Rotterdamse jongen is; die beeldspraak is komies, denkt ie. Maar dat is niet mijn schuld, dat zit 'm in de gevoelswaarde die het woord ‘koe’ voor de lezer heeft en die ik hem helemaal niet kwalik neem. Maar die ik hem ook niet benijd. Want dat mijn ernstige beeldspraak voor hem louter iets komies blijft, is nog het ergste niet, maar dat zijn hart minder ontvankelik zal zijn voor natuurpoëzie is erger. Want beeldspraak is in laatste instantie niets dan een tijdelike sterke verhoging van de gevoelswaarde; en wie zelfs die verhoging niet als een blijheid geniet, blijft zeker in heel alledaagse stemming in de gevallen die geen beeldspraak zijn; hij loopt dan voortdurend kans bij z'n lektuur van natuurdichters alleen aan de koe, de sloot en het gras te denken als aan werkelikheden, terwijl dan het wezen van de zaak, de harteklop van de dichter, hem ontgaat. Want dat is het, wat ik met het geniale, levenwekkende zwijgen van de dichter bedoelde: de rijkdom van z'n taal aan gevoelswaarde, nog weeldiger door de omringende sfeer van ritme, metrum en rijm, allemaal dingen die zich ook niet tot het hoofd maar tot het hart van de lezer richten.

Ik heb boven enigzins hyperbolies gesproken: de meeste mensen zijn niet geheel gevoelloos tegenover de koe als natuurwezen; ze verstaan me daarom heel goed als ik zeg: ‘Ik ben zo *gelukkig als* een koetje in de wei’ en niet kortweg ‘ik ben een koe’. Immers de toch wel voor de lezer bestaande gevoelswaarde in het woord ‘koe’ prikkel ik dan tot wakkerheid door het voorafgaande adjektief ‘tevreden’ of ‘gelukkig’, en daardoor houd ik tegelijk de andere elementen van die gevoelswaarde weg, zoals waarheid, logheid, domheid.

Maar waarom is dan het woord ‘tevreden’ of ‘gelukkig’ niet voldoende, en waarom de toevoeging ‘als een koe’? Omdat in het adjektief het gelukkig gevoel iets zeer gewetens is geworden en daardoor is dat gelukkig gevoel iets anders geworden dan het nog resterende geluksgevoel dat nog onverwoord in m'n overvol gemoed, donker en warm, ligt te gloeien; daarvoor zei het woord ‘gelukkig’ dus niet alleen te weinig, het zei ook te zeer iets anders; en daardoor ook wordt het meest ‘juiste woord’, waar de schrijver het langst op heeft gedacht, soms juist het meest *on*juiste woord; in zover begrijpen we dat PRUDHOMME kon zeggen dat z'n gedichten z'n hart niet hadden. Iets dergeliks voelt dikwels de meest gewone spreker, als ie zich b.v. ‘gelukkig’ of zelfs ‘overgelukkig’ heeft genoemd, en intuïtief vult ie dit tekort van het ‘juiste woord’ aan met een woord dat er

helemaal niet voor geschikt lijkt: het konkrete, zakelike zelfst. naamw. Zò onbekend met z'n eigen gesteltenis doet de spreker dat, dat ie meent, door z'n beeldspraak ‘duideliker’ te zijn geworden; in werkelikheid is ie daardoor gevoeliger geweest.

Daar had ook de monnik geen erg in; eigenlik had die nergens erg in, hij meende werkelik een dieretemmer te zijn! helemaal geen ‘beeldspraak’! Eerst toen de ambt hem ging interpelleren, toen eerst, in die kring van kritiese medemensen, toen daalde z'n verrukking: de ‘valken’ werden weer ‘ogen’, de ‘sperwers’ weer ‘handen’ enz.

Zo verrukt, zo uitsluitend subjektief zijn de meeste mensen bij hun beeldspraak niet. Meestal, al vóór een kritiese vraag van de hoorder mag verwacht worden, zijn ze half uit 'r geestdrift: mèt de fantasie geven ze de werkelikheid. Zo deed een jonge vrouw die zong: ‘Die Wasserlilie wächst am See / Sie steht im Blüthe; / Um einen schönen Mann ist weh / Mir im Gemüthe’.[1)]

Soms ook valt de spreker geheel uit z'n rol van begenadigde, door z'n eigen beeldspraak als onwaarheid te veroordelen zoals die Litauer: ‘daar buiten stond de berk / en zwatelen deden de berkenbladen. / neen, daar stond geen berk / niet zwatelden de berkenbladen, / maar de jongen stond daar / te keuvelen met het meisje’.

Soms begint reeds tijdens de beeldspraak zelf de Litauwer te twijfelen of z'n toestand wel de normale is, en hij geeft z'n visie in vragende vorm: ‘waaiden de winden? / suisden de gaarden? / zwiepte de lelie / zwiepte de lelie? / weenen deed de dochter / ze weende, de jeugdige’.

Zo naïef tegenover onze eigen gemoedsaandoeningen staan wij niet; we kennen te goed die strijd tussen braaf geweten en stout gevoel, tussen nuchterheid en dichterlikheid en hebben er zelfs een vaste arbiter voor, het woord ‘als’. We zeggen dan niet ‘Er ligt een koetje in de wei. Ik ben gelukkig’, maar: ‘ik ben zo gelukkig *als* een koetje in de wei’, en de ogen van een monnik worden dan ‘kijkdriftig *als* een valk’. Dat is onze beeldspraak-met-'n-knipoogje: 'n mens wil weleens even verheven doen, maar hij moet toch ook terloops laten merken, dat ie het toch eigenlik zo niet meent; die opmerking is ie aan z'n reputatie van verstandig mens verplicht; en aan diezelfde reputatie is ie verplicht, bij gelegenheid de beeldsprrak onder ons mensen te karakteriseren als ‘*on*eigenlike taal’. Wat een verstandige karakterisering is dat! Net zo nuchter als de vroegere

1) Dit en de twee volgende voorbeelden zijn ontleend aan VAN GINNEKEN's bovengenoemd artikel.

taalkunde die helemaal geen ‘gevoelswaarde’ kende, of liever: geen ‘onbewuste gevoelswaarde’; maar die laatste term is wat omslachtig, daarbij wel wat verstandelik tegenover iets poëties; beeldspraak zou het onderwerp meer eer aandoen: Laat ik daarom zeggen, dat de taalkunde van onze tijd ‘de harteklop’ van het woord heeft ontdekt, o.a. die van het konkrete substantief, vooral zoals die levendig wordt in... *de beeldspraak*.

Deze onderstreping wijst er op dat we ons onderwerp nog niet ten einde zijn. Integendeel, we gaan ons klaar maken voor de tweede, de voornaamste helft. Wie zegt ‘Ik kwam langs de winkel van Jansen en er hing maar één koe’, in diez'n woord ‘koe’ blijft de gevoelsinhoud latent. Wel kan ie een element van die inhoud b.v. het lugubere, relief geven door toon of mimiek; maar in geval van beeldspraak heeft ie die theatermiddelen niet te baat te nemen: in de woorden ‘een waarheid als 'n koe’, zelfs als ze alleen maar stil gelezen worden, wordt het woord ‘koe’ plotseling een patheties voordrachtswoord, iets retories in goede zin, het stille hart begint hard te kloppen. Waaraan ontleent de beeldspraak dat opwekkend vermogen? Wat is het dat aan het beeldsprakige woord een zo treffend karakter geeft?

Men zocht het vroeger alleen in ‘de duidelikheid’. Maar als ik 'n slimme mens 'n vos noem of omgekeerd 'n vos omdat ie zo slim is 'n mens, dan blijken beide woorden ‘mens’ en ‘vos’ op hun beurt even duidelik te kunnen zijn! Waartoe dan die omwisseling?

Men heeft voor die vraag ook 'n oplossing gezocht bij vader Tijd: ‘In de beeldspraak vloeit een *tegenwoordige* indruk met een *vroegere* samen’.[1)] Maar als ik 'n mens 'n vos noem of 'n vos 'n mens, 'n meisje 'n bloem of 'n bloem 'n meisje, heb ik dan *vroeger* niet evenzeer 'n mens als 'n vos, 'n meisje vroeger niet evenzeer als 'n bloem gezien! Waartoe dan nog die omwisseling? *Is* beeldspraak omwisseling? Als we niet oppassen, wordt dat weer 'n nuchtere karakterisering. We moeten een heel andere weg uit.

Het individu.
(*De apartheid van het beeldsprakige woord.*)

Op het effen rode behang heb ik met 'n penseel 'n rode roos gezet van precies dezelfde tint; niemand van de binnenkomenden die er erg in heeft: m'n werk vloeit zo samen met de omgeving dat het er

1) VAN GINNEKEN in *Beeldspraak* (zie noot op blz. 3)

in wegvloeit: de apartheid van die roos in nihil. Maar een volgende keer schilder ik 'n witte, en nu merken ze 't! 't Prikkelt zelfs tot kritiek. Stonden er nu nog maar meer van die eigenwijze bloemen op het behang, dan kon ie ten minste daarmee samenvloeien, d.w.z. deel worden van hun getal. Maar nu!... de een vindt het grappig, 'n tweede zonderling, 'n derde helemaal niet netjes, kortom ieder is op zijn manier getroffen. Dat is de roeping van de alleenstaander: de mensen te ergeren of te amuseren, in elk geval ze te stoten uit 'r gewone doen van voelen.

Dat kan ook op aangenamer wijze gebeuren.

Snijd een roos van de struik en plaats 'm in een kamer, in 'n vaas: die apartheid doet de treffende kwaliteiten stijgen en m'n eigen bewondering uitzetten tot opgetogenheid. Die kleur en die tinten en die lijnen! neen, in de tuin kwamen ze niet zo tot '**r** recht: de roos was er nog te zeer een natuurkind, een stukje natuur, een deel van de natuur, te weinig een alleenstaande en zo ook te weinig een treffer. Maar nu! in een vaas van geslepen glas, op een tafel van kunstig geschaafd en donker gebeitst hout, midden in die kultuur gaat de natuur flonkeren als een diamant in zilver montuur, iets kostbaars, dat aller ogen tot zich trekt zoals de zon de planeteschaar om zich laat draaien, om zich alleen.

Maar een roos in de kamer is toch iets onnatuurliks!

Juist omdat de kamer geen natuurlike omgeving is van de roos, is ie voor de roos zo'n goeie omgeving als het er op aankomt, een buitengewoon effekt te maken en aan een kultuurwezen als de mens z'n hoogste ontroering te geven.

‘Maar moet ik dat effekt waarderen?’ vraagt de natuurvriend weer; ‘ik zie de werkelikheid niet graag geweld aangedaan.’

Ik verzweeg totnogtoe de essence van het geval, die betreft niet meer de werkelikheid; de essence van de belletrie - en daartoe behoort de beeldspraak - betreft ook niet de werkelikheid. Wat is de essence van ons geval? Niet de bewuste handeling waarbij we de roos in de vaas zetten, maar het onbewuste doel n.l. ons eigen welgevallen aan die roos te verhogen: we steken ons eigen gevoel in die vaas te pronk, aan ons eigen gevoel is het, dat vaas, tafel en kamer een bevoorrechte apartheid moeten geven.

Die verhoging van de subjektiviteit-in-ons door de apartplaatsing van een ding-buiten-ons, wil ik nog duideliker maken.

Neem eens een hoop menselike knoken zoals die soms bloot komen bij een opgraving; dat kan treffend zijn, het heeft gevoelswaarde. Maar zie hoe die botten nog één zijn met 'r omgeving van aarde!

Zoek nu een stel bij elkaar en maak er een geraamte van met scharnieren en veren, en nu wordt het al treffender: de gevoelswaarde stijgt zoals het objekt zelf is opgerezen als iets meer aparts. Maar zet 'm nu een hogehoed op, een gekleed pak aan, lakschoenen, alles model! Nu is het eerst treffend! En als dat geen individu is! Dat omhulsel van modedingen heeft het hoopje beenderen radikaal afgesneden uit z'n omgeving van landelike rust en meegaande vriendelikheid tegenover wind, water en lucht. Hij is nu een menheer geworden die weet wat ie wil, 'n menheer die z'n wereld kent, een wereld... waar ie al jaren geen gemeenschap mee heeft. En nòg niet heeft.

We begrijpen nu het treffend karakter van al die zgn. dodedansen: het kerkhofwezen gaat er uitstapjes maken buiten z'n terrein, in een omgeving waar ie helemaal niet mee vervloeit, in huiskamer, zaaiakker, balzaal. En de gevoelswaarde van zo'n verdwaalde scharminkel? Die is nu zo sterk dat ie heel de dansende menigte de hoeken in drijft, stil, stijf, starend maakt, rondom hem alleen. Het effekt is hier bovenmenselik, haast onmenselik. Want de gevoelswaarde is hier tot een exces omgeslagen, de ontroering in die balzaal noemt men ‘een *dodelike* schrik’. De psycholoog voelt hier neiging het geval aan de psychiater over te geven.

Het alleruiterste exces, - alleen om wille van de alleruiterste duidelikheid volgt het nu - bereikt ons geval, op zinnelik gebied, in een wezen dat niet meer bovenmenselik, maar alleen nog maar onmenselik is, de pijl. De pijl is de uiterste apartheid en daardoor tegelijk de felst treffende, het symbool van de absolute treffer, zou de Duitser zeggen. En hoe komt dat? Omdat ie zo spits is en zich zo snel beweegt, meent men. Dat is geen eindverklaring. Neen, dat spitse en die snelheid zijn maar biezondere middelen om een meer algemeen trefmiddel te dienen, de krachtige apartheid. Een mens zou het niet moeten wagen z'n individualiteit te willen versterken door *alle* gemeenschap te verbreken. Maar de pijl wordt er te beter door, te doeltreffender. Dat individu maakt zich los van elke gemeenschap, los van z'n meester, los van de boog, ja zelfs los van de lucht, dank zij z'n scherpe punt en snelheid, ja zelfs los van het allesomvattende aardmagnetisme. Hij rent en snort door in absolute enigheid. En als ie aan het eind van z'n vaart mij treft, dan blijft ie weer los van mijn huid, los van mijn vlees, niets kan 'm als een gezel tegenhouden en daardoor... dringt ie door tot in het hart en is ie tot het laatst toe, ja juist dan, een treffer-bij-uitstek, een hartetreffer.

Hier zeker geeft de taalkundige het geval over aan de vakman waar ten slotte alle physieke excessen terecht komen, de medicus. Wij keren terug tot de beeldspraak, waarvan het treffende iets weldadigs blijft, iets gezonds, niet iets dodeliks maar iets levenwekkends, maar toch nog zo sterk dat het in de belletrie, de wereld van het ontroerende, z'n weerga niet heeft.

En ook hier is de grote trefkracht te danken aan de grote apartheid. In die zin over de slachter Jansen bleef het woord ‘koe’ in een logiese omgeving, in een lexicologiese gemeenschap. Maar spreek van een koe als het in de school over fijne geestesdingen gaat (‘een waarheid als... een koe’) of als het in de huiskamer over fijn knutselwerk gaat (‘zo stom als... een koe’) of als het over een mens gaat met fijne organen en modieuze kleding (‘ze vilden 'm als 'n koe’), en de koe is een wonderlike alleenstaander waar men verrast tegen aan ziet, in al die omgevingen is ie als zonder omgeving, geen stoffering van de wei, geen vulling van de slagerswinkel, geen deel van de kudde, maar een individu, haast ridikuul van individualiteitsexces, en in dìt verband krijgt de zwakke gevoelswaarde van het woord ‘koe’ 'n kracht, om te laten gruwen, lachen, verbazen! in die apartheid van het beeldsprakige woord krijgt de sluimerende gevoelswaarde ervan een stoot, zoals de wonderboom van Jonas kreeg: in enkele ogenblikken schoot ie van kiem tot boom met kruin; in dàt onlogiese verband wordt de stomme harteklop indrukwekkend als een stem uit de wolken.

Dat is het geheim van de kunst: die doet wonderen met... het verband. Sommige schrijvers menen dat hun vak allereerst gebaat is met het precieuze woord; als ze het niet uit hun vakstudie weten, dan konden ze van de beeldspraak leren dat ook in het soberste woord een grote kracht schuilt; ‘niet het materiaal, maar de vormende geest bepaalt de stijl’;[1] het verband dat de geest legt, bepaalt het effekt. Doet ook niet de ene kunstenaar met een stukje krijt meer dan de andere met een hele verfdoos? Wees zèlf een individu en ge màakt individuen, wèes een relief en ge berèikt reliefs. ‘Het schijnt dat met onze wijze van opvoeding, jammer genoeg, het vermogen tot beeldspraak te loor gaat’, klaagde ongeveer een taalkundige; ‘ongestudeerde daglooners zijn hier soms zeer sterk in’.[2] Juist, als ze zich zelf zijn, onder d'r kornuiten, niet samengesmolten of liever weggesmolten tot een attribuut van de grote baas. ‘Levendigheid

1) C.G.N. DE VOOYS: *Spreken en Schrijven in Noord- en Zuid-Nederl.*, 8.
2) VAN GINNEKEN in *Beeldspraak*, 44.

en aanschouwelikheid in de uiting', zegt een ander taalkundige in een beschouwing over de Vergelijking[1] 'zijn in de eerste plaats een zaak van *individualiteit*'. Die algemeen erkende individualiteit van de beeldspraak betreft niet alleen de individualiteit van de spreker, maar ook van zijn woord, het beeldsprakige woord, dat zich zo krachtig en zo gemakkelik handhaaft als individu tussen allerlei soortgenoten waar ie in de grond immers niets mee te maken heeft. 'Beeldspraak', bevestigt hier een taalkundige, 'is de invoeging van taalmiddelen te midden van woorden die betrekking hebben op een heel ander feit'.[2] In een zin als ''t Is tien uur, 'k heb net de klok horen slaan', in dat gewone verband blijft 'de klok' z'n gevoelswaarde sluimerend; maar wie van een direkteur zegt ''t Is een klok', die neemt het uurwerk van de wand, laat het door de gang van de inrichting marcheren, in de gedaante van een mens. In dat ongewone omhulsel en in die omgeving krijgt het uurwerk een sterk relief, dat ook *de gevoelswaarde* van het woord 'klok' en relief brengt: de preciese geregeldheid en geregelde preciesheid. Noem meisjes hetzij op straat of in de huiskamer, 'bloemen' en ge hebt 'bloemen' overgebracht in de kultuur, niet meer geworteld in hun eigen bodem, beschenen door hun eigen zon, maar zich bewegend over vloerzeil of tapijt, onder het licht van Philipslampen. Als dat geen effekt maakt! En noem omgekeerd bloemen 'meisjes' en ge brengt de 'meisjes' over naar veld of wei of bos en zet ze te wiegelen op de top van een bloemsteel.[3] En noem een grote man 'een boom' en je plaatst 'de boom' niet tussen de bomen maar tussen de mensen, niet samengegroeid met de grond, maar zo maar losweg, hoe, ja, dat is moeilik te zeggen, maar in elk geval als iets heel aparts in een oneigenlike omgeving, helemaal buiten de natuurlike historie, de boom, de bloem, het meisje, de koe, de vos, de roos, waar is het einde? De beeldspraak is even getalrijk als de wereld om ons en de sterrenhemel boven ons. In dat opzicht zou onze beschouwing, om af te worden, z'n grenzen steeds moeten uitbreiden en voor onze blik vervloeien in de onmetelikheid. En juist naar iets heel anders voelen we ons gedreven. Veelzijdige besprekingen verkernen zich tot

1) K. VEENENBOS: *Iets over Vergelijkingen in de Taal* in *De N. Taalg.* III. 2.
2) Zo ongeveer VAN GINNEKEN in *Beeldspraak*, 37.
3) De krachteloosheid van sommige konventionele beeldspraak is nu meer dan begrijpelik: het woord doet niet meer aan als een vreemde eend in de bijt, de omgeving is heel gewoon geworden, het wordt heel 'logies' zelfs, en dan... 'wijzigt zich de betekenis' b.v. ''n bitter *kruis*' = *lijden*.

een motie, klein, hard en scherpkantig als 'n pit; veelzijdige redenering kristalliseert zich tot een konkluzie, klaar en wiskunstig-zeker als een kristal; en een beschouwing over beeldspraak wil men ten slotte zien samengevat en gegoten in één vorm, zichtbaar en treffend als de beeldspraak zelf.

Het standbeeld.
(*De apartheid en de subjektiviteit van het beeldsprakige woord.*)

In de picturale kunst kunnen de objekten zo bescheiden achter de kleuren terugtreden, zodat er te duideliker maar één ziel trilt door heel het tafereel, tot genoegen van de pantheïst, die ook zo graag z'n mensen en z'n dingen voelt opgenomen in het éne leven van ‘de Alziel’. Maar in de plastiek wil het ding of de mens er meer zijn om zijns zelfs wil; zelfs het vriendelikste beeld heeft voor iemand die meer gewoon is schilderijen te zien, iets abrupts, iets naar voren tredends, iets luidruchtigs, iets Italiaans, iets Belgies, iets onhollands. Ik mag het daarom niet veroordelen, integendeel! op z'n plaats en op z'n tijd kan ik genieten van het stellige kontoer dat de materie als een mens van betekenis uitsnijdt uit z'n omgeving als iets met een aparte ziel, geen deel maar een konkurrent van de Alziel; ik kan genieten van het sukses waarmee een etaleur de reliefmakende kracht van kontoer en licht verhoogt door een doelmatige fond, zodat het objekt helemaal niet vervloeit met z'n omgeving zoals nette mensen en brave burgers en sociaal voelende landgenoten, maar los van z'n omgeving komt, haast iets onlogies, allereerst een individu, hetzij een held of een schurk, een partijloze, een alleenstaander, niet uit overmoed maar als een die màg alleenstaan omdat ie er de kracht toe heeft.

Het toppunt van die individu-kracht bereikt de plastiek in het standbeeld, vooral ook door z'n stelling. Rodin gaf z'n historiese ‘Burgers van Calais’ op een heel laag voetstuk; dat was intiemer: ze werden dan meer medeburgers van de thans levenden, beganers van dezelfde grond, duidelik volbrengers van een daad die nog dageliks kon herhaald worden: zelfopoffering voor de gemeenschap. Dat idee van Rodin zou nooit zo treffend geweest zijn, als het niet had afgeweken van wat altijd en terecht gebruik is, n.l. om het beeld van de verheerlikte op een hoog voetstuk te plaatsen. Dat is niet alleen prakties om de meerdere zichtbaarheid, maar het imponeert ook meer door de ontheffing aan de alledaagse sfeer, waar heer en knecht, boer en edelman eenzelfde lucht inademen, eenzelfde achter-

grond ontlenen aan de gevels rondom. Van onder bezien krijgt het standbeeld tot achtergrond de toppen der gevels, de kronen van de bomen, ja de ijle lucht van boven! Hij komt alleen te staan, zonder menselike omgeving, zoals ie ook tijdens z'n leven enig was. Maar toen liep ie nog rond onder de mensen, ging gedeeltelik in de menigte verloren. Wij eerst zien hem nu zoals ie gezien moet worden, een individu, een treffer, een eiser van de belangstelling, voor hem alleen.

In dat opzicht moet ik zeggen dat het beeld van Jan de Witt het 'm goed doet. Dezelfde kritiek die in het beeld gaarne meer subjektiviteit had gezien, zal de apartheidskracht ervan ongewoon moeten noemen. Het voetstuk brengt de held zo prachtig boven de begane grond, dat het, na deze materiële funktie te hebben verricht, als zelf verdwijnt en de opgehevene verder alleen laat, zoals ie gelaten moet worden, los van alles. Op mij die als Rotterdammer was opgegroeid tussen een zittende Hogendorp en een slepende Erasmus, op mij maakte die zweeftoestand van Jan de Wit aanvankelik zelfs een komiese indruk. Maar nu die krasse tegenstelling is gesleten, nu lijkt me de verheerlikte als gewichtloos opgeheven en opgehouden als door een onzichtbare hand, om, ontheven en ontbonden aan al het gewone, de mensen te beter te treffen met de glans van z'n voortreffelikheid. Want het uiterste relief waartoe ie nu zelf is gebracht, komt nu ook z'n geestelike inhoud ten goede; ook van hem geldt:

> het zichtbre deel is 't minst aan hem,

met z'n lichaam zweeft nu ook z'n vaderlandsliefde, en ònze vaderlandsliefde, boven de mondaine Plaats, z'n apartheid is slechts de reliefmaker voor zijn en onze subjektiviteit.

Me dunkt, die spraak van zo'n beeld moet een Nederlander goeddoen. In ons herleeft het genot dat onze voorvaders hadden, als ze hun held op het schild hieven als een alleenstaander boven de vele onderstaanders. Zò werd hun held eerst een allergrootste held, hun verering van zijn heldhaftigheid bereikte zo pas z'n grootste kracht; ze wàren al getroffen, maar ze wilden nog meer getroffen zijn, ze wilden zich een roes drinken aan ontroering; en in dat levende beeld, uitgeheven tot standbeeld, voelden ze hun sterke subjektiviteit eerst sterk genoeg geuit.

‘Natuurlik’ was dat zeker niet! een mens opgerezen in een omgeving van boomkruinen! En die andere beeldspraak, waar omgekeerd een boom zich onder de mensen bewoog, was nog minder natuurgetrouw! Of het er allemaal minder om is? Wel heeft men het als

een buitengewone vooruitgang beschouwd, toen men dieren en planten ging bestuderen en ook onderwijzen in hun eigen omgeving, en voorbeeldig was het zeker... in sociaal opzicht, en wijs was het, in wetenschappelik opzicht, òok; maar niet in dàt opzicht waarin de abt van ‘weise’ sprak, een wijsheid die, hoe anti-natuurlik ook, misschien toch nog weleens beter kon blijken te zijn dan de wetenschappelike wijsheid waarbij de werkelikheidsman zweert. Prijst men mensen met treffende beeldspraak zelfs niet als degenen died'r ‘blik tot het verborgen karakter doordringt van alles wat bestaat’?[1] Dèze ‘weisheit’ vloeide uit 's monniks mond, toen ie z'n valken niet onder de valken plaatste, maar in z'n cel; en dàar, bij kruisbeeld, boek en geselroe, maakte de dieren een wonderlik effekt. En hazen in een knolletuin, hoe schilderachtig misschien, zou toch nog te veel natuurlike historie zijn geweest om beeldspraak te zijn; maar in de effe kloostergang, waar anders niets dan kleppende muilen over de plavuizen gaan, dàar staat de abt versteld over zulke vreemde springers, en als Broeder Domitorus niet lijdt aan geesteskrankheid, dan toch zeker aan plagerijen van den Boze, dacht ie eerst.

Neen, Vader Abt, maak u niet ongerust over uw Broeder; niet de Boze maar de Hemel zit er tussen; hij heeft een zielsuitzetting zoals van hen die gezichten hebben en wel van de goede soort, niet die van de duivel maar die van de dichter . . . . . .
. . . . . .

Ja, zo is het! Beeldspraak is dichterspraak, en vooral aan de beeldspraak is het, dat de taal van de dichter z'n levenwekkend karakter ontleent. Wel schijnt ie daartoe enigzins bedenkelik te werk te gaan: hij rukt de dingen uit 'r alledaags verband, maar toch niet zoals ‘der Geist der stèts verneint’ en nièts dan ‘Zerstörung’ wil; de dichter bezielt de verplaatste dingen met nieuw leven in een nieuwe stelling. En de beeldspraak blijft hem niet louter een middel om slechts een deel van z'n gedachten even in de hoogte te zetten als een standbeeld, maar heel z'n gedachtenkomplex kan een reeks van beelden zijn, elk met een eigen leven, te zamen weer één visie, één wijde harteklop, één groot beeld.

Men zie b.v. bij Jan Prins, hoe de liefde voor zijn Holland hem tot schepper maakte van een nationaal standbeeld, *De Bruid*.[2] Hij had ze zien oprijzen, zoals een Hollandse jongen het ziet, niet ‘de Godin der Schoonheid’, maar ‘een ranke frissche meid’. En dol van

1) J.M. ACKET in *De N. Taalg.* II, 166.
2) JAN PRINS: *Tochten*.

verliefdheid haalde ie al het schoonste bij mekaar dat ie in de natuur vond. Het zilverglanzig water roofde ie uit de sloten, de doorschijnende dauw van het veld, het vlokkig schuim van de zee. En terwijl ie het meenam, werd al het mooie, afgezonderd uit z'n omgeving, nog dubbel zo mooi: het werd een zilvere ceintuur, een gaze sluier, 'n blanke vacht, net iets voor de geliefde om er haar bruidstoilet mee te maken. En dat deed ze ook, en toen

> Toen keken, daar 't zóó prachtig was, -
> en Holland is de bruid -
> de madeliefjes in het gras
> haar gouden oogjes uit.

Me dunkt, de lezer zal het bij dat kijken niet laten, zoo min als de dichter. Wel lei die toen hamer en beitel neer met de uitroep

> De Bruigom is de lentezon
> en Holland is de Bruid.

maar toèn zal het hem wel te machtig geworden zijn en zal ie als een andere Pygmalion het beeld met verruktheid hebben omhelsd.

PH.J. SIMONS.

Paardenbreedte(n).

De samenstelling *paardenbreedten* - meestal wordt 't meervoud gebruikt - ontbreekt in de woordenboeken; ook in 'het' *Woordenboek der Ned. taal* is het noch onder 'Paard', noch onder 'Breedte' te vinden. Het woord is een aardrijkskundige term voor de twee subtropische hoogdrukgebieden, gordels met neiging tot windstilten, die, liggende op gemiddeld 35° ten N. en ten Z. van den evenaar, den overgang vormen tusschen de passaatgordels met hun vaste winden, aan den eenen kant en de zones van veranderlijke winden, aan den anderen kant.

De naam, in 't Engelsch *horse-latitudes*, wordt op tweeërlei wijze verklaard. 1°. Door de windstilten werden de reizen per zeeschip zeer dikwijls vertraagd, wat ten gevolge had, dat de paarden die vervoerd werden van honger omkwamen. 2°. Het weer, hoe stil dikwijls ook, kon in dit overgangsgebied en vooral in tegenstelling met de passaatgebieden, wel eens onbestendig zijn, zoodat de gedachte aan dartele springende paarden werd opgewekt.

Beide verklaringen lijken mij niet erg aannemelijk en het zou mij niet verwonderen of er moet verband gezocht worden met de sterrenbeelden 'het Paard' (Pegasus) en 'het kleine Paard' (Equuleus), die in de Middellandsche Zee - deze ligt op Noordelijke paarde breedte, en zij is het, waar we in de eerste plaats rekening mee moeten houden - het oog der zeevarenden trokken.

G.A. NAUTA.

De sylleps.[1)]

Het schrijven van een stuk is een even bewonderenswaardig werk als het breien van een kous. Wat weten die vrouwehanden toch onbegrijpelik knap van zo'n enkele draad een vaste en toch zachte stof te maken en daarbij de grote lijn te houden, zodat er ontstaat net wat ze willen: 'n sok, 'n handschoen, 'n muts. Ik heb er grote eerbied voor. En zo bewonder ik ook het menselik vermogen om een opstel te schrijven. 't Is net of 't vanzelf gaat, zoals 't breien, maar pasop, 't is zo'n fijn werk. Al die woorden en zinnen zijn zo netjes aan mekaar gehaakt en dooreen geslingerd, en 't wordt één vaste en toch zachte stof van taal. En terwijl die pen over 't papier gaat, zo geheimzinnig als de pennen in breistertjes handen, gebeurt daar in ons hoofd het stille werk van 't denken.

Ik zie een breister wel eens turen op 't reeds voltooide stuk en dan wijst ze met haar naald erover heen, en telt. Ik begrijp niet wat ze telt en kijk eerbiedig toe. Maar 't zal toch wel zijn voor de goede aaneensluiting; dat begrijp ik wel; en om de grote lijn goed te houden, opdat haar kous niet onderweg verandert in een slaapmuts.

Zo doen wij schrijvers ook: we lezen gaarne eens over wat we al af hebben van ons stuk, opdat de lussen onzer woorden en zinnen goed in elkaar zullen pakken, en ook opdat de grote lijn zuiver blijve.

Maar al schrijvend, zijn we wel eens onoplettend, en in plaats van aansluiting te zoeken bij de voorafgeschreven woorden, gaan we naarbinnen in ons hoofd kijken en haken onze taal vast, niet aan andere taal, maar aan voorstellingen en gedachten in ons hoofd die nog niet op 't papier zijn terecht gekomen.

Dat is nu s y l l e p s i s of s y n e s i s .

Een voorbeeld: *Dat meisje heeft mooi krulhaar. Zij is er erg trots op*.

Het woordje *meisje* is 'n lus, en 't woordje *zij* ook. En die twee lussen moesten in elkaar pakken, als er sekuur was gebreid. Maar dat doen ze niet. We hebben 'n steek laten vallen. Het woordje *zij* is gehaakt, niet aan een ander woord, maar aan een begrip in ons hoofd: *vrouw*, of zo iets.

1) Dit artikel is in gewijzigde vorm bestemd als een nieuw hoofdstuk voor mijn schoolboek: Stijlstudie en Stijloefening (2e druk).

Ik geloof, dat 'n steek laten vallen bij 't breien, heel erg is, maar deze taalsteek is de moeite van 't ‘oprapen’ niet waard. 't Is goed taalbreiwerk.

Nog een voorbeeld: *Het leger naderde in wanorde. Zij riep en en schreeuwd en, dat*...

Alweer sylleps of synesis.

Deze Griekse woorden betekenen: samenvatting of samen-doen-gaan; dus: vereniging. Maar: ongewone vereniging, want taal-op-'t-papier wordt verenigd niet met andere taal-op-'t-papier, doch met nog ongeboren taal, in 't hoofd.

Dat is een fout dus? In 't abstrakte geoordeeld: ja. Maar men zou al een voorwereldlik eksemplaar van 'n taalman moeten wezen om de twee voorgaande voorbeelden fout te noemen. De schrijver schrijft ze, zonder te merken wat hij doet. En de lezer leest ze, zonder te merken dat er iets bizonders gebeurt. Geleidelik vloeiden de gedachten van de schrijver in 't hoofd van de lezer, zonder enige stoornis. Dan was de taal dus goed, want daarvoor dient de taal.

Meest ontmoet men voorbeelden van dit verschijnsel in vertrouwelike spreekstijl, b.v. '*t Is een weduwkind, meneer, en die mot te vooruit*. (Sprotje heeft een Dienst, bl. 7.) Maar ook in de verheven stijl: *Een zoete walm van balsemige luchten doorwaaid en uit dien hoek de lager liggende aard*. (De Ondergang der Eerste Wereld. Pantheon, bl. 6.) Dit voorbeeld voldoet in zover niet aan de gegeven definitie van een sylleps, dat het woord ‘luchten’ wèl is uitgedrukt. Maar in 't hoofd van de schrijver is dat woord onderwerp geworden, en met dat onderwerp-in-z'n-hoofd verenigt hij 't gezegde-op-'t-papier.

Wil iemand deze gevallen taalfouten noemen? Ieder moet 't weten, maar ik niet.

En dit: *Hoe kun je toch zo slecht schrijven! Het is niet te lezen*! Fout? Wel neen.

Maar de sylleps kan wel een taalfout wezen. Bijvoorbeeld: *Zodra er een bal in het doel wordt getrapt, juicht het publiek of zijn als muisjes zo stil*. Hier wordt de lektuur gestoord. De lezer houdt even verwonderd op en vraagt: ‘Wat zegt-ie nou? O ja, ik zie 't al; hij bedoelt: de mensen of de bevriende toeschouwers zijn stil.’ Ons gevoel voor symmetrie verzet zich tegen dat verschil in getal van twee gezegden bij één onderwerp. Als de schrijver de tweede zin had losgemaakt: *juicht het publiek, of ze zijn zo stil als muisjes*, dan was 't beter.

Nog andere voorbeelden van verkeerde sylleps:

Ons vochtig klimaat brengt mee dat er veel verkoudheid voorkomt. Die sprong van het klimaat naar h e t l a n d is te groot.

Ons klimaat is zeer nadelig voor longlijders. Deze ziekte komt bij ons veel voor. Die aanwijzing: *deze ziekte* is veel te duidelik terugwijzend naar de vorige zin, waar echter niets te vinden is, waar 't woord d e z e zich aan kan vasthechten.

De dokter strijkt het watje met de bacteriën over een voedingsbodem, een soort gelatine, en laat het 24 uur staan. De schrijver bedoelt misschien: het preparaat; in elk geval: die voedingsbodem; maar de fout is hier bizonder hinderlik, omdat er ook van 'n watje werd gesproken en de lezer bij zijn zoeken naar aanhechting ook even dat woord ‘watje’ aankijkt. Dat zoeken en onzekere tasten van de lezer is het echte kenmerk van een stijlfout. De schrijver bedoelde, denk ik, nog niet eens 't woord ‘preparaat’, maar zo iets als: ‘ding’, ‘voorwerp’. De voorstelling van die voedingsbodem vervaagde in zijn geest en 't werd 'n zaakje. Men zegt ook wel: ‘'t hele zaakje’, in zo'n geval.

Er kwam in de kermistent ook veel klein grut, welke vooraan wild en zitten. Het antecedent ‘grut’ en het betrekkelik voornaamwoord ‘welke’, staan hier zo vlak bij elkaar dat de lezer niet kan nalaten, die twee woorden aaneen te hechten, maar dat kan niet. Losmaking der zinnen had ook hier de sylleps aannemelik gemaakt: ‘Ze wilden allemaal vooraan zitten’.

Het is nu voldoende gebleken dat de sylleps foutief kan wezen. Men kan geen stapeltje opstellen korrigeren van jonge schrijvers, of deze zaak kost rooie inkt. Maar 't zal ons allen ook wel overkomen, dat onze pen naar de rooie-inktpot gaat om zulke dingen te verbeteren, en dat onderweg de hand stilstaat omdat we twijfelen: ‘Zou 'k 't maar niet laten staan? Kan 't er nog niet mee door?’ In zo'n geval, bij die twijfel, zal onthouding ook wel meestal 't beste wezen. Want hoe minder men verandert in 'n opstel, hoe beter; binnen zekere grenzen, natuurlik. Men moet de jeugd niet te bang maken, als ze schrijft. Ze moeten wat durven. Juist omdat de sylleps zich losmaakt van 'n stijf-schoolse grammatica en van de *style-raisonné*wetten, is er vrijmoedigheid voor nodig, zekere losse stijlmanieren die erg plezierig aandoen, gelijk het plezierig is, te verkeren met 'n man van fijne opvoeding die echter begrip genoeg heeft om te begrijpen waarvoor ‘manieren’ eigenlik dienen, namelik om het verkeer aangenaam te maken, en die geen beleefdheidsregel in acht neemt om de regel zelf, zoals kleinburgerlike nette mensen. Deze zaniken bij elke deur: ‘Na u, na u!’ en midden in 'n gesprek dat u boeide, storen ze ineens uw aandacht door achter u om te laveren om u rechts te laten lopen.

Maar nu enige voorbeelden van sylleps die een leraar-korrektor kunnen doen twijfelen:

Deze zucht om te overtreffen, heeft altijd bestaan. Dit is de mens ingeboren. 'Dit' = 't willen overtreffen. Maar er wordt van een 'zucht' gesproken. Ons grammaties gevoel zou dus verwachten: 'zij'. Ook hier heeft een veralgemening van het begrip plaats. Evenals straks die voedingsbodem der bacteriën ''n ding' werd, zoo wordt in deze soort van zinnen elke handeling ''n doen'. *Die vraag kwam mij vrij onverwacht. Ik kon het niet beantwoorden*. Zullen we dat fout noemen? Misschien wel. Maar 't volgende toch zeker niet. *Wat 'n brede sloot. Spring daar eens over*. Hier is in de plaats van een voorwerp, de plaats gekomen. Vroeger ten minste, toen die manier van spreken ontstond. Nu niet meer, want bij 't woord 'daar' denken wij niet meer aan de plaats, maar aan de sloot zelf. 'Daar' is een voornaamwoord geworden. Maar toen die manier van spreken ontstond, moet ze foutief geleken hebben aan knappe, grammaties en stilisties geschoolde leraren, als die er ten minste toen al waren.

Het zeemansleven is zwaar. Zij die dit beroep kiezen, lijden veel ontberingen. Een beroep? Maar er werd van geen beroep gesproken. En toch, is 't erg? Mij dunkt, van niet. Ik zou raden: laat staan. Wij, leraren, worden zo licht foutenjagers. Al lezend en beoordelend, ontleden wij te veel. Wij moeten meer argeloos luisteren. Wij moeten wel alles zien, maar toch niet op alles reageren met rooie inkt. Er moeten twee personen in ons zijn: de speurende taalman, en de gewone argeloze lezer.

De korrigerende taalleraar is een buitengewoon lezer, omdat heel zijn kennis van grammatica- en stijlwetten gemobiliseerd is en op de loer ligt. Maar we moeten dat abnormale in onze geest weten te normaliseren, zoals een natuurkundige of sterrekundige of 'n zeeman ook korrekties aanbrengt in de aanwijzingen zijner instrumenten, wier gebreken hij kent.

Vertrouwend moeten wij onze jonge schrijvers volgen; zonder argwaan; net lezend zoals 'n gewoon mens leest: om de inhoud. Maar als u bij dat argeloze lezen toch iets hindert in 't oor...

in 't oor, zeg ik...

roep dan de taalman maar in u naar voren, die moet verklaren waarom u dat toch hindert. En die verklaring is tevens de vaststelling der fout.

Een stuk taal is fout, niet: omdat er wordt gezondigd tegen een regel, maar omdat het rustige lezen en verstaan wordt bemoeilikt door te grote afwijkingen van de gewone manier van spreken-schrijven.

Luister naar de volgende zin uit een opstel over De Bijen: *Dan begint het zogenaamde zwermen, waarbij de ene helft van de bijen met de jonge koningin er vandoor gaan, terwijl de andere helft bij de oude koningin blijven*. Bij 't lezen van deze woorden kriebelt er iets in m'n oor. Er is sylleps. De aandacht is bij 't gezegde gegaan van het grammaties onderwerp ‘helft’ naar ‘de bijen’. Nu ja, maar dat hoeft niet fout te wezen. Men zegt toch ook: *Een troep soldaten naderd en*. Maar het woord ‘bijen’ is voorafgegaan door 't voorzetsel; zou dat de oorzaak wezen van die hinder in m'n oor? Laat ons proberen: *De helft van de bijen ging en er vandoor*. Dat klinkt heel goed. O, dan zit 't 'm in dat woordje *ene*, later gevolgd door *andere*. Daardoor worden die twee helften scherp tegenover elkaar gesteld, en wordt de aandacht dus strak gevestigd op 't woord ‘helft’ en niet op bijen. Bovendien wordt in de tweede zin ‘helft’ niet gevolgd door 't meervoudige woord.

Nu hebben we beredeneerd, waar onze hinder vandaan kwam. Maar 't gehoor werkte eerst, en daarna pas de redenering

Van een kleinigheid kan 't soms afhangen of een sylleps méér of mìnder hinderlik is. B.v. *Wedstrijden zijn nuttig, evenals sport in 't algemeen, als men 't niet overdrijft. Het staalt de spieren*. Dat tweede woord ‘het’ hindert veel meer dan 't eerste ‘'t’. Dit ‘'t’ verdwijnt 'n beetje in de zin die in z'n geheel een cliché-achtig toevoegsel is; maar dat ‘het’ staat zo brutaal in z'n volle vorm en als onderwerp voorop.

De sylleps grenst vlak aan de keukenmeide-stijl, gelijk losse manieren niet ver van ongemanierdheid zijn. Een graadje meer, een graadje minder; de omstandigheden wat gewijzigd; en het ene gaat in 't ander over, zoals ook vrijmoedigheid in brutaliteit, eenvoud in onnozelheid.

De vraag: goed of verkeerd? is daarom niet zo gemakkelik te beantwoorden, vooral niet als men losse zinnetjes voor zich heeft, zoals in dit opstel. De sylleps moet harmoniëren met de hele toon van 't schrijfstuk. Maar als dat 't geval is, dan geeft ze ook 'n plezierig gemak aan de schrijver die geen korset om z'n lijf voelt, maar met lenige danspassen verder glijdt, nu en dan de hand loslatend van zijn dame, als bij de quadrille, om ze toe te steken aan een andere dame, met wie hij een paar pasjes doet, om dan weer met blijde kontentheid terug te keren naar zijn eerste vriendin.

Ook is de sylleps meer dan eens wenselik, omdat een zin daardoor veel prettiger aandoet. B.v. *De Groenen, een soort schuwe insecten, die in de maand September alle de vaarten, die op Akademiesteden uitloopen, vergi ftigt*. (Camera Obscura, bl. 90.) ‘Vergiftigen’ zou veel mooier

geweest zijn. Het grammaties purisme maakt de zin stijf, het is onnatuurlik.

Aardig is het, dat soms 't streven naar grammaties purisme juist een sylleps doet ontstaan. B.v. *Hij was vol lof over Breda. Haar inwoners zijn aardige mensen*. Vooral in kranten vindt men zulke dwaasheden. ‘Pas op!’ denkt zo'n slimme redakteur, ‘*stad* is vrouwelik’. Maar *Breda* is onzijdig. ‘*Het* Breda van onze tijd’. Die man wou een taalfout vermijden en daardoor deed hij iets, wat hij zelf een taalfout zou vinden, als hij begreep wàt hij deed. Zo lees ik ook herhaaldelik: *Noordbrabant*, enz....; *zij telt veel inwoners*. ‘Noordbrabant’ is onzijdig, maar dat ‘zij’ is een sylleps met het woord ‘provincie’.

Die vergelijking van het schrijven bij het breien is maar gedeeltelik juist, want bij het breien leeft en groeit er niets in 't hoofd der werkster. Het model van die kous zit van 't begin af in haar hoofd, gelijkvormig met de wollen kous die groeit tussen haar vingers. Maar bij 't schrijven is er geen rust vanbinnen; de dingen in 't hoofd bewegen en veranderen als de figuren in een kaleidoscoop.

'n Eenheid gaat zich bijvoorbeeld splitsen in de samenstellende delen: *De jeugd is vrolik; zij lach en en spel en graag*.

Of, de eenheid wordt verdrongen door de klasse waar zij toe behoort: *De nieuwe salarisregeling zal van niemand iets afnemen van wat ze eenmaal hebben*.

Of, het geslachtloze gaat geslacht aannemen: *Het kindje bezeerde zich erg; hij huilde zo droevig*.

De verleden tijd der handeling wordt vervangen door 't heden: *Ik vloog op de kerel aan en geef hem 'n slag, dat-ie omvalt*.

In plaats van onbekende mensen gaan we ons zelf stellen: *Men moet hier oppassen; we zoud en licht kunnen vallen*.

In plaats van een oorzaak stellen we het gevolg: *Ik wil geen advokaat worden, want het is een late vrucht*. (Niet het advokaatzijn is de vrucht, maar het voordeel dat het ambt oplevert.)

De handeling wordt vervangen door de tijd waarop ze gebeurt: *De patroon wil, als 't kan, een staking voorkomen, want al 't werk ligt dan stil*.

Het is 'n onophoudelik *chassez-croisez* in 't hoofd, en de goede stilist laat dat alles z'n gang gaan, ofschoon hij als 'n waakzame balletmeester toch toekijkt en geen buitensporigheden duldt.

De sylleps kan grammaticaal of logicaal wezen. In de grond zijn

beide gevallen één, omdat ze beide verspringing van aandacht tot oorzaak hebben, maar ik bedoel dat in sommige gevallen alleen maar 'n vormverschil zich vertoont, van geslacht of getal of tijd; in andere gevallen echter sluiten de uitgedrukte gedachten of voorstellingen niet goed aaneen. Er is dan een denk-sylleps.

Eerst klom hij de ladder op en toen daalde hij weer af. 'Weer' schijnt terug te wijzen naar 'klom'. Het is de tweede keer echter geen 'klimmen', maar 'dalen'. Het begrip 'klimmen' heeft zich in 't hoofd van de schrijver verruimd tot 'bewegen'. Daarheen wijst dat woordje 'weer' terug. Dit zal niemand afkeuren, omdat het een vaste manier van spreken is.

Eerst deed hij de deur dicht, en toen deed hij ze weer open. Zelfde geval.

Er wordt ook veel gevist uit liefhebberij. 's Morgens vroeg trekken dezen er met hun hengel op uit. Deze stijl is berispelik. In die lijdende zin was de aandacht geconcentreerd op de handeling. En dan wijst de schrijver ineens op de personen.

Het groen is overgegaan in geel en bruin, de bloemen zijn verwelkt en ook de zon verschuilt zich veelal achter de grijze wolken. De zaken zijn te ongelijksoortig om dat woordje 'ook' te rechtvaardigen, ofschoon er in alle drie de gevallen ''n verdwijnen' plaats heeft.

Och, gaat men het dageliks leven na, dan is dit eigenlik één grote wedstrijd. Er is hier een gedachte weggelaten: 'dan ziet men dat'. Dit doet men nu wel meer, b.v.: 'Aardig is het (om te zien), hoe die jongens samen spelen'; of: 'Zij spelen (om uit te maken), wie 't hardst kan lopen'; of: 'Zij keek naar de zieke (om te zien), hoe hij 't maakte', maar toch ben ik gewoon in een dergelik zinnetje: 'dan is' te veranderen in: 'dan blijkt'. Overdreven purisme? Dat kan wel.

Wanneer men een bijenkorf vanbinnen bekijkt, dan bevat hij veel raten, die... Dit is een geval van dezelfde soort, maar het hindert veel meer. Ik denk, omdat de aanwezigheid van die raten zo'n duidelik, algemeen-bekend feit is, dat het geen voorafgaand onderzoek nodig heeft.

Dat waren nu met recht woeste duinen. Hoeveel vrijheid men ook aan de beweging der gedachten wil gunnen, dit zinnetje gaat over de grens heen. 'Het waren woeste duinen; men kon ze met recht zo noemen', wou de schrijver zeggen. Maar de sylleps is nu contaminatie geworden: dooreenwarring van twee stukken taal, tengevolge van slordig denken.

De contaminatie is een heel ander verschijnsel dan de sylleps.

Daarbij staan er ook twee dingen voor de geest, twee woorden of uitdrukkingen of gedachten. Maar onder het denken-schrijven worden deze door elkander geward en tegelijk op 't papier gebracht, van ieder 'n stuk. Bijvoorbeeld: *Wanneer er één dier is dat altijd ijverig in de weer is, dan mag in de eerste plaats de bij genoemd worden*. De schrijver wou zeggen: *Wanneer er één dier is dat... dan is het de bij*. Of wel: *Onder de dieren die... mag in de eerste plaats de bij genoemd worden*.

Dat is geen behoorlik schrijven of denken meer. De gedachten lopen zo niet ordelik achter mekaar, maar struikelen over d'r eigen en over mekaars benen.

Bij het goede schrijven zijn er twee machten die weerszijds wat moeten geven en nemen. De ene is 't Gehoor dat maar doorpraat zoals men 't in de huiskamer doet. Dat is 'n echte wildzang. Het zegt: ‘Praat maar toe, praat maar door! 't is allemaal goed! welzeker, dat zegt men toch altijd! wat kan mij dat schoolse “goed” of “fout” schelen’. En de andere macht is de schoolse redenering, die waarneemt en ontleedt en probeert of alles wel goed in z'n scharnieren zit en of er niets krast of piept bij het draaien. Die twee machten zijn: Natuur en Kunst. Ze kunnen elkaar niet missen. Zie hoe 'n boereman loopt over 'n buitenweg; hij waggelt, schommelt, struikelt; alle delen van z'n lichaam doen wat ze willen. Dat is natuur alleen. Zie hoe 'n soldaat loopt in de paradepas, als 'n houten figuur, door touwtjes bewogen. Dat is kunst alleen. Zie hoe 'n officier, in burgerkleren, daar op 't trottoir loopt, naast 'n dame; er is losheid en toch besturing in al z'n bewegingen. Dat is natuur en kunst bijeen.

Zó moeten we stileren.

Natuur brengen onze leerlingen genoeg mee, van thuis en van de straat. Kunst, moet de school aanbrengen; maar met bescheidenheid. En tot die bescheidenheid behoort, dat zij de sylleps erkent als 'n natuurlike stijlbeweging, die wel 'n klein beetje matiging nodig heeft, maar vooral niet bestreden moet worden, als iets verkeerds in z'n wezen. Gebruik ook de naam met uw leerlingen, als gij erover spreekt. Heb geen kleingeestige vrees voor schijngeleerdheid. In allerlei vakken leren zij toch allerlei termen. Waarom zouden wij niet spreken van sylleps, contaminatie, tautologie, symmetrie, analogie, assonance, alliteratie, en nog veel meer. Zo'n term ‘sylleps’ is makkelik, en het internationale van dat woord geeft hun 't besef dat het een natuurverschijnsel betekent dat voorkomt in alle taal van alle sprekers en schrijvers over de hele wereld.

J.M. ACKET.

Naar aanleiding van ‘twee Hollands-Engelse parallellen in de syntaxis’.

Op blz. 184 van de lopende jaargang van dit ts. noemt KOOISTRA het merkwaardig, dat de geschreven ndl. taal zich zo terughoudend betoont tegen het maken tot subj. van een pass. zin van ‘al wat maar enigszins beschouwd kan worden als meer of minder direkt bij de handeling, door het werkwoord uitgedrukt, betrokken te zijn’ (p. 183). Men zal dit stellig niet algemeen merkwaardig achten. De meeste dgl. wendingen zouden bij een groot deel der lezers zelfs de aandacht afleiden van de inhoud, doordat de vorm aanstoot geeft. En diezelfde wendingen vallen de schrijvers - misschien enkele uitgezonderd - niet in, noch terwijl ze schrijven, noch terwijl ze spreken. Hiermee wordt niet beweerd dat níemand buiten Engelse invloed zo spreekt, noch zelfs dat het dan steeds iets individueels zou zijn; maar elk niet algemeen bekend geval zou onderzoek behoeven eer het als eigen aan een of ander taalkring kan worden geboekt. Dat het gebruik als subj. bij een pass. vorm van wat dat. zou zijn bij een act. ‘in de spreektaal niet langer beperkt kan worden genoemd’, is door K. niet aangetoond. Wij behoeven niet lang stil te staan bij gevallen waar storende invloeden werkzaam zijn; deze toch kunnen onmogelik bewijzen dat het verschijnsel niet beperkt is. Veelal zelfs hebben we met niets anders te doen dan met vergissingen van het ogenblik. Ook bij onze lektuur ontmoeten we die, want zowel als men zich verspreekt zonder het te merken, verschrijft men zich soms zonder het te corrigeren. Dat verschrijven is meermalen een verdenken, doch niet steeds; en een op zich zelf staande afwijking die wij onder de ogen krijgen is soms begrijpelik als zetfout.

Dit laatste geldt natuurlijk niet van de vrb. ‘Hij wordt de reiskosten vergoed’, ‘Zij mogen geen voedsel geweigerd worden’. Doch niet alleen volgens mijn taalgevoel en dat van andere Groningers, ook volgens dat van door mij geraadpleegde Hollanders wordt zoiets niet gezegd. Misschien spreekt men algemeen zo in West-Vlaanderen, altans VERCOUILLIE noemt in *Onze Volkstaal* 2,40 als wvl. (tegelijk met Gij wordt verzocht daaraan deel te nemen): Ik werd van hem een brief gegeven, Ik ben den duivel aangedaan. Maar DE BO heeft

het niet, hoewel hij *iem. den duivel aandoen* vermeldt. De vraag of V. aan het dialekt toeschrijft wat slechts voorkomt als afwijking, kan ik niet beantwoorden. (Het bij K. daaropvolgende ‘Hij is niet betaald vanmorgen’ zegt men natuurlijk wel; het is een eeuwen oude konstruktie (z. Nl. Wb. *betalen*) en heeft dus niet te maken met taalneigingen uit de jongste tijd). Dat K. niettemin het door hem genoteerde gehoord en gelezen heeft, is niet vreemd; allerlei wendingen, zelfs die beslist met het spraakgebruik in strijd zijn, vindt wie zoekt. Ik tref vandaag, nu mijn aandacht op dgl. zaken gevestigd is, in een krantbericht aan: ‘Den mevrouwen sloegen de schrik om 't hart’. Evenals men menigmaal een woord onjuist hoort zeggen of toepassen, evenzo hoort men menigmaal een foutieve wending, en hij ontslipt ook wel aan de pen. Zo leest men *Maarten Vroeg* 97 ed. Fockens: ‘Op de beurs zal zijn bankroet niet vele hoofden bij elkander gestoken, noch vele gezichten uitgerekt hebben’. Uit deze zeer begrijpelike fout zal niemand afleiden, dat *steken*, steeds of in *de hoofden bij elkander steken*, destijds causatief gebezigd werd; evenmin zal men een gangbare konstruktie afleiden uit ‘Ik.... werd hierop kin en hoofd kaal geschoren’ (ald. 104); tegenover andere hier en daar aangetroffen ‘konstrukties’ past gelijke behoedzaamheid. Het is b.v. geen konstruktie in de engere zin des woords, wanneer - wat men van sommigen herhaaldelijk kan horen - in de gauwigheid eerst te weinig gezegd wordt en het weggelatene dan achteraan komt. Vóór een paar uur hoorde ik: ‘Hier lopen niet veel mensen langs vaak 's avonds’; dezelfde spreker drukt zich meermalen zo uit, en anderen doen het ook wel eens, maar niet dan bij ongeluk. Het is dus een konstruktie wanneer dat woord bedoelt dat men zo kan horen konstrueren; maar in engere zin heet slechts dat een konstruktie wat niet met het taalgevoel strijdt; zulk een is het niet, en zal het ook niet licht worden. Wordt een eerst zeldzame wending voortdurend gewoner, dan zal (en dat mag met sommige van K.'s vrb. het geval wezen) op zekere tijd de een hem regelmatig, de ander foutief vinden, totdat hij òf algemeen wordt, òf weer terugwijkt, misschien om spoorloos te verdwijnen. Want ten onrechte wordt soms geredeneerd, alsof in de taal aan elke nieuwigheid de toekomst behoort.

Dat in het misbaksel - dat is het althans voor zeer velen, zoo niet voor schier allen - ‘Hij is overal naar gezocht beneden’ *naar* vóór het verbum zou staan omdat tal van verba een praep. als 1^{e} lid bevatten, geloof ik niet; die plaatsing vloeit voort uit ‘Overal is naar hem gezocht’, ‘Er is naar gezocht’ en dgl., dus uit de normale wending. Met bedoelde verba bestaat niet de voor navolging nodige

overeenkomst; *naar zoeken* is geen eenheid als *názoeken*, en men zegt wel: ‘bij het názien van de kas’, maar niet: ‘bij het naar zíen van de plant’. *Naar gezocht worden* gelijkt op geen enkel pass. van een compositum, want verba met ongeaccentueerd 1e lid, als *doorzoeken* in ‘Het huis is overal doorzocht [geworden]’, missen *ge* vóór het ptc.

Een aantal van K.'s vrb. kunnen verklaard door de weglating van *daar* waarop ik vroeger heb gewezen. Ik zal ze dus niet bespreken, maar wil toch opmerken dat hiertoe behoort ‘Die ballen wordt niet langer mee gespeeld’. K. heeft *worden* gehoord; maar mensen die dit als wartaal aandoet en misschien aan een plompe vertaling doet denken, zeggen zulk een zin met *wordt* toch wel eens. Er bestaat dan ook geen grond om hem op de wijs van K. voor een hybridiese konstruktie te verklaren ingeval *worden* indringt; men volstaat met een gelijke mechaniese attraktie aan te nemen als in ‘Den mevrouwen sloegen de schrik om 't hart.’ Evenmin vind ik ‘Die [jurk] moet je zuinig op wezen’ ‘opmerkelik als uiterste, immers niet langer tot het passivum beperkte, geval van naamvalsverschuiving’; vóór *moet* is *daar* weggelaten.

Niet door weglating van *daar* is verklaarbaar: ‘Ik heb de hele familie al kennis mee gemaakt’; maar dit voel ik dan ook als een storing door *leren kennen* of dgl. Wèl zou zo kunnen verklaard: ‘Dokter B. is ze onder behandeling van’, doch de zin stuitte mij bij het lezen, en toen ik de begeleidende vrb. vergeleek bleek mij de oorzaak. De vooropplaatsing getuigt van de neiging, het intentiesubj. ook formaal tot subj. te maken; dit doet men in ons geval door ‘Dokter B. heeft haar onder behandeling’. Bij de overige vrb. gaat het niet zo licht; wel zegt men voor ‘De melk is een raar smaakje aan’: ‘De melk heeft een r.s.’, maar dan heeft men een andere voorstelling in zijn hoofd dan [*er*] *aan zijn*.

Over gezegden als ‘'t Is kwart voor vier heb ik het’ behoef ik te minder uit te weiden daar ik dit in een verhandeling bij het programma van het Groninger gymnasium 1911/12 vrij uitvoerig gedaan heb (z.b.v.p. 229 l. al.), en daar K. zelf reeds gewaagt van ‘een onder het spreken opkomende neiging tot precisering’, en van toevoeging ‘bij wijze van after-thought’. [Deze leidt meermalen tot onjuistheden; zo hoorde ik pas: 't Is op 't balkon 'n lekkere lucht as je der zit.] Want dat onder die omstandigheden zo gesproken wordt, betwist niemand. Maar daarom levert dat slechts zeer betrekkelik een parallel tot ‘There is a gentleman wants to see you’, want dit wordt gezegd waar de gedachte ongestoord verloopt.

Het verschijnsel dat de ene concurrerende gedachte de andere in

zijn uiting belemmert verschilt niet in aard naardat het voorvalt binnen of buiten het gebied dat men aan de syntaxis pleegt toe te wijzen. Eigenlik zou men aan deze ook kunnen toekennen, wat ik voor kort hoorde: ''*t hekel er aan hebben*' (uit '*n h.* en '*t land*), 'Zou 't regenen? - 't Heeft al wat gevallen' (door *heeft geregend*; de spreker kende geen *heeft gevallen*), en het in een raadsverslag voorkomend 'een Christennatie als Nederland'. Wèl syntakties zijn in elk geval de bekende 'Entgleisungen' 'Toen zou Tjaard die wou dat schrijven', 'Zij heette dat ze op een kostschool was'. Aan dagbladen ontleen ik: 'omdat niemand anders dan de verongelukten aanwezig waren' (wat de ene krant klakkeloos van de andere overneemt), 'Het woningvraagstuk is veel meer dan vroeger nijpender geworden'. 'Laat men toch niet alle arbeiders over één boeg scheren' (raadsverslag) zal men wel niet als een syntaktiese afwijking beschouwen, want de vorm der uitdr. verschilt niet van ... *over een kam s.*; toch is de verbinding nu slechts als geheel te verstaan, dus niet meer logies ontleedbaar. Men behoeft niet lang te zoeken om ook in de litteratuur wankonstrukties te vinden. Zo schrijft R. LOVELING (*Po en Paoletto*, in *Nieuwe Novellen* van R. en V. Lov.): 'het verwenschte huisje[een bouwval], dat hij haar beloofd had herop te bouwen en er hun gezamenlijk tehuis van te maken'. Wie alles van die aard als konstruktie wilde katalogiseren, zou pogen het chaos te beschrijven.

Nu en dan stoot men op zinnen als 'Juist had hij dit gezegd of een fietser reed tegen hem aan'; naast *juist* dringt *nauweliks* of *pas* zich op en brengt *of* in zijn gevolg mee. Een konstruktie in engere zin is dit niet; wordt het een, dan wint de taal er niet bij. Maar het zou mij niet verwonderen, wanneer het door sommigen als de juiste uitdr. gevoeld werd. Dit gebeurt zelfs met besliste onzin; men hoort en leest telkens de typus 'Tot een van de grootste natuuronderzoekers behoort Galilei', en kan niet ieder overtuigen dat dit verkeerd is. Grenzen bestaan bij enkelen nauweliks; zo is in overlijdensadvertenties meermalen sprake van *mijn geliefde echtgenoot en vader*, waardige begeleiding van het klein-kinderachtig gerijmel dat men, waar zoiets mode is, in familieberichten en elders ontmoet.

Intussen, als zo tastbare onzin voor den dag komt zal ieder linguïst ontsporing der gedachte aannemen, niet een konstruktie in de gewone bet. van dat woord. Maar dat is veel van het minder erge natuurlik ook niet. Het hier besproken verschijnsel is van dezelfde aard, als dat bij het verlezen sommige vergissingen telkens voorkomen. Inzonderheid wordt bij het lezen zowel als bij het spreken het min gewone licht door het meer gewone verdrongen. Waar staat *Is 't* wordt

meermalen '*t Is* gelezen, *achtermiddag* wordt *namiddag, harden: uithouden, tevreden houden: t. stellen, van nieuws af: v.n. af aan, zoover hij wist: voor z.h.w., als vader of moeder aan zijn bed zat te lezen: ... zaten te l.* (men is meer gewoon aan *vader* en *m.* + pl.), *Ik heb ze zien bloeien Bij 't uchtendontgloeien: .... 't uchtendgloeien* (alles herhaaldelijk). Maar ook het gewone is niet veilig: *Die schippers moeten hun schepen teren* wordt ... *laten teren, dat het de opzichters weinig kon schelen: weinig of niet kon s.*, enz. enz. Ook bij (of wil men: na) het horen worden zulke fouten gemaakt; in diktees merk ik vaker toevoeging dan weglating op. Natuurlik vooral waar geen abnormaliteit ontstaat, maar ook b.v. *zooals er door Hooft gezegd is* in stede van *z.d.H.g. is* (naar het gewoner *er is g.*). Ook leest of schrijft men b.v. 'Het grootste deel der bezittingen dat L had nagelaten', 'met een bedeesd oogopslag'; men richt zich dus mechanies naar de eerste der verbonden voorstellingen. Verkeerde aansluiting en substitutie zijn bij velen vrij gewone zaken, en verdienen de aandacht als oorzaken van verandering in de taal; maar in de taalbeschrijving behoren ze pas thuis als zulk een verandering tot stand is gekomen. '*t Hekel* behoort daar dus niet in (tenzij het ergens gebruikelik mocht zijn), hoewel '*t vensterbank* (of ongeveer dit) behoort in een beschrijving van het Fries, het Gronings, het Amsterdams.

Van gelijk maaksel als 'Hij wordt de reiskosten vergoed' is 'Zij werd een mooie kaketoe gegeven.' Is nu naar de eis van de konstruktie: 'De kaketoe was buitengewoon duur, maar ook buitengewoon mooi, ten minste in de ogen van Zus, en daarom werd ze hij gegeven', of: '.... werd ze hem gegeven'? Misschien antwoordt men, dat men zich anders zou uitdrukken; maar als de konstruktie normaal is, moet een van beide wendingen, ook indien ongebruikelik, juist gedacht zijn; doch welke? Anders gezegd: welke verhouding voelt men tussen *een m.k.* en *werd g.*? Door iemand met een taalgevoel als het mijne kan de vraag niet beantwoord worden, omdat voor hem de uitdrukking der gedachte verongelukt is; daarom zou ik gaarn in dezen over het taalgevoel van anderen worden ingelicht. Komt dat overeen met de indruk, die de eng. konstruktie op mij maakte (*Tijds. v. Ndl. Tl. en Ltk.* 29, 147, '8)? [Ook in het Suaheli, waar, zoals ik zie, in zulke gevallen s l e c h t s de dat. subj. kan worden, blijft het obj. obj.]. Is dus, voor het gevoel van wie zo spreekt, 'iem. iets geven' ongeveer = 'iem. in de toestand brengen, iets te [kunnen] aannemen', en is daardoor mogelik: 'ze werd een kaketoe gegeven'?

W. DE VRIES.

Aankondigingen en mededelingen.

De wereldoorlog heeft alom het nationalisme aangewakkerd, en daarmee de zogenaamde ‘taalzuivering’ in de hand gewerkt. Maar elke sterke overdrijving veroorzaakt een krachtige tegenstroming. De Wener privaat-docent LEO SPITZER schreef het vorige jaar een ‘Streitschrift gegen die Sprachreinigung’, getiteld *Fremdwörterhatz und Fremdvölkerhasz* (Wien - 1918) zich aansluitend bij een geschrift van GEORG LANDAUER: *Des Verruf des Fremden* (Wien - 1918). Hij beklaagt zich dat de puristen niet streven naar ‘ruhige Ausscheidung des Wesensfremden’, maar naar ‘Verketzerung des Fremdnationalen’, dat hun argumenten niet voortkomen uit helder wetenschappelik inzicht, maar ‘aus dem irrationalen, triebhaften Grunde der Persönlichkeit.’ De taalzuivering van de ‘Sprachverein’ is dan ook z.i. ‘Ausdruck einer Weltanschauung und einer politischen Richtung.’ Tegen deze beschouwingen wordt verzet aangetekend door H. SCHUCHARDT in een zeer belangwekkende, uitvoerige bespreking (*Literaturblätt für germ. und rom. Phil.* 1919 N° 1-2, kol. 5-20), die aan tracht te tonen dat ook SPITZER weer eenzijdig wordt. Ook hij kant zich tegen het uiterste purisme, maar verdedigt zijn lidmaatschap van de ‘Sprachverein’.

Het vorige jaar verscheen bij de firma Martinus Nijhoff een *Verslag van een onderzoek betreffende de betrekkingen tusschen de Nederlandsche en de Spaansche letterkunde in de 16^{e} - 18^{e} eeuw* door WILLIAM DAVIDS. De titel duidt reeds aan, dat dit boek meer een vóórstudie dan een studie over het onderwerp is, maar juist zulke materiaal verzamelingen hebben we allereerst nodig om op vaste bodem te staan. In zijn inleiding wijst de schrijver op het belang van het vertaalde proza in de schelmenromans voor de studie van de volkstaal. Ook de herderroman *De Spaansche Diana* verdient z.i. een herdruk. Het toneel liet hij buiten beschouwing, omdat daarover, na TE WINKEL's onderzoek. (*Ts. v. Ned. taal-* en *lett.* I) niet veel nieuws te zeggen viel. Wel kwam hij tot de negatieve uitkomst ‘dat in de zuidelijke Nederlanden op het gebied van Spaansche tooneel-vertalingen vermoedelijk niets belangrijks meer te vinden zal zijn.’ Achtereenvolgens behandelt de

schr. dan de *Historisch-Taalkundige Betrekkingen, Amadis, Schelmenromans*, L. VAN DEN BOS' vertaling van *Don Quijote*, Novellistische Letterkunde, Herderroman (*De Spaansche Diana*), Didactisch-moraliseerende werken, Theologische werken en geschriften, Reisbeschrijvingen, Technische werken. Om de lezer in staat te stellen de vertaling of bewerking enigszins te beoordelen, zijn telkens tekstproeven vaak, Spaans en Nederlands naast elkaar, afgedrukt.

In het zeventiende Jaarboek *Amstelodamum* (1919) publiceert CORN. J. GIMPEL een studie over *Jan van Gijsen, de Amsterdamsche volkspoëet*. Daaruit leren we deze beroepsrijmer kennen als een eigenaardig type uit de onderste lagen van de letterkundige samenleving. Aan het belang van deze rijmelarijen voor de kennis van de volkstaal, is in dit opstel geen aandacht geschonken.

Bij de firma J.B. Wolters verscheen het eerste deel van een *Letterkundig Leesboek* door J.H. VAN DEN BOSCH en C.G.N. DE VOOYS. Aan de *Voorrede* ontlenen wij het volgende:

Niet een ‘Bloemlezing’ bedoelden de bewerkers van dit boek (al geeft het ook veel ‘bloemen’) maar een verzameling Litteratuur, dienstig èn ter illustratie van de Geschiedenis der Letterkunde, èn om aan te brengen letterkundig begrip. In de eerste plaats zijn wij bedacht geweest, den leerling die in voorgaand onderwijs (Kl. I-III) gemeenzaam is geworden met het denkbeeld, dat de bladzijden van zijn leesboek geenszins *de Taal* te aanschouwen geven, er van te doordringen dat dit geldt van *al* wat Boek is; want de Eerste waarheid dat Taal psyche is in klanksymbolen, waartoe we eindelijk weer gekomen zijn, is natuurlijk voor 't begrijpen van Litteratuur van groote beteekenis. Hiermee is toegelicht, waarom wij het hoofdstuk *Het Nederlandsch van de Middeleeuwen* als *Inleiding* tot het gansche boek betitelden. Dan waren wij van meening, dat veel meer en anders dan bij òns althans geschiedt, de Taalgeschiedenis, en de Taal- en Stijlbegrippen der verschillende Tijden in de Historia Litteraria ter sprake moeten komen, - ook bij het Onderwijs, zoowel van het Verleden als van het Heden. Vandaar hoofdstukken als 't *Nederlandsch van den Renaissance-tijd*. 't Opgemerkte geldt ook van de Geschiedenis van het Ritme en der litteraire genre's. Van dit alles gaven wij slechts een proeve. 't Zou ons verheugen zoo wij eenmaal in de gelegenheid kwamen onze opvatting breeder uit te werken. Wat de praktijk betreft gelooven wij dat in het Onderwijs

tot het allernuttigste behoort het letterkundig vergelijken. De *Bloeiende Bongerd* is met z'n stel Voorjaarsgedichten daarin op gelukkige wijze voorgegaan. Ook ons boek biedt stof daartoe maar in dit deel komt het van zelf meer ten goede aan het Gymnasium.

Boekbeoordelingen.

Dr. H.C.M. Ghijsen. Betje Wolff in verband met het Geestelijk Leven van haar Tijd, Jeugd en Huwelijksjaren. (W. L en J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij, - Rotterdam, 1919). (Leids proefschrift).

Over gebrek aan belangstelling voor Betje Wolff valt waarlik niet te klagen. Na DYSERINCK, Mej. NABER, Mej. MOQUETTE en DE VLETTER, voelt Mej. GHIJSEN zich tot een beschouwing van haar leven en haar werken aangetrokken. En er blijkt alsnog stof in overvloed te zijn. Zelfs heeft de bewerkster het nodig gevonden aan haar arbeid grenzen te stellen. Zij heeft zich beperkt tot de studie van het tijdperk van Betje's leven, 't welk met de dood van Ds Wolff, in 1777, wordt afgesloten, en zij beschouwd kan worden haar ontwikkelingsjaren als vrouw en schrijfster te hebben doorgemaakt. In de voor ons liggende arbeid nu zijn de lijnen van die ontwikkeling gevolgd, en wordt nauwkeurig aangetoond hoe Betje in deze bijna 40-jarige periode de schrijfster is geworden zoals zij zich in haar gerijpte jaren aan ons voordoet, ‘met haar grote bekendheid, haar helder en diep zielkundig inzicht, haar gezonden, zelfstandigen kijk op menschen en toestanden, de vrouw met haar zelfbeheersching en onuitwisbare opgewektheid, met haar warm hart, haar persoonlijk, vrijzinnig geloof, geworteld in innige, practische vroomheid.’[1)]

Met dit aan te tonen, heeft Dr. GHIJSEN een zeer verdienstelike arbeid geleverd.

In 't biezonder is daarbij nagegaan de invloed van enkele naar voren komende vaderlandse geesten, meer echter die van buitenlandse toongevers op het destijds veelbetreden wijsgerig gebied, op Betje's eigen denkwijze. Ten gevolge hiervan ondergaat de, voor allerlei indrukken gevoelige 18de-eeuwse schrijfster menige slingering; zelf spontaan en levendig, reageert haar sentiment bij de eerste kennismaking met het een of ander nieuw geschrift vrij sterk op al wat haar sympathiek voorkomt, waarmee haar oordeel meegaat en wat

1) Inl. XI.

haar gevoel bevredigt; doch langzamerhand komt er meer bezonkenheid en kan men erkennen, in welke lijn van denken zij zich bij voorkeur beweegt. Onder het volgen van den arbeid van Dr. GHIJSER ontwaart men, hoe de aanvankelik vage trekken van haar beeld, zich allengs consolideren, en zij, gelukkig voor haarzelf, en tevens voor de Nederlandse letteren, ten slotte haar aangeboren gaven nog 't meeste getrouw blijft.

Betje was een tiepe van haar eeuw, een Verlichtings-tiepe. Bovendien had ze een zelfstandige natuur, en niet weinig temperament. Ze kon zich geen slot op haar mond leggen Vandaar dat gewrijf en geschrijf, - het gekakel en gekibbel in de naaste Vlissinger- en Beemster omgeving nog daargelaten, - haar opwindingen en haar teleurstellingen, als in haar vriendschap met Anna van der Horst en in de Santhorstse kwestie. Geen wonder dat ze van Ds. Wolff nog een groter filosoof maakte dan hij alreeds was: hij hielp ze zelf door de beugel, en koos, dus doende, eieren voor zijn geld.

Niettemin doet men verstandig met haar overdwaalsheid als de schaduwkant van hare voortreffelikheden aan te merken. Haar Verlichtingsnatuur was er een van een veel weliger aard dan het strakke dogmatisme van het alles-beredeneerde Rationalisme. Zij was een soepel twijgje aan een steile stam; haar bewogenheid deinde op de zuchten der zephyrs. Zeker, het was wel heel mooi, die Rede, die zo oppermachtig bleek, dat alles wat ze recht kon praten, reeds dáárdoor Waarheid werd, en de Openbaring, aan de ene zijde, en de beleving of de ervaring, aan de andere zijde, maar moesten zien, of ze konden volgen. Doch Betje zag ook wel in, dat er heel veel moois was, dat langs den weg der zinnen en van 't gemoed, leven en gestalte aan erkende ‘Waarheden’ gaf, vooraleer de Rede tijd en argumenten kon vinden om hun onwederlegbaarheid met redeneringen te staven. En zo kwam het, dat juffrouw Wolff het voor haar zelf even goed vinden kon met de stem van 't ‘hart’ als met de mond van de ‘Rede’, zoals er trouwens in die vrije, aan wijsgerige casuïstiek zo veel-verscheidene eeuw wel meer akkoordjes getroffen werden tussen het ‘verklaarbare’ en het ‘intuïtieve’ element, om tot een evenwichtstoestand te komen. Dat gaf wel druk geharrewar, en dreigde soms met onenigheid. Maar de zon scheen onverstoord uit de optimistiese hoek, en temperde zelfs in die mate de grilligheid van 't Noodlot, dat dit, als in humoristiese aanvechting, de kultuur van de ‘Vriendschap’ op wist te voeren tot in de regionen van ‘Goddelikheid’ en ‘Onsterfelikheid’.

Het proefschrift van Dr. GHIJSEN heeft, dank zij haar met ijver verzorgde dokumentatie, enige scheve meningen recht kunnen zetten:[1] Zo wordt de opvatting, als zou Betje, een jaar of vier na haar escapade met Gargon, in alle kalmte, en enkel uit verstandsoverwegingen, zich met de ruim 30 jaar oudere Dr. Wolff hebben verbonden, niet langer als de aannemelike bevonden; veeleer moeten we geloven dat zij zich, als 't ware, in de armen van den oude heer heeft geworpen, om daarmee voor goed het tijdperk van haar eerste af te sluiten. Daarmee was er voor goed een slagboom gesteld tussen háár toekomst en het lot van Gargon. In de uitlatingen, die ons over de ernst en de diepte van haar genegenheid bereiken, en over het harteleed dat zij zelf heeft moeten verteren, kunnen wij besluiten tot de sterkte van haar geest. Opmerkelik zijn in verband met die bekende geestkracht, de in haar romans verspreide, en meer of minder omschreven stellingen, dat hartstochten, in de juiste banen gehouden, een bron vormen van arbeidsvermogen. Zoals in vele van haar romanbrieven de afwikkeling van zelf-beleefde psychologiese processen terug te vinden is[2] - en in 't voorbijgaan moge worde gezegd dat zonder deze briefvorm als zelfopenbaringsvorm haar grote werken niet die voorname hoogte zouden hebben bereikt, waarop ze nu staan, - zo herkennen we in de boven-aangehaalde opmerking de sleutel van haar auteursbestaan. Betje was één berg van latente arbeidskracht. Het levensvuur hield niet op met branden. Maar de *wil* beheerste haar, en ondanks de haar ontsnappende afdwalingen, die zo welwillend waren zich op haar zenuwen en haar zwak gestel te wreken, is het de wilskracht die haar binnen de geoorloofde perken houdt, waarin zij haar gaven van geest en gemoed de vrije loop kan laten: haar geest in een voortdurende analyse van haar eigen bevindingen, deels gedragen en geleid, deels geprikkeld of mistrouwd na 't lezen of vertalen van gezaghebbende auteurs; haar gemoed, in een innig vriendschapsverkeer en in een eindeloze briefwisseling. Ondertussen neemt zij toe in zelfstandigheid; kan zij vrijer en evenwichtiger oordelen over de levensvatbaarheid van haar overtuigingen, en over de natuur en de mate van haar talenten. En zo wijdt ze zich allengs tot die zijde van haar gaven, waarin haar kracht schuilt: gelukkige bevinding, omdat ze voor de zoveelste maal bewijst, dat de zuilen van des zieners

1) Dr. GHIJSEN maakt het o.a. zeer waarschijnlik, dat Gargon slechts éénmaal gecensureerd is geweest.
2) In dit verband wijzen we op de door de schrijfster opgespoorde verwantschap tussen LOTJE ROLLIN en de door BETJE WOLFF zelf doorleefde weemoedsstemmingen.

tempel moeten rijzen bòven de bron; dat de vorm van onze levensopenbaringen wil gebonden zijn aan eigen spontaniteit, mits zij, in felle fonkling en sterke sprankling, beluisterd worde door het oor.

Deze taak is het ook, welke de eenmaal gerijpte Betje Wolff zich zelve oplegt; en 't is deze immer-levende woordenstroom, die haar werk binnendraagt in de levensgemeenschap der geslachten, die meedelen in het vermaak van haar snelle geest en in de koestering van het, de menschheid met warme liefde overstralende, gemoed.

J.K.

Fr. S. Rombouts. De psychologie der kleutertaal, verklaard voor taalleeraren, pedologen, opvoeders en kindervrienden, met een voorwoord van Dr. Jac. van Ginneken S.J. (Nijmegen - C.G. Malmberg - 1919). (Prijs ƒ2,50, geb. ƒ3,40).

VAN GINNEKEN's boeiende *Roman van een Kleuter* heeft in brede kringen levendige belangstelling gewekt voor de studie van kindertaal, maar voor vele onderwijzers en leraren was deze tak van taalstudie even verrassend als nieuw. Wie nu zijn lust om meer van dit onderwerp te weten door zelfstandige studie en eigen waarneming wil bevredigen, zal licht afgeschrikt worden door de omvangrijke buitenlandse litteratuur, die dikwels een speciaal karakter draagt, en waarin hij niet zo gemakkelik de weg vindt. Al hebben HESSELING[1] en VAN GINNEKEN[2] met nadruk op het belangrijkste de aandacht gevestigd, een wegwijzende en samenvattende studie, gelijk MEUMANN die in 1903 schreef[3], bestond in het Nederlands niet. Daarom was het een gelukkige gedachte van frater ROMBOUTS, zijn landgenoten een dergelijk boek te schenken. De titel duidt reeds aan, dat de schrijver nauwe aansluiting zoekt bij VAN GINNEKEN, die dan ook een *Voorwoord* schreef, waarin hij dit boek, 'la partie du maître', naast de Kleuterroman, 'la partie de l'élève', als inleiding en toelichting bij zijn eigen werk aanvaardt en om de 'wetenschappelijke, objectieve waarde' waardeert. Want al is de Kleuterroman op de voet gevolgd, zodat zelfs de gelijk betitelde hoofdstukken telkens als kommentaar naast het schoolboek gelegd kunnen worden, de bedoeling van de schrijver strekt verder dan een parafrase: hij wil 'een samen-

1) In zijn Gidsartikel *Kindertaal* (1909).
2) *Handboek der Ned. Taal*, I.
3) *Die Sprache das Kindes* (Zürich 1903; 81 blz. Prijs 2 Mark), een boekje dat nog altijd zeer aan te bevelen is, al vallen latere onderzoekingen, als die van C. en W. STERN er buiten.

vatting geven van het voornaamste wat de moderne wetenschap over kleutertaal gevonden en verzameld heeft.' PREYER, TRACY, MEUMANN, WUNDT, STERN e.a. heeft hij met oordeel en grondig bestudeerd en daaruit met praktiese blik samengelezen wat ter toelichting van de Nederlandse uiteenzetting nuttig is, en daaraan een brede achtergrond geeft. Nieuwe onderzoekingen of eigen denkbeelden moet men dus in dit boek niet verwachten, wèl helderheid van voorstelling, samengaande met beknoptheid van behandeling. ROMBOUTS is er in geslaagd - en dat is geen geringe verdienste - van zijn boek een vlot leesbaar geheel te maken: nergens schrikt hij de studerende lezer door vertoon van geleerdheid af; telkens wijst hij hun op aantrekkelike zijpaden. Daarom onthoudt hij zich van noten, maar geeft aan het einde een uitvoerige litteratuur-opgave.

Behalve de hoofdstukken die evenwijdig lopen met die van de Kleuterroman, geeft ROMBOUTS een inleiding over *De studie der kindertaal*, waarin hij op het linguisties, maar vooral op het pedagogies belang van deze studie de nadruk legt, en een slothoofdstuk (XII) over *De kindertaal in de lijst der algemeene ontwikkeling* De rijkdom van de behandelde stof blijkt uit de 'gedetailleerde inhoud' (blz. 166-176) waarmee dit boek besluit. Deze details kunnen hier niet ter sprake komen. Alleen wil ik er op wijzen, dat de schrijver niet steeds de omgangstaal en de traditionele en letterkundige vormen van het Nederlands uit elkaar houdt. Hij zegt o.a. (blz. 73): 'Jaren echter moeten verloopen, eer het kind de buiging volkomen beheerscht; de lagere school zelfs weet over dit feit maar al te goed mee te spreken.' Dit geldt natuurlik niet voor de buiging van de omgangstaal. Hetzelfde bezwaar heb ik tegen deze passage (blz 148): 'Taalpraktijk is hoofdzaak, en slechts in de fijnere puntjes baat de theorie. De moederschool wijst ons den weg. In vier à vijf jaar beheerschen haar leerlingen bijna alles wat in haar kring gesproken wordt, zonder 'n schijn van theoretische instruktie, maar *het beschaafde Nederlandsch in den omgang keurig gebruiken* leert niemand zonder degelijk taalonderwijs.' Een Nederlander, en zelfs een vreemdeling, kan m.i. na voldoende oefening de omgangstaal volledig leren beheersen, zonder enige theorie. Iets anders is natuurlik de beheersing van het Nederlands *in zijn volle omvang*, en van de traditioneel geschreven vormen.[1)]

1) De vergelijking van kinderverbindingen als *moeder-lief, faje-zoet* met *God-almachtig, Staten-Generaal* 'uit de taal der volwassenen' (blz. 85) gaat niet op, omdat deze beide vormen uit litterair taalgebruik, waarschijnlik beide onder Franse invloed, ontstaan zijn.

De vlotte stijl van de schrijver staat merkbaar, en soms wat al te veel, onder de invloed van de Kleuterman. Storender zijn de sporen van de veelvuldige Duitse lektuur, die aan het schrijven van dit boek voorafging,[1] maar deze gebreken zijn van ondergeschikte aard en kunnen bij een herdruk vermeden worden. Met VAN GINNEKEN hopen wij dat voortgezette waarnemingen van velen[2] de schrijver weldra in staat zullen stellen, zijn studie op nog bredere grondslag te vestigen, al zouden wij bij zijn voorbeelden de buitenlandse parallellen niet willen missen.

Wij aarzelen niet, dit boek, naast de Kleuterroman, een aanwinst te noemen voor onze Nederlandse taalstudie, en zouden wensen dat geen toekomstig taalonderwijzer zulke tot studie en waarneming prikkelende boeken verzuimde te bestuderen.

C.D.V.

Dr. A.G. van Hamel. Zeventiende-eeuwsche opvattingen en theorieën over litteratuur in Nederland ('s Gravenhage - Mart. Nijhoff - 1918). (Prijs ƒ4,50, geb. ƒ5,50).

TE WINKEL heeft in zijn studie over *Vondel als dramatisch dichter* tegenover JONCKBLOET betoogd, van hoeveel belang het is, nauwkeurig de theoretiese eisen te kennen die een dichter aan zijn kunst stelt, omdat daarop een histories-esthetiese litteratuurbeschouwing gegrond moet zijn; KALFF heeft steeds aan de 'theorie en kritiek' zijn volle aandacht geschonken en op leemten in onze kennis daaromtrent gewezen. Een van die leemten wordt door VAN HAMEL's boek aangevuld. Hoewel de schrijver geen onbekend terrein betreedt, en verschillende van zijn uitkomsten reeds van te voren vaststonden, is hij erin geslaagd onze kennis van dit onderwerp te vermeerderen en te verdiepen, door ruim te putten uit de eigen getuigenissen van tal van zeventiende-eeuwse auteurs, in 't biezonder toneelschrijvers, maar vooral door de Nederlandse opvattingen en theorieën in onmiddellik verband te brengen met de West-Europese waarin ze hun oorsprong

1) Ik bedoel niet zozeer nog woorden als *gesamtvoorstelling* en het adj. *zielsche*, gevormd naar *seelisch*, als wel: *autoren, ziele-akten*, 'deze mening is *valsch*' (alle op blz. 37) 'vluchtig *daarheen* gestrooide klanken' (blz. 57) en dergelijke germanismen, die niemand zal willen verdedigen.

2) Die van Dr. D.C. TINBERGEN in afl. 1-2 van deze jaargang (*Kinderpraat*) heeft de schr. niet meer kunnen gebruiken.

vonden. Daartoe werd hij in staat gesteld door Engelse onderzoekers als SAINTSBURY, SPINGARN en C. GREGORY SMITH.

Het zwaartepunt van deze studie ligt in de beschouwing van de dramatiese litteratuur: daarop hebben de *Grondslagen der zeventiende-eeuwsche theorie van Aristoteles tot Racine* (hoofdst II) reeds betrekking; daarover handelt het grootste deel van het derde hoofdstuk (*Algemeene kunstbeginselen*) en het gehele vierde (*Theorie van het drama*) Op verdienstelike wijze heeft de schrijver voor elk onderdeel van de theorie de oorsprong, de verbreiding en de invloed nagegaan. Over dit onderwerp bestaan zoveel gangbare meningen die op napraten berusten, dat deze nauwkeurige uiteenzetting voor menigeen verrassingen bevat, b.v. dat de eenheid van tijd en plaats als kunstwet ‘uitsluitend thuis hoorde in de Italiaansche theorie’ (CASTELVETRO), dat HOOFT deze theorie rechtstreeks door zijn kennismaking met Italië leerde kennen (blz. 125), en hoe zeer hij, sedert zijn *Geeraert van Velsen*, tot navolging geprikkeld heeft, dat aan RODENBURGH de verdienste toekomt de Italiaanse theorieën, langs Engelse weg, hier ingeleid te hebben (blz. 135), dat JAN VOS de dramatiese eenheden, in theorie altans, niet overboord wierp (blz. 136), dat de rechtstreekse invloed van Aristoteles' leer hier te lande zeer gering geweest is, maar dat Horatius als de grote wetgever bleef gelden, totdat Corneille hem op zijde drong, enz.

De overzichtelikheid van dit hoofdstuk zou gewonnen hebben bij een chronologiese splitsing; de tweede helft van de eeuw met zijn afgeronde Frans-classicistiese theorie zou dan tegenover de renaissancetheorie van de vroegere tijd beter uitkomen. Bij de enigszins bonte opsomming van ‘bewijsplaatsen’ uit voorredenen en toneelstukken zou een beknopte verantwoording niet misplaatst geweest zijn. Meermalen vraagt de kritiese lezer, welke auteurs of groepen van auteurs voor dit doel geraadpleegd zijn, want een toevallige greep zou geringe bewijskracht hebben. Invloedrijke schrijvers en onbeduidende naschrijvers kunnen niet op één lijn geplaatst worden, en de lezer is zelden in staat zulke losse aantekeningen met veel onbekende namen te schiften. Ondanks deze bezwaren zal men de schrijver dankbaar moeten zijn voor zo overvloedige en voor een groot deel nieuwe gegevens, die hij als vrucht van eigen studie in deze hoofdstukken aanbiedt.

Waar de schrijver buiten het gebied van het drama komt, streeft hij niet naar volledigheid. Anders zou hij bij vrije bewerkingen van vreemde originelen (blz. 71-73) niet alleen de ‘verduytschingen’ van klassieke en Franse toneelstukken, maar b.v. ook die van Ovidius en Juvenalis ter sprake gebracht hebben. Het zwakste hoofdstuk lijkt mij dat over *Taal en stijl* (V), al vinden wij ook hier nuttige opmer-

kingen en aardige aanhalingen. De splitsing van een romantiese en een classicistiese richting in de taalbehandeling is moeielik vol te houden. Waartoe zou men dan de précieuse taal van HOOFT en HUYGENS moeten rekenen? En als wij lezen: ‘Het streven der classicisten zou op den duur tot alledaagschheid van taal, prozaïsme in de poëzie, moeten leiden, terwijl omgekeerd een ijdele gezwollenheid het noodzakelijk uitvloeisel der rhetorisch-romantische strooming moest zijn’ (blz. 169), dan zitten we dadelik verlegen met de eenvoud van VONDEL's latere taal. Of is CATS de uiterste classicist? Waartoe behoort de realistiese taal van BREDERO's klucht? De invloed van de litteraire stromingen op de taal zou een veel dieper gaande behandeling vereisen. Andere belangrijke kwesties, als de normalisering van de taal bij VONDEL en HOOFT, onder invloed van renaissancedenkbeelden, de verstening van de ‘dichterlike taal’, de ontwikkeling van de versbouw zijn meer aangeroerd dan behandeld.

Een slothoofdstuk, over *Critisch inzicht*, toont aan, dat dergelijk inzicht bij onze zeventiende-eeuwse schrijvers en theoretici veelal ontbreekt, maar aan het Frans-classicisme wordt de eer toegekend, dat het ‘bij ons den eigenlijken critischen geest gewekt heeft.’ Deze éne deugd kenmerkt altans PELS' theoretiese arbeid. Het *Besluit* wijst er op, dat ‘de litteraire theorie slechts ten deele den rijkdom van onze Gouden Eeuw weerspiegelt’, omdat er ‘voor het reflexieve denken te weinig tijd overbleef’, maar ook in dit opzicht verdient VONDEL de ereplaats, ‘want hij las en leerde de voorschriften dier schrijvers niet alleen, doch nam ze zóó in zijn geest op, dat ze een deel van zijn persoonlijkheid werden. Het classieke kunstideaal was bij hem dan ook iets levends. Daarom is hij onze eerste kunsttheoreticus der zeventiende eeuw, en daarom kenden ook zijn tijdgenooten hem zulk een hoog gezag toe’ (blz. 214). In dit korte *Besluit*, als samenvatting bedoeld, behoren m.i. ook verschillendestukken thuis, die nu in de *Inleiding* opgenomen zijn, terwijl men in die inleiding gaarne een karakteristiek zou aantreffen van de rederijkersesthetica, want te midden van die rederijkersdenkbeelden hebben zich de renaissance-theorieën een plaats moeten veroveren. Vandaar de eigenaardige botsingen van theorie en praktijk en de onvermijdelike versmelting van oud en nieuw, waarop de schrijver terecht telkens de aandacht vestigt. Nu spreekt hij wel over MATTHIJS DE CASTELEYN (blz. 9), evenals later over CORNELIS VAN GHISTELE, maar de zestiende eeuw blijft als achtergrond van wat zich gaat ontwikkelen, in het duister. De eerste bladzijden van de Inleiding, die wat verward van gedachte en van uitdrukking zijn, zouden ongetwijfeld bij omwerking

veel winnen.[1)] Mag de tegenstelling van ‘daad’ en ‘gedachte’ vereenzelvigd worden met die tussen ‘praktijk’ en ‘theorie’? (blz. 1). De lezer die dit goedwillig aanvaardt, weet op blz. 5 geen raad met de zin: ‘Elke periode uit de geschiedenis beschikt over een beperkten gedachtenschat, waaruit al haar geestelijk leven, ook de litteraire zin, te verklaren is.’ Laat ik er dadelik bijvoegen, dat het boek nà de Inleiding veel eenvoudiger en helderder geschreven en beter gecomponeerd is, zodat het zich vlot laat lezen. Mocht dus de Inleiding sommige lezers afschrikken, dan zullen ze zich niet beklagen als ze met het tweede hoofdstuk beginnen en het eerste tot het einde bewaren.

Wellicht hebben wij in deze beoordeling wat te veel nadruk gelegd op de tekortkomingen, want als geheel beschouwd, valt er in dit werk meer te prijzen dan te laken. VAN HAMEL toont zich een degelik werker, die wij nog dikwels op het studieveld van de Nederlandse letterkunde hopen te ontmoeten.

C.D.V.

H.W. Heuvel. Willem Sluyter van Eibergen. (Eibergen - H. Heinen - 1919). (Prijs ƒ 1,-).

Dit boekje, bescheiden van omvang en zonder litterair-historiese pretenties, is het werk van een dilettant in de goede zin van het woord. De ondertitel, ‘Beelden uit het achterhoeksche leven in de 17de eeuw’, geeft aan wat de schrijver bedoelt: zijn lezers een ogenblik te verplaatsen in de eenzaamheid van de Eibergse pastorie en mee te doen leven met de eenvoudige predikant-volksdichter, om zijn liederen geliefd bij zoveel geestverwanten, ook onder latere geslachten. In een reeks korte hoofdstukjes geeft hij meer schetsen dan beelden: uit Sluijter's jeugd, zijn studentenjaren te Utrecht, waar hij Voetius leerde kennen, zijn pastorale en huiselike zorgen, zijn herhaalde vlucht voor de plunderende Munsterse benden, zijn dood in ballingschap (1673). Tussendoor krijgen we even een kijkje in de voornaamste werken, met sobere aanhalingen. Doordat de schrijver zoveel voor zijn onderwerp voelt, weet hij ook de lezer tot het einde toe er voor te interesseren, wat met een grondig-wetenschappelike studie wellicht niet het geval geweest zou zijn.

C.D.V.

1) Slordig gestileerd is b.v. op dezelfde bladzijde: Voor de Antieken nu was de kunst*leer* een onderdeel der philosophie. *Maar* lang niet alle *kunst* is ‘philosophisch’ of: ‘Bacon beschouwde lyrische gedichten niet als poëzie, doch slechts als de gedeelten ervan, welke in een drama hun plaats moesten vinden.’

Uit de tijdschriften.
(Julie-Augustus.)

De Gids.

Aug. De jongste poëzie van HÉLÈNE SWARTH, RENÉ DE CLERCQ en KAREL VAN DEN OEVER wordt beknopt beoordeeld door K.C. BOXMAN-WINKLER. - J.A.N. KNUTTEL beoordeelt de Spieghel-studie van ALBERT VERWEY: hij verwijt de auteur dat hij de zestiende-eeuwer te veel als individu, te weinig als 'produkt van zijn tijd' beschouwt. Bovendien meent hij dat SPIEGHEL niet als 'leider' gequalificeerd mag worden.

De Beweging.

Julie. Mevr. MEES-VERWEY acht de poëzie van de Javaan NOTO SOEROTO 'zeer middelmatig.' Niet hij is de man die het nieuwe Java een eigen nieuwe dichtkunst kan schenken. Dat is niet mogelik buiten de eigen taal. Geen uiterlike omstandigheden beletten de uitbotting van het talent, 'maar de dichter zelf, de werkelik bezielde, met volk en volkstaal saamgegroeide, ontbreekt nog.' - De bundel *De overgave* van WILLEM DE MÉRODE beschouwt zij als een mislukking, al schuilt er talent in.

Aug. ALBERT VERWEY en VICTOR E. VAN VRIESLAND herdenken Dr. J.A. DÈR MOUW, die op late leeftijd een dichter van betekenis bleek te zijn. - In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* prijst ALBERT VERWEY het proefschrift van Mej. GHIJSEN over *Betje Wolf*. - Mevr. MEES-VERWEY oordeelt gunstig over STAVERMAN's uitgave van *Lief en Leed in het Gooi*.

De Nieuwe Gids.

Julie. J. REDDINGIUS beoordeelt de *Liederen der Gemeenschap* van A. VAN COLLEM. - P.L. VAN ECK Jr. bespreekt in een artikel '*n Volkspedagoog uit de zeventiende Eeuw* het werk van pater POIRTERS.

Aug. In het slot van bovengenoemd artikel vat VAN ECK zijn oordeel samen: Bij POIRTERS vindt men 'naast verscheidenheid van stof 'n grote eenvormigheid.' Zijn werk is niet meer in z'n geheel te genieten, maar 'behoort voor Zuid- en Noord-Nederlander, voor rooms en niet-rooms beide, te blijven leven.' - ROBERT FONCKE vraagt aandacht voor *Een XVIIe Eeuwsche Vlaamsche Dichteres*, die

zich achter de letters J.G. verschuilt. Omstreeks 1660 bleek haar bescheiden talent uit twee zeldzame boekjes, *Het gheestelijck minnevoncksken* en *Het lieffelyck orgelpypken*, geheel Middeleeuws van toon, met de techniek van de rederijkers. Een reeks proeven worden uit deze boekjes medegedeeld.

Onze Eeuw.

Julie. J. JAC. THOMSON wijdt een uitvoerig artikel, *Bij de 'Verzonken Grenzen'*, aan de jongste poëzie van HENRIETTE ROLAND HOLST, die hij als de belangrijkste dichteres van onze tijd blijft beschouwen.

Groot-Nederland.

Julie. RINKE TOLMAN geeft het vervolg van zijn artikel over *Hedendaagsche Friesche Letterkunde*. - FRANS COENEN oordeelt ongunstig over de roman *Van de liefde die vrij wou zijn* door FRITS HOPMAN; gunstig over het bundeltje *Uit den oorlog* van de Vlaming ERNEST CLAES.

Aug. J.L. WALCH bespreekt met ingenomenheid in een uitvoerig artikel *Zeventiende-eeuwsche aesthetiek* het werk van A.G. VAN HAMEL, waaruit hij het voornaamste mededeelt, met eigen opmerkingen en kanttekeningen. - FRANS COENEN behandelt onder het opschrift *Onze zedelijke kunst* op sarkastiese toon de twee bundels *Roomsche Keur* van TH. DE JAGER. Hij acht het sektaries streven om een eigen 'Roomse' letterkunde af te zonderen en als zodanig omhoog te steken, uit den boze.

Oud-Holland.

Afl. 3. C.G.N. DE VOOYS vestigt de aandacht op *Een lijfpoëet van Prins Maurits*, nl. de Haagse schoolmeester DAVID BECK, geboren te Keulen, van wie een eigenhandig manuskript bewaard is, een bundel met 200 sonnetten om de heldendaden van Prins Maurits te verheerliken, besloten door een *Poëme aen sijn Excellencie*. De schr. heeft enige proeven uit deze bundel: de verzen, geschreven in 1621, zijn het meest verwant aan die van CAREL VAN MANDER's kring. De Haagse hofpoëet heeft daardoor 'aanspraak op een bescheiden plaatsje onder de lange rij van dichters uit onze vroege renaissance, de voorlopers van de Gouden Eeuw.'[1)]

1) Bij de samenstelling van dit artikel verzuimde ik het *Nieuw Nederl. Biogr. Woordenboek* II te raadplegen, waar Dr. RUYSCH nog een later handschrift noemt, in het bezit van de Haagse Kon. Bibl., dat o.a. een aantal gedichten van DAVID BECK bevat (*Verslag der Kon. Bibl. over 1910*, N°. 35) De Rotterdamse archivaris wees mij nog op een artikel van de heer POELMANS in het *Rotterd. Jaarboekje* van 1917, blz. 74.

Stemmen des tijds.

Julie. Een artikel van K., getiteld *Byron-Da Costa* is geschreven naar aanleiding van de ‘Cain’. De bekende bewerking van dit gedicht door DA COSTA, waarin hij de Engelse ongelovige dichter door middel van ingelaste reien bestreed, wordt hier nauwkeurig met het origineel vergeleken. Daarbij blijkt dat DA COSTA ook door invoegingen en uitlatingen trachtte de schadelike invloed van het Engelse gedicht te weren.

De Beiaard.

Julie-Aug. B.H. MOLKENBOER vervolgt zijn studie over *Het Italiaansch bij Hooft en zijn kring*. Nadat hij HOOFT's verplichtingen aan het Italiaanse proza nagegaan heeft, stelt hij de vraag ‘hoe de kring van HOOFT, en vooral hoe HOOFT zelf, die in 't Muidergezelschap de leiding van Hollands letterkundige bewegingen had, tegenover DANTE stond.’ Bij HUYGENS verwachten we geen DANTE-verering, maar op zijn oude dag blijkt hij hem toch te kennen. Na onderzoek van HOOFT's werken is de schr. overtuigd ‘dat HOOFT in intiemer verhouding tot DANTE stond dan hij goed vond uit te leggen.’

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren.

Aug. H. PADBERG geeft als vrucht van zijn studie in WORP's boek *Een onwaerdeerlijcke Vrouw* een artikel over *Tesselscha* met het opschrift *Een sterke vrouw*.

Dietsche Warande en Belfort.[1)]

No. 2. CAESAR GEZELLE herdenkt zijn oom GUSTAVE VERRIEST, die in 1918 te Parijs stierf. - In een afzonderlike rubriek wordt beknopt de *Oorlogsliteratuur* besproken. Onder het *Boekennieuws* kondigt J. P(ERSIJN) *Die Hystorie van Sinte Patricius' Vagevuer* (ed. Endepols) aan, en beoordeelt AL. WALGRAVE zeer ongunstig het boek van CAESAR GEZELLE over *Guido Gezelle*. ‘De schrijver heeft op verre na niet genoeg *Gezelle zelf* doen spreken.’ Hij behandelt de jeugd te breed en met overbodige biezonderheden, maar bovenal, hij vergist zich telkens bij het vaststellen van de feiten en wordt dus onbetrouwbaar. Deze ernstige beschuldiging wordt met een reeks voorbeelden gestaafd.

No. 3. MARNIX GYSEN schrijft een populair artikel over *Breeroo's Lyriek*, waarin hij zich van de jongste onderzoekingen niet op de

1) Dit Zuid-Nederlandse tijdschrift, in 1914 tengevolge van de oorlog gestaakt, begon in 1919 weer te verschijnen (redaktie: Marckgravenlei 174, Antwerpen, zonder namen van redakteurs.)

hoogte toont. - J.P. bespreekt uitvoerig de bundel *Gedichtengroei, studiën op Guido Gezelle* (1914) van AL. WALGRAVE, volgens de beoordelaar '*de* Gezelle-kenner in Vlaanderen.' Hij prijst deze studies, ten dele reeds vroeger gedrukt, al maakt hij bezwaar tegen gebrek aan kritiek, de apodiktiese meningen en de eenigszins breedsprakerige werkmethode. - EVERMAR VAN MOERE schrijft over *Dichter Hilarion Thans*.

No. 4. ROBERT FONCKE verklaart het Mechelse woord *potafeir* (= ketellapper) uit de straatroep: 'pot à faire!'

No. 5. JULES PERSYN hervat zijn afgebroken studie: *Uit de geschiedenis van ons Tooneel te Antwerpen* - het voorgaande verscheen in 1913 en 1914 - en is daarmede genaderd tot 1855-1860. In het biezonder vestigt hij de aandacht op de blijspelen van SLEECKX, wel geen schrijver 'van hoogere bezieling, van ruim en rijk levensinzicht', maar toch 'onder al onze tooneelschrijvers vóór 1860 de man met het meest kunstkennis en het meest letterkundige verdienste.' - JORIS EECKHOUT bespreekt naar aanleiding van *De Roeping der Kunst* uitvoerig de kritiek van CAREL SCHARTEN.

No. 6. JULES PERSYN wijdt een artikel aan de dichteres *Albertine Steenhoff-Smulders*, die hij vooral tegen de afbrekende, anti-Roomse kritiek van CAREL SCHARTEN in bescherming neemt. - JORIS EECKHOUT ontleedt *De stille Lach* van NICO VAN SUCHTELEN, voornamelik om te protesteren tegen de troosteloze levensbeschouwing die uit dat boek spreekt. Hij acht het ook een gebrek dat dit werk geen roman is, maar 'meer uiteenzetting van gevoelens en gedachten', en dat het zo weinig een specifiek-Hollands karakter vertoont.

De Gulden Winckel.

Julie. LODE MONTEYNE vervolgt zijn beknopt overzicht *Over Vlaamsche boeken uit bezet België*, waarin allerlei uitgaven van de laatste vier jaren vermeld worden, die in Noord-Nederland nog weinig of niet bekend zijn. - GERARD VAN ECKEREN bespreekt waarderend *Donker Geluk* van JO DE WIT.

Aug. Tot *De Geestelijke Opbouwers van Vlaanderen* rekent EDWARD PEETERS ook *Mevrouw Courtmans - Berchmans*, aan wie hij een karakteriserend artikel wijdt. - P.H. RITTER Jr. beoordeelt *Querido's 'Oude Waereld'*: 'Querido heeft deze romantische, Oostersche compositie nodig gehad, om zijn wezen te ontplooien tot de verste volkomenheid.' Een naturalist is hij eigenlik nooit geweest. 'De eigenlijke schoonheid der vroegere werken lag hierin, dat deze schrijver het realistische leven van onze Hollandsche plebejers aanzag met zijn kleuren uitschietend Joodsche oog.' Zijn fout is, dat hij nog niet

genoeg afstand doet ‘van modernistische exuberantie’, die in strijd is met de vereiste monumentale stijl. - ANDRÉ DE RIDDER schrijft prijzend over *De critiek van Willem Kloos* uit de periode 1904-1908. - H.C. MULLER bespreekt VALKHOFF's openbare les over *De invloed der Fransche letterkunde in Nederland*. - RALPH SPRINGER spot met de roman *De liefde die overwint* van ANNA VAN GOGH - KAULBACH. - MARIE SCHMITZ beoordeelt de roman *Hooger op* van MARIE GIJSEN.

Tijdschrift voor Taal en Letteren.

Afl. 3-4. F. BUITENRUST HETTEMA besluit zijn studie over *Bredero's laatste tooneelwerk*? Hij zet zijn ontleding van de *Stomme Ridder* voort, vergelijkt het met gelijktijdig werk, wijst op de stichtende strekking en de weerkaatsing van BREDERO's eigen gevoelens, en eindigt met deze slotsom: ‘Het is 't eigen-leven-uitbeelden, vol realisme, vol idealisme, vol religieusheid, maar tegelijk zichzelf ironiserend, van de nationale kunstenaar; dit is zijn slot-spel, zijn testament.’ - FR. TH. HORSTEN schrijft, in aansluiting bij zijn vroegere studie, over *Vondel en Johan Maurits van Nassau*, in verband met VONDELS vrede-ideaàl. - H. LINNEBANK behandelt onder het opschrift *Betekenis-wijziging* enige nieuwe woordbetekenissen, en noteert een aantal toevallig opgevangen volksuitdrukkingen (*Onderweg*).

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterk. XXXVIII, afl. 3.

P. LEENDERTZ Jr. behandelt in een artikel over *Middeleeuwsche afschrijvers en vertalers* de vraag of de afschrijvers naar één of naar meer voorbeelden werkten. Zijn medewerking aan de uitgave van MAERLANT's *Strofische Gedichten* gaf hem aanleiding tot een gedetailleerd onderzoek en tot ontzenuwing van FRANCK's argumenten, waar hij het raadplegen van meer hss. aanneemt. ‘Een afdoend bewijs dat de afschrijvers en vertalers slechts één voorbeeld gebruikten - zegt de schr. - heb ik niet gegeven. Dat kan niet gegeven worden en dat behoeft ook niet. Het is de eenvoudigste en meest voor de hand liggende opvatting. Wie eene andere meening heeft, moet die bewijzen of waarschijnlijk maken.’ - In een artikel *Eenige werken van Wolff en Deken beschouwd in hun beteekenis voor de kennis van Betje Wolff's persoonlijkheid* ontleedt H.C.M. GHIJSEN de autobiografiese gedeelten van *Het Geschrift eener bejaarde Vrouw*: de twee uitgegeven delen behelzen herinneringen van BETJE, maar met pedagogiese bedoelingen omgewerkt en aangevuld; in het derde onuitgegeven deel is AAGTJE vaak aan het woord, met haar verhalen over Rijnsburg en de collegianten. Het zeldzame boek *Mijne Uitspanningen*, met zijn wonderlike

samenstelling en twijfelachtig auteurschap, houdt de schrijfster voor een jeugdwerk van BETJE, dat, wellicht zonder haar medeweten, aangevuld en herdrukt is. Het *Oeconomisch liedje* 'Die dankbaar is, is blij' zinspeelt op BETJE's ziekte van 1779. - J. VERDAM put *Uit Goudsche rechtsbronnen*, uitgegeven door Meerkamp van Embden, nieuwe aanwinsten voor de Mnl. woordvoorraad, terwijl hij vooraf een aantal onjuiste lezingen aanwijst en verbeteringen aan de hand doet. - A. SCHILLINGS herstelt in een gedicht van VONDEL de uitdrukking: *een atlas opvesten* = een last op zich nemen.

Neophilologus, IV, afl. 4.

G.G. KLOEKE geeft het slot van *De beoefening der Duitsche dialectkunde*, waarin hij de taalgeografiese methode beschrijft, zoals die door jongere Duitse onderzoekers op grond van WENKER's *Sprachatlas des deutschen Reiches* toegepast wordt. Daarnaast vestigt hij de aandacht op de hoogst belangrijke Zwabiese Dialektatlas van HERMANN FISCHER. In het biezonder gaat hij de betekenis van dialektgrenzen na en de historiese oorzaken van hun ontstaan: daarin zoekt de Marburgse school het hoofddoel van het moderne dialektonderzoek. Terecht heeft een van de leiders, WREDE, gezegd: 'Der historisch-politische, der kirchliche, der administrative Kleinbezirk ist es ja, in dessen Grenzen das Leben des kleinen dialektsprechenden Mannes sich abspielt und immer abgespielt hat. Die Geschichte der Mundart wird damit als abhängig erwiesen von der Geschichte ihrer Sprecher und ihrer Heimat.' Causale samenhang met de grenzen der oude gouwen en stammen is zelden meer aan te tonen.

Driemaandelijksche Bladen voor de volkskunde van de oostelijke provincies. Jg. XIX.

G.G. KLOEKE levert een merkwaardige proeve van dialektgeografies onderzoek in een studie over *De apokopeeringslijn in Groningen en Drente*, met een kaartje als resultaat. Bedoeld is de grenslijn tussen woorden als het Groningse *kouk* en *kouke*. Het doel van de schr. is tevens, aan te tonen 'hoe talrijk de factoren kunnen zijn, die aan de vorming van één enkele dialectgrens hebben meegewerkt.'

C.D.V.

Jacob Steendam.

I.

LUCIANUS, meen ik, heeft in een van zijn Dialogen zijn lezers gewaarschuwd, dat alleen zij, die zich beijveren Diana of Pallas te dienen, of zich aan de Muzen willen wijden, vrij kunnen blijven van de Liefde. Diana weet de Min te misleiden door zich in de woudspelonken schuil te houden; Pallas houdt haar vrijmoedigheid op een afstand met het Gorgonen-gelaat; de Muzen maken de toesluipende Amor weerloos met haar liefelik zangkoor, en weten hem aldus te knevelen. Dat is alles heel mooi gezegd. Doch daar staat ook weer tegenover, dat Amor, wanneer hij de een of andere jongeling die zich aan zijn pijlen had blootgegeven, te kwetsen wist, hij de getroffene, zij 't soms onwillens naar de Muzen gedreven heeft, dikwels met het gevolg, dat het pad naar Hymens offertent er verder door veronachtzaamd werd. We weten allen, welke wonderen de Liefde kan doen. Ze zijn in alle toonaarden bezongen. De levendiger vloeiende sappen, zegt men, verlenen nieuwe symptomen: de vezelen rekken; de knoppen zwellen; en de eertijds kale stam doet zich lachend en stralend op als een in bloemendos prijkende boom, die naar alle zijden zijn weelde uitschatert van smetteloze geuren en kleuren. De ziel van de minnende jongeling, vervolgt een ander, gaat open: zijn zinnen verveelvoudigen zich, en in hun blijde ontvankelikheid herkennen ze het heelal als een feestelik getooide tempel, die het zo straks schroomvallig te naderen godinnebeeld in zich sluit. En zie, in al die opgewekte zielefazen, heeft de taal het vermogen gehad de equivalenten te geven voor de nieuwe aandoeningen en de nog nooit beleefde stemmingen; zij heeft de moeite, waarmee de gespannen geest de gevoeligste balans hield uitgestrekt, beloond met het vermaak der zelfbevrediging. Zo kon het mogelik zijn, dat bij de jongeling, ook na de uitbloei van 's levens eerste Mei, het besef werd gekweekt, dat in de richting van de kunst voor hem een eigen terrein was veroverd en bij voortgezette oefening een rijker gebied te bemachtigen viel; een besef, dat op het verder beloop van zijn leven van invloed moest zijn, waar, in een rustiger levensfeer, de arbeid van de geest een vermaak of een toevlucht zou worden. Maar, zoals het zo dikwels gebeurt, bij het toenemen der jaren wijzigen zich de inzichten. De grijsaard ver-

geet wie hij als knaap geweest is, en verlochent de leidsman van zijn leerjaren. Wij weten het van de bedaagd geworden CATS, van de devoot geworden LUYKEN, van de vereenzaamde SIX VAN CHANDELIER, dat zij het bedrijf van hun jeugd misprijzen, en corrigenda uitreiken van hun eenmaal uitgegeven levensboek. Bedenk, waarschuwen ze ons, niet die Eros is het geweest, die met schijnbaar vaste hand ons geleid heeft naar de Castaliese bron, en ons daar poëet heeft gedoopt! Let eens, achter de fladderende Cupido, op de ernstiger en dieper Geest, die voor uw ogen verrijst. *Hij* is het, die ons met zijn gaven heeft begiftigd, en slechts door middel van de schalkse en wufte Min onze dwaze en ijdele harten heeft willen beproeven, om na ons de holle waardeloosheid van de verwerpelike wereldse dingen te hebben leren versmaden, onze gelouterde zielen op te voeren tot verhevener denkbeelden, die hun verwerkeliking vinden in de Eeuwigheid.

JACOB STEENDAM geeft in 1649 en 1650 te Amsterdam, waar hij tijdelik vertoeft, onder de betieteling van 'DISTELVINK, Eerste, Tweede en Derde Deel', achtereenvolgens drie bundels gedichten uit, welke inhouden de verschillende categorieën 'Minnesang', 'Segensang' en 'Hemelsang'. De eerste verzameling bevat de 'opdrift' van 'Jonkheyt'.[1)] Doch als de 'eerbare jonge Dochters, en Vrouwen', aan wie zijn verzen zijn 'ge-eygend', een weinig tijds zullen kunnen wachten, tot zolang zijn 'vinkje' veren krijgt, zullen ze andere deuntjes komen te horen en 'met het krachtiger gegroeide schepseltje, van de aarde tot de wolken stijgen'.

Uit deze inleidende woorden blijkt alvast duidelik, dat bij de samenstelling van de bundels een welberaamd plan ten uitvoer is gelegd. Ze zijn met opzet gesorteerd. Allerminst mogen we de 'hemelsangen' beschouwen als de overheersende gevoelens van een uitsluitend ernstige levensperiode, waarin de ernst de erotiese uitbotting van een vroeger en wereldser leven zou wensen te verlochenen. STEENDAM is, wanneer hij zijn eerste bundel uitgeeft, 33 jaar oud, en heeft schier alles wat hij in de drie bundels heeft openbaar te maken, in portefeuille. En de aard en de vorm van al die dichtproeven moge sterk uiteenlopen, bij de schifting gaan de 'Minnedichten' voorop. Het vederloos 'vinkje' acht hij nog zo min niet. Een ogenblik zou bij de lezer het vermoeden kunnen opkomen, dat bij de rangschikking spekulatieve bedoelingen kunnen hebben voor-

1) Bij Gerrit van Goedesbergh, Boekverkooper op het Water over de Nieuwe-brugh, in de Delfsche Bijbel.

gezeten, en dat de toon van ‘jolijt’ waarmee het ‘dartele’ vogeltje kweelt, de weg moet openen tot de meer ‘Hemelijke reden’ en de ‘Godsalige vaarsen’ der volgende bundels. Zo dit het geval ware, zou dit opzet, altans wat de geldelike overwegingen hierin belangt, op een misrekening zijn uitgelopen: de tweede bundel moest op kosten van de auteur zelf worden gedrukt,[1] en voor de derde bundel moest naar een andere uitgever worden omgezien.[2] Doch men kan dit vermoeden gerust op zij schuiven. De aankondiging van zijn minneverzen, waarin hij zijn werk warm in de aandacht van zijn lezeressen aanbeveelt, laat geen twijfel over, of hij wil - aldus de gehele Vrouwenwereld in het domein van de altijd belangwekkende Minnestrijd betrekkende, - met het loven der Liefde, onder jubelen weemoedsklanken, zijn hulde brengen aan de voeten van de ganse sekse, aan háár het machtig vermogen der Liefde toeschrijven. 't Is bij hem menens. Wij nemen aan dat deze opdracht geschreven is in een stadium van verering, waarin, aan de lichtkrans, die een of andere uitverkorene om de slapen is geworpen, het ganse vrouwengeslacht een gewijde glans ontleent. Dergelijke generalisaties komen meer voor bij zijn tijdgenoten,[3] en ook de verdediging van zijn standpunt bewijst, dat hij de zoon is van zijn eeuw, die, mede op Bijbelse grondslagen, zich de verhouding tussen de seksen als een door Hoger hand gewijde voorwaarde wenst tot de verwezenliking van een wereldplan.[4] Doch anderzijds moet worden toegegeven, dat

1) Gedrukt bij Pieter Dirksz Boeteman. Voor den Autheur, wonende voor an in de Pijlsteeg: bij de Warmoesstraat, 1649.
2) Voor Hendrick Doncker, Boek-verkooper in de Nieuwe-Brugh-steeg in 't Stuermans Gereedschap, 1650.
3) Zie STARTER's ‘Tot Lof van Vriesland’, en VONDEL's Dedicatie aande Jonck-vrouwen van Vrieslandt ende Overijssel (1607).
4) Twéé redenen geeft STEENDAM; de eerste, dat zijn Moeder een vrouw is geweest, en de vrouw dient in de Moeder geëerd te worden.
De tweede is, dat de Vrou een H e l f t , en het edelste D e e l is van den Man; zijnde sonder haar een onvolmaekt g e -H e e l of veel meer een behoeftich, en gebrekkig D e e l : dat sijn gederfde H e l f t en ge-wenste-d e e l met een on-ophoudelijk verlangen zoekt, en naspeurt: in welken gestalte, ik mij tot desen tyt noch bevinde: lievende om een waarde, alle waarde Vrouwen, na de wetten der Kuysheit. Tot dat den Albewaarder my sal toe-voegen myn eygen D e e l , enz.
En dan het betoog: Wie heeft nu syn eygen H e l f t , een D e e l van hem, of veel meer syn eygen siel gehaat?
Kortom, liefhebben is natuurlik; onverschillig zijn ‘tegen den aard en reden’. Vgl.: d e g e k a p t e a a l in CATS' Sinne en Minnebeelden. II.

het Goddelik scheppingswoord, dat de alleen-staande man als een onvolmaakt wezen veroordeelde en hem de maninne toeschikte, nooit anders als betreffende het individu en diens ‘wederpaar’ is bedoeld. Ook gaat een generalisatie als boven is aangeduid, - en ongetwijfeld bij een feestelike opbloei van het liefdeleven toelaatbaar, - bij een normaal verloop van het liefdeproces niet op; ook zelfs de zuiverste aandrift van de man voor de vrouw kan zich niet blijven uitstrekken over de ganse feminale wereld. Zo iets zou ingaan tegen de ethiek van de natuur, zoals ze in de praktijk tegen de draad van de werkelike afwikkeling der zaken zou inlopen. De twee zielen vinden ten slotte elkaar en juichen het van wederzijden toe, wanneer de overige exemplaren van de soort in hun aandacht terugwijken en zich als verder overbodig gaan beschouwen. Daarom kunnen wij het STEENDAM dan ook niet kwalik nemen, wanneer de kwalitatieve schatting van de vrouwenwereld zich bij hem wijzigt, en het dient er bij gezegd, zich spoedig wijzigt. Altans, zo we aannemen, dat de aanstaande, die in 1649 als een edelsteen, waarvan de facetten de onverderfbare glansen afwerpt over een geheel vrouwengeslacht, dezelfde is als de vrouw, die in 1650, het jaar van de uitgaaf der ‘Hemelsangen’, en niet minder een kostbaar gesteente, uit het slijk der vulgariteit is getrokken. Want ieder zal erkennen, dat de man van de praktijk zich bij de keuze van SARA DE ROSSCHOU, - zo is haar naam, - voor een ernstig alternatief zag gesteld. 't Is gewoonte geworden, - aldus opponeert hij tegen de tijdgeest,[1] - dat bij 't kiezen van een vrouw, het ‘snoode geld’ hoger geacht wordt dan ‘de deugd’; dat ‘uiterlike pronk’, het ‘hoog opdoen’ van stand, en welke lokmiddelen er nog meer zijn, de zinnen der mannen moeten trekken, die om deze redenen, ijdel en vergankelik als ze zijn, vrouwen nalopen, die ze anders zouden schuwen. Maar zo deed hij, STEENDAM, niet. Hij heeft zijn hart laten kiezen. Z i j n neiging werd bepaald, doordat ze, kuys en wel / Sich, na het trou-bevel / Van haren God wil voegen: / Om dat haar 's Wereld spel / Nimmer kan vergenoegen: / Noch diens gelel, gequel.

En vooral ook hierom, omdat ze waarheyd mind: / Na-speurd en onder-vind: / Om dat ze die verdedigd. / Om dat ze is gezind / Tot Godt volk: en bevrédigd / Vader en kind: en wind.[2]

STEENDAM is, waarschijnlik ± 1615, geboren te Enkhuizen: altans

1) Rechts-keur, (DISTELVINK III) blz. 195.
2) Het is, in verband met de laatste toevoeging, niet onwaarschijnlik, dat STEENDAM in 1649 weduwnaar was en een kind bezat uit een vorig huwelik.

hij heeft er een deel van zijn jeugd doorgebracht.[1] Op ongeveer 20-jarige leeftijd zien we hem te Amsterdam; hij verbindt zich in de dienst der West-Indiese Compagnie,[2] en begeeft zich, 25 jaar oud, als zieketrooster aan boord van 'de Goude Ree' naar Nieuw-Guinea.[3] Uit deze eerste tijd, in Holland doorgebracht, zullen hoogstwaarschijnlik zijn eerste gedichten dagtekenen, waartoe ook enkele Bruilofts- en Zege-zangen, wellicht mede reeds enkele dichterlike verzen behoren. Maar dat de liefde hem tot de snaren gedreven heeft, staat wel vast. In deze periode is, even als in de bundel van SIX VAN CHANDELIER, het beloop van de eerste blijdschappen over de reeks van beproevingen heen tot aan de gelaten berusting, goed te volgen. De eerste, aan wie hij, met name te noemen, zijn lier wijdt, - in een 'Loflied ge-eygend de Geestrijke en in Deugd (en schoonheyt) uyt-muntende jonge dochter C.R.' - is een Hoornse. Hier horen we de liefde in haar naieve tederheid en glasheldere onschuld:[4]

Vriendin van mij verkoren,
Cieraad van onze jeugd,
O Horens-kind geboren
Van ouderen in deugd:
ô Edel Bloem der Vrouwen, ach!
Wanneer ik u aanschouwen mach,
Mijn harte is verheugd.

1) Zie zijn lof op AAFJE CORNELIS, een vrouwelike poëet te Enkhuizen. (DISTELVINK II, blz. 191 en III, blz. 108. Het eerste dezer gedichten is van 1639. - Verder zijn opdracht an d'Eerwaarde, Hoog-geleerde, Godvruchtige D. HIERONYMUS VOGELLIUS, 'n Bedienaar des H. Evangeliums in syn Gemeente Enchuysen, Tot den Leser. Aan deze predikant voelt hij zich zeer verplicht. Aan hem draagt hij zijn 'Hemelsang' op.
2) S. KALFF deelt mede in de *Indische Gids*, 1907, II: Over de kwalieteit, waarin STEENDAM naar de Goudkust vertrok, behelst het Formulierboek v.d. Classis v. Amsterdam:
'Den 3 Dec. 1640 verzoekt JACOB JACOBSZ VAN STEENDAM te gaan als kranckbesoecker na West-Indiën ende is tot het examen toegelaten; midts dat eenige andere die haer presenteeren zullen voorgaen, alzoo hij jonck van jaren booven anderhalf jaer niet en is geweest lidmaet der kercke'.
Zijn dienstverband schijnt 15 jaren geduurd te hebben. Zie PIETER VERHOEK, Poezy, blz. 156.

Aannemelik is het, dat hij van zijn ± 20e tot zijn ± 25e jaar de Compagnie op haar kantoren te Amsterdam heeft gediend.
3) Zie Scheeps-Vreugd, DISTELVINK II, blz. 176-178.
4) DISTELVINK I, blz. 29-34.

Die verheugdheid heeft haar grond in de onvergankelike rijkdom van hoedanigheden, die haar boven de andere maagden doet uitstralen, en hem met een stroom van gouden zonnegloed bedwelmt.

Mits u veel schone gaven
Van God zijn toe-geleyd,
Die gij tracht hand te haven,
In alle eerbaarheyd:
Dat men in al de wereld niet
Een maagd daar mee bepereld ziet,
Als u ô brave meid.

Maar daardoor ook voelt hij de macht der bekoring, die van haar uitgaat. Zijn geluk voelt hij, alhoewel nog vaag, afhankelik gesteld van haar tegenwoordigheid of afwezigheid. Haar verschijning is hem alles: zijn ziel wentelt zich in een zee van geluk. Welk een nieuw leven!

ô Wonderlijke stelling,
Door liefdens mogentheyt:
Uw af-zijn baard my quelling,
Daar 't by-zyn vreugd bereyd.
Mijn ziel swemd in gestremde vreugd:
En is in haar getemde-jeugd
Schier van het pad geleyd.

Maar, voor zich zelf, is hij zich goed de voorwaarde bewust, waaronder dit ongekend geluk voor eeuwig te bestendigen zou zijn....

Mocht ik u maar genieten,
Door d' Echtelijke trou.
Geen leet zou mij verdrieten:
Om u mijn waarde Vrou:
Die door schoone leden toond,
Dat in u ziel de Reden woond:
Geheelyk so se sou.

Heeft hij zich uitgesproken? Heeft zij gevoeld, dat zijn liefde haar op een te hoog voetstuk plaatste? Voelt ze beklemming tegenover de ongewone vormen van een verering, die de aanbidding nadert? Kan ze niet geven, wat de dichter, in zijn al te hoge geestdrift, van zijn ideaal zou kunnen vergen, en wijkt haar geslotenheid voor zijn, hoewel zuivere, dan toch voor zijn hoog uitlaaiende offervlammen terug? Zo ja, dan zal hij zich zijn misverstand en het bedriegelike van zijn waan bewust worden....[1)]

1) Minnaars-Waan, DISTELVINK I, blz. 34/35.

Het harde hart, verstaald:
Heeft met de minnevonkjes,
Mijn jeugdig-breyn bestraald:
En uyt syn steé gehaald:
So dat het heden dwaald,
En als uyt-sinnig maald,
Door d' an-gename lonkjes:

Waarom, - zo luidt zijn, door teleurgestelde minnaars, meer geuite, maar niet steeds zuiver gestelde vraag, - waarom heeft zij, die zich tans zo verhard toont, de wreedheid gehad, hem in Venus' net te verstrikken, en hem uit te tarten tot de hem verterende vlam? Want nu de twijfel hem de levensrust heeft ontnomen, hij, zich zelf ontvliedende, gejaagd door zijn bekommeringen, de eenzaamheid insnelt, immer tastende naar het grote geluk dat hij zich voelt ontglippen, steeds hoger schattende de waarde van 't geen hij staat te verliezen, nu wordt de drinkbeker hem te bitter:[1)]

Waar heen, alleen,
Te lopen door het ruige woud,
Rosa lief: ô! soete beeld:
Die mijn hart, mijn sinnen streeld?
Die - - - - - -
Mijn gevryde ziele heeft
- - - - - bedwongen
- - - - - tot u minne
Dat se schier de reên ontgeeft:
En nau weet waarom ze sweefd.

De felle brand verteert hem onmeedogenloos. En uit de ‘asch en mortel’ van zijn wezen voedt en sterkt een milde tranenvloed de oude wortel van zijn genegenheid: - En uyt het stof / Word ik van nuws geboren, / Gelijk den Phenix doet: / Waar uit, waar af / Myn onheyl is beschoren: / Mits 't eynd, 't beginsel voedt.

De vlam van het vernieuwde leven wordt hem een torment voor een nieuwe dood. Op het, onder jubeltonen ontstoken altaar der Verering, krimpt hij van weedom ineen als het zelf-gemartelde offer.[2)]

1) *Harders-klacht*. In de Harderinne Rosa, DISTELVINK I, blz. 36-39. Verg. ook *Harders Treur-lied*, blz. 40-42, waarin: Maar ach nu gy geen woorden hoord, / Op dat ik u bekoorden voort, / Tot echtelijke-eeren: So sal ik my omkeren, / Tot 's doods seer felle schichten al: / Die my het hart verlichten sal, / Van deze gloet vuur-vlammig: / En geeselingen strammig.
2) *Minnaars-Quelling*, ald. blz. 42/43. Verg. ook *Minnaars-Sucht*, blz. 56-58.

Doch deze man zou zich nog moeten buigen onder een twede juk, en in de kortere, maar fellere kamp, die hij nog zou moeten doorstrijden, zou wederom de overwinning en de eer aan de zijde der vrouw, het besef ener vernedering aan de zijde van de man zijn.

Wat de nog jonge STEENDAM heeft bewogen, zijn fortuin te zoeken bij de West-Indiese Compagnie, is ons niet bekend; 't is mogelik dat zijn zwerfzieke aard hem heeft aangedreven, om op deze wijze in de gelegenheid te worden gesteld, vreemde volken en werelden te gaan zien; het is evenmin uitgesloten, dat hij, naast zijn nauwkeurige Schriften-kennis, tevens enige erf- of spaarpenningen rendabel heeft willen maken. Iemand als hij had zich genoegzaam inlichtingen kunnen verschaffen, hoe eentonig en zielloos het bestaan van een geestelike onder de scheepsbemanningen en de fortenbezettingen van de West-Indiese Compagnie, in het lage en loom-hete kustland van Guinea moest zijn. Spraken echter andere bijoogmerken mee, dan konden de te behalen voordelen de contractant met de debit-zijde verzoenen. En die voordelen waren niet uit te vlakken. De Maatschappij, in de oorlog geboren, maakte alleen, wat wij in de tegenwoordige tijd verstaan onder oorlogswinsten. En meer nog dan de Maatschappij zelve, deden dit de aandeelhouders, de kooplieden en de ambtenaren. Naar buiten een roversbent, was de Compagnie inwendig één gedrochtelik flessentrekkersgild.[1)] De dividenden bleven laag, waardoor de Directeuren onmachtig waren, een goed kontroleerend beheer in te voeren; terwijl juist het gebrek aan toezicht de kwaal in de hand werkte 't Was in een gunstige tijd, dat STEENDAM zich aan de dienst van de Compagnie verbond. Van uit Brazilië, waar zij vasten voet had gekregen, ondernam zij de verovering van de Goudkust op de Portugezen. Het hoofdkantoor St. George del Mina viel in 1637; zeven jaar later was met de val van 't fort San Antonio het veroveringswerk afgelopen; STEENDAM zelf maakt het laatste deel van den strijd nog mee: hij is getuige van de verovering van het fort A x i m onder leiding van de directeur-generaal Jacob Ruychaver.[2)] Hier is voorlopig zijn domicilie. Hij betaalt er de tol, die schier elke Europeaan er in hevige koortsen moet kwijten. De blanken sterven er trouwens

1) Verg. De Nieuwe Taalgids XI blz. 239.
2) Vgl. DIEPE-ANDACHT: met ernst gezongen, in 't Schip de Goude-Ree: als wij ons gereed maakten om 't Fort Axim te bevechten. - HELDINS LAUWER-KRANS om 't gesegende hooft van den Heer JACOB RUYCHAVER, en nog een viertal Lofzangen, DISTELVINK II, blz. 115-142.

als muizen. Weinigen zijn bestand tegen de sterke afwisseling van hitte en verkoeling, tegen de kwaadaardige dampen, die er over de windloze kust tegen de bergen blijven hangen, tegen de verpestende atmosfeer, die er dageliks wordt vervuild door de stank van de rottende vis en van de excrementen der door en door vieze kustbewoners. Bovendien zijn de medicijnen er schaars; of wel, ze kunnen er niet vrij van bederf bewaard worden: vers vlees en groenten zijn er niet te bekomen; goed voedsel is er nauweliks aanwezig, terwijl velen er hun gezondheid ondermijnen door al te onmatig aan Venus en Bacchus te offeren. Bovendien is de onzedelikheid onder de inlanders er ongelofelik. Zij worden er dan ook bezocht door allerlei plagen en ziekten: de vrouwen, op haar twaalfde jaar nauwelijks maagd, verouderen er snel; niemand trouwens bereikt er een hoge leeftijd.[1)] In zulk een milieu komt STEENDAN terecht.

Past het ons te oordelen, wanneer, in dit verslappende klimaat en in een leven zonder verheffing, hij toegeeft aan een afglijding, en de tijdelik verzwakte wil geen weerstand biedt aan de sterke begeerte des vlezes? De half-bloed inlander, die hij op zijn weg heeft ontmoet, heeft hem bekoord door haar bevallig uiterlik, door haar heuse en gepaste begroeting en door de uitdrukking van haar stem en haar ogen. Hij heeft haar toegesproken, en de begeerte die zij in zijn woorden en in zijn blik kon lezen, heeft haar wangen met een zedige schaamte overtogen. Dit merkteken der eerbaarheid verhoogde bij hem de prijs van haar bezit, en versterkte in hem de verleidende drang naar een nadere gemeenschap. Veel toch, meende hij, moest er voor pleiten, dat zij zich bereid zou tonen, om hem ter wille te zijn. De stap, die hij van haar vroeg, gold in die streken voor geen overtred, nog minder voor zonde of schande; de gewone dagelikse gesprekken roemden er en maten er uit, wat de kuisheid gewoon is te blamen of te verzwijgen; daarbij was de vrouw, waar het om ging, zelf de uiterlik uitwijsbare vrucht geweest van overspel, en had zij dus allerminst fier te gaan op een scrupuleusheid, waaraan haar ouders vreemd waren geweest. De omstandigheid, dat zij gehuwd was, vermocht evenmin iets in de weegschaal te leggen: haar man was haar ontvoerd, het eindeloze oorlogspad op; het ongewisse van zijn lot, zo niet reeds zijn afwezigheid, zou haar vergrijp verschoonhaar maken.

1) Vgl. WILLEM BOSMAN, Nauwkeurige Beschrijving van de Guinese Goud-, Tand- en Slavekust, enz. 1709. Amsterdam. Bij Isaak Stokmans.
Zie ook het belangwekkend art. over STEENDAM van S. KALFF in de Indische Gids 1907; blz. 1459 vgg. en blz. 1624 vgg.

Bovendien was de man, die haar het aanzoek deed, niet de eerste de beste; hij was in zekere zin vermogend, had altans zich uit eigen middelen, of door toedoen van invloedrijke, misschien wel bevriende bewindvoerders, enig landbezit verzekerd, en kon het hier en daar grazende vee het zijne noemen. En desondanks heeft zij hem afgewezen, of liever nog, heeft zij van hem de vingerring geëist, opdat zij, bij 't baren van de vrucht, de persoon zou kunnen aanwijzen, die van haar schouders de schande op zich zou willen nemen, opdat aan háár de ere kon gegeven worden. Zo moest dus deze Christenvoorganger van de heidense Thamar vernemen, dat onderrichten en betrachten twee zijn. Doch de ethiese terugslag op zijn gevierde zinnelikheid bewerkt juist, dat zijn begeerte naar deze vrouw, des te sterker groeit, naarmate ze zuiverder wordt. De sterk-zedelike kracht die hij in haar herkent, schuift onder zijn losse drift het voetstuk der achting. Onmogelik valt te lochenen, dat de inlandse zich de meerdere heeft betoond. De verhoudingen worden van nu af evenwichtig. Doch het lot wil nu eenmaal zijn tragiek. Zij, als Heidense, en voor de buitenwereld een der soortgenoten van de perverse en beneden 't peil van aanraking staande Neger-creaturen, is voor hem, die als Europeaan en geestelik ambtenaar zich daar boven moet houden, als partij misplaatst; een wezen als zij, onkundig van het licht van Christus, zou met hem niet in de Heilige Echt kunnen worden verenigd: hij weet het, en moet, hoe zwaar het hem valt, in deze onmogelikheid berusten. Maar, hoe goed en werkheilig een Christen ook, hij is als mens oprecht en openhartig gebleven. Ook dan, wanneer hij, na zijn vernedering, zijn tijdelike val te boven is gekomen, zal hij, wanneer de tijd der loutering verstreken is, de k e r k e l i k - v e r w o r p e n e zedelik-hoog blijven vereren als de v r o u w ; en hij zal zo eerlik zijn, het bijkomend-minderwaardige in die vrouw niet te boeken als een welkome debitpost ter kleinéring van haar waarde, maar hij zal het betreuren als te zijn geweest de onherroepelike slagboom, die een verdere toenadering langs de baan der kuisheid tot een echtelike samenwoning heeft belet.[1] Hij heeft, dus doende, tegelijkertijd, evenmin zijn kerk gekwetst, als de herinnering aan zijn naam geschaad. *Kuysheyts-kracht*,[2] betietelde hij de romance, die zijn wedervaren behelst. Zelf noemde hij zich A k ó m e ; de halfbloed heet hij A b r o b é .

1) *An Abrobé*, DISTELVINK I, blz. 76-79. Hierin wordt wèl duidelijk, da de dichter het geval zelf heeft beleefd.
2) Blz. 72-75.

1. Akóme jeugdig Harder
   Dreef eens sijn schaapjes varder
   Als in sijn eygen wey:
   Wanneer hij sijn *Geweten*,
   En *Reden*, had vergeten
   Twee grote saken bey.
2. 't Was op de dorre-somen
   Van d'Oceaanse-stromen
   In 't goudrijk Africa,
   Benoorden *Phoebi*-paden
   Op d'hoogte van vijf graden,
   Sloeg hij sijn Beesjes ga.
3. Hij had een rijke stelling,
   Omtrent een lage-delling
   Beneên een roden-berg:
   Daar hem een Nymph ontmoeten,
   En heusselijk begroeten:
   Eenvoudig, zonder erg.
4. Haar liefelijke-reden
   Haar welbevallig treden,
   Met stemmigheyt gepaard,
   Haar soet en aartig-wesen,
   Heeft hem seer an-gepresen,
   Haar in-geschapen aart.
5. Hij kon (in dit an-schouwen)
   Sich nauwelijks onthouwen,
   Te roepen (als ontmand)
   ô! Bloem, van mij verkoren,
   Wat Vrou heeft u geboren,
   In dit Barbaris land?
6. Doch Abrobá an-hoorden,
   Sijn minnelijke-woorden,
   Met zedigheyt: en sey:
   Akóme wild niet dwalen,
   Maar desen roem bepalen:
   Opdat ik mij niet vley.
7. Haar neêr-geslagen oogen
   Met schaamte overtogen,
   Met 't soet-gelonk verzeld,
   Begonnen hem te tergen,
   Om haar tot Min te vergen:
   Door minnaars sot-geweld.
8. Sij worp hem (hierop) tegen,
   Hoe 't met haar was gelegen,
   (En sey) ik ben gehuwd,
   Bellone heeft versonden
   Mijn *Helft*, an mij gebonden:
   Dus moet dat sijn geschuwd.
9. Maar wat ze heuslijk seyde,
   Akóme dus weer leyde:
   ô Soete Abrobá
   U *Man* van hier gedreven,
   (Schoon hij noch is in 't leven)
   Verwerpt gij al te spa.
10. Sou ik in sulke handen
    (Sey sij) mij self verpanden,

Tot spot van yeder een:
Ter tijd wanneer ik baarden:
Wild gij de vrucht an-vaarden?
(Geparst) misbruyckt de reên.

11. Om dit dan te bereyken
Geeft mij tot pand en teyken,
U vingerling: voor al:
Op dat ik moet betoonen,
Dat u gedurig tronen,
Mij heeft gebracht ten val.
12. Dees' listigheyt van Thamar,
Trof hem gelijk een hamer
Het gloênde ijser doet:
Dat hij begon te denken,
Sijn ziele so te krenken,
Te werpen in de gloet.
13. Ben ik (sey hij) een *Christen*,
En oeffen sulke listen?
Foey, schande, 't is mij leet,
Een Vrou beschaamd mij heden,
In Eerbaarheyt, en reden,
Die nau van *Christus* weet.
14. Want sy was wel t' ontschulden,
Had sij het willen dulden:
De redenen sijn veel,
Omdat ze 't in dees landen,
Kon plegen sonder schanden:
Beroofd van 't huwelijks deel.
15. Van Man, en goed verlaten:
Gelokt, door 't vleyig praten,
Van mij so menig-maal:
Mijn macht, en hoof, an-siende,
't Geen haar in d'armoed diende,
Sprak van haar sonder taal.
16. En kon haar licht verschonen:
Maar mij (daartegen) honen,
Om 't schandige bedrijf:
Ik wist des Heeren wetten,
Dat het mij sou besmetten:
Want, 't is een anders Wijf.
17. Wil dan te rugge keren.
En van een Vrouwe leren:
Die d'aart, en zeden eerd:
Die door gevley, en dreygen,
Haar niet heeft laten neygen,
Tot 't geen het vlees begeerd.

'N o c h v a s t e r' is zijn devies, steeds volgende op zijn naam; n o c h v a s t e r dan de stenen dam, die hij meent te wezen; en wel mag dit zijn wens zijn, waar hij beseft, dat de sterkte van zijn mannelike geest gevaar heeft gelopen schipbreuk te lijden, en tot tweemaal toe, zooals hij zelf erkent, te worden afgetapt door wat hij achteraf een 'wind' en een 'waan' noemt, en dat in 't licht van het voorafgaande, het tweemaal spaak gelopèn aanzoek, of liever, verlangen naar een vrouw is geweest, waar deze neiging berust heeft op een misverstand. De beide mislukkingen zijn voor hem een bron geweest van verdrietelikheden, en in zijn zelfverwijt, vindt hij de grond van zijn wedervaren in eene strafbare persoonlike ijdelheid. Het is zijn onverstand geweest, meent hij, dat hem in die mate heeft verblind, dat hij een even buitensporige als schuldige waarde heeft verleend aan een slechts toevallig

opkomende neiging. Hij is geweest ‘Gelijk een kind, / Dat met zijn leuren speeld, / Die het bemind, / En dat sich self in-beeld, / Veel meêr te zijn / Als al des werelds goed: / Soo heeft een schijn / Verkeerd ook (syn) gemoed’. Maar voortaan zal hij zijn ‘reden’ leggen ‘de toom in de vuyst’. Voortaan zal hij zijn begeerten omschansen met een kuiser genegenheid, en de wensen van zijn hart vleien naar de geboden Gods en naar de verstandige raad van hen, die het wel met hem menen. Voor 't overige stelt hij biddend zijn vertrouwen op den Heer. Op dan, mijn ziel, besluit hij:[1)]

1) *Liefdens-Schijn*, DISTELVINK I, blz. 79-84. Hierin verwijt hij zich tevens, dat hij de ‘Mijn’ voor ‘Liefde’ heeft aangezien. De ‘dartelheid’, de ‘spotzucht’, die hij aan de ‘min’ of wel de ‘beminde’ verwijt, doelen blijkbaar op zijn eerste (of soms een nieuwe) genegenheid in Europa.

Stuurd u gebed
Tot d' Opperste omhoog,
(Voor-zigtig) set
U sinnen, hart, en oog
Op zulken Maagd
Die zedig, kuys en stil
Gods-vrese draagt
In 't harte na syn wil.

Tans wordt ons tevens de bevrediging duideliker, waarmede hij zijn echte-vrouw S a r a d e R o s s c h o u , (zie blz. 276) aan ons heeft voorgesteld.

Maar vooralsnog, in 't vooruitzicht van dit nieuwe geluk heeft hij de moed en de opgewektheid herwonnen, om het leven, evenwichtig, binnen de banen van zijn vaster geworden geestesrichting te leiden. Hij voelt zich daardoor in staat gesteld zijn vreugden en zijn teleurstellingen, als een kleurrijk boeket, in een harmoniese geestesschikking, op het altaar zijner Muze te leggen, terwijl de levenszon door de ramen van zijn heiligdom vrolik haar lichtende bundels werpt en het tempelruim met blijde zangen vervult.

Dan worden, in zijn nieuw gevoel, al de oude gevoelens nog eenmaal vernieuwd, en geldt de jubel van de offeraar de ganse vrouwen-Olympus:

Vermakelijke J o n k v r o u w e n , bevallige schepsels, aartige en levende beelden van d' aarde, en Hemelse schoonheyt, soete voedsters van deucht, en gesellicheyt, machtige dwingelanden der mannelijke kloekmoedicheyt, aangename heersters der dapperen, trouwe en nodige onderhoudsters van 's menschen leven, waarde gesellinnen, en lieve helften der mannen, vaste zuylen, stage-steunsels, en eygen verdrijfsters van haar verdrietige moeielikheden: die de geproefde, Minnelijkeliefde (gehuwt en schaamt en eerbaarheyt) als eygen in u huys-vest: houdende (in allen) de ware deucht tot een doelwit, baak, en grond-vest.

Ik vertoon en eygen u toe dit kleyne en geringe werk, als een opdrift mijner J o n k h e y t : behelsende eerlijke Minne-sinne-beelden, Minnelijke, en lof-gedichten, harden-klachten, may-sangen, droevige en blijde liedekens: op verscheyden (oude en nieuwe) sang-konstige stemmen: so nu en dan, by my na voor-vallende gelegenheyt van tyt, en plaats, met lust gerymd. Op-gewekt en an-gelokt zijnde door u stralende gesicht, vriendelijke woorden, en andere hoedanigheden; vol krachtige, en antrekkende bewegingen: die ik eenichsins heb af-gebeeld, en voor-gestelt in dese mijne gedichten... die ik u (ô

soet geslacht) voor anderen op-drage, op de hoochte[1] van liefde: om dat de meeste stoffe daar van niet anders en is, als de krachten, werkingen, en toevallen, van dien u voor te stellen: die de rechte oorsaak en wortel daar van zijt. Want buyten u en is geen Minnelijke liefde, noch liefdelijke Minne, die de baar-moeder en voedster is van Echtelijke trou: het eenighste, en opperste menschelijk-verbond, boven alle verbonden. Verbindende tot eene ongemene gemeenschap die sich niet alleen tot bij-woning, goet en bloet, hart en wil: maar ook tot het verstand, en genegenheyt, ja tot het leven uytstrekt. Die de Minnelijke wellust wel tot een gesellinne, maar noyt tot een doel, en ooch-wit heeft. *Is d' ervarenheyt hier van, niet voor d' ogen der verstandigen? is de Weerelt hier van niet vol geschiedenissen*? bereyt dan tongen, vaardigt handen, scherpt de swaarden, en gy sult onmachtig blyven, twee harten (waarlijk in d' Echt verenigt) te kunnen scheyden....[2]

(*Wordt vervolgd*).

J.K.

Nederlands ‘slang’ van ± 1840.

De bronnen voor de geschiedenis van het ‘slang’ in het midden van de negentiende eeuw vloeien niet ruim. Daarom tekende ik uit een anoniem schimpschrift *An de Maker van het Blijspel de Nichten* (2 blz.), opzettelik in ‘platte’ taal geschreven, het volgende aan: 'k Heb jen nuuf blijspel met *vertrapt* veel *ket* gelezen. - Je ‘jij’ en ‘jou’ bevalt me *afgestampt*[3] - 'k vind dat zoo *lodderig* - dat je daar uit een heele boel had *gekrabbediefd* - heerlijk! *kruiïg! peperig*! - 't Spijt me danig, dat je *Poehaan* bent an de Gids[4]; net als de Liedekenskraaijer van Bontekoe; 'k zou je anders vragen, om er mijn lofblazerij *in te lappen*.

Verder gebruikt de schrijver als ‘platte’ woorden en vormen: verlangst, evel, groos, Duisland, aarsbisschop, ummers, derlui, je mos, hij mot, ik bran, ze zellen.

C.D.V.

1) Dit woord staat voor ‘altaar’, als een concessie aan het kerkelik, tegen 't klassicisties proces reagerend element.
2) Toe-eygening, blz. 1, 2.
3) Zie Ned. Wdb. i.v., en vgl. *afgetrapt*.
4) Waarschijnlik: dat je bij de Gids het ‘heertje’ bent.

Taal- en literatuuronderwijs.[1)]

De Nederlandsche Taal in al haar uitingen en gedaanten. Handboek voor gymnasia, hoogere burgerscholen en lycea door Joh. Vorrink. Tweede deel: De Taal, De Kunst. Amsterdam, S.L. van Looy, 1918-1919. (Prijs *ƒ* 2.50.)

De leerstof van het Nederlands aan de middelbare school, ook als men de praktiese oefening in spreken, lezen, schrijven en stellen buiten beschouwing laat, kan en moet tegelijkertijd minder en meer omvatten dan de Nederlandse spraakkunst. *Minder* in zo verre, dat de omvang van het spraakkunstonderwijs tot de hoofdzaken beperkt moet blijven of worden, als men het niet in oppervlakkige opsomming van grammatiese gevalletjes wil laten verlopen; *meer* in die zin, dat men niet alleen de phonetiese en logiese konstruktie, de buigingsvormen en woordbetekenissen heeft te bespreken, maar ook zoveel anders merkwaardigs, dat de taal aan zich heeft of dat in taal tot uiting komt, onder de aandacht heeft te brengen. Veel daarvan is van ouds ingelijfd bij de ‘stijlles’, al zijn er ook onderwerpen bij, die moeilik onder het begrip ‘stijl’ kunnen worden gerangschikt. De heer VORRINK heeft getracht de hele veelsoortige massa der te behandelen feiten en verschijnselen samen te vatten en ze tot een systematies geheel te ordenen; het deel waarvan de titel hierboven staat vermeld, is het vervolg en slot op het eerste, over ‘De Zin’, ‘Het Woord’ en ‘De Klank’, dat in hoofdzaak de eigenlike grammatika beschrijft.

Waar het Nederlands, zoals op de genoemde school het geval is, de mededinging ondervindt van moderne en oude vreemde talen, zal het nuttig zijn de positie er van, door het aanbrengen van heldere begrippen over de wezenlike waarde van eigen taal voor ieder individu en over de verhouding van die taal tot andere talen, zo veel mogelik te versterken. Daar verder de leerling, èn door het verschillend milieu waarin hij buiten en in de school beurtelings verkeert, èn door de

1) Vgl. het artikel *Spraakkunstonderwijs* in *De N. Taalg.* XII, 37-50, waarin wij het eerste deel van dit leerboek bespraken.

beoefening van verschillende vakken, hem door verschillende leraren onderwezen, èn straks door de lektuur van verschillende schrijvers uit oude en nieuwe tijd, in het aanleren van zijn taal als het ware geslingerd wordt tussen verschillende krachtvelden, die beurtelings hun aantrekkende en assimilerende werking op hem uitoefenen, zal het eveneens zijn nut hebben hem een duidelike voorstelling te geven van de verhouding tussen die verschillende idiomen, tussen dialekten, vak- en kringtalen en individuele eigenaardigheden enerzijds en het algemeen beschaafd aan de andere kant. Men zal toch de grondslagen willen leggen voor een zo ruim mogelik oordeel in rijper jaren, een oordeel dat hij bij zijn afscheid van de school niet hoeft mee te nemen of liever niet mag meenemen kant en klaar voor de hele levensreis, dat zich integendeel bij hem nog moet ontwikkelen zoals hij zelf helemaal zich nog ontwikkelen zal, maar waarvan de vorming beïnvloed zal worden door de herinnering aan wat men hem op school heeft leren opmerken en onderscheiden. Dit oordeel zal onder meer moeten inhouden het begrip van wat in de eigen taal mogelik is en het bewustzijn van wat hij zelf in die taal zal vermogen; het besef van wat zijn taal voor hem betekent in zijn vooruit willen in de maatschappij en van wat die taal betekent voor het hele volk in de worsteling der nationaliteiten om te blijven bestaan ook in de hogere eenheid waarvan de wording zich toch eenmaal moet voltrekken. Het zal van grote betekenis zijn voor de versterking van het gevoel van nationaal kunnen, waarin hij zijn aandeel zal moeten verwerven, en het zal een hulpmiddel zijn bij het beoordelen van mensen en zaken voor de jonge mens die mee gaat leven in een maatschappij, waarin een vermenging van stammen en standen aan het gebeuren is als nooit te voren. En over het wezen van de taal, over haar waarde voor de mens in al zijn streven, is zo veel moois en waars gezegd dat tot steun kan zijn bij studie en leven, dat men hem daarvan zoveel als mogelik is zal willen meegeven tot vorming van verstand en karakter.

* * *

Zulke of soortgelijke gedachten hebben, als ik mij niet vergis, de schrijver voor de geest gestaan, toen hij zijn werk over de ‘Nederlandse taal in al haar uitingen en gedaanten’, en in het biezonder toen hij zijn hoofdstuk over de Taal ontwierp. In hoe verre is hij er nu in geslaagd, van de stof die hij onder deze laatste titel samenvat, een logies geordend geheel te maken? In het eerste van de vijf onderhoofdstukken waarin hij het verdeelt, geeft hij eerst een uiteenzetting

van het verschil tusschen gebaren- en woordentaal, gevolgd door een korte karakteristiek van het algemeen beschaafd, en dan een, met talrijke voorbeelden toegelichte, beknopte bespreking van kring- en vaktalen (waarbij ik mij afvraag of deze nu juist op haar plaats is onder de algemene titel van het onderhoofdstuk: 'Wat taal is'). Nu volgt een beschouwing over persoonlike taal, dan een over 'langzame wijziging van de taal'; en ten slotte een over 'het aanduiden van taal', die men toch in ieder geval naar het hoofdstuk Spelling in de spraakkunst zou willen verwijzen. Het tweede onderhoofdstuk, 'Taalgeschiedenis', waarop ik aanstonds terugkom, is feitelik in hoofdzaak een korte geschiedenis van het Germaans. Onderhoofdstuk 3, 'De Nederlandsche Taal', is eveneens taalgeschiedenis; na een inleiding over de afstamming van ons volk worden de invloed van het Fries en Saksies, de eigenaardigheden van het Middelnederlands, het ontstaan in de 16de en 17de eeuw van het Nieuwnederlands besproken en iets gezegd van de invloed van en op vreemde talen. Uitbreiding van het besprokene met het een en ander over de ontwikkeling van het Nederlands na de 17de eeuw zou hier niet overbodig zijn; volledigheidshalve had de spreker er op kunnen wijzen hoe het Oosters Nederlands sedert die tijd gaandeweg als officiële taal door het Hollands is verdrongen.[1)] Onderhoofdstuk 4 beschrijft het Nederlands taalgebied en de geleding van het Nederlands in dialekten, wat opgehelderd wordt met kaarten en teksten, de laatste ontleend aan WINKLER. Het vijfde heet 'De schatten onzer

1) Terloops wil ik hier een protest aantekenen tegen een beschouwingswijze van HOOFT's purisme, die in de meeste boeken en zo ook weer in dit wordt aangetroffen. 'Zooals we reeds opmerkten,' schrijft VORRINK, 'was HOOFT een angstvallig purist, en daaraan danken we menig kernachtig en mooi Nederlandsch woord voor een vreemd, dat in onze taal is gebleven, maar daaruit zijn ook enkele, soms komisch-aandoende woorden ontstaan, die echter - gelukkig maar! - in het vergeetboek zijn geraakt.' Volgen de bekende voorbeelden. Het wetenschappelik onjuiste zit hem in de betiteling 'komisch-aandoend'. Een oud of dialekties woord heeft over een minder histories-ontwikkeld persoon immers altijd die magiese macht, en beter dan met de jongens een woord 'stadhuishavenaar' belachelik te vinden, zou het zijn, ze er op te wijzen dat 'havenen' vroeger 'in orde houden' betekende en dat men, door HOOFT hierin niet te volgen, ons een uitstekend woord 'havenaar' heeft laten mislopen en ons in plaats daarvan met het zo moeilik uit te spreken en zo dikwels geradbraakte 'concierge' heeft opgescheept. Het steeds herhaalde bezwaar tegen 'vernufteling' gaat immers taalwetenschappelik gesproken maar half op, en een woord 'evenstrekig' (in plaats waarvan wij STEVIN schijnen te hebben gevolgd met ons 'evenwijdig') is, toch allerminst belachelik. Waardoor we het ene woord van HOOFT hebben behouden en het andere niet, is niet altijd na te gaan, maar de populaire beschouwing dat we de woorden, die we niet hebben overgenomen, dáárom hebben geweigerd omdat ze 'te gek' waren, kan toch in haar algemeenheid niet juist zijn.

taal' en bespreekt de woordvoorraad en allerlei idiomatiese eigenaardigheden, gedeeltelik als 'taaloudheden' bijeengebracht; het eindigt met de met enig pathos voorgedragen stelling 'de taal is een levend organisme', een stelling waarvan de schrijver dezer aankondiging, toen hij er in een onbewaakt ogenblik gebruik van had gemaakt, heeft leren inzien dat men die niet zo maar zonder nadere toelichting mag neerschrijven.

Dat de schrijver deze en andere, in dit kort overzicht van de inhoud niet aangeduide, onderwerpen, waarvan er verscheidene in ons onderwijs de plaats verdienen in te nemen, die allerlei grammatiese en spellingsfutiliteiten mogen openlaten, in zijn handboek ter sprake brengt, pleit voor zijn inzicht. Zonder aan de lof die hierin ligt op zichzelf iets te willen afdoen, moet de beoordelaar toch voornamelik een drietal bezwaren tegen dit deel van het werk daartegenover stellen. Het eerste betreft de rangschikking van de stof en is ten dele al uitgesproken in de wijze waarop ik de inhoud heb weergegeven; het komt mij voor dat de schrijver het geheel, door een meer logiese bijeenplaatsing van de tamelik heterogene onderwerpen, wel overzichteliker had kunnen maken, als hij het in hoofdzaak uit een beschrijvend en een histories gedeelte had laten bestaan. In het eerste, dat ik b.v. 'Verscheidenheid in taal' zou willen noemen, zou ik willen bespreken: dialektiese, sociale en individuële verscheidenheid. Hierbij kon dan het verschil tussen de begrippen 'taal' en 'dialect' meer worden uitgewerkt; bij de lezer moet nu de vraag opkomen waarom, als het verschil alleen op geografiese uitbreiding berust, het Nederlands een taal en het Nederduits een dialekt wordt genoemd; een vraag waarop hem het antwoord moest zijn gegeven door op de staatkundige en maatschappelike factoren te wijzen, die hier de begrippen helpen bepalen. In het tweede, dat Taalgeschiedenis zou kunnen heten, zouden de overigens belangwekkende opmerkingen over de langzame ontwikkeling van de taal in de loop der eeuwen en over de ontwikkeling van kindertaal tot grote-mensentaal kunnen worden ondergebracht; uit de vergelijking van onze dialekten zou een bespreking van de gemeenschappelike afkomst kunnen worden afgeleid, de ontwikkeling van het algemeen beschaafd en van onze

moderne literatuurtalen (ook de Vlaamse en Afrikaanse) uit de dialekten zou kunnen worden geschetst en de taaloudheden, als de schakels die oud aan nieuw verbinden, als aardige illustratie kunnen worden gegeven. Het komt mij voor dat door deze of een dergelike behandelingswijze een zekere rustige gang in de besprekingen zou komen, die nu vooral in sommige gedeelten maar al te veel ontbreekt.

Mijn tweede bezwaar geldt het hoofdstuk Taalgeschiedenis, dat zoals ik boven aanstipte, in hoofdzaak een geschiedenis van het Germaans is; behalve dan dat er iets verteld wordt over kindertaal, over dialektsplitsing in het algemeen en over de theorieën die men over de oorsprong der taal heeft opgesteld. Nu ben ik van mening dat we, waar we op school met historiese taalbeschouwing aankomen, bovenal het begrip van het langzaam en geleidelik zich vervormen van de taal moeten ontwikkelen en dat we dat proces het best kunnen aantonen aan wat het eigendom van de leerlingen is of hun gemakkelik toegankelik kan worden gemaakt: onze dialekten en onze oudere taal tot het Middelnederlands toe; maar dat we ze niet de ogen moeten verblinden met vuurwerk van oud-germaanse of indo-germaanse geleerdheid, Waarom moet men een leerling van een H.B.S. of een gymnasium nu wijs maken dat do geleerden ‘zelfs de vormen van niet opgeschreven talen hebben geconstrueerd’, een reconstructie waarvan de linguïsten toch al lang de zeer betrekkelike waarde hebben betoogd en die naar DELBRÜCK's uiteenzetting immers niets anders betekent dan een korte formulering van de klankwetten die men heeft gevonden, en helemaal niet de aanduiding in schrift van een eenmaal zo gesproken taal? Wel zegt de schrijver in zijn Voorbericht: ‘Ik heb nooit geaarzeld, in een intellectueele (intelligente?) hoogere-klasse een klein luikje te openen, dat een uitzicht gaf op een veld van studie. Wie 't daar niet mee eens is, wel, die late 't... dicht’, en geeft ons dus permissie dit hoofdstuk over te slaan, maar ik kan niet nalaten te zeggen dat ik het afdrukken van stukken van de Gotiese bijbelvertaling, van de Heliand en van een Oudnederfrankiese psalm, en het behandelen van de klankverschuiving met Latijnse, Griekse en Oudindiese voorbeelden en meer in dat genre in een boek als dit minder op zijn plaats acht, en wel omdat ik de overtuiging heb dat ons onderwijs wel degeliker, niet ‘geleerder’ moet worden dan het is.

Tegenover hetgeen men afkeurt, is het plicht het goede te releveren als men dit kan vinden, en dat is in dit hoofdstuk toch ook het geval. ‘Leringen wekken, voorbeelden trekken,’ heeft de heer VORRINK gedacht, en hij heeft altans ruimschoots voor voorbeelden gezorgd.

Persoons- en plaatsnamen, volks- en kinderliedjes, uithangborden en opschriften, aardige dialektiese woorden onder de aandacht te brengen, vak- en kringtalen te bespreken, kan zeker dienen om de opmerkzaamheid op taal-eigenaardigheden, op taalschoonheden te scherpen en de zelfwerkzaamheid van de leerlingen in gang te zetten, en hij heeft terecht zijn voordeel gedaan met het materiaal dat hiervoor door VERDAM, door SCHRIJNEN en door VAN GINNEKEN is verzameld. Over de langzame wijziging van de taal is een goed stukje ingelast. Een gelukkige greep was het om een stukje verlatiniseerde en verfranste stadhuistaal uit de 17de eeuw, ontleend aan Johan de Witt's verdediging (‘deductie tot justificatie’ had hij kunnen zeggen) van de acte van seclusie, als tegenhanger van een proeve uit Gerrit de Veer's dagboek te geven.

Mijn derde bezwaar evenwel weegt zwaarder dan het tweede en is hetzelfde als ik indertijd tegen het eerste deel van het werk heb ingebracht. De heer VORRINK schrijft blijkbaar gemakkelik, ten minste vlug, maar dit schijnt hem af en toe te verleiden om er maar op los te praten, om maar neer te schrijven alsof het er zo precies niet op aan komt. Een journalist is dit misschien te vergeven, maar bij het samenstellen van een studieboek, dat wel niet als voorbeeld zal moeten dienen maar dit toch onwillekeurig min of meer zal doen, en dat in ieder geval een zo juist mogelike voorlichting zal moeten geven, moet dit een bedenkelike manier van werken heten. Dit harde oordeel mag niet zonder bewijsplaatsen worden uitgesproken, opdat de lezer kan nagaan of het verdiend is; kan men mij dan van - niet bedoelde - vitzucht beschuldigen, des te beter voor de schrijver. Ik geef dus enkele citaten. Blz. 3: ‘En bij hen, die er op gesteld zijn, zich als een beschaafd mensch uit te drukken, neemt men den drang waar, zich zooveel als mogelijk is, aldus uit te drukken.’ Blz. 11: ‘Het is als met het opgroeien van een kind: zijn omgeving valt het niet op, maar iemand, die een poos uit die omgeving is weg geweest, spreekt zijn verbazing er over uit, en ja, nu zien allen het!’ (Wat nu eigenlik? het opgroeien? of dat het kind is gegroeid?) Blz. 14: Als we nu voortaan den term ‘schrijftaal’ of ‘geschreven taal gebruiken, dan *is dat*[1)] alleen het aanduiden met willekeurig overeengekomen teekens van de spraakklanken.’ Afgezien van de onbeholpen uitdrukking is de kwalifikatie niet juist, of altans afwijkend van de gewone opvatting. Het aanduiden enz. is spelling; onder ‘schrijftaal’ en ‘geschreven taal’ (wat niet hetzelfde wil zeggen)

1) Ik cursiveer.

verstaat men respektievelik ‘conventionele’ of iedere andere te boek gestelde taal. Blz. 16: ‘De oermensch, aangevallen door een roofdier, zal naderhand wel een ongeveer dezelfde houding hebben aangenomen, een ongeveer gelijk geluid van angst hebben geslaakt.’ De bedoeling schijnt te zijn: de oermens, bij herhaling aangevallen door een roofdier, zal wel telkens ongeveer dezelfde enz., maar zeker ben ik er niet van. Blz. 21: ‘Omdat (de in 't voorafgaande genoemde talen) één familie vormen, die zich uitstrekt van den Himalaya tot over de Pyreneeën, noemt men haar de Indogermaansche.’ Knap is de jongen die hieruit de reden vindt waarom men die taal juist zo heeft gedoopt.

* * *

Het vijfde hoofdstuk, ‘De Kunst’, kan vergeleken worden met POELHEKKE's Woordkunst en met de Bloeiende Bongerd, waarvan de invloed duidelik merkbaar is. Met het eerste heeft het gemeen dat de verschillende vormen van woordkunst er systematies in worden behandeld, met het tweede dat een groot deel van de ruimte wordt ingenomen door een door het geheel verspreide bloemlezing. Terwijl de Bloeiende Bongerd in hoofdzaak een leesboek is, waarvan de stukken groepsgewijze door theoretiese beschouwing worden voorafgegaan, beslaat hier de theorie veel meer ruimte, en wat die theorie zelf aangaat is mijn algemene indruk deze, dat VORRINK's boek veel meer literariese wetenswaardigheden geeft, maar in fijnzinnigheid van de opmerkingen bij het andere werk achterstaat.

Waar ik de bespreking van het vierde hoofdstuk mee heb geëindigd, wil ik hier mee beginnen: de vorm waarin de schrijver zijn gedachten uit, is in dit laatste belangrijke gedeelte van zijn werk even vatbaar voor kritiek als in al het voorafgaande. Zodra men op blz. 86 begint te lezen, stuit men op allerlei moeilikheden. Nu is het waar dat men bij veel, wat over kunst geschreven is, meer tussen de regels dan in de letters moet lezen, maar van de schrijver van een schoolboek is hier toch vooral een heldere uitdrukking van zijn bedoelingen te eisen; bij zijn in wiskunde getrainde leerlingen mag zijn vak geen gevaar lopen om voor ‘hoofdeloze praatjes’ te worden aangezien. ‘Kunst ontstaat, wanneer de mensch zijn gevoel *kan*[1)] uiten in mooie klanken, kleuren of vormen.’ Kan uiten? maar wanneer hij het dan niet doet, ontstaat er niets, en dus ook geen kunst. ‘Mooi is, wat ons treft’ (een sterfgeval?), ‘in edele stemming brengt’ (een

1) Ik cursiveer.

goede daad?) ‘en ons even sterk ontroert als het den kunstenaar zelf deed.’ Bedoeld is waarschijnlik: het werk waardoor de kunstenaar ons even (of bij benadering even) sterk ontroert als hij zelf ontroerd was toen hij het schiep; het gewrocht waardoor de kunstenaar een ontroering in ons weet te wekken, zo veel mogelik nabijkomende degene die hij ondergaan heeft en die hem dreef tot het maken van dat kunstwerk. Iets verder (ik ben nog altijd op blz. 86): ‘Met gevoel bedoelen we de stemming waarin de mensch kan verkeeren, dus een toestand van de ziel: blijdschap, verdriet, wrevel, toorn, opstandigheid, gelatenheid, geslagenheid,’ waaraan voorafging: ‘Deze (de kunstenaar) moet in zich vereenigen: gevoel, verstand en verbeelding.’ Is nu in dit verband ‘gevoel’ hetzelfde als ‘stemming’? Zeker kunnen die woorden wel eens voor elkaar gebruikt worden, maar hier valt toch te onderscheiden ‘stemming’ als zielstoestand en ‘gevoel’ als een onderscheidingsvermogen van de ziel, het vermogen om te reageren op indrukken, als gevolg van welk reageren de ziel in een ‘stemming’ komt te verkeren. Blz. 87: ‘Wat men *in zintuiglijke waarneming bedoelt met gevoel en reuk*[1)] zijn geen kunstaandoeningen’ - maar wat men ‘in zintuiglijke waarneming bedoelt met’ gezicht en gehoor hoeven ook geen kunstaandoeningen te zijn. Blz. 88: ‘Men begrijpt dat niet iedereen ontvankelijk kan zijn voor elke mogelijke kunst’ - men weet het en ervaart het, maar begrijpen? Blz. 159: ‘Nog vele andere kunstige *strofen uit vroeger en later tijd*[1)] zijn er geschreven, die natuurlijk enkel gespeel met rijmen zijn, zooals rondeelen, trioletten, ritornellen, madrigalen, ghazelen en pantoens.’ Waarom dit allemaal ‘natuurlijk’ enkel gespeel met rijmen is en waarom dat dan niet geldt van het sonnet, blijkt niet. Een sonnet kan evengoed niets beters zijn, en de andere vormen kunnen de dragers van echte kunstuiting worden; dat hangt maar af van de dichter die ze hanteert. Voor de verandering neem ik nog een passage uit het tweede stuk, blz. 82: ‘Een onderscheiding in volks- en kunsttooneelspel, zooals we *dat*[1)] nog kunnen *doen*[1)] bij het lied en het verhaal, is niet mogelijk. Ze zal ook nooit *bestaan hebben in de beteekenis, die wij nu aan tooneelspel hechten*.’[1)] Onderaan op dezelfde bladzijde: ‘Maar waar men ook de “bliscappen” en “droefheden” van Maria, de mirakelen van verschillende heiligen wilde vertoonen, moest toch een dichter opstaan, om ze, zij het dan enkel in behoorlike orde, op te stellen.’ Het gaat hier over het al of niet bestaan van volkstoneelspel, maar is dan het ‘opstaan’ van

1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.
1) Ik cursiveer.

een dichter het criterium waaraan men beoordeelt of een kunstwerk al dan niet tot de volkspoëzie moet worden gerekend? Blz. 83: ‘Dat hierbij ook personen in dierengestalten, namelijk in dierenvellen, optraden, staat vast, *want*[1] het geloof, dat in dieren als bokken, rammen, stieren bizondere geesten huisden, was sterk bij de volkeren in hun natuurstaat.’ De gevolgtrekking is enigszins gewaagd. Maar ik houd op, want ik wil Charivarius geen concurrentie aandoen.

Het eerste onderhoofdstuk van het hoofdstuk ‘Kunst’ heet ‘Proza en poëzie’; het begint met ‘Voorwaarden voor kunst’ te bespreken, geeft als inleiding op enige stukken, die duidelik moeten maken wat onder ‘zeggingsvermogen’ is te verstaan, en ter verduideliking van wat een kunstenaar met een kunstwerk wil bereiken, een beschrijving van les Bourgeois de Calais van RODIN, van David en Saul van REMBRANDT en van ISRAËLS; het tracht uiteen te zetten ‘Wat proza is’ en ‘Wat poëzie is’; ook ‘Hoe poëzie ontstaat’; het stelt - evenals de Bloeiende Bongerd - voorbeelden van ware en valse poëzie tegenover elkaar. Het tweede onderhoofdstuk handelt over ‘Beeldende taal’. Aansluiting op hetgeen in het eerste deel over betekenisverandering is gezegd ontbreekt niet geheel, maar had m.i. wat duideliker uitgewerkt kunnen worden. Moest in de aanwijzing van beeldspraak ‘in den volksmond’ juist zo met nadruk de aandacht op het ruwe worden gevestigd? Is er in wat nu tot cliché geworden is, ook in hetgeen telkens nieuw ontstaat, geen beeldspraak te vinden van even edele aard als die van de dichter? En is het waar dat het altijd de taak van de dichter is ‘al de oude beelden terug te stooten in de vergetelheid’, of is dit de taak die bij ons in het biezonder de dichters van '80 zich hadden gesteld? Ik denk aan zo menig conventioneel beeld in de volkspoëzie, of aan de verrassende wijze waarop STARING aan oude versleten beelden nieuw relief wist te geven en aan de opmerkingen die ACKET daarover in zijn boekje over stijlstudie heeft voorgedragen. En zegt niet de schrijver zelf (die ook wel dichter lijkt te zijn) op blz. 114: ‘Geen dichter heeft in *gloeiender verve* de schoonheid van Eva in het paradijs *gemaald* dan JOOST VAN DEN VONDEL’? De beelden, eerst de gedachtefiguren, dan de tropen, worden systematies besproken. In het onderhoofdstuk ‘Rhythme en klank’ vinden we van alles over de versvoeten, de klankexpressie en het rijm; in het vierde een behandeling van de strofen. Eindelik, als verreweg het omvangrijkste (het vult het hele tweede stuk van het tweede deel) komt het vijfde onderhoofdstuk over ‘De dichtsoorten’.

1) Ik cursiveer.

Vooral in de rangschikking van de stof is hier veel goeds te waarderen. Zo wordt het hoofdstuk over het lied geopend met de bespreking van het volkslied: arbeiders-, matrozen- en soldatenliedjes, kinderliedjes; als overgang tot het kunstlied komt dan het 'levensliedje', o.a. de chanson van het cabaret, met voorbeelden van SPEENHOF, ADAMA VAN SCHELTEMA, DE CLERCQ; dan komen de middeleeuwse en eindelik de meer persoonlike dichters van de nieuwere tijd, een volgorde die zeer juist lijkt gekozen. Dezelfde geest: het streven om vooral de tegenwoordige literatuur te doen kennen, het voor de jeugd toegankelike voorop te plaatsen en uit het meer dadelik tot de tegenwoordige mens sprekende op te klimmen tot hetgeen moeiliker te benaderen is, spreekt uit de behandeling van de epiek, die met de hedendaagse roman begint en dan langs de historiese roman tot de 'fantastiese verhalen' komt; vervolgens het volksverhaal aan het heldendicht doet voorafgaan. Als 'overgang van lied naar verhaal' wordt de romance gekarakteriseerd. 'Het tooneelspel' bespreekt eerst 'oorsprong' en 'volkskunst', dan het burgerlik toneelspel, met een stuk uit De Veroveraar, dan het hedendaags treurspel en daarna pas andere genres. In 'Overgang van verhaal naar tooneelspel' vinden we, na enige opmerkingen over het middeleeuws toneel, 'VONDELS dramatiese ontwikkeling', waardoor dus al dadelik het gevaar, dat VONDEL's stukken op JONCKBLOET's manier naar de eisen van het tegenwoordige drama worden beoordeeld, ondervangen wordt. Als laatste hoofdstuk komt 'Dichterlijke Onderrichting' of didaktiek, waarin o.a. hekeldicht, puntdicht, strekkingsroman, zinnespel en strekkingsdrama een beurt krijgen. Met de vermelding van sommige geschiedkundige werken wordt meen ik de grens die het gebied van de kunst van dat van de niet-poëtiese wetenschap scheidt, overschreden; daarentegen had gewezen kunnen worden op de soms in mooie taal gegeven kritiek van beeldende kunst.

De kracht van het hoofdstuk over kunst zit in de rangschikking van de stof, waarvan ik enkele voordelen heb doen uitkomen, en in de keuze van de voorbeelden, die het tot een zeer goede, van oorspronkelik inzicht getuigende, bloemlezing maken. De zwakke zijde is dat de schrijver te veel praat, veel overbodigs vertelt (een leraar moet niet alles zeggen wat hij weet), zijn uitdrukkingswijze niet genoeg beheerst. Het is jammer voor zijn boek, dat hij de les van HORATIUS niet wat beter heeft betracht; zijn aandacht is genoeg op de moderne tijd gericht om hem te waarborgen dat het niet verouderd zou zijn als hij het wat langer in portefeuille had gehouden.

D.C. TINBERGEN.

Het onderwijs van de Franse taal in ons land in vroegere tijd.

Dr. K.J. Riemens, Esquisse historique de l'enseignement du français en Hollande du XVIe au XIXe siècle. Leiden, Sijthoff, 1919 (Diss. voor het 'Doctorat de l'Université de Paris').

In de laatste jaren trekt het vraagstuk van de invloed der Franse cultuur op de onze en, in verband daarmede, van de Franse taal op het Nederlands, steeds meer de aandacht. Het vijfde deel van BRUNOT's *Histoire de la langue française*, in 1917 verschenen, vat de uitkomsten van de onderzoekingen samen, die tot dat jaar waren gedaan. Sedert dien hebben onze werkers niet stil gezeten. Zowel de maatschappelike als de letterkundige betrekkingen zullen in weldra te verschijnen studies worden behandeld, en zonder twijfel zullen voor nog andere onontgonnen stukken van het terrein de werkkrachten waarop zij wachten zich aanbieden; indien, eindelik, voor onze studenten in de Franse taal de gelegenheid zal worden geopend een proefschrift aan onze Universiteiten te verdedigen, dan vinden zij een geheel arbeidsveld vóór zich. In afwachting dat wij zover zijn, worden onze leerlingen vriendelik ontvangen aan de Franse hogescholen, waar hun de graad van 'docteur d'Université' wordt aangeboden in ruil voor een degelik proefschrift. Het boek waarvan wij de titel hierboven afdrukten, is één dier dissertaties; dat zij door de Faculteit te Parijs met grote ingenomenheid is begroet, is een rechtmatigo hulde aan de schrijver, een hulde die ik ook van mijn kant hem gaarne breng. Hij heeft getoond de eigenschappen te bezitten, nodig voor wetenschappelik onderzoek: speurzin, nauwgezetheid, combinatiegave, en hij beschikt bovendien over een merkwaardig talent om de uitkomsten van zijn onderzoek in een aangename vorm aan zijn lezers aan te bieden. De zorg, door hem besteed aan de samenstelling van zijn boek, maakt dat men het van het begin tot het einde zonder vermoeienis leest, terwijl toch de sehrijver ons geen enkel der, soms zeer kleine, feiten spaart, die hij heeft gevonden. In de wijze van zijn hoofdstukken te besluiten bijvoorbeeld, streeft hij naar een wending die aangenaam verrast, zonder

gezocht te zijn; hij spant de nieuwsgierigheid van de lezer, die met frisse moed doorgaat met zijn lectuur. Ik leg op deze en dergelike biezonderheden de nadruk; zij schijnen mij van meer belang dan er ten onzent vaak aan wordt toegekend. De taal en stijl zijn eenvoudig, zonder pretentie, precies en zuiver; als men bedenkt dat de schrijver zich niet van zijn moedertaal bedient, zal men deze verdiensten niet te hoog kunnen aanslaan.

De geschiedenis van het onderwijs in het Frans is, voor de kennis van de wijze waarop Frankrijk en de Franse geest op onze natie hebben gewerkt, zeker van het allermeeste belang. Immers, de letterkunde van een vreemd land kan alleen indringen daar waar zijn taal wordt verstaan. Nu is het natuurlik juist dat er andere wegen zijn om het Frans te leren kennen dan die welke door de school loopt; er zijn het verblijf van Nederlanders in Frankrijk, de tegenwoordigheid van Fransen in ons midden; maar alleen het onderwijs was in staat het Frans aan brede kringen van Nederlanders te brengen. Dr. RIEMENS heeft dus wel een biezonder belangrijk deel van het te onderzoeken gebied voor zijn rekening genomen.

Alvorens de voornaamste rezultaten van zijn onderzoek te vermelden, een enkel woord over de door hem gebruikte bronnen. In de eerste en voornaamste plaats zij genoemd zijn arbeid in de archieven van Amsterdam, Leiden en vooral van Gouda; ziedaar nieuw materiaal, altans voor het grootste deel, feiten die verborgen lagen in *Kamerboeken*, rekeningen, registers, sterfboeken, schooladministratieboeken, en zo meer. Hij heeft voor Gouda verricht wat SCHOTEL voor Dordrecht, voortgezet wat TER GOUW voor Amsterdam deed. Dat aan Gouda een zo ruime plaats is gegeven, hangt, naar de schrijver verklaart, samen met omstandigheden van persoonlike aard (p. 97); deze stad was noch door ligging noch door belangrijkheid speciaal aangewezen om als norm te dienen voor het onderwijs in het Frans. Doch juist omdat zij te dien opzichte niets biezonder merkwaardigs had, mag men te eerder de gevolgtrekkingen waartoe het aldaar gevondene aanleiding geeft ook tot andere steden uitbreiden. Van de verder gebruikte werken geeft de, aan het slot geplaatste, bibliografie een respectabele lijst; boeken over de geschiedenis van ons onderwijs zijn er betrekkelik niet veel onder, om de eenvoudige reden dat over dat onderwerp weinig is geschreven. Alleen voor de Universiteiten zijn door JONCKBLOET, BOELES, SCHOTEL en MOLHUYSEN gegevens verzameld die dit gedeelte van de taak van de schrijver aanmerkelik hebben verlicht. Voor het overige heeft hij overal gezocht, met een bewonderingswaardige volharding.

Op twee gewichtige uitkomsten van algemene aard moet het volle licht vallen: vooreerst dat in de XVIe eeuw het onderwijs in het Frans vooral door Belgen, voor een groot deel Antwerpenaren, is gegeven, en in de tweede plaats dat het een dwaling is te noemen dat de réfugieés van na 1685 het grootste aandeel hebben gehad aan de verspreiding van het Frans ten onzent. Een studie der Franse woorden in het Nederlands had ook mij reeds vroeger van dit laatste overtuigd, en de grote rol door België, met name door Antwerpen, gespeeld bij het overbrengen van Franse termen, had mij eveneens getroffen. Zo hebben wij, langs geheel verschillende wegen, hetzelfde punt bereikt.

Welke de gevolgen voor het hier in de XVIe eeuw onderwezen Frans moeten zijn geweest van het feit dat de leermeesters Belgies Frans spraken, is duidelik; veel der verschillen die de Franse woorden in onze taal met de eigenlik Franse woordenschat vertonen, zijn daaraan toe te schrijven. Maar DR. RIEMENS heeft ook naar de oorzaak van het verschijnsel gezocht, en hij vindt die in de omstandigheid dat in Antwerpen, als handelsstad, veel vraag naar Franse lessen zal zijn geweest en dat er daar dus veel onderwijzers in die taal zullen hebben gewoond. Ook aan de rol door de réfugiés van het eind der XVIIe eeuw wijdt hij enige zeer interessante bladzijden. Toen zij hier kwamen, was het onderwijs in het Frans reeds door een overlevering van twee eeuwen vast gevestigd. Wel verre dus dat, zoals nog niet lang geleden werd aangenomen, de Franse scholen eerst door hen algemeen zijn geworden, is het feit dat zij in zo grote getale hierheen kwamen, hierdoor te verklaren dat hun taal in Nederland door velen werd gesproken en gelezen, en dat hun de mogelikheid werd geopend hier hun brood te verdienen door het geven van lessen. Toch hebben zij, zoals wij zullen zien, het hunne bijgedragen om de Franse invloed te versterken.

Dat de kennis van Frankrijk en van het Frans reeds in de Middeleeuwen hier niet ongewoon was, leert ons een inleidend hoofdstuk, waarin van bepaald onderwijs nog geen sprake kon zijn, omdat de oudste berichten daaromtrent eerst in de XVIe eeuw voorkomen. Toch zal er ook wel in Nederland, om deze voor toenmaals anachronistiese term te gebruiken, gelegenheid zijn geweest Frans te leren, al gingen de edelen en geesteliken vaak zelf naar Frankrijk. Een tweede inleidend hoofdstuk brengt ons midden in het eigenlike onderwerp van het werk: het bevat een korte uiteenzetting van de staat van het onderwijs tegen de XVIe eeuw. Het officiële onderricht, door de landsheer, en daarna door de steden georganiseerd en gebaseerd

op het Latijn, kon op den duur niet aan de behoefte voldoen; er werden door particulieren ‘bijscholen’ opgericht, die grote opgang maakten, omdat zij meer op de praktijk waren gericht; zij waren, zoals Dr. RIEMENS aardig zegt, het prototype van onze Hogere Burgerscholen, terwijl de Latijnse school het begin was van ons Gymnasium.

Die ‘bijscholen’ nu zijn geworden de ‘Franse scholen’; wat voor de officiële school het Latijn was, werd hier het Frans. Hoe is dit te verklaren? Zonder twijfel door het grote belang dat die taal vooral voor de toekomstige handelsman had, wegens de veelvuldige betrekkingen van commerciële aard tussen Frankrijk en ons. Zo is dus hetzelfde Frans dat men tans op de lagere school wil besnoeien, omdat het niet van zoveel prakties nut voor de leerling heet te zijn als andere vreemde talen, drie eeuwen geleden door de praktijk zelf in ons onderwijsprogram gekomen. Die Franse scholen werden een enkele maal gesubsidieerd door de vroedschap, en dit systeem is meer en meer uitgebreid.

De eerste Belgiese en, een enkele maal, Franse meesters kwamen hier omdat zij blijkbaar voordeel daarin zagen, maar weldra dreven de godsdienstvervolgingen in de Zuidelike Nederlanden talrijke réfugiés hierheen, zowel uit het Waalse als uit het Vlaamse gebied; ook de Vlamingen kenden genoeg Frans om het hier te onderwijzen. Onder hen heeft PIETER HEINS vooral Dr. RIEMENS' aandacht getrokken; onafhankelik van hem heeft Prof. LANSON, in een aankondiging van het vijfde deel van BRUNOT, in de *Revue d' Histoire littéraire* (XXVI, 155 en vlgg.) uitvoerig over deze interessante leraar en letterkundige gesproken. Dr. RIEMENS deelt biezonderheden over zijn werk mede in een hoofdstuk gewijd aan het schooltheater en de schooldialoog in het Frans, dat een welkome aanvulling is van het bekende werk van GOFFLOT. Uit alles blijkt dat het praktiese gebruik van de taal bij het onderwijs hoofddoel was; vandaar het feit dat men slechts zelden Hollanders met dit onderricht belast vindt; daaronder de bekende MELLEMA, wiens Vlaams-Frans Woordenboek zulk een vermaardheid heeft gehad. Ook over de schoolboeken spreekt Dr. RIEMENS naar aanleiding van elk tijdperk in het biezonder, en in een Appendix heeft hij 286 werken gegroepeerd, die ten onzent ten behoeve van het Frans van de XVIe tot de XIXe eeuw zijn uitgegeven: een precieuze lijst, die de waarde van zijn boek nog verhoogt. Oorspronkelik waren het herdrukken van Belgiese schoolboeken, maar weldra zijn er ook oorspronkelike hier uitgegeven, zelfs over rekenkunde, waaruit blijkt dat ook het onderwijs in dat vak soms in het Frans werd gegeven.

Het zou veel waard zijn als wij, naast deze uiteenzetting over de Franse scholen in de XVIe eeuw, een inzicht konden krijgen in de

wereld van de Latijnse school in diezelfde tijd; tans lopen wij misschien gevaar het belang der eerste wat te overschatten. Toch staat het vast dat zij een groot aandeel aan de vorming van de jeugd dier tijden hebben gehad.

In het volgende tijdvak komen de universiteiten naar voren, waaraan, zij het ook niet officieel, college in het Frans werd gegeven; réfugiés uit Frankrijk zelf vestigen zich hier meer en meer; in de kerken en in het theater weerklinkt het Franse woord, de letterkunde van Frankrijk wordt gelezen en bewonderd, en het was natuurlik dat ook het onderwijs in het Frans zich uitbreidde; er kwamen meer Franse scholen; geen stad van enig belang of zij kreeg er één of meer, ondersteund door de autoriteiten, op dezelfde voet als de Latijnse scholen: de 'rector' en het hoofd der Franse school komen ongeveer op dezelfde lijn te staan. Er worden afzonderlike meisjesscholen opgericht, waarin o.a. Franse handwerken worden onderwezen. En zózeer komt het Frans op de voorgrond, dat BAYLE kon zeggen: 'Il y a en Hollande douze Ecoles de françois pour une de Latin.' De meesters waren zelden meer Belgen, tenzij dan de kinderen van hen die zich in de XVIe eeuw hier hadden gevestigd; daarnaast Fransen uit Frankrijk en ook Hollanders.

Toen dus de réfugiés van 1685 kwamen, vonden zij, ik wees er reeds op, het Frans hier ruim verspreid, niet slechts zoals in de XVIe eeuw in de handelskringen, maar ook in het maatschappelik leven (de geleerden kenden beter Latijn dan Frans). Voor onderwijs geven in hun taal waren de eerstaangekomenen minder geschikt dan vroeger de Belgen, daar zij de landstaal niet verstonden, maar hun kinderen kenden wèl Hollands, en dat tweede geslacht is het dat wij vooral aantreffen als meesters en meesteressen. Ook uit deze tijd moet één beroemde naam worden vermeld, nl. ELIE LUZAC, wiens school te Noordwijk na 1723 een wijde vermaardheid heeft gehad. De XVIIIe eeuw is ook de tijd der Franse goeverneurs en goevernantes, vaak Zwitsers, en niet ongegrond zijn de talrijke klachten over de verfransing van de opvoeding, die een gevolg was van de gewoonte om haar geheel aan vreemdelingen toe te vertrouwen. Ook in de scholen werd soms het onderwijs in het Frans gegeven, nam er vaak altans een hogere plaats in dan het Nederlands, vooral op de pensionaten. Uit de vakken die er werden onderwezen blijkt dat de Franse school steeds op de hoogte van de tijd is gebleven, in tegenstelling tot de Latijnse; het onderwijs in de spraakkunst schijnt nog al gebrekkig te zijn geweest; het praktiese gebruik der taal is altijd hoofddoel geweest.

Ziedaar een kort overzicht van de rijke inhoud van Dr. RIEMENS' werk. Dat er ook tans nog het een en ander overblijft dat wij gaarne zouden weten, is niet zijn schuld. Zo zouden wij verlangend zijn te vernemen in hoever het onderwijs in de verschillende vakken in het Frans werd gegeven; een enkele maal komt dit punt ter sprake, maar slechts terloops. Ik zelf heb geen nieuwe feiten aan zijn betoog toe te voegen. Hoogstens zou ik zijn aandacht kunnen vestigen op een soort litteratuur waarin hij enige gegevens van minder officiële aard kan vinden dan die welke de ernstige archieven hem aan de hand deden. Ik bedoel de romans uit het begin der XIXe eeuw, die ook over het einde der XVIIIe eeuw kunnen inlichten. In BRUNO DAALBERG, *De Steenbergsche familie* (1806), vond ik (p. 107): ‘Het Fransch [der Mademoiselles] is, laten wij het ronduit zeggen, zeer slecht. Immers dat Fransch, haar meestal door hare ouders, die veelal van réfugiés, ten tijde van Lodewijk XIV, afstammen, geleerd, is een taal die, zoo van wege de uitspraak en de bepaling der woorden, als van wege de constructie, niets gemeens meer heeft met het tegenwoordige Fransch dat in Frankrijk thuis hoort’, en verder (p. 113): ‘Om altoos Orleansche Gouvernantes (“c'est à Orléans qu'on parle le français le plus pur”) te krijgen zou moeijelijk vallen, en Zwitsersche hebben wij voor 't opvangen. Haar Fransch (van de Zwitserschen nl.) wordt lief en coulant uitgesproken, al rekken ze 't eens wat uit’. En, hoewel niet in direkt verband met het onderwijs, maar toch curieus voor de positie van het Frans in die tijd, is ook, uit de *Ring van Gyges* van W. KIST (1805), de passage (I, 67), waar een modejuffrouw met een klant spreekt:

‘Ik versta ook wel Hollandsch, doch wij zijn zoo gewoon Fransch te spreken met de Heeren en Dames, die in ons magazijn komen, dat wij bijna onze eigen moedertaal vergeten; ook klinkt de Hollandsche taal zoo hard, zoo ruw in de ooren, dat men beschaamd is haar in 't openbaar te spreken.’

‘Gij zijt voorzeker in Frankrijk geboren?’

‘Ik vraag wel excuus; ik ben van ouders tot ouders van Amsterdam; mijn vader zaliger was souffleur van den Hollandschen Schouwburg. In de Balletten speelde hij zeer dikwijls voor Pantalon, en dat met veel applaudissement.’

Toen ik, in 1906, de woorden bijeenplaatste en groepeerde die wij aan het Frans hebben ontleend[1)], trachtte ik daaruit reeds enkele

1) Aan mijn *Franse woorden in het Nederlands* ontbrak een register. De heer J.J.B. ELZINGA heeft zich wel willen belasten met de zeer uitgebreide taak er een te maken, dat door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen weldra zal worden gedrukt.

conclusies te trekken voor de geschiedenis onzer cultuur. Ik ontveinsde mij niet dat alleen door een opzettelike studie van de verschillende categorieën die ik onderscheidde, die geschiedenis werkelik zou kunnen worden opgebouwd: een speciaal onderzoek van onze handelsbetrekkingen, van onze relaties op militair, letterkundig, sociaal gebied met Frankrijk was onmisbaar om aan te vullen wat de woordenschat niet kan verschaffen. Wèl kan deze niet onbelangrijke aanwijzingen geven, en bevestigen wat het geschiedkundig onderzoek leert. Dr. RIEMENS heeft inderdaad meer dan eens op deze wijze gebruik gemaakt van de overgenomen woorden, en deze samenwerking van historie en filologie is verblijdend. Vooral voor de oudere tijdperken zal zij vruchtbaar kunnen zijn. Hoe nader men komt tot de moderne tijd, des te meer zal het aanleren van een woord zijn betekenis verliezen als bewijs voor het contact tussen twee volken; immers, de kans dat wij het door bemiddeling van een andere natie hebben leren kennen wordt, door de nauwere aanraking tussen alle Europese volken, steeds groter. Haar grootste documentaire waarde bezit de ontlening voor die perioden die wij door het geschiedkundig onderzoek slechts onvoldoende kunnen leren kennen. Als wij bijvoorbeeld de door Dr. RIEMENS naarstig bijeengegaarde biezonderheden lezen over onze betrekkingen tot Frankrijk in de Middeleeuwen, dan geven wij ons rekenschap dat, zonder de kennis van de Franse termen die toen reeds bij ons in gebruik zijn gekomen, wij ons toch slechts een zeer onvolledig beeld van die relaties zouden kunnen maken. Maar ook voor latere tijdperken zal het woord iets kunnen geven dat de geschiedschrijvers niet of hoogst zelden berichten, n.l. biezonderheden over het meer intieme leven van vroeger tijd, en vooral: alleen door de woordenschat zal men de diepte kunnen peilen van het doordringen in het volk van begrippen en gebruiken uit den vreemde.

Doch ik loop gevaar een ‘oratio pro domo’ te houden in dit artikel, gewijd aan het proefschrift van Dr. RIEMENS. Deze is zo vriendelik, zijn leermeester Prof. COHEN en ook mij in zijn voorrede te danken voor hetgeen wij hem kunnen hebben gegeven; ik ben overtuigd dat mijn collega, evenals ik, de volle verdienste van dit werk aan de schrijver zal laten.

G r o n i n g e n .

SALVERDA DE GRAVE.

Nog eens ‘twee Hollands-Engelse parallellen in de syntaxis’.

Sedert het verschijnen van bovengenoemd opstel in dit tijdschrift (blz. 183 vgl.) heeft Dr. DE VRIES daarop geantwoord (blz. 251 vgl.) en is in het *Christelijk Schoolblad* van 12 Sept. '19 verschenen een artikel getiteld *Mag dat*? van de heer J. HOBMA. Beide bevatten een min of meer direkte aanval op de omschrijving en verklaring van de in mijn opstel als feiten gekonstateerde verschijnselen. Een kort verweer kan daarom niet uitblijven. Het stuk van de heer HOBMA is veel minder zakelik dan dat van DE VRIES en wordt om die reden in het volgende slechts een enkele maal aangehaald.

Mijn bedoeling bij het schrijven van *Twee Hollands-Engelse parallellen* was enkel deze: er op te wijzen dat twee verschijnselen in de Engelse syntaxis een zuivere parallel hebben in de Hollandse, dat de oorzaken die in het Engels aan bedoeld verschijnsel het aanzijn hebben gegeven, ook in het Hollands aanwezig zijn en dat men dus wèl zal doen op de overeenkomstige verschijnselen in het Hollands te letten, aangezien het zeer goed mogelik en - gezien het verloop in het Engels - ook waarschijnlik is, dat wat in het Hollands thans nog vrijwel alleen in de spreektaal voorkomt, ook in de schrijftaal zal doordringen.

Nu wordt mij in aflevering 5 van de *Nieuwe Taalgids* door DE V. voorgehouden dat 1°. veel van de door mij geciteerde gevallen volgens zijn taalgevoel en dat van andere Groningers, ook volgens dat van door hem geraadpleegde Hollanders niet gezegd worden; 2°. dat wat ik als konstrukties betitelde, veelal geen konstrukties zijn; 3°. dat sommige van mijn parallellen ‘slechts zeer betrekkelik’ parallellen zijn.

Over het eerste punt kan ik kort zijn. Waar mijn voorbeelden in beperkte kring opgenomen zijn, en niet eens over een lang tijdsverloop, gaat het niet op te verklaren dat ‘zoiets niet gezegd wordt’. Het raadplegen van anderer taalgevoel is hierover geheel overbodig en ook ondienstig, daar dat taalgevoel eventueel alleen zou kunnen beslissen of ‘zoiets’ al dan niet geoorloofd is, en niet, of het voorkomt. Dit laatste kan alleen door observatie worden uitgemaakt. Wanneer men mij, na b.v. drie maanden hier speciaal op gelet te

hebben, verzekert, gevallen als de door mij genoteerde niet of slechts een enkele maal te hebben gehoord, zal ik bereid zijn te erkennen dat deze gevallen van geringer frequentie zijn dan ik dacht, maar ook niet meer dan dat, en niet eerder. Aan de waarde van mijn voorbeelden tracht DE V. zijdelings te tornen, door van Engelse invloed te gewagen. Dit lijkt me inderdaad buitengesloten. Ten dele zijn ze gezegd door mensen die met het Engels noch in gesprekken noch door lektuur meer in aanraking komen dan de durchschnittbeschaafde Hollander; anderdeels - slechts voor een zeer klein deel trouwens - door leerlingen die hoogstens drie uren in de week geschreven Engels voor zich krijgen, en daarvan werkelik niet zozeer onder de indruk geraken, dat ze hun Hollandse syntaxis op Engelse leest zouden gaan schoeien. Van zulk een aanzienlike invloed van ons taalonderwijs op het 'alltagsleben' van onze scholieren zal DE V. evenmin als ik, zich optimistiese voorstellingen maken. - De heer HOBMA gaat nog verder, en zou wel eens willen weten, hoe de formeerders van het type 'dat is een oud stuk brood heb ik hem gegeven' psychies gedisponeerd zijn. Dienaangaande kan ik hem geruststellen: van geestelike afwijkingen is bij geen van mijn zegslieden ooit enig spoor gekonstateerd. De meest 'roodwangige nuchterlingen' (de uitdrukking is van QUERIDO) hebben me dit materiaal geleverd. Ook van adolescente 'navolging van een hoogvereerde in dasplooi, haartooi en - stijlvorm' is geen sprake: de 'hoogvereerde' heeft zichzelf slechts éénmaal op een dergelike konstruktie kunnen betrappen.

Ten tweede: allerlei wendingen, die voorkomen, zijn nog geen konstrukties, zegt DE V. en geeft als voorbeeld: 'hier lopen niet veel mensen langs vaak 's avonds.' Volkomen juist. Deze wending is strikt individueel, zal door éénzelfde persoon wellicht maar éénmaal worden gebruikt, is dan ook niet volgens een vast systeem gevormd. En nu moge DE V. 'hij is overal naar gezocht' een misbaksel vinden, maar de andere misbaksels zijn dan toch naar hetzelfde recept gebakken. En daar komt het op aan. Niet of men hier van 'madness' wenst te spreken, is van belang, maar of men 'method in the madness' erkent. Met DE V.'s omschrijving van een konstruktie als 'wat niet met het taalgevoel strijdt' ga ik dan ook niet akkoord. Zodra een bepaalde woord-koppeling, ter uitdrukking van een gedachte, herhaaldelik op dezelfde wijze plaats vindt, en men daarbij niet van een denkfout kan spreken, is m.i. die woord-koppeling tot een konstruktie geworden.

En hiermee kom ik tot het derde punt: het parallellisme. Dat in het Eng. 'there is a gentleman wants to see you' de gedachte wèl en in het Holl. ''t is kwart voor vier heb ik het', de gedachte nièt

ongestoord zou verlopen, lijkt mij onjuist. In beide gevallen hebben we te maken met twee gedachten, n.l. ‘there is a gentleman, a gentleman wants to see you,’ en in het Holl.: ‘'t is kwart voor vier, kwart voor vier heb ik het.’ In beide gevallen hebben de zinnen een deel gemeenschappelik, in beide gevallen wordt daarvan voor kontraktie op volkomen gelijke wijze gebruik gemaakt. Ook de intonatie in de twee nieuw-gevormde zinnen is dezelfde: nadruk en stijging van de zin-toon op het gemeenschappelik deel, waarna onmiddellik, zonder enige pauze, de zin wordt voortgezet.

In DE V.'s voorbeeld ‘'t is op 't balkon 'n lekkere lucht as je der zit’, van welk standpunt ook bekeken, vindt men geen enkele syntaktiese fout. De volzin kan volgens beproefde methode redekundig worden ontleend, zonder dat men met enig deel dwars in zijn maag komt te zitten. Maar de gedachte is fout: de lucht op het balkon is ook lekker als je er niet zit. 't Is een fout, die veel voorkomt ook. In GRONDHOUD's *Stukken ter Vertaling* blz. 78 vind ik b.v.: ‘Als wij in het bosch wandelen, is er een uitgezochte plek op een groenen heuvel’ enz. Met mijn voorbeelden staan deze gevallen echter in geenerlei verband. Zo kan evenmin een zin met getals-attraktie als: ‘omdat niemand anders dan de verongelukten aanwezig waren’ dienen om te illustreren dat er nog wel andere vormingen in de spreektaal voorkomen, die geen konstrukties zijn. Hier hebben we geen konstruktie, omdat er een denkfout is gemaakt, omdat er niets ten gunste van deze wending valt te zeggen (terwijl ‘'t is kwart voor vier heb ik het’ in ieder geval op kortheid kan bogen), omdat ze niet is geboren uit vorm-armoede in de taal, wat bij alle voorbeelden van datief als subjekt van een passieve konstruktie wèl het geval is. Zo zijn ‘over één boeg scheren’ en dergelike gevallen van kontaminatie ook geen konstrukties, omdat daar het denken gefaald heeft, terwijl daarentegen syntakties weer geen bezwaar tegen die vergroeiingen kan worden geopperd. Dat overigens ook deze vergroeiingen de moeite van een studie lonen, en wel degelik gekatalogiseerd kunnen worden, zonder dat de schrijver zich schuldig maakt aan de poging ‘het chaos te willen beschrijven’, is reeds bewezen door de voortreffelike artikelen over Kontaminatie van GERL. ROYEN in het Tijdschrift voor Taal en Letteren van Docenten der R.K. leergangen.

In een discussie over de appreciatie van de door mij beschreven konstrukties wil ik liever niet treden. Mijn plan is nooit geweest, ze ter rekommandatie aan de lezer voor te houden, en zelfs misprijzende benamingen als ‘misbaksel’ zijn voor mij dan ook geen aanleiding tot een vriendelik woord te hunnen gunste. Aanval op,

zowel als verdediging van hun kwaliteiten, ligt m.i. meer op het terrein van de taalkunstenaar die *mag*, en de taal-onderwijzer die nu eenmaal *moet* beoordelen wat 'goed' is en wat 'fout'. Alleen wil ik opmerken dat het standpunt van DE V.: 'zij werd een mooie kaketoe gegeven' is verwerpelik, omdat, *als* hier eens een pronomen personale stond in plaats van een substantivum, men moeite zou hebben met de keus tussen *hij* en *hem* - niet het mijne is. Dat een door mensen bewust gemaakt stelsel van redekundige ontleding niet toepasselik is op een bepaalde konstruktie, kan evengoed tegen het stelsel als tegen de konstruktie pleiten. Ik zou zeggen: in 'zij werd een kaketoe gegeven', hebben we een passieve zin, waarin twee verhoudingen van verbum tot direkt objekt voorkomen, n.l. tussen 'zij' en het verbale kompositum 'een kaketoe geven', en nog één in het kompositum zelf tussen 'een kaketoe' en 'geven'. Verder kan men in deze soort zinnen niet gaan.

Dat sommige konstrukties van het type 'die kist had hij vroeger nooit een kleed over' verklaard kunnen worden door de weglating van *daar* is waar, maar lang niet alle, b.v. niet wanneer het subjekt meervoudig is, als bij 'die artikelen zullen wel beslag op gelegd zijn', en ook niet in vraagzinnen, b.v. 'mag deze mat op geveegd worden?' Ik blijf daarom vasthouden aan een ontwikkelings-parallel met het Engels, waarvan Dr. KRUISINGA me nog pas een paar aardige voorbeelden deed toekomen:

Danger on the field he knew not of;

The big hotels I doubt whether you a ever be able to get out of. waarin natuurlik niets weggelaten kan zijn, en die alleen verklaard kunnen worden door *to get out of*, en *to know of* als nieuwe verbale eenheden aan te merken, zoals ik ook gedaan heb voor *naar zoeken* in 'hij is overal naar gezocht.' Nu zegt DE V. terecht dat bij overeenkomstige composita met ongeaccentueerd eerste lid *ge-* in het participium ontbreekt. Maar wat bewijst dat? Waarom zich niet op het standpunt te stellen, dat hiermee het gesproken Hollands een participium van een verbaal kompositum met ongeaccentueerd eerste lid, doch mèt *ge-* rijker is geworden? Want niet 'behoort in de taal aan elke nieuwigheid de toekomst', maar ook niet behoeven nieuwe konstrukties te worden geweerd - gesteld dat dit mogelik was - omdat ze zich niet hij de bestaande aansluiten.

Ten slotte heeft DE V. natuurlik gelijk waar hij zegt, dat 'hij is niet betaald vanmorgen', als zijnde een eeuwen oude konstruktie, niet in de rij van mijn voorbeelden thuis hoort. Dit was mijnerzijds inderdaad een 'Entgleisung'.

J. KOOISTRA.

Boekbeoordelingen.

C.S. Jolmers: A.C.W. Staring als verhalend Dichter. (Academisch Proefschrift - 148 blz. Groningen - J.B. Wolters - 1919.)

De dichter:

‘Hij is een geestige vriend, die met ons naar den schouwburg gaat; in de pauze's vermaakt hij ons met zijn opmerkingen en ook bij “opgehaald gordijn” kan hij niet nalaten nu en dan een enkel woord te fluisteren, dat ons doet glimlachen.’

Zijn milieu:

We zijn op den Wildenborch in den winter. Tegen de ruiten de regen; in de boomen buiten de wind - diep ruischen de dennen. Nu en dan vlamt de haard op; schaduwen reiken langs de hooge wanden en de kaarsen stralen stiller.

De ‘genoeglijke fire side’, waarnaar de zoon verlangt als hij op zee zwerft!

De landheer leest voor uit Walter Scott. Hij leest, zooals hij zelf schrijft: duidelijk in de beschrijvingen, vlug en levendig in den dialoog. Zijn geluid klimt en daalt, zwelt aan en verzwakt - een beweeglijke melodie op den sonoren bas van het staag snorrende spinnewiel der dochters.

Ook eigen gedichten leest hij voor. Er zijn vrienden gekomen op den gastvrijen Wildenborch, de hoofden der huisgenooten zijn niet langer gebogen over hun werk. Allen kijken in het gelaat van den lezer en de tinteling van zijn oog, zijn fijne glimlach en lichte handgebaren zijn hun een genot te meer. En als het uit is, klinkt hun kritiek: de dichter is een uiterst bescheiden man en weet, dat er veel kan verbeterd worden in zijn werk:

De motiveering:

Bewondering voor de middeleeuwen, zucht tot ‘het wonderlijke’, kritische aanleg, drang tot vertellen waren de elementen, waaruit STARING's romances en zijn poëtische vertellingen ontstonden. Van zichzelf wenschte hij weinig te spreken: zijn gevoelens sloot hij op, bedwong hij in de engte van zijn borst en hij was een bescheiden

man. Maar in de epische kunst stond de auteur op den achtergrond; wat zijn oog boeide kon hij er uitbeelden; in de wijze van uitbeelding kon hij voldoen aan zijn zin voor ernst en eenvoud, en ook aan zijn lust tot het komische. Deze kunst bezat de geschiktheid ‘om den diepen ernst van (z)ijn leven te temperen.’

Zijn doel:

‘Het wonderbaarlijke, op komische wijze behandeld, tot leering gebezigd - hoe moest dat STARING aanlokken! Niet alleen de rationalistische trek in hem, zijn geheele persoonlijkheid dreef zijn kunst met kracht in deze richting. Hij had oog voor het komische; een schertsende, ironische dichttrant was voor hem geen met moeite nagevolgde mode, maar een natuurlijke uiting van zijn voelen. En didacticus was hij genoeg, om zijn lezers te wijzen op de nuttige leering van het verhaalde.’

Zijn resultaat:

‘Van uit de hoogte ziet hij naar het spel dat hij speelt, en niet de stof, maar dat spel, zijn kunst, is de hoofdzaak. Wereldschokkende gebeurtenissen verhaalt hij niet - wat beteekenen welbeschouwd Marco's lotgevallen en de wederwaardigheden der beide bultenaars. Maar STARING's humor, zijn geest en zijn gevoel, dat is het wezenlijke van zijn werk.’

Al zou ik graag gezien hebben dat de schrijver wat meer aandacht gewijd had aan karakter en temperament van de auteur (b.v. ter verklaring van de levendigheid zijner verhalen), al zouden opmerkingen over de psychologie van de Achterhoeker zeker niet misplaatst zijn geweest, bovenstaande citaten toonen voldoende de gave van karakteristiek, de juiste analyse, de prettige stijl van de heer JOLMERS. Tevens blijkt er uit dat J. bouwde op de stevige fundamenten der Brieven, waardoor zijn werk iets zeer betrouwbaars heeft gekregen.

Met groote nauwkeurigheid en een degelijke detailkennis der verhalen (STARING goed kennen is immers hem in details kennen!) is STARING's epische poëzie beschouwd door iemand, die geen nuance onbemerkt liet. Voortreffelijk geslaagd is het hoofdstuk *De Compositie*, door J. onderverdeeld in: De Bouw der Vertellingen; de Karakteristiek der Vertellingen; Motiveering en Voorbereiding; Aandacht en Spanning; Tegenstellingen; Plaats en Tijd; Dichter en Lezer. Uitvoerig gaat J. de compositie na van de *Verjongingscuur* en *De Twee Bultenaars*: de inleiding die in bijna ieder verhaal de hoofdpersonen karakteriseert, het dramatische van de handeling (meermalen laat STARING het ‘gordijn’ vallen voor zijn ‘acteurs’) de zeer beeldende tafreeltjes waarvan J. een paar voortreffelijke als voorbeeld uitkiest.

Hoe levend staan ze voor ons: Mama uit de Verloofden, Annet, de coquette, Marco de fat, Graaf Frederik en Ot als twee contrasten, zelfs bijfiguren als Roel en Francijntje het kameniertje. Streng zijn ze volgehouden, hun kleinste handeling vloeit voort uit het eerst geschetste karakter. Een scherp menschenkenner noemt J. STARING, die zoo velerlei typen en tafreeltjes met enkele trekjes soms schetste.

'Bij zijn bewerkingen streefde hij voortdurend naar oorzakelijk verband; hij maakte de gebeurtenissen tot natuurlijke gevolgen van wat er aan was voorafgegaan en stelde de noodzakelijkheid in de plaats van het toeval. Zijn verhalen zijn welgeschakelde ketens, die geheel in beweging raken, als slechts één schakel wordt bewogen en waaruit geen enkel deel zonder breuk kan worden verwijderd.' De wijze van vertellen, we wisten het uit zijn voorrede en zijn brieven, was voor STARING alles; door een voortreffelijke voorbereiding en de afwisseling van ernst en scherts, door het stellen van vragen en het vertragend moment, door de toespraak tot zijn hoorders weet hij de aandacht geboeid te houden en die op te voeren tot spanning. De levendige beweeglijkheid eischt herhaalde, rustige lectuur. Zeer goed slaagde J. er in aan te toonen dat STARING aan de schildering van het uiterlijke maar heel weinig aandacht besteedt (al maakte hij zich zelf daar wel een voorstelling van), hij concentreerde al zijn kunnen op de beschrijving van de innerlijke eigenschappen zijner personen. Alleen om een bepaalde stemming te wekken wijkt de auteur hiervan soms af.

Na de uitstekende ontleding van STARING's verteltalent miste ik een samenvattend hoofdstukje, waardoor J. de waarde van zijn onderzoek duidelijker had laten uitkomen. Veel sterker dan dit gemis voelde ik het ontbreken van een *beschouwing over Staring's taal* in zijn verhalende verzen. De *beeldspraak* o.a. het contrasteerende van overdrachtelijke en eigenlijke beteekenis, zoo typeerend voor het komische in STARING's verhalen (zie b.v. *De Twee Bultenaars* 32-34, 76, 194, 321) had JOLMERS niet mogen negeeren, ook een onderzoek naar de ontwikkeling der beeldspraak in STARING's lyriek had ongetwijfeld goede vruchten opgeleverd. Het enkel teekenende of komische woord (b.v. Twee Bult. 33, 101, 198), het beeldende vormschoon der verzen, ook in maat en klank - verzen, waarop STARING zelf zoo trotsch was en die hij zoo herhaaldelijk moest verdedigen - de interpunctie hadden moeten worden onderzocht. De invloed van CATS en HUYGENS was dan ook wat duidelijker in het licht gekomen. Te uitsluitend heeft J. de *inhoud* der verhalen geanalyseerd.

'En naast zijn kunst waardeeren we zijn gemoed' (blz. 105), ver-

klaart J. De toelichting van deze waarheid neemt, dunkt me, een te geringe plaats in. Wel spreekt J. ook elders van de ‘diepere tonen’ in STARING's verhalen, maar dat STARING juist aan de sympathieke figuren b.v. Klara, Julia de liefde voor eenvoud en voor het landleven gaf, toont al dat hij eigen leven in de ernst zijner verhalen objectiveerde. Ook de ontroerde toon wanneer er gesproken wordt over jonge liefde (W.V. PONT, IVO, de Verloofden) was wat duidelijker hoorbaar geworden. De Idyllen b.v. De Verjaardag, dat nu wel sterk op den achtergrond blijft, en dat naar ik meen door J. niet genoeg gewaardeerd wordt, waren dan van meer beteekenis gebleken. Aan STARING's humor had J. tevens een hoofdstukje kunnen wijden.

Ongetwijfeld heeft STARING zijn beste, zijn meest karakteristieke kunst gegeven van 1822-32, maar nu JOLMERS STARING als verhalend dichter behandelde, had hij ook de Romancen en de beide Oudnoorsche burleske gedichten uitvoeriger moeten bespreken; naar aanleiding van dit laatste genre had hij nog de gelegenheid gehad te laten uitkomen dat STARING ook wel zonder moraal wilde dichten en aan het ‘ihr predigt immer und ewig!’ (Inl. Brieven blz. 77) was recht gedaan.

Aan het voortreffelijke hoofdstuk over de Compositie heeft J. laten voorafgaan een Inleiding en, gelijk te verwachten was, een hoofdstuk over Stof en Inhoud, waarin hij hier en daar de bronnen vergeleek met STARING's bewerking. Terecht maakt hij een scheiding: Het Geschiedverhaal als Bron en de Bronnen van velerlei oorsprong. Ook in dit deel, vooral in het laatste hoofdstuk, komen uitstekende gedeelten voor, o.a. de bespreking van de Jaromirs, waaruit duidelijk blijkt: 1°. de anti-Katholieke strekking; 2°. dat *Jaromir Gewroken* geen bevredigend slot is; 3°. dat het verkeerd is *Jaromir te Praag* een soort van inleiding te noemen op de drie volgende gedichten.

Met aardige opmerkingen uit de brieven demonstreert J. STARING's critische aanleg (blz. 19). Van veel beteekenis is de opmerking dat in *Aan de Eenvoudigheid* STARING zijn gevoel in een beeld uitdrukt.[1)] Ook de groepeering van een reeks verhalen naar het wonderbare van de stof blijkt zeer gelukkig; de inleiding over het wonderbare in de 18e eeuw is interessant. Toch lijkt mij alles bij elkaar genomen dit eerste deel veel minder geslaagd dan het tweede. Vooral geldt dit voor de *Inleiding*. J. maakt de indruk hier niet goed te weten waar hij heen wil; zal het een dissertatie worden over het puntdicht, over

1) Ook *Na eene zwaare krankte* wordt dan omgewerkt en een objectiever uiting.

de lyriek? De vrij diepgaande bespreking van de lyriek in ‘Mijne eerste Proeven’, waarover J. een veel beter oordeel velt dan in mijn dissertatie uitgesproken werd[1)] is hier evenmin op z'n plaats als een onderzoek naar de bronnen van deze lyriek: CRONEGK, GESSNER, BÜRGER. Dit laatste kon nog van beteekenis worden, wanneer J. uit een oogpunt van beeldspraak b.v. een systematisch onderzoek had ingesteld; nu vergroot het de verwarring, die deze inleiding op den lezer maakt. Op het verblijf te Göttingen wordt veel te weinig nadruk gelegd, terwijl de stelling dat uit ‘Mijne eerste Proeven’ blijkt hoe er een wisselwerking is tusschen leven en kunst, in den breede wordt toegelicht. In verband hiermee wijs ik ook op de lang niet onberispelijke bouw van de Inleiding en het volgende weinig overzichtelijke hoofdstukje. De uittrekseltjes van de inhoud der verhalende gedichten acht ik onnoodig en vervelend wordt het wanneer men over dezelfde gedichten gelijksoortige opmerkingen leest op blz. 25, 30, 50.

Licht J. in zijn laatste hoofdstukken zijn opmerkingen aangaande STARING's verteltalent toe, in z'n historisch overzicht doet hij dit niet. Toch was ook de *ontwikkeling* van dat talent wel zóó interessant dat men ook hier naar veel voorbeelden belangstellend uitziet; de vergelijking met de bronnen had hier en daar (b.v. het Kameleon) meer kunnen opleveren, had ook wat dieper moeten gaan en daarvoor had de Inleiding heel wat bekort kunnen worden. Nu moet men in de meeste gevallen, gelukkig niet in alle (de Jaromirs b.v. niet), genoegen nemen met een korte inhoud, zonder vergelijking b.v.: Ook het motto van het Kameleon: ‘Think others see, as well as you’, bevatte in abstracten vorm de waarheid, die in het verhaal gedemonstreerd werd. Het was genomen uit een ballade van J. MERRICK, waaraan STARING ‘de hoofdzaken’ van zijn stukje ontleend had. Nadat drie wandelaars hevig getwist hadden over de kleur van een kameleon, opende het dier zijn bek en lichtte hen in; ten slotte gaf het hun ‘als losgeld’ de vermaning:

> ‘Schijnt anderen wat u krom scheen regt,
> Heet niemand daadlijk dom of slecht.’

In zijn overzicht toont J. hoe op de, griezelige Romancen volgen de Geldersch-Geschiedkundige, steeds beter wordt de beschrijvingskunst, eenvoud en beheersching gaan STARING's kunst in 't algemeen kenmerken. De lyriek komt op de achtergrond, de verhalen gaan zich

1) Ik blijf deze poëzie meerendeels als mode-lyriek beschouwen en zie de zelfspot. Nooit zou ik op grond van dit bundeltje concludeeren: ‘zijn hart kwam in opstand tegen het leven’.

onderscheiden door een rijkere verbeelding. Werden de eerste Romancen b.v. gekenmerkt door veel uitwendige beschrijvingen, daden en historie, de werkelijkheid wordt in de latere versterkt doordat meer zorg aan de teekening van het innerlijk der handelende personen wordt besteed, de karakteristiek wordt scherper en in *Ivo* en *Hertog Willem's Bedevaart* kondigt zich in historische verhalen STARING's eigenaardig humoristisch verteltalent aan. Ook de puntdichten krijgen dan vaak het karakter van kleine verhaaltjes. J. laat duidelijk zien door vergelijking met de bronnen, dat de karakteriseering van de personen eigen werk van STARING is.

Niettegenstaande het min gelukkige begin van J.'s proefschrift heb ik het toch na de lectuur met een gevoel van dankbaarheid in m'n boekenkast gezet, dankbaarheid niet alleen tegenover de nauwgezette en schrandere promovendus, maar ook tegenover de familie STARING, die heeft mogelijk gemaakt dat de uitgave der 'Brieven' een aansporing is geworden tot verdere STARING-studie. Weinig had ik een paar jaar geleden kunnen denken dat er al zoo spoedig aan de wensch van alle STARING-vrienden zou worden voldaan. De uitgave van STARING's inedita (zoowel poëzie als proza), een studie over de ontwikkeling van STARING's taal, uitgaande van de vele varianten, een paar artikelen b.v. over STARING's puntdichten en dan zal het tijd worden om uit te gaan zien naar de biograaf, die dit dichterleven in beeld zal brengen. Mogen de voorstudies, die ik noemde, even degelijk zijn als het werk waarmede de heer JOLMERS zijn doctorstitel verwierf.[1)]

G.E. OPSTELTEN.

E.C. Pienaar. Taal en poëzie van die tweede Afrikaanse taalbeweging. Amsterdam, De Bussy, 1919. (Utrechtse dissertatie).

De lektuur van dit proefschrift geeft in allerlei opzicht genot. Afrikaners en vrienden van Zuid-Afrika worden er door bevestigd in hun overtuiging dat de geestelike zelfstandigheid van de jonge natie

1) Een paar kleine opmerkingen: duinzand (blz. 23) is misleidend, bedoeld zijn de zandheuvels. De aardigheid van *Aangebrand* komt niet tot zijn recht door de ongelukkige formuleering (blz. 63).

na de vrede van Vereniging beter gewaarborgd is dan ooit, nu de eigen taal het voertuig is geworden van een letterkunde die, met vertalen begonnen en groter geworden door navolging, hoe langer hoe meer aan eigen krachten genoeg heeft. Taalkundigen kunnen uit het verhaal dat de schr. van de taalstrijd geeft, het bewijs putten dat een beschouwing die vasthoudt aan hetgeen elementaire psychologie leert, niet door de praktijk wordt te schande gemaakt, al schijnen de zaken een tijdlang in verkeerde richting te lopen. En voor ieder wetenschappelik man moet het een genoegen zijn om met iemand kennis te maken die zo goed waarneemt, zo scherp onderscheidt en wiens oordeel zo bestand blijkt tegen de verleiding van de geestdrift waarmee zijn onderwerp hem vervult. Van alle goede eigenschappen die de heer PIENAAR als schrijver toont te bezitten, is zelfstandigheid wel de sprekendste.

In het eerste hoofdstuk wordt ons, ter inleiding, uiteengezet welk een invloed het Engels onmiddelik na de oorlog gekregen had. Het was mij, en waarschijnlik aan vele Nederlanders, onbekend dat het zo erg gesteld was. Toen kwam de reaktie. Dat toeneming van het gebruik der Engelse taal de ware eenheid met het voorgeslacht moest vernietigen, daarover was men het wel eens, maar niet over de vraag of hulp gezocht moest worden bij 't Hollands of bij 't Afrikaans. Alle argumenten die in alle tijden in alle landen voor 't behoud van de oudere vormen worden aangevoerd, werden ook in Zuid-Afrika te berde gebracht, en worden door den heer PIENAAR besproken. Zij komen alle te zamen voort uit ‘die kannie-dood skrijftradities’, waar 't onderwijs onder zucht. Het is een bewijs voor de kracht van het jonge volk dat de strijd niet lang heeft geduurd: in de kunst heeft het Afrikaans zo volkomen overwonnen als maar mogelik is, in de school is de zegepraal aanstaande en ook in de Kerk is de tegenstand in beginsel gebroken. Hoe men buiten Afrika over de kwestie denkt heeft voor de praktijk weinig belang; toejuiching of aanmoediging van toeschouwers aan de wal is intussen ook voor de sterkste ploeg roeiers een aangenaam geluid.

Na 't verhaal van de taalstrijd geeft de schrijver ons een bespreking van de voornaamste dichters, die door hun daden de overwinning hebben bevochten. Het zijn voornamelik JAN CELLIERS, TOTIUS, LEIPOLDT, MALHERBE en JOUBERT. Over de esthetiese waarde van hun gedichten is hij kort; zij zijn tans genoeg bekend om een uitvoerige weerlegging van SCHARTENS ondoordacht oordeel overtollig te maken. Hun werk wordt voornamelik getoetst aan deze vraag: ‘is hun taal, hun zegswijze zuiver Afrikaans?’ Het zou waarlik een

wonder wezen als hun wijze van zich te uiten niet zeer duidelike sporen droeg van hun Engelse en Hollandse lektuur. Zulke herinneringen zijn dan ook voorhanden, vooral bij hun gebruik van taalvormen. CELLIERS b.v. verklaart het Imperfectum niet te kunnen missen, al komt hij daardoor, volgens PIENAAR, in botsing met het Afrikaans taalgevoel. Een z.g. sterk werkwoord, zegt onze schrijver, kan er nog mee door, maar 't aanlassen van *-te* en *-de* is voor het oor niet te dulden. Zou de oorzaak van dit verschil in hinderlikheid niet hieraan zijn toe te schrijven dat door de verlenging het ritme van de zin verandert, terwijl bovendien enkele sterke werkwoorden in de gesproken taal zijn blijven bestaan: *kon, had, was, wou, sou, dag*? Batavismen en Anglicismen zijn natuurlik bij al deze dichters te vinden, maar zij worden terecht alleen dan afgekeurd wanneer ze onnodig zijn en de schrijver betreurt ze, evenals 't grote aantal vreemde woorden bij een schrijver als PRELLER, wanneer zij de taal voor een groot deel van het volk moeilik verstaanbaar maken. Ernstiger grief dan dit niet-Afrikaanse in klank- of woordvorm, bevat de opmerking van Dr. VERWEY dat vele verzen (b.v. bij TOTIUS en JOUBERT) door hun gehele toon ‘geen Afrikaanse indruk maken, maar zeer bepaald een Nederlandse’. PIENAAR erkent de juistheid van die opmerking, maar hij kan er ook op wijzen dat in dit alles een duidelik zichtbare verbetering komt. LEIPOLDT is de dichter die het zuiverst de Afrikaanse taal weergeeft.

Ik geloof dat de weloverwogen kritiek van PIENAAR, een linguistiese kommentaar op de jonge Afrikaanse letterkunde, in Zuid-Afrika en elders veel nut kan stichten.

D.C. HESSELING.

Aankondigingen en mededelingen.

Kanselarijtaal. In het *Museum* van Julie vestigt G.G. KLOEKE de aandacht op een grondige Deense studie over de kanselarijtaal te Lubeck tussen de jaren 1300 en 1470. Terecht acht hij dit boek voorbeeldig om de onderzoekingsmethode, en daardoor ook voor Nederlandse taalstudie van belang. De onderzoeker gaat namelik uit van elke afzonderlike schrijver, en bewijst dat men de taal van de plaatselike bevolking in de stad waar de kanselarij gevestigd was, vooral niet mag verwarren met de taal waarvan de kanselarijschrijvers zich in geschrifte plachten te bedienen. Men moet steeds rekening houden

met de schrijftraditie van de streek waar de schrijver zijn kunst geleerd heeft.

‘Verplaatst de schrijver zijn werkzaamheid, dan zal zijn schrijftaal ook weer gemodificeerd worden onder invloed van schrijftraditie en dialekt van deze streek.’

Verder moet men bedenken dat veel dokumenten in de kanselarij van de ontvanger werden opgesteld of geconcipieerd. Dat veroorzaakt een overgang van vormen die men vroeger ten onrechte aanzag voor ‘gemengd dialekt’, waarmee naar het heet ‘de ontvanger de afzender in zijn taal eenigszins tegemoet gekomen zou zijn.’

‘Met al dergelijke algemeene en toevallige factoren dient rekening te worden gehouden, wanneer men zich een juist denkbeeld wil maken van de vorming van een bepaalde *schrijftraditie*. In den beginne treden de dialectvormen nog duidelijk naar voren, doch in de 15de eeuw zijn ze reeds grootendeels afgesleten; meer en meer onderdrukken de schrijvers hun eigen dialectvormen, waardoor de nivelleering dan van lieverlede haar beslag krijgt.’

Dokumenten en kleine teksten. In deze reeks (zie blz. 154 van deze jaargang) is een *Bloemlezing van lyrische Poëzie* verschenen, waarin Dr. G. KALFF, ten bate van het akademies onderwijs, een reeks gedichten uit Nederlandse en buitenlandse letterkunde bijeenbracht (92 blz. Prijs ƒ 1.90).

Een vraag. Een Indies lezer schrijft ons: ‘De Nieuwe Taalgids vertelt 't gezelschap dat hij rondleidt - zeker meestal lieden op een studiereis - over 't merk- en wetenswaardige dat hij op zijn tocht ontmoet. Maar zou hij niet nog meer in de smaak van zijn volgers vallen en nog beter aan de eischen die hij zichzelf stelt voldoen, wanneer hij ze ook gelegenheid gaf, zèlf vragen te stellen?

Er is nog zooveel op 't uitgebreid gebied waarover hij ons voert, dat in 't duister blijft en dat hij misschien met een enkele opmerking of aanwijzing zou kunnen doen leven.’

De instelling van een rubriek ‘vraag en antwoord’ ligt buiten onze bedoeling, maar elk verzoek om een bepaald onderwerp in ons tijdschrift te doen behandelen, zullen wij gaarne in overweging nemen, al kan de inwilliging natuurlik niet gewaarborgd worden.

Uit de tijdschriften (September-Oktober.)

De Beweging.

Sept. J. KOOPMANS bespreekt met grote ingenomenheid de studie van ALBERT VERWEY over *Hendrik Laurensz. Spieghel*. Met tekenende aanhalingen karakteriseert hij tevens de dichter aan wie deze studie gewijd is.

Okt. JACOB ISRAËL DE HAAN werpt in een artikel over *Actieve significa* de vraag op 'naar de mogelijkheid van eene bewuste, actieve significa', een vraag die voor het Joodse volk van groot belang is, nu een Taalraad te Jeruzalem een modern Hebreeuws wil scheppen dat aan alle eisen van het hedendaagse leven voldoet. Over de opvattingen en de werkwijze van dit kollege doet de schr. belangrijke mededelingen. In verband daarmee bespreekt hij een Amerikaans boek over aktieve significa, door HARVEY J. SWANN (New-York, 1918) getiteld: *French terminologies in the making. Studies in conscious contributions to the vocabulary*, waarin achtereenvolgens behandeld worden: The terminology of the Railroad; The Word-element 'auto'; The Word-element 'Aero'; Nomenclature of the Republican Calendar; The metric terminology; Terminology for the Idea of Equality; Terminology for the Idea of Liberty; Terminology for the Idea of Democracy. - In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* geeft ALBERT VERWEY een beschouwing over JOHAN ANDREAS DÈR MOUW, en zijn tweedelig dichtwerk *Brahman*. - J. KOOPMANS beoordeelt het *Letterkundig Leesboek* van J.H. VAN DEN BOSCH en C.G.N. DE VOOYS.

De Nieuwe Gids.

Sept. J. REDDINGIUS bespreekt o.a. de jongste bundel Afrikaanse poëzie van JAN F.E. CELLIERS: *Die Saaier en ander nuwe Gedigte*.

Okt. De *Literaire Kroniek* van W. KLOOS is gewijd aan HÉLÈNE SWARTH's laatste werk: *Late Liefde*, waarin de beoordelaar 'alle gedichten even voortreffelijk-fraai' vindt.

Onze Eeuw.

Sept.-Okt. Onder het chrift *Vondels Kunst*

tracht H. LAMAN TRIP-DE BEAUFORT een ‘karakterschets’ en tevens een populair overzicht van VONDEL's dichterlik werk te geven. - CHRISTINE DOORMAN zet uitvoerig *De innerlijke beteekenis der sprookjes* uiteen.

Groot-Nederland.

Okt. J. SAKS houdt in zijn artikel *Multatuli en zijn Vorstenschool* een bespiegeling, wat er van DOUWES DEKKER geworden zou zijn, als hij hier te lande had moeten blijven, en toont vervolgens aan, welk een beslissende factor het verblijf in Indië geweest is bij zijn ontwikkeling tot romanticus. Het toneelwerk weet hij, ondanks de in 't oog vallende gebreken, te waarderen.

Elseviers Maandschrift.

Sept. H. ROBBERS spreekt met waardering over het jongste prozawerk van KAREL VAN DE WOESTYNE en over de romans van P.H. VAN MOERKERKEN.

Okt. H. ROBBERS beoordeelt de *Salon-Salomé* van KAREL WASCH en '*t Pastorken van Schaerdijcke* van MAURITS SABBE.

Stemmen des tijds.

Sept. Het artikel *Nieuwe Historische Romans* van P.J. MOLENAAR handelt over het jongste werk van P.H. VAN MOERKERKEN, de *Gedachte der tijden*, waarvan twee delen verschenen: *Het Nieuwe Jerusalem* en *De Verwildering*. De beoordelaar mengt zijn lof voor het talent van deze schrijver met vrij sterke afkeuring, omdat ‘de historische stof z.i. door hem ten onrechte gebruikt is om een idee te propageeren, door hem voorgestaan’. Daardoor ontstaat ‘gekunsteldheid, gewildheid’. De godsdienst als diepere drijfveer heeft de revolutionair gestemde auteur niet op volle waarde kunnen schatten. In plaats van ‘de Gedachte der tijden’ mag geen idee fixe komen, dat men zich daarvan te voren gevormd heeft.

De Beiaard.

Sept. A. ZOETMULDER schrijft over de *Openluchtvoorstellingen* te Valkenburg. - G. BROM beoordeelt *De stille lach* van NICO VAN SUCHTELEN, waarvan hij de populariteit vergelijkt met die van *Pallieter*, produkten van een ‘armzalige tijd, die alles moet waarderen, omdat er geen absolute waarde meer bestaat! Vergif en voedsel worden ondoordacht vermengd, als het maar lekker is, want genot is de énige vraag’. Een voordeel acht hij het dat ‘de roman langzamerhand weer wordt, wat hij voor klassieken was, een uitdrukking van de hele mensch, de geest samen met de zinnen’. Maar VAN SUCHTELEN's werk blijft hem onsympathiek, omdat de schrijver in zijn eclecticisme ‘de elementairste kennis van 't Christendom mist’.

Okt. B.H. MOLKENBOER vervolgt zijn uitvoerige studie over *Het Italiaansch bij Hooft en zijn kring*. Hij toont aan dat niet alleen HOOFT 'met velerlei snoeren aan de Italiaansche literatuur gebonden zat', maar dat ook anderen uit zijn kring, bovenal MARIA TESSELSCHADE en HUYGENS, met woord en daad hun sympathie voor de Italiaanse letteren getoond hebben.

Den Gulden Winckel.

Okt. L.B. VAN GRAVESTEIN schrijft een artikel - grotendeels interview - over Mr. P.H. RITTER Jr., die als schrijver debuteerde, onder het pseudoniem RUDOLF ATELE, met *Kleine Prozastukken*, in VAN DEYSSEL's trant, en later een opmerkelike studie over VAN DEYSSEL en menige goede letterkundige beoordeling schreef. - F. SMIT KLEINE vervolgt zijn artikel over *Iwan Turgenjew en Marcellus Emants*. - GERARD VAN ECKEREN is teleurgesteld door de jongste roman van H. ROBBERS, *Sint Elmsvuur*. De oorzaak zoekt hij, met COUPERUS, in het feit, 'dat ROBBERS uit den "burgerlijken" roman niet uitkomt'. De hoofdpersoon is niet belangrijk geworden; het boek 'spreekt niet in schoonheid tot ons'. - HERMAN VAN DEN BERGH bespreekt *Van verleden en heden* door IS. QUERIDO. - RUDOLPH SPRINGER spot met de roman *Evenwicht* van J. EIGENHUIS.

Vragen des tijds.

Okt. G. KALFF vindt in de publicatie van JAPIKSE aanleiding tot een uitvoerige beschouwing over *Jan de Wit als briefschrijver*.

Vragen van den dag.

Okt. J. WOLTHUIS, die in dit tijdschrift reeds meermalen zijn aantekeningen over Amsterdamse volkstaal publiceerde, geeft een nieuwe oogst van *Amsterdamsche woorden*.

Dietsche Warande en Belfort

No. 7-8. JULES PERSIJN vervolgt zijn studie over *Albertine Steenhoff-Smulders*: hij bepaalt haar houding tegenover de Middeleeuwen - in tegenstelling met die der neo-romantici - en prijst haar modernisering van middeleeuwse legenden.

Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie.

Maart-Junie. In deze aflevering is een lezing van J. MANSION *Over namenkunde* opgenomen. Hij wijst op het grote belang van namenkunde voor de taalwetenschap, maar waarschuwt voor overhaaste gevolgtrekkingen. De Latijn-schrijvende

Middeleeuwer die Dietse plaats- of personennamen optekent, heeft daarom nog niet

noodzakelik enige kennis gehad van het Nederlands. Bovendien werkte hij altijd naar een model, bekommerde er zich niet om hoe een naam gesproken werd, maar enkel hoe hij ergens gespeld voorkwam. Vandaar traditionele namen, waarachter de werkelike schuil gaan. Bedrieglik is vaak ook het Latijnse uiterlik dat aan de naam gegeven wordt: zoo kan *-bertus* een Latijnse spelling zijn voor-*berht*. In de Karolingse tijd moeten wij, ook in Vlaanderen, de mogelikheid van Hoogduitse schrijvers in het oog houden. Ten slotte wachte men zich voor lichtvaardige identificaties.

Julie. Behalve een lezing van GUSTAAF SEGERS over *De humanistische strekking van het Lager Onderwijs*, bevat deze aflevering een etymologiese bijdrage van J. VERCOULLIE '*Over de verdubbeling* en te dezer gelegenheid over *Kabouter, pantoffel, duffel en stof*'.

Museum.

Okt. C.H.PH. MEIJER bespreekt het vierde deel van TE WINKEL's *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde*. Hij neemt de schr. in bescherming tegen afbrekende kritiek, maar meent dat de beschouwing der Nieuwe Gidsbeweging, die 'wat wegkrijgt van een boutade', buiten zijn kader valt. Aan het slot geeft hij enige détailkritiek.

Neophilologus V, afl. 1.

Aan het slot van een belangrijk artikel *Zur Vagantendichtung*, wijst J.J.A.A. FRANTZEN er op, dat de 'fahrende Schüler', de 'nettebove', tegen het einde van de Middeleeuwen ook in de Nederlandse litteratuur voorkomen, n.l. in de *Truwanten* en in een stuk uit de *Veelderhande geneughelijcke Dichten*: 'Den reghel van Aernouts arme broederen'. - A.J. SCHOLTE bespreekt beknopt twee voordrachten van TH. FRINGS *Über die neuere flämische Literatur*.

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur.

Band 44 Heft 1. W. BRAUNE publiceert een beknopte verhandeling over *Die zwei Dichter des Reinaert*, waarin hij, zonder nog de studie van KLOEKE te kennen, tot een soortgelijke konklusie komt, namelik dat het eerste gedeelte door AERNOUT, het tweede door WILLEM geschreven zou zijn. - C.B. VAN HAERINGEN publiceert een uitvoerig artikel *Zur friesischen lautgeschichte*.

C.D.V.